آیات ولایت در قرآن

آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی

آیات ولایت در قرآن

ابوالقاسم علیان نژادی

بسم الله الرحمن الرحيم

آیات ولایت در قرآن

نویسنده:

آیت الله العظمی ناصرمکارم شیرازی (دام ظله)

ناشر چاپی:

نسل جوان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵
آیات ولایت در قرآن ----- ۲۰
مشخصات کتاب ----- ۲۰
مقدّمه ----- ۲۰
اشاره ----- ۲۰
کتاب حاضر ----- ۲۰
تذکّر ----- ۲۰
فصل اول آیات خلافت و زعامت مسلمین ----- ۲۱
۱ آیه تبلیغ ----- ۲۱
اشاره ----- ۲۱
دورنمای بحث ----- ۲۱
شرح و تفسیر ----- ۲۱
اشاره ----- ۲۱
انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت ----- ۲۳
انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت ----- ۲۴
اشاره ----- ۲۴
تطبیق نشانه‌های سه‌گانه بر مسأله ولایت ----- ۲۵
راه دوم: تفسیر آیه تبلیغ در سایه روایات ----- ۲۶
پیام‌های آیه ----- ۲۷
اشاره ----- ۲۷
جریان غدیر ----- ۲۷
محتوای روایات غدیر ----- ۲۸
مباحث تکمیلی ----- ۳۰

۱. تفسیر ولایت و مولی در حدیث غدیر ----- ۳۰
۲. آیاتی از سوره معارج در تأیید داستان غدیر ----- ۳۱
۳. ارتباط این آیه با قبل و بعد از آن چگونه است؟ ----- ۳۲
۳ آیه اکمال دین ----- ۳۲
اشاره ----- ۳۲
دورنمای بحث ----- ۳۳
شرح و تفسیر ----- ۳۳
روز اکمال دین و اتمام نعمت ----- ۳۳
آن روز، چه روزی بوده است؟ ----- ۳۳
راه اوّل: تفسیر آیه بدون قرائن خارجی ----- ۳۴
منظور از اکمال دین چیست؟ ----- ۳۵
اعترافی جالب از فخر رازی ----- ۳۵
راه دوم: تفسیر آیه در سایه روایات ----- ۳۷
سخنی عجیب از «آلوسی» ----- ۳۸
پیام‌های آیه ----- ۳۹
۱. ولایت ناامیدکننده دشمنان ----- ۳۹
۲. اتمام دین و اکمال نعمت در سایه ولایت ----- ۳۹
مباحث تکمیلی ----- ۳۹
۱. ولایت، اساسی ترین مسأله اسلام ----- ۳۹
۲. ولایت دو سو دارد! ----- ۴۰
۳ آیه ولایت ----- ۴۰
اشاره ----- ۴۱
دورنمای بحث ----- ۴۱
شرح و تفسیر ----- ۴۱

نشانه‌های ولیّ ----- ۴۱
راه اوّل: تفسیر آیه با قطع نظر از احادیث ----- ۴۱
اشاره ----- ۴۱
«ولی» در استعمالات قرآن ----- ۴۲
منظور از ولیّ در آیه مورد بحث ----- ۴۳
مصداق «الّذین آمنوا ... راکعون» کیست؟ ----- ۴۳
راه دوم: تفسیر آیه با توجّه به احادیث ----- ۴۴
اشاره ----- ۴۴
یادآوری دو نکته ----- ۴۵
بهانه‌ها و اشکالها! ----- ۴۶
اشاره ----- ۴۶
اشکال اوّل: إنّما دلالت بر حصر ندارد! ----- ۴۶
اشکال دوم: إعطاء خاتم فعل کثیر است! ----- ۴۷
اشکال سوم: انگشتر بسیار قیمتی بود! ----- ۴۷
اشکال چهارم: این کار با حضور قلب نمی‌سازد! ----- ۴۸
اشکال پنجم: چرا تمام ضمیرهای آیه جمع است؟ ----- ۴۸
اشکال ششم: ولایت علی علیه السلام در حیات پیامبر صلی الله علیه و آله چه معنی دارد؟ ----- ۵۱
اشکال هفتم: منظور از زکات چیست؟ ----- ۵۲
نکته‌ای بسیار مهم! ----- ۵۳
پیام آیه ولایت ----- ۵۴
۴ آیه اولی الامر ----- ۵۴
اشاره ----- ۵۴
دورنمای بحث ----- ۵۵
شرح و تفسیر ----- ۵۵

اولو الامر چه کسانی هستند؟ ----- ۵۵
محدوده اطاعت از اولو الامر ----- ۵۵
نظرات مختلف پیرامون اولو الامر ----- ۵۶
تفسیر آیه در سایه روایات ----- ۵۸
اهمّیّت حدیث ثقلین ----- ۵۸
سؤالات و پاسخها ----- ۵۹
غزوه تبوک ----- ۶۰
پیام‌های آیه ----- ۶۲
۵ آیه صادقین ----- ۶۳
اشاره ----- ۶۳
دورنمای بحث ----- ۶۳
آشنائی اجمالی با سوره توبه ----- ۶۴
شرح و تفسیر ----- ۶۵
اشاره ----- ۶۵
صادقین کیانند؟ ----- ۶۵
نظریه دانشمندان اهل سنّت ----- ۶۶
تفسیر آیه صادقین با آیه‌ای دیگر از قرآن ----- ۶۶
صادقین در روایات ----- ۶۹
پیام آیه صادقین ----- ۷۰
فصل دوم آیات فضائل اهل البیت علیهم السلام ----- ۷۰
۱ آیه تطهیر ----- ۷۰
اشاره ----- ۷۰
دورنمای بحث ----- ۷۰
مقدّمه ----- ۷۱

شرح و تفسیر ----- ۷۱
آیه تطهیر، برهان روشن عصمت! ----- ۷۱
«اهل البیت» کیانند؟ ----- ۷۳
پاسخ به چند سؤال ----- ۷۶
۲ آیه مودّت ----- ۷۷
اشاره ----- ۷۷
دورنمای بحث ----- ۷۷
سیری در آیات قبل ----- ۷۸
شرح و تفسیر ----- ۷۸
مودّت اهل بیت، پاداش رسالت ----- ۷۸
«قربی» کیانند؟ ----- ۷۹
تفسیر «قربی» از منظر شیعه ----- ۸۰
نظرات اهل سنّت پیرامون «قربی» ----- ۸۰
اعترافی ناخواسته! ----- ۸۱
تفسیر مودّت در سخن امام صادق علیه السلام ----- ۸۳
تفسیر آیه مودّت در سایه روایات ----- ۸۳
چند نکته مهم ----- ۸۵
پیام آیه مودّت ----- ۸۵
مراحل و مراتب محبّت ----- ۸۶
میثم تمّار، عاشقی خالص ----- ۸۶
۳ آیه مباهله ----- ۸۷
اشاره ----- ۸۷
دورنمای بحث ----- ۸۷
مقدّمه ----- ۸۷

اشاره ----- ۸۷
۱. مباهله آخرین حربه ----- ۸۸
۲. مباهله یعنی چه؟ ----- ۸۸
شرح و تفسیر ----- ۸۸
دعوت به مباهله ----- ۸۸
آیا مباهله انجام شد؟ ----- ۸۹
«ابنائنا»، «نسائنا» و «انفسنا» کیانند؟ ----- ۹۰
۴ آیات سوره دهر ----- ۹۱
اشاره ----- ۹۱
دورنمای بحث ----- ۹۲
شأن نزول ----- ۹۲
شرح و تفسیر ----- ۹۳
ویژگیهای پنج‌گانه اهل البیت علیهم السلام ----- ۹۳
اشاره ----- ۹۳
۱. وفای به عهد و پیمان ----- ۹۳
۲. ترس از قیامت ----- ۹۳
۳. رسیدگی به نیازمندان ----- ۹۴
۴. اخلاص ----- ۹۵
۵. خوف از خداوند! ----- ۹۵
آیات پاداش ----- ۹۵
اشاره ----- ۹۵
مقایسه پاداش‌های دنیا و آخرت! ----- ۹۵
نعمت‌های دوازده‌گانه بهشتی! ----- ۹۶
شراب طهور چیست؟ ----- ۹۷

بهانه‌جویی‌ها! و پاسخ آن ----- ۹۸
اشاره ----- ۹۸
۱. سوره انسان مکّی است! ----- ۹۸
۲. چراغی که بر خانه واجب است، بر مسجد حرام است! ----- ۹۹
۳. آیات سوره دهر عامّ است، یا خاصّ؟ ----- ۱۰۰
پیام‌های آیه ----- ۱۰۱
اشاره ----- ۱۰۱
۱. اهمّیّت کمک به نیازمندان ----- ۱۰۲
۲. کمّیّت معیار عمل نیست! ----- ۱۰۳
۳. انعکاس آیات سوره دهر در اشعار شعرا ----- ۱۰۳
۵ آیه توبه آدم ----- ۱۰۳
اشاره ----- ۱۰۳
دورنمای بحث ----- ۱۰۳
شرح و تفسیر ----- ۱۰۴
بازگشت به سوی خدا ----- ۱۰۴
درس‌هایی از داستان حضرت آدم و حوّا! ----- ۱۰۴
توسّل حضرت آدم! ----- ۱۰۵
«کلمات» چه بوده است؟ ----- ۱۰۵
آیا توسّل مشروع است؟ ----- ۱۰۷
اقسام توسّل ----- ۱۰۷
تفسیر توحید و جایگاه والای آن ----- ۱۰۸
اقسام توحید ----- ۱۰۸
اشاعره و تفسیری غلط از توحید افعالی! ----- ۱۰۹
آیا توسّل با توحید سازگار است؟ ----- ۱۱۰

توسّل در قرآن ----- ۱۱۱
توسّل به بزرگان بعد از مرگشان ----- ۱۱۱
توسّل در روایات ----- ۱۱۲
پرستش غیر خدا جایز نیست ----- ۱۱۳
فصل سوم آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام ----- ۱۱۳
۱ آیه لیلهٔ المبیت ----- ۱۱۳
اشاره ----- ۱۱۳
دورنمای بحث ----- ۱۱۳
شأن نزول ----- ۱۱۴
اعترافات دانشمندان اهل سنّت! ----- ۱۱۴
شرح و تفسیر ----- ۱۱۵
معامله‌ای بی‌نظیر! ----- ۱۱۵
معامله با خداوند ----- ۱۱۵
مقایسه این سه معامله با یکدیگر ----- ۱۱۶
مقایسه‌ای دیگر! ----- ۱۱۶
ظرافت تعبیر در آیه لیلهٔ المبیت ----- ۱۱۷
ارتباط آیه لیلهٔ المبیت با آیات قبل ----- ۱۱۷
ارتباط آیه لیلهٔ المبیت با ولایت امیر المؤمنین علیه السلام ----- ۱۱۸
پاسخ برخی ایرادهای بی‌اساس! ----- ۱۱۸
اشاره ----- ۱۱۸
۱. آیه لیلهٔ المبیت مربوط به آمرین به معروف است! ----- ۱۱۹
۲. آیه مورد بحث در مورد ابو ذر است! ----- ۱۱۹
۳. این آیه درباره همه مهاجران و انصار است! ----- ۱۱۹
۴. علی علیه السلام می‌دانست زنده می‌ماند، یا نه؟ ----- ۱۱۹

۵. مخاطب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چه کسانی بوده‌اند؟ ---- ۱۲۰
مباحث تکمیلی ---- ۱۲۰
۱. اشعار حسّان بن ثابت در توصیف فداکاری علی علیه السلام ---- ۱۲۱
۲. سرانجام علی علیه السلام در آن شب پرمخاطره! ---- ۱۲۱
۳. خداوند به فداکاری علی علیه السلام مباهات می‌کند! ---- ۱۲۲
پیام آیه ---- ۱۲۲
همه چیز در مسیر رضایت خداوند ---- ۱۲۲
۳ آیه سقایهٔ الحاج ---- ۱۲۲
اشاره ---- ۱۲۲
دورنمای بحث ---- ۱۲۳
شأن نزول ---- ۱۲۳
نکته‌ای مهمّ! ---- ۱۲۴
شرح و تفسیر ---- ۱۲۴
ایمان به خدا، برتر از هر چیز! ---- ۱۲۴
ارتباط آیه سقایهٔ الحاج با ولایت ---- ۱۲۵
اعترافی از یکی از علماء اهل سنّت! ---- ۱۲۵
پیام آیه ---- ۱۲۶
پیروی عملی از بزرگان دین ---- ۱۲۶
مباحث تکمیلی ---- ۱۲۷
۱. چرا نام علی علیه السلام در قرآن نیامده است؟ ---- ۱۲۷
۲. چرا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم منافقین را نابود نکرد؟ ---- ۱۲۷
۳ آیه نصرت ---- ۱۲۸
اشاره ---- ۱۲۸
دورنمای بحث ---- ۱۲۸

شرح و تفسیر ----- ۱۲۸
آمادگی با تمام قوا ----- ۱۲۸
مؤمنین کیانند؟ ----- ۱۲۹
مؤمنین کیانند؟ ----- ۱۳۰
دفاع از اسلام با تمام توان ----- ۱۳۰
۴ آیه علم الکتاب ----- ۱۳۱
اشاره ----- ۱۳۱
دورنمای بحث ----- ۱۳۱
اشاره ----- ۱۳۱
هیچ چیز را بدون دلیل نپذیرید! ----- ۱۳۱
شرح و تفسیر ----- ۱۳۲
شاهدان نبوّت ----- ۱۳۲
چگونگی شهادت خداوند! ----- ۱۳۲
«من عنده علم الکتاب» کیست؟ ----- ۱۳۲
چگونگی شاهد بودن علی علیه السلام! ----- ۱۳۳
مقایسه‌ای بین آصف بن برخیا و علیّ بن أبی طالب علیه السلام ----- ۱۳۴
آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام ----- ۱۳۴
اشاره ----- ۱۳۵
دورنمای بحث ----- ۱۳۵
شرح و تفسیر آیه ۴۴ اعراف ----- ۱۳۵
گفتگوی بهشتیان و جهنّمیان ----- ۱۳۵
مؤذّن کیست؟ ----- ۱۳۶
آیا مؤذّن بودن افتخاری محسوب می‌شود؟ ----- ۱۳۷
شرح و تفسیر آیه ۳ سوره توبه ----- ۱۳۷

اشاره ----- ۱۳۷
اختلاف در جزئیّات ----- ۱۳۹
شرح و تفسیر ----- ۱۳۹
هشداری جدّی به مشرکان ----- ۱۳۹
آیا این مأموریّت فضیلت است؟ ----- ۱۴۰
ارتباط آیه «اذان» و «مؤذّن» ----- ۱۴۰
حکمت تغییر مأموریّت ابلاغ آیات سوره برائت ----- ۱۴۱
آیه محسنین ----- ۱۴۲
دورنمای بحث ----- ۱۴۲
شرح و تفسیر ----- ۱۴۲
ظالم‌ترین انسان‌ها! ----- ۱۴۲
«آورنده کلام صدق» و «تصدیق‌کننده آن» کیست؟ ----- ۱۴۳
فخر رازی، تنها مخالف! ----- ۱۴۴
۸ آیه پیشگامان نخستین ----- ۱۴۴
اشاره ----- ۱۴۴
دورنمای بحث ----- ۱۴۴
شرح و تفسیر ----- ۱۴۴
پیشگامان اسلام ----- ۱۴۴
نخستین مرد مسلمان ----- ۱۴۶
ارزش ایمان قبل از بلوغ! ----- ۱۴۷
«اوّل المؤمنین» امتیازی بزرگ! ----- ۱۴۹
پیام آیه ----- ۱۵۰
شناخت فضایل، مقدّمه‌ای برای عمل! ----- ۱۵۰
۹ آیه محبّت ----- ۱۵۰

اشاره ----- ۱۵۰
دورنمای بحث ----- ۱۵۱
اشاره ----- ۱۵۱
نفوذ در دل‌ها، مهمترین سرمایه رهبران ----- ۱۵۱
شرح و تفسیر ----- ۱۵۱
ارتباط ایمان و عمل صالح با نفوذ در دل‌ها ----- ۱۵۱
شأن نزول آیه محبّت ----- ۱۵۲
تفسیرهای دیگری برای آیه مورد بحث ----- ۱۵۳
پیام آیه شریفه ----- ۱۵۴
شیعه چراغی پرفروغ ----- ۱۵۴
مباحث تکمیلی ----- ۱۵۴
۱. نفوذ در دل همگان ----- ۱۵۴
۲. گستره عمل صالح ----- ۱۵۵
۱۰ آیه سابقون ----- ۱۵۵
اشاره ----- ۱۵۵
دورنمای بحث ----- ۱۵۵
اشاره ----- ۱۵۵
محتوای سوره واقعه ----- ۱۵۵
شرح و تفسیر ----- ۱۵۶
سابقون کیانند؟ ----- ۱۵۶
علی علیه السلام مصداق أتمّ و أکمل سابقون! ----- ۱۵۶
تفسیر سابقون از زبان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ----- ۱۵۷
۱۱ آیه اذُن واعیه ----- ۱۵۸
اشاره ----- ۱۵۸

دورنمای بحث ----- ۱۵۸
شرح و تفسیر ----- ۱۵۸
داستان پیامبران ----- ۱۵۸
صاحب «اذُن واعیه» کیست؟ ----- ۱۵۹
تناقض در کلام شیخ روزبهان! ----- ۱۶۰
نکته‌ای ظریف از فخر رازی ----- ۱۶۰
علی با حق و حق با علی است! ----- ۱۶۱
دعای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در حقّ علی علیه السلام ----- ۱۶۱
علی علیه السلام بهترین قاضی! ----- ۱۶۱
۱۲ آیه صالح المؤمنین ----- ۱۶۲
اشاره ----- ۱۶۲
دورنمای بحث ----- ۱۶۲
شأن نزول ----- ۱۶۲
شرح و تفسیر ----- ۱۶۳
یاوران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ----- ۱۶۳
صالح المؤمنین کیست؟ ----- ۱۶۴
پیام آیه ----- ۱۶۵
۱۳ آیه انذار و هدایت ----- ۱۶۶
اشاره ----- ۱۶۶
دورنمای بحث ----- ۱۶۶
شرح و تفسیر ----- ۱۶۶
بازهم بهانه‌جوئی! ----- ۱۶۶
تناسب صدر و ذیل آیه ----- ۱۶۶
«منذر» و «هادی» کیست؟ ----- ۱۶۷

راه اوّل: تفسیر آیه با قطع نظر از روایات ----- ۱۶۸
راه دوم: تفسیر آیه در سایه روایات ----- ۱۶۸
پیامهای آیه ولایت و انذار ----- ۱۷۰
اشاره ----- ۱۷۰
۱. تعصّب و لجاجت دو مانع بزرگ! ----- ۱۷۰
۲. اقتداء هدایت شونده به هادی ----- ۱۷۱
۱۴ آیه خیر البریّه ----- ۱۷۲
اشاره ----- ۱۷۲
دورنمای بحث ----- ۱۷۲
شرح و تفسیر ----- ۱۷۲
بهترین و بدترین مخلوقات! ----- ۱۷۲
خیر البریّه در روایات ----- ۱۷۳
پیام‌های آیه خیر البریّه ----- ۱۷۵
اشاره ----- ۱۷۵
۱. نظام ارزشی اسلام ----- ۱۷۵
۲. تاریخ پیدایش شیعه ----- ۱۷۶
۳. شیعه یعنی چه؟ ----- ۱۷۶
۱۵ آیه حکمت ----- ۱۷۸
اشاره ----- ۱۷۸
دورنمای بحث ----- ۱۷۸
شرح و تفسیر ----- ۱۷۸
حکمت، خیری کثیر! ----- ۱۷۸
علی علیه السلام صاحب حکمت! ----- ۱۷۹
گستره علم و دانش حضرت علی علیه السلام ----- ۱۷۹

اشاره ----- ۱۷۹
۱. مرجعیّت علمی امام علی علیه السلام ----- ۱۸۰
۲. امام علی علیه السلام دروازه شهر علم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ----- ۱۸۰
۳. امام علی علیه السلام و علم تفسیر ----- ۱۸۰
۴. امام علی علیه السلام واضع علم نحو ----- ۱۸۱
۵. امام علی علیه السلام و علم کلام ----- ۱۸۱
۶. امام علی علیه السلام و علم فقه ----- ۱۸۱
۷. امام علی علیه السلام و علم حقیقت (علم باطن) ----- ۱۸۱
۸. امام علی علیه السلام و جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ----- ۱۸۲
درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان ----- ۱۸۳

آیات ولایت در قرآن

مشخصات کتاب

سرشناسه : مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۰۵ - عنوان و نام پدیدآور : آیات ولایت در قرآن / مکارم‌شیرازی ؛ تهیه و تنظیم ابوالقاسم علیان‌نژادی. مشخصات نشر : قم: نسل جوان، ۱۳۸۱. مشخصات ظاهری : ۴۶۴ ص. شابک : ۲۸۰۰۰ریال ۹۶۴-۶۲۷۵-۲۶-۵ : ؛ ۴۶۰۰۰ریال (چاپ چهارم) یادداشت : چاپ چهارم: ۱۳۸۷. یادداشت : کتابنامه به‌صورت زیرنویس. موضوع : علی‌بن ابی‌طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ق. -- اثبات خلافت موضوع : Ali ibn Abi-talib, Imam I موضوع : ولایت -- جنبه‌های قرآنی موضوع : امامت -- جنبه‌های قرآنی شناسه افزوده : علیان‌نژادی، ابوالقاسم، ۱۳۴۳ - ، گردآورنده رده بندی کنگره : BP۱۰۴ /و۸م۷ ۱۳۸۱ رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۵۹ شماره کتابشناسی ملی : م۸۲-۳۹۶۷

مقدّمه

اشاره

مقدّمه سال ۱۳۷۹ هجری شمسی، سال مبارک امیر مؤمنان علیّ بن أبی طالب علیه السلام نامگذاری شده بود؛ زیرا هم اوایل سال، ششم فروردین، مصادف با عید سعید غدیر خم بود و هم اواخر سال، بیست و چهارم اسفند، مصادف با این عید بزرگ اسلامی بود، بدین جهت این سال به نام مبارک آن حضرت نامیده شد. و بسیار مناسب بود که علاقه‌مندان و شیفتگان آن حضرت، برنامه‌های وسیع و گسترده‌ای برای شناسایی بیشتر فضائل، کمالات، سیره، سخنان، مدیریّت، اخلاق، و سایر شئون آن حضرت در این سال داشته باشند. لذا، طبق سنّت سالهای قبل، که حضرت آیة اللّه العظمی مکارم شیرازی «مدّ ظلّه» در ماه مبارک رمضان بعد از نماز ظهر و عصر بحث تفسیری داشتند، به خاطر تناسب با سال امیر المؤمنین علیه السلام و تناسب با ماه مبارک رمضان، که ماه قرآن می‌باشد و شهادت آن حضرت نیز در این ماه واقع شده است، برای رعایت همه این امور، بحث تفسیر «آیات ولایت مولی امیر مؤمنان علیه السلام» را شروع کردند، که هم تفسیر قرآن بود و هم بحثی پیرامون ولایت امیر مؤمنان علیه السلام وهم تناسب با سال مزبور داشت و هم متناسب با ماه مبارک رمضان، ماه نزول قرآن بود. امید است به برکت قرآن و مفسّر حقیقی آن، حضرت امیر مؤمنان علیه السلام، نور ایمان آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸ روز به روز در قلب ما روشنتر و فروزانتر شود، تا نه تنها باعث هدایت ما گردد، بلکه از نور آن، دیگران نیز هدایت شوند

کتاب حاضر

*** کتاب حاضر بحمد اللّه تمام بحثهای جذّاب و شیرین و پرمحتوائی که در آن جلسات ایراد شد جمع‌آوری گردید، و پس از تحقیق کافی پیرامون مآخذ و منابع آن، و شرح بیشتر بعضی از مطالبی که به صورت مختصر بیان شده بود، و ویراستاری مربوط به تبدیل بیان به قلم، و کارهای لازم دیگر، به این شکل به زیور چاپ آراسته گردید.

تذکّر

تذکّر ۱- شاید تصوّر شود که با وجود جلد نهم پیام قرآن، که پیرامون امامت و ولایت در قرآن مجید است، و نیز تفسیر نمونه، که در ذیل آیات ولایت بحث‌های نسبتاً مفصّلی مطرح شده، چه نیازی به نشر این مباحث می‌باشد؟ ولی با توجّه به این که بحثهای

مطرح شده در این کتاب مفصّل‌تر و مشروح‌تر از آنچه در دو کتاب فوق آمده می‌باشد، و از سوی دیگر، جنبه کاربردی آن و پیام‌های مهمّی که از آیات مذکور برداشت شده و در این کتاب آمده بدون شک مورد نیاز جامعه امروزی می‌باشد، و از سوی سوم مطالب جدیدی در این کتاب آمده که در دو کتاب ارزشمند فوق وجود ندارد، نشر مباحث مذکور ضروری به نظر می‌رسید. ۲- قرآن مجید همواره با طراوت و برای هر عصر و زمانی مطالب و پیامهای تازه‌ای دارد؛ بنابراین، نباید به آنچه تاکنون در تفسیر آیات شریف این کتاب بزرگ و ماندگار آسمانی نوشته شده است قناعت شود، بلکه باید با کمک از تفاسیر بزرگان گذشته و با تقدیر از زحمات فراوان آن عزیزان، به مطالعات گسترده و تحقیقات دامنه‌دار جدید- مخصوصاً با استمداد از ابزار و وسایل جدید- ادامه داد آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹ و نتیجه تحقیقات را در اختیار علاقه‌مندان قرار داد. ۳- در این کتاب، آیات ولایت در سه قسمت دسته‌بندی و تفسیر شده است: فصل اول- آیات خلافت و زعامت مسلمین فصل دوم- آیات فضائل اهل بیت علیهم السلام فصل سوم- آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام *** از تمام عزیزانی که به نوعی در تهیّه این اثر مرا یاری کرده‌اند، مخصوصاً از فرزندان گرامی‌ام، که در مقابله این کتاب محبّت نمودند، تشکّر و قدردانی می‌شود و پیشاپیش از نظرات و پیشنهادات شما خوانندگان عزیز سپاسگزارم. امید است که در پرتو انوار درخشان قرآن مجید همواره در صراط مستقیم گام نهیم و در گفتار و کردار پیرو آن ولایتمداران پاک باشیم، تا مشمول عنایات آن بزرگواران گردیم. آمین یا ربّ العالمین. رَبَّنا تَقَبَّلْ مِنَّا انَّکَ أَنْتَ السَّمِیعُ العَلِیمُ قم- حوزه علمیّه أبو القاسم علیان نژادی تیر ماه ۱۳۸۰، ربیع الثّانی ۱۴۲۲ آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱ آیات ولایت در قرآن فصل اوّل آیات خلافت و زعامت مسلمین آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳

فصل اول آیات خلافت و زعامت مسلمین

۱ آیه تبلیغ

اشاره

۱ آیه تبلیغ یَا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِن رَبِّکَ وَإِن لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّهَ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکَافِرِینَ «سوره مائده، آیه ۶۷» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵ آیه تبلیغ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما انْزِلَ إِلَیْکَ مِن رَبِّکَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رَسَالَتَهُ واللَّهُ یَعصِمُکَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَایَهْدِی القَوْمَ الکَافِرِینَ ای پیامبر! آنچه را از طرف پروردگارت بر تو نازل شده است، کاملًا (به مردم) برسان؛ و اگر (این کار را) نکنی رسالت او را انجام نداده‌ای. خداوند تو را از (خطرات احتمالی) مردم نگاه می‌دارد و خداوند، جمعیّت کافران (لجوج) را هدایت نمی‌کند. «سوره مائده، آیه ۶۷»

دورنمای بحث

دورنمای بحث این آیه شریفه، که به آیه تبلیغ مشهور شده است، پیرامون مهمترین مسأله جهان اسلام، پس از مسأله نبوّت و پیامبری، بحث می‌کند و به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در اواخر عمر شریفش، با اصرار فراوان، دستور می‌دهد که مسأله خلافت و جانشینی پس از خودش را با صراحت تمام با مردم در میان بگذارد و تکلیف مردم را از این جهت روشن کند. در تفسیر این آیه، دانشمندان شیعه و سنّی مطالب مختلفی بیان داشته‌اند که شرح آن خواهد آمد.

شرح و تفسیر

اشاره

انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت «یا ایُّهَا الرَّسُول؛ ای رسول گرامی!» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در قرآن مجید با جملات مختلفی مورد خطاب قرار گرفته است؛ از جمله: «یا أَیُّهَا المُزَّمِّل «۱»؛ ای جامه به خود پیچیده!» «یا أَیُّهَا المُدَّثِّر «۲»؛ ای جامه خواب به خود پیچیده (و در بستر آرمیده)!» «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ «۳»؛ ای پیامبر!» «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ؛ ای پیامبر!» خطاب اوّل و دوم اشاره به حالت خاصّ ظاهری آن حضرت دارد، ولی خطاب سوم و چهارم اشاره به شأن معنوی و مقام الهی پیامبر صلی الله علیه و آله دارد. خطاب یا أَیُّهَا النَّبِیُّ بارها در قرآن مجید تکرار شده است. ولی خطاب یا أَیُّهَا الرَّسُولُ تنها در دو آیه قران مجید آمده است. یکی، آیه محلّ بحث و دیگری آیه ۴۸ سوره مائده که متناسب با این آیه شریفه است؛ و این خطاب نشانگر اهمّیّت مطلبی است که پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر آن مورد خطاب پروردگار عالم قرار گرفته است. «بَلِّغْ مَا انْزِلَ الَیْکَ مِنْ رَبِّکَ»- (ای پیامبر ما!) مأموریّت ویژه‌ای که خداوند بر عهده تو گذاشته است را انجام ده و آن را به مردم برسان! این مأموریّت جز تعیین جانشین نبوده است. «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغتَ رِسالَتَهُ» مأموریّت مورد اشاره بقدری مهم و سرنوشت‌ساز است که اگر آن را انجام ندهی و به مردم نرسانی، گویا رسالت پروردگارت را انجام نداده‌ای و زحمات بیست و سه‌ساله‌ات ناقص خواهد ماند! البتّه روشن است که پیامبر صلی الله علیه و آله آنچه بر او نازل می‌شد را به مردم می‌رساند و برای آنها بیان می‌کرد، ولی این تعبیر و لحن آیه بدان جهت است که مردم به اهمّیّت ویژه و فوق‌العاده این مطلب پی ببرند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷ «وَ اللَّهُ یَعصِمُکَ مِنَ النَّاسِ»- از آنجا که این مأموریّت حسّاس و ویژه، خطراتی دارد و احتمال بروز واکنشهای پنهان و آشکاری از سوی اشخاص ضعیف الایمان و منافق می‌رود، لذا خداوند متعال حفظ جان پیامبر صلی الله علیه و آله را در برابر خطرات احتمالی تضمین می‌کند. «إِنَّ اللَّهَ لَایَهْدِی القَوْمَ الکَافِرِینَ»- خداوند متعال هر چند که همه را مشمول هدایت خود قرار می‌دهد، امّا کسانی که لجاجت کنند و با پافشاری‌های بیجا بر افکار و عقائد خود اصرار ورزند، شایسته هدایت نمی‌داند و آنها را هدایت نمی‌کند. *** با تأمّل در مضمون و محتوای آیه فوق، در می‌یابیم که این آیه از مطلب بسیار مهمّی خبر می‌دهد؛ زیرا آیه شریفه با تأکیدات فراوان و بی‌سابقه‌ای همراه شده است: ۱- آیه با خطاب «یا أَیُّها الرَّسُولُ» شروع می‌شود، و همان طور که گذشت این خطاب نشانگر اهمّیّت و ویژگی خاصّ مطلب و موضوعی است که پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر آن مورد خطاب واقع شده است. ۲- کلمه «بَلِّغْ» نشانه دیگری بر ویژگی خاصّ مضمون آیه فوق است، زیرا: اوّلًا: این کلمه منحصر به فرداست و در سراسر قرآن فقط در این آیه به کار رفته است. ثانیاً: به گفته «راغب» در کتاب «مفردات» این کلمه تأکید بیشتری نسبت به کلمه «أَبْلَغْ» دارد؛ زیرا هر چند این کلمه نیز تنها در یک آیه قرآن آمده است «۱»، ولی شاید در کلمه «بَلّغ» علاوه بر تأکید، تکرار نیز نهفته باشد. یعنی این مطلب آن قدر مهم است که باید حتماً آن را به مردم برسانی و برای آنها تکرار کنی. «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸ ۳- جمله «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغتَ رِسالَتَهُ» شاهد سومی بر ویژگی خاصّ این آیه است، مطلبی که پیامبر صلی الله علیه و آله مأمور به ابلاغ آن شده است، اساس و ستون رسالت و نبوّت است؛ چرا که اگر پیامبر صلی الله علیه و آله آن را به انجام نرساند، گوئیا نبوّت خویش را به انجام نرسانیده است! ۴- تضمینی که خداوند در این آیه شریفه برای حفظ جان پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و به او وعده محافظت در مقابل خطرات احتمالی داده، نشانه دیگری بر بزرگی و اهمّیّت مضمون این آیه مبارکه است. محتوای مأموریّت پیامبر صلی الله علیه و آله بقدری سرنوشت‌ساز و مهم است که احتمال خطرات جانی می‌رود و واکنشهای مختلف را بعید نمی‌سازد؛ ولی خداوند پیامبرش را در مقابل تمام خطرات و ضررهای احتمالی بیمه و ضمانت می‌کند. راستی مطلب مهمّی که آیه تبلیغ از آن خبر می‌دهد چیست؟ مأموریّت مهمّ پیامبر اسلام که احتیاج به تضمین صریح الهی دارد کدام است؟ پیامبر صلی الله علیه و آله باید چه مطلبی را به مردم بگوید که مساوی با تمام رسالت اوست؟ خداوند از پیامبرش صلی الله علیه و آله چه چیزی را می‌خواهد که از سویی او را تهدید و از سوی دیگر وعده حفظ جانش را می‌دهد؟ خلاصه این که: موضوع این آیه با این همه تأکیدهای بی‌نظیر و کم سابقه چیست؟ برای رسیدن به پاسخ این سؤالات دو راه وجود دارد: نخست تفکّر و تأمّل و دقّت در مضمون و محتوای خود آیه، با قطع نظر از

تمام روایاتی که از شیعه و سنّی در تفسیر آن وارد شده و با صرف نظر از تاریخ و سخنان مفسّران. دیگر این که آیه شریفه را در سایه احادیث و روایاتی که در شأن نزول آن وارد شده تفسیر کنیم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹

انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت

انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت «یا ایُّهَا الرَّسُول؛ ای رسول گرامی!» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در قرآن مجید با جملات مختلفی مورد خطاب قرار گرفته است؛ از جمله: «یا أَیُّهَا المُزَّمِّل «۱»؛ ای جامه به خود پیچیده!» «یا أَیُّهَا المُدَّثِّر «۲»؛ ای جامه خواب به خود پیچیده (و در بستر آرمیده)!» «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ «۳»؛ ای پیامبر!» «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ؛ ای پیامبر!» خطاب اوّل و دوم اشاره به حالت خاصّ ظاهری آن حضرت دارد، ولی خطاب سوم و چهارم اشاره به شأن معنوی و مقام الهی پیامبر صلی الله علیه و آله دارد. خطاب یا أَیُّهَا النَّبِیُّ بارها در قرآن مجید تکرار شده است. ولی خطاب یا أَیُّهَا الرَّسُولُ تنها در دو آیه قران مجید آمده است. یکی، آیه محلّ بحث و دیگری آیه ۴۸ سوره مائده که متناسب با این آیه شریفه است؛ و این خطاب نشانگر اهمّیّت مطلبی است که پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر آن مورد خطاب پروردگار عالم قرار گرفته است. «بَلِّغْ مَا انْزِلَ الَیْکَ مِنْ رَبِّکَ»- (ای پیامبر ما!) مأموریّت ویژه‌ای که خداوند بر عهده تو گذاشته است را انجام ده و آن را به مردم برسان! این مأموریّت جز تعیین جانشین نبوده است. «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغتَ رِسالَتَهُ» مأموریّت مورد اشاره بقدری مهم و سرنوشت‌ساز است که اگر آن را انجام ندهی و به مردم نرسانی، گویا رسالت پروردگارت را انجام نداده‌ای و زحمات بیست و سه‌ساله‌ات ناقص خواهد ماند! البتّه روشن است که پیامبر صلی الله علیه و آله آنچه بر او نازل می‌شد را به مردم می‌رساند و برای آنها بیان می‌کرد، ولی این تعبیر و لحن آیه بدان جهت است که مردم به اهمّیّت ویژه و فوق‌العاده این مطلب پی ببرند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷ «وَ اللَّهُ یَعصِمُکَ مِنَ النَّاسِ»- از آنجا که این مأموریّت حسّاس و ویژه، خطراتی دارد و احتمال بروز واکنشهای پنهان و آشکاری از سوی اشخاص ضعیف الایمان و منافق می‌رود، لذا خداوند متعال حفظ جان پیامبر صلی الله علیه و آله را در برابر خطرات احتمالی تضمین می‌کند. «إِنَّ اللَّهَ لَایَهْدِی القَوْمَ الکَافِرِینَ»- خداوند متعال هر چند که همه را مشمول هدایت خود قرار می‌دهد، امّا کسانی که لجاجت کنند و با پافشاری‌های بیجا بر افکار و عقائد خود اصرار ورزند، شایسته هدایت نمی‌داند و آنها را هدایت نمی‌کند. *** با تأمّل در مضمون و محتوای آیه فوق، در می‌یابیم که این آیه از مطلب بسیار مهمّی خبر می‌دهد؛ زیرا آیه شریفه با تأکیدات فراوان و بی‌سابقه‌ای همراه شده است: ۱- آیه با خطاب «یا أَیُّها الرَّسُولُ» شروع می‌شود، و همان طور که گذشت این خطاب نشانگر اهمّیّت و ویژگی خاصّ مطلب و موضوعی است که پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر آن مورد خطاب واقع شده است. ۲- کلمه «بَلِّغْ» نشانه دیگری بر ویژگی خاصّ مضمون آیه فوق است، زیرا: اوّلًا: این کلمه منحصر به فرداست و در سراسر قرآن فقط در این آیه به کار رفته است. ثانیاً: به گفته «راغب» در کتاب «مفردات» این کلمه تأکید بیشتری نسبت به کلمه «أَبْلَغْ» دارد؛ زیرا هر چند این کلمه نیز تنها در یک آیه قرآن آمده است «۱»، ولی شاید در کلمه «بَلّغ» علاوه بر تأکید، تکرار نیز نهفته باشد. یعنی این مطلب آن قدر مهم است که باید حتماً آن را به مردم برسانی و برای آنها تکرار کنی. «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸ ۳- جمله «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغتَ رِسالَتَهُ» شاهد سومی بر ویژگی خاصّ این آیه است، مطلبی که پیامبر صلی الله علیه و آله مأمور به ابلاغ آن شده است، اساس و ستون رسالت و نبوّت است؛ چرا که اگر پیامبر صلی الله علیه و آله آن را به انجام نرساند، گوئیا نبوّت خویش را به انجام نرسانیده است! ۴- تضمینی که خداوند در این آیه شریفه برای حفظ جان پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و به او وعده محافظت در مقابل خطرات احتمالی داده، نشانه دیگری بر بزرگی و اهمّیّت مضمون این آیه مبارکه است. محتوای مأموریّت پیامبر صلی الله علیه و آله بقدری سرنوشت‌ساز و مهم است که احتمال خطرات جانی می‌رود و واکنشهای مختلف را بعید نمی‌سازد؛ ولی خداوند پیامبرش را در مقابل تمام خطرات و ضررهای احتمالی بیمه و ضمانت می‌کند. راستی مطلب مهمّی که آیه تبلیغ از آن خبر می‌دهد چیست؟

مأموریّت مهمّ پیامبر اسلام که احتیاج به تضمین صریح الهی دارد کدام است؟ پیامبر صلی الله علیه و آله باید چه مطلبی را به مردم بگوید که مساوی با تمام رسالت اوست؟ خداوند از پیامبرش صلی الله علیه و آله چه چیزی را می‌خواهد که از سویی او را تهدید و از سوی دیگر وعده حفظ جانش را می‌دهد؟ خلاصه این که: موضوع این آیه با این همه تأکیدهای بی‌نظیر و کم سابقه چیست؟ برای رسیدن به پاسخ این سؤالات دو راه وجود دارد: نخست تفکّر و تأمّل و دقّت در مضمون و محتوای خود آیه، با قطع نظر از تمام روایاتی که از شیعه و سنّی در تفسیر آن وارد شده و با صرف نظر از تاریخ و سخنان مفسّران. دیگر این که آیه شریفه را در سایه احادیث و روایاتی که در شأن نزول آن وارد شده تفسیر کنیم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹

انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت

اشاره

انتخاب جانشین نقطه پایان رسالت «یا ایُّهَا الرَّسُول؛ ای رسول گرامی!» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در قرآن مجید با جملات مختلفی مورد خطاب قرار گرفته است؛ از جمله: «یا أَیُّهَا المُزَّمِّل «۱»؛ ای جامه به خود پیچیده!» «یا أَیُّهَا المُدَّثِّر «۲»؛ ای جامه خواب به خود پیچیده (و در بستر آرمیده)!» «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ «۳»؛ ای پیامبر!» «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ؛ ای پیامبر!» خطاب اوّل و دوم اشاره به حالت خاصّ ظاهری آن حضرت دارد، ولی خطاب سوم و چهارم اشاره به شأن معنوی و مقام الهی پیامبر صلی الله علیه و آله دارد. خطاب یا أَیُّهَا النَّبِیُّ بارها در قرآن مجید تکرار شده است. ولی خطاب یا أَیُّهَا الرَّسُولُ تنها در دو آیه قران مجید آمده است. یکی، آیه محلّ بحث و دیگری آیه ۴۸ سوره مائده که متناسب با این آیه شریفه است؛ و این خطاب نشانگر اهمّیّت مطلبی است که پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر آن مورد خطاب پروردگار عالم قرار گرفته است. «بَلِّغْ مَا انْزِلَ الَیْکَ مِنْ رَبِّکَ»- (ای پیامبر ما!) مأموریّت ویژه‌ای که خداوند بر عهده تو گذاشته است را انجام ده و آن را به مردم برسان! این مأموریّت جز تعیین جانشین نبوده است. «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغتَ رِسالَتَهُ» مأموریّت مورد اشاره بقدری مهم و سرنوشت‌ساز است که اگر آن را انجام ندهی و به مردم نرسانی، گویا رسالت پروردگارت را انجام نداده‌ای و زحمات بیست و سه‌ساله‌ات ناقص خواهد ماند! البتّه روشن است که پیامبر صلی الله علیه و آله آنچه بر او نازل می‌شد را به مردم می‌رساند و برای آنها بیان می‌کرد، ولی این تعبیر و لحن آیه بدان جهت است که مردم به اهمّیّت ویژه و فوق‌العاده این مطلب پی ببرند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷ «وَ اللَّهُ یَعصِمُکَ مِنَ النَّاسِ»- از آنجا که این مأموریّت حسّاس و ویژه، خطراتی دارد و احتمال بروز واکنشهای پنهان و آشکاری از سوی اشخاص ضعیف الایمان و منافق می‌رود، لذا خداوند متعال حفظ جان پیامبر صلی الله علیه و آله را در برابر خطرات احتمالی تضمین می‌کند. «إِنَّ اللَّهَ لَایَهْدِی القَوْمَ الکَافِرِینَ»- خداوند متعال هر چند که همه را مشمول هدایت خود قرار می‌دهد، امّا کسانی که لجاجت کنند و با پافشاری‌های بیجا بر افکار و عقائد خود اصرار ورزند، شایسته هدایت نمی‌داند و آنها را هدایت نمی‌کند. *** با تأمّل در مضمون و محتوای آیه فوق، در می‌یابیم که این آیه از مطلب بسیار مهمّی خبر می‌دهد؛ زیرا آیه شریفه با تأکیدات فراوان و بی‌سابقه‌ای همراه شده است: ۱- آیه با خطاب «یا أَیُّها الرَّسُولُ» شروع می‌شود، و همان طور که گذشت این خطاب نشانگر اهمّیّت و ویژگی خاصّ مطلب و موضوعی است که پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر آن مورد خطاب واقع شده است. ۲- کلمه «بَلِّغْ» نشانه دیگری بر ویژگی خاصّ مضمون آیه فوق است، زیرا: اوّلًا: این کلمه منحصر به فرداست و در سراسر قرآن فقط در این آیه به کار رفته است. ثانیاً: به گفته «راغب» در کتاب «مفردات» این کلمه تأکید بیشتری نسبت به کلمه «أَبْلَغْ» دارد؛ زیرا هر چند این کلمه نیز تنها در یک آیه قرآن آمده است «۱»، ولی شاید در کلمه «بَلِّغ» علاوه بر تأکید، تکرار نیز نهفته باشد. یعنی این مطلب آن قدر مهم

است که باید حتماً آن را به مردم برسانی و برای آنها تکرار کنی. «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸ ۳- جمله «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغتَ رِسالَتَهُ» شاهد سومی بر ویژگی خاصّ این آیه است، مطلبی که پیامبر صلی الله علیه و آله مأمور به ابلاغ آن شده است، اساس و ستون رسالت و نبوّت است؛ چرا که اگر پیامبر صلی الله علیه و آله آن را به انجام نرساند، گوئیا نبوّت خویش را به انجام نرسانیده است! ۴- تضمینی که خداوند در این آیه شریفه برای حفظ جان پیامبر صلی الله علیه و آله کرده و به او وعده محافظت در مقابل خطرات احتمالی داده، نشانه دیگری بر بزرگی و اهمّیّت مضمون این آیه مبارکه است. محتوای مأموریّت پیامبر صلی الله علیه و آله بقدری سرنوشت‌ساز و مهم است که احتمال خطرات جانی می‌رود و واکنشهای مختلف را بعید نمی‌سازد؛ ولی خداوند پیامبرش را در مقابل تمام خطرات و ضررهای احتمالی بیمه و ضمانت می‌کند. راستی مطلب مهمّی که آیه تبلیغ از آن خبر می‌دهد چیست؟ مأموریّت مهمّ پیامبر اسلام که احتیاج به تضمین صریح الهی دارد کدام است؟ پیامبر صلی الله علیه و آله باید چه مطلبی را به مردم بگوید که مساوی با تمام رسالت اوست؟ خداوند از پیامبرش صلی الله علیه و آله چه چیزی را می‌خواهد که از سویی او را تهدید و از سوی دیگر وعده حفظ جانش را می‌دهد؟ خلاصه این که: موضوع این آیه با این همه تأکیدهای بی‌نظیر و کم سابقه چیست؟ برای رسیدن به پاسخ این سؤالات دو راه وجود دارد: نخست تفکّر و تأمّل و دقّت در مضمون و محتوای خود آیه، با قطع نظر از تمام روایاتی که از شیعه و سنّی در تفسیر آن وارد شده و با صرف نظر از تاریخ و سخنان مفسّران. دیگر این که آیه شریفه را در سایه احادیث و روایاتی که در شأن نزول آن وارد شده تفسیر کنیم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹

تطبیق نشانه‌های سه‌گانه بر مسأله ولایت

تطبیق نشانه‌های سه‌گانه بر مسأله ولایت مسأله جانشینی و ولایت امیر المؤمنین علیه السلام با نشانه‌های سه‌گانه‌ای که در آیه تبلیغ آمده است کاملًا انطباق دارد؛ زیرا: آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱ اوّلًا: همان طور که گذشت پیامبر صلی الله علیه و آله در طول عمر مبارکش هیچ‌گاه مسأله خلافت و جانشینی پس از خویش را بطور رسمی و در این مقیاس وسیع مطرح نکرده بود و این مسأله، تنها مسأله مهمّی بود که تا آخرین سالهای عمر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله زمین مانده بود. ثانیاً: در بین مسائل مختلف اسلامی، هیچ مسأله‌ای در حدّ و شأن نبوّت و همطراز و همسنگ آن و ادامه دهنده مسیر نبوّت نمی‌باشد، بلکه مقام امامت است که همردیف مقام نبوّت، و امام است که انجام دهنده وظایف محوّله بر پیامبر است. ثالثاً: از زمان طرح مسئله امامت و ولایت امیر مؤمنان، مخالفتهای متعدّدی بروز داده شد؛ حتّی در همان صحرای غدیر، شخصی به حضور حضرت رسول صلی الله علیه و آله آمد و با حالت اعتراض به آن حضرت عرض کرد: «اگر آنچه امروز گفته‌ای از ناحیه خداوند بوده است، از او بخواه عذابی بر من فرو فرستد و مرا نابود کند!» که چنین شد و او نابود گشت. مشروح این داستان در مباحث آینده خواهد آمد. مخصوصاً اگر آیه ۴۱ سوره مائده را کنار این آیه بگذاریم مطلب روشن‌تر خواهد شد. نتیجه این که، آیه شریفه فوق، با قطع نظر از روایات و اقوال و آراء مفسّران و آنچه در تاریخ آمده، دلالت بر ولایت امیر مؤمنان، علی علیه السلام دارد. *** سؤال: شاید منظور از مسأله مهمّی که در این آیه مطرح شده، خطر دو دشمن بزرگ اسلام و مسلمین، یهود و نصاری، است که همواره در مقابل اسلام می‌ایستادند و مانعی برای مسلمانان و پیشرفت اسلام محسوب می‌شدند. در این صورت آیا آیه ربطی به ولایت دارد؟ پاسخ: کسی که کمترین آشنایی با تاریخ اسلام داشته باشد می‌داند که مسأله یهودیان و مسیحیان در سال دهم هجرت حل شده بود و طومار قبائل مختلف یهود، بنی قریظه، بنی النّضیر، بنی قینقاع، یهودیان خیبر، و سایر یهودیان و آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲ نصاری، درهم پیچیده شده بود و همه آنها یا تسلیم مسلمانان شده و یا مجبور به هجرت گشته بودند؛ بنابراین، طبق آنچه در آیه ۴۱ سوره مائده آمده است، ترس و بیم پیامبر صلی الله علیه و آله از مسلمانان و ایمان‌آورندگان بود، نه از بیگانگان از اسلام! بدین جهت تفسیر آیه به یهود و نصاری،

تفسیر ناسازگاری است، همان‌گونه که هرگونه تفسیری بجز تفسیر بر ولایت امیر مؤمنان علیّ بن أبی طالب علیه السلام متناسب با محتوای آیه ولایت نیست. بنابراین، آیه شریفه مذکور با شرح و توضیحی که در بالا آمد جواب محکم و مستدل و متین و دندانشکنی است به همه کسانی که امامت و خلافت بلافصل حضرت علیّ بن أبی طالب علیه السلام را انکار می‌کنند.

راه دوم: تفسیر آیه تبلیغ در سایه روایات

راه دوم: تفسیر آیه تبلیغ در سایه روایات دومین راه برای تفسیر آیه شریفه، کمک گرفتن از احادیث و روایاتی که در شأن نزول آن وارده شده و نظریّات و آراء مفسّران و دانشمندان اسلامی و تاریخ اسلام است. عدّه زیادی از محدّثان صدر اسلام معتقدند که آیه فوق در شأن امیر مؤمنان علی علیه السلام نازل شده است. از جمله این دانشمندان: ۱- «ابن عبّاس» راوی، مفسّر معروف و کاتب وحی، که مورد قبول شیعه و اهل سنّت است. ۲- «جابر بن عبد الله انصاری» چهره‌ای بسیار آشنا که او نیز مورد قبول هر دو گروه می‌باشد. ۳- «ابو سعید خدری» از بزرگان اصحاب پیامبر که بسیار مورد احترام است. ۴- «عبد الله بن مسعود» یکی از نویسندگان وحی و از مفسّران قرآن کریم. ۵- «أبو هریره» از راویان پرکار مورد قبول اهل سنّت. ۶ و ۷- «حذیفه» و «براء بن عازب» دو تن از معاریف اصحاب پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳ و جمعی دیگر از دانشمندان و یاران پیامبر معترفند که آیه فوق پیرامون ولایت حضرت علی علیه السلام نازل شده است. قابل توجّه این که، در مورد روایاتی که بعضی از اشخاص فوق نقل کرده‌اند، طرق مختلفی وجود دارد؛ مثلًا روایت فوق با یازده طریق از ابن عبّاس و جابر بن عبد الله انصاری نقل شده است. در بین مفسّران اهل سنّت نیز عدّه‌ای روایت مربوط به ولایت امیر مؤمنان علیه السلام را نقل کرده‌اند، که می‌توان به آقای «سیوطی» در «الدّرّ المنثور، جلد دوم، صفحه ۲۹۸» و «أبو الحسن واحدی نیشابوری» در «اسباب النّزول، صفحه ۱۵۰» و «شیخ محمّد عبده» در «المنار، جلد ششم، صفحه ۱۲۰» و «فخر رازی» در «تفسیر کبیر» و سایر تفاسیر اشاره کرد. در اینجا برای نمونه فقط قسمتی از کلام فخر رازی را نقل می‌کنیم: او، که در میان مفسّران اهل سنّت بی‌نظیر است و تفسیر قوی و مشروحی دارد و انسانی هوشیار و عالم است (هر چند تعصّب زیادی نیز دارد، که بعضاً حجابی برای او شده است) پس از بیان نُه احتمال در تفسیر آیه فوق، ولایت امیر مؤمنان را به عنوان دهمین احتمال مطرح می‌سازد. متن کلام فخر رازی به شرح زیر است: نزلت الآیة فی فضل علی بن أبی طالب و لما نزلت هذه الآیة أخذ بیده و قال: من کنت مولاه فعلی مولاه اللّهم وال من والاه و عاد من عاداه، فلقیه عمر فقال: هنیئاً لک یا بن أبی طالب! أصبحت مولای و مولی کل مؤمن و مؤمنة ... «۱» این آیه در مورد علیّ بن أبی طالب نازل شده است. هنگامی که این آیه شریفه نازل شد، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دست علی علیه السلام را گرفت (و بلند کرد) و فرمود: «هر کس که من مولای او هستم پس این علی هم مولی و رهبر اوست. پروردگارا! کسانی که ولایت علی را پذیرفته‌اند دوست بدار و کسانی که با او به دشمنی آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴ برخاسته‌اند، دشمن بدار!» سپس عمر با علی علیه السلام ملاقات کرد و به آن حضرت عرض کرد: «ای فرزند ابو طالب! این فضیلت و مقام بر تو مبارک باشد. تو از امروز مولا و رهبر من و همه مردان و زنان مسلمان شدی!» طبق آنچه در کتاب «شواهد التّنزیل» آمده، «زیاد بن منذر» می‌گوید: نزد امام باقر علیه السلام بودم، در حالی که آن حضرت در گفتگو با مردم بود، شخصی از اهل بصره به نام «عثمان الاعشی» برخاست و گفت: ای فرزند رسول خدا، جانم به فدایت باد! از حسن بصری پرسیدم که این آیه در مورد چه کسی نازل شده است؟ گفت: در مورد مردی، ولی نام او را مشخّص نکرد! (لطفاً شما بفرمائید که این آیه در مورد چه کسی نازل شده است؟) امام فرمود: اگر می‌خواست بگوید می‌توانست نام او را بیان کند، ولی از ترس نگفته است (چون در دوران سیاه بنی امیّه بوده، علاوه بر این که میانه خوبی هم با امیر مؤمنان علی علیه السلام نداشته است) امّا من می‌گویم ... هنگامی که خداوند جان پیامبر صلی الله علیه و آله را در مقابل خطرات احتمالی تضمین کرد، آن حضرت دست علیّ بن أبی طالب علیه السلام را بلند کرد و او را به عنوان جانشین و خلیفه خود معرّفی نمود. «۱» نکته جالب توجّه این که، حاکم

حسکانی نویسنده کتاب شواهد التّنزیل که روایت فوق را نقل کرده از اهل سنّت است، همانگونه که علمای دیگر اهل سنّت نیز روایت فوق را نقل کرده‌اند. *** نتیجه این که، احادیث و روایات و گفتار صحابه و روات و نظریّات مفسّرین و دانشمندان، همگی دلالت دارد که آیه تبلیغ پیرامون ولایت امیر المؤمنین علی علیه السلام نازل شده است.

پیام‌های آیه

اشاره

پیام‌های آیه دو پیام عمده و دو نکته مهم می‌توان از آیه شریفه مورد بحث استفاده کرد: ۱- این که هر چند مخاطب این آیه شخص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در آن زمان بوده آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵ است، ولی بدون شک وظیفه تبلیغ ولایت و امامت و پاسخ گفتن به سؤالات و شبهات پیرامون آن، اختصاص به آن حضرت ندارد، بلکه این مسأله وظیفه تمام آگاهان در طول تاریخ است. ۲- پیام دیگر آیه شریفه این است که مؤمنان واقعی کسانی هستند که بدون تعصّب و لجاجت و گرایشهای خطّی و گروهی، در مقابل فرمان خدا تسلیم هستند نه این که در برابر آنچه که موافق سلیقه و گرایش خطّی و حزبی آنهاست تسلیم باشند و در جاهایی که مخالف آن باشد تسلیم نباشند! اساساً رمز دستیابی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به آن مقامات والا و بالا، عبودیّت و تسلیم محض خدا بودن آن حضرت بود، همان چیزی که در هر نماز قبل از شهادت به رسالت آن حضرت، به آن شهادت می‌دهیم. ما هم اگر طالب قُرب الهی هستیم و می‌خواهیم مؤمن حقیقی و واقعی باشیم و ادّعای پیروی از مکتب آن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را داریم، باید در هر حال تسلیم فرمان او باشیم؛ حتّی اگر بر خلاف خواسته و سلیقه و خطّ و حزب ما باشد. *** برای تکمیل این بحث، خلاصه‌ای از داستان غدیر را به نقل از تفسیر «پیام قرآن» در اینجا می‌آوریم.

جریان غدیر

جریان غدیر از بحث گذشته بطور اجمال استفاده شد که این آیه مطابق شواهد بیشمار درباره علی علیه السلام نازل شده است و روایاتی که در این زمینه در کتب معروف اهل سنّت- تا چه رسد به کتب شیعه- نقل شده بیش از آن است که کسی بتواند آنها را انکار کند. علاوه بر روایات فوق، روایات فراوان دیگری داریم که با صراحت می‌گوید: این آیه در جریان غدیر خم و خطبه پیامبر صلی الله علیه و آله و معرّفی علی علیه السلام به عنوان وصی و ولی نقل شده است و عدد آنها به مراتب بیش از روایات گذشته است تا آنجا که محقّق بزرگ «علّامه امینی» در کتاب «الغدیر»، حدیث غدیر را از ۱۱۰ نفر از صحابه و یاران پیامبر صلی الله علیه و آله با اسناد و مدارک زنده نقل می‌کند و همچنین از ۸۴ نفر از تابعین آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶ و ۳۶۰ دانشمند و مؤلّف معروف اسلامی. برای هر شخص بی‌نظر، با نگاهی به مجموعه این اسناد و مدارک، یقین پیدا می‌شود که حدیث غدیر از قطعی ترین روایات اسلامی و مصداق روشنی از حدیث متواتر است و براستی اگر کسی در تواتر آن شک کند، باید به هیچ حدیث متواتری اعتقاد نداشته باشد. و از آنجا که ورود در این بحث بطور گسترده، ما را از روشی که در این کتاب داریم خارج می‌کند، در مورد اسناد حدیث و شأن نزول آیه به همین مقدار قناعت کرده، به سراغ محتوای حدیث می‌رویم و کسانی را که می‌خواهند مطالعه وسیع‌تری روی اسناد حدیث داشته باشند به کتابهای زیر ارجاع می‌دهیم: ۱- کتاب نفیس الغدیر، جلد اوّل. ۲- احقاق الحقّ، نوشته علّامه بزرگوار قاضی نور اللّه شوشتری با شروح مبسوط آیت اللّه نجفی، جلد دوم و سوم و چهاردهم و بیستم. ۳- المراجعات، نوشته مرحوم سیّد شرف الدّین عاملی. ۴- عبقات الانوار، نوشته عالم بزرگوار میر حامد حسین هندی (بهتر این است به خلاصه عبقات جلد ۷ و ۸ و ۹ مراجعه شود). ۵- دلائل الصّدق، نوشته عالم بزرگوار مرحوم مظفّر، جلد دوم.

محتوای روایات غدیر

محتوای روایات غدیر در اینجا فشرده جریان غدیر را که از مجموعه روایات فوق استفاده می‌شود می‌آوریم: (البتّه در بعضی از روایات، این داستان بطور مفصّل و طولانی و در بعضی دیگر بصورت مختصر و کوتاه آمده و در بعضی تنها به گوشه‌ای از داستان و در بعضی به گوشه دیگر آن اشاره شده و از مجموع چنین استفاده می‌شود که:) مراسم حجّة الوداع در آخرین سال عمر پیامبر صلی الله علیه و آله، با شکوه هر چه تمامتر، در حضور پیامبر صلی الله علیه و آله به پایان رسید؛ قلبها در هاله‌ای از روحانیّت فرو رفته بود، و لذّت معنوی این عبادت بزرگ هنوز در ذائقه جانها انعکاس داشت. یاران پیامبر صلی الله علیه و آله که عدد آنها فوق العاده زیاد بود، از خوش‌حالی درک این فیض آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷ و سعادت بزرگ در پوست خود نمی‌گنجیدند. «۱» نه تنها مردم مدینه در این سفر، پیامبر صلی الله علیه و آله را همراهی می‌کردند، بلکه مسلمانان نقاط مختلف شبه جزیره عربستان نیز برای کسب یک افتخار تاریخی بزرگ به همراه پیامبر صلی الله علیه و آله بودند. آفتاب حجاز بر کوهها و درّه‌ها آتش می‌پاشید، امّا شیرینی این سفر روحانی بی‌نظیر، همه چیز را آسان می‌کرد. ظهر نزدیک شده بود، کم کم سرزمین جُحفه و سپس بیابانهای خشک و سوزان «غدیر خم» از دور نمایان می‌شد. اینجا در حقیقت چهار راهی است که مردم سرزمین حجاز را از هم جدا می‌کند. راهی به سوی مدینه در شمال، و راهی به سوی عراق در شرق، و راهی به سوی غرب و سرزمین مصر و راهی به سوی سرزمین یمن در جنوب پیش می‌رود. و در همین جا باید آخرین خاطره و مهمترین فصل این سفر بزرگ انجام پذیرد، و مسلمانان با دریافت آخرین دستور، که در حقیقت نقطه پایانی در مأموریّتهای موفقیّت‌آمیز پیامبر صلی الله علیه و آله بود، از هم جدا شوند. روز پنج‌شنبه، سال دهم هجرت بود، و درست هشت روز از عید قربان می‌گذشت؛ ناگهان از سوی پیامبر صلی الله علیه و آله دستور توقّف به همراهان داده شد؛ مسلمانان با صدای بلند، آنهایی را که در پیشاپیش قافله در حرکت بودند به بازگشت دعوت کردند، و مهلت دادند تا عقب افتادگان نیز برسند؛ خورشید از خطّ نصف النّهار گذشت؛ مؤذّن پیامبر صلی الله علیه و آله با صدای «اللّه اکبر» مردم را به نماز ظهر دعوت کرد؛ مردم به سرعت آماده نماز می‌شدند، امّا هوا بقدری داغ بود که بعضی مجبور بودند، قسمتی از عبای خود را به زیر پا و طرف دیگر آن را به روی سر بیفکنند، در غیر این صورت ریگهای داغ بیابان و اشعّه آفتاب، پا و سر آنها را ناراحت می‌کرد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸ نه سایبانی در صحرا به چشم می‌خورد و نه سبزه و گیاه و درختی! جز تعدادی درخت لخت و عریان بیابانی، که با گرما با سر سختی مبارزه می‌کردند، چیزی دیده نمی‌شد. جمعی به همین چند درخت پناه برده بودند؛ پارچه‌ای بر یکی از این درختان برهنه افکندند و سایبانی برای پیامبر صلی الله علیه و آله ترتیب دادند، ولی بادهای داغ به زیر این سایبان می‌خزید و گرمای سوزان آفتاب را در زیر آن پخش می‌کرد. نماز ظهر تمام شد. مسلمانان تصمیم داشتند فوراً به خیمه‌های کوچکی که با خود حمل می‌کردند پناهنده شوند، ولی پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها اطّلاع داد که همه باید برای شنیدن یک پیام تازه الهی، که در ضمن خطبه مفصّلی بیان می‌شد، خود را آماده کنند؛ کسانی که از پیامبر صلی الله علیه و آله فاصله داشتند نمی‌توانستند قیافه ملکوتی او را در لابه‌لای جمعیّت مشاهده کنند، لذا منبری از جهاز شتران ترتیب داده شد و پیامبر صلی الله علیه و آله بر فراز آن قرار گرفت. حضرت نخست حمد و سپاس پروردگار را به جا آورد و خود را به خدا سپرد، سپس مردم را مخاطب ساخت و چنین فرمود: من به همین زودی دعوت خدا را اجابت کرده، از میان شما می‌روم. من مسئولم، شما هم مسئولید. شما درباره من چگونه شهادت می‌دهید؟ مردم صدا بلند کردند و گفتند: نَشْهَدُ أَنَّکَ قَدْ بَلَّغْتَ وَ نَصَحْتَ وَ جَهَدْتَ فَجَزاکَ اللَّهُ خَیراً؛ ما گواهی می‌دهیم تو وظیفه رسالت را ابلاغ کردی و شرط خیر خواهی را انجام دادی و آخرین تلاش و کوشش را در راه هدایت ما نمودی، خداوند تو را جزای خیر دهد. سپس فرمود: آیا شما گواهی به یگانگی خدا و رسالت من و حقّانیّت روز رستاخیز و بر انگیخته شدن مردگان در آن روز نمی‌دهید؟! آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹ همه گفتند: آری، گواهی می‌دهیم. فرمود: خداوندا

گواه باش! .... بار دیگر فرمود: ای مردم! آیا صدای مرا می‌شنوید؟ ... گفتند: آری! و به دنبال آن، سکوت سراسر بیابان را فرا گرفت و جز صدای زمزمه باد چیزی شنیده نمی‌شد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ... اکنون بنگرید با این دو چیز گرانمایه و گرانقدر که در میان شما به یادگار می گذارم چه خواهید کرد! یکی از میان جمعیّت صدا زد: کدام دو چیز گرانمایه، یا رسول اللّه؟! پیامبر صلی الله علیه و آله بلافاصله فرمود: اوّل «ثقل اکبر» کتاب خداست، که یک سوی آن به دست پروردگار و سوی دیگرش در دست شماست، دست از دامان آن بر ندارید تا گمراه نشوید، و امّا دومین یادگار گرانقدر من «خاندان منند» و خداوند لطیفِ خبیر به من خبر داده که این دو هرگز از هم جدا نشوند، تا در بهشت به من بپیوندند، از این دو پیشی نگیرید که هلاک می‌شوید و عقب نیفتید که باز هلاک خواهید شد. ناگهان مردم دیدند پیامبر صلی الله علیه و آله به اطراف خود نگاه کرد، گویا کسی را جستجو می کند و همین که چشمش به علی علیه السلام افتاد، خم شد و دست او را گرفت و بلند کرد، آنچنان که سفیدی زیر بغل هر دو نمایان شد و همه مردم او را دیدند و شناختند که او همان افسر شکست‌ناپذیر ارتش اسلام است. در اینجا صدای پیامبر صلی الله علیه و آله رساتر و بلندتر شد و فرمود: أَیُّهَا النّاسُ مَنْ أَوْلَی النّاسِ بِالمُؤمِنینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ چه کسی از همه مردم نسبت به مسلمانان از خود آنها سزاوارتر است؟! آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰ گفتند: خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله داناترند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خدا، مولا و رهبر من است، و من مولا و رهبر مؤمنانم و نسبت به آنها از خودشان سزاوارترم (و اراده من بر اراده آنها مقدّم). سپس فرمود: فَمَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلاهُ هر کس من مولا و رهبر او هستم، علی، مولا و رهبر او است. و این سخن را سه بار و به گفته بعضی از راویان حدیث، چهار بار تکرار کرد و به دنبال آن سر به سوی آسمان برداشت و عرض کرد: اللّهُمَّ والِ مَنْ والاهُ وَ عادِ مَنْ عاداهُ وَ أَحِبّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ ابْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَه وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ أَدِرِ الْحَقَّ مَعَهُ حَیْثُ دارَ خداوندا! دوستان او را دوست بدار و دشمنان او را دشمن بدار، محبوب بدار آن کسی که او را محبوب دارد، و مبغوض بدار آن کس که او را مبغوض دارد، یارانش را یاری کن، و آنها که یاری‌اش را ترک کنند از یاری خویش محروم ساز و حق را همراه او بدار و او را از حق جدا مکن! سپس فرمود: أَلا فَلْیُبَلِّغِ الشّاهِدُ الْغائِبَ آگاه باشید، همه حاضران وظیفه دارند این خبر را به غائبان برسانند! خطبه پیامبر صلی الله علیه و آله به پایان رسید، عرق از سر و روی پیامبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام و مردم فرو می‌ریخت، و هنوز صفوف جمعیّت از هم متفرق نشده بود که امین وحی خدا نازل شد و این آیه را بر پیامبر صلی الله علیه و آله خواند: الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُم نِعْمَتی ... امروز آئین شما را کامل و نعمت خود را بر شما تمام کردم! آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اللّهُ أَکْبَرُ، اللّهُ أَکْبَرُ عَلَی اکْمالِ الدِّیْنِ وَ اتْمامِ النِّعْمَهْ وَ رِضَی الرَّبِّ بِرِسَالَتِی وَ الْوِلایَهْ لِعَلِیٍّ مِنْ بَعْدی خداوند بزرگ است، همان خدائی که آیین خود را کامل و نعمت خود را بر ما تمام کرد، و از نبوّت و رسالت من و ولایت علی پس از من راضی و خشنود گشت! در این هنگام شور و غوغایی در میان مردم افتاد و علی علیه السلام را به این موقعیّت تبریک گفتند و از افراد سرشناسی که به او تبریک گفتند، ابو بکر و عمر بودند، که این جمله را در حضور جمعیّت بر زبان جاری ساختند: بَخٍّ بَخٍّ لَکَ یَا ابْنَ أَبی طالِبٍ أَصْبَحْتَ وَ أَمْسَیْتَ مَوْلایَ وَ مَوْلا کُلِّ مُؤمِنٍ وَ مُؤمِنَهٍ آفرین بر تو باد، آفرین بر تو باد، ای فرزند ابو طالب! تو مولا و رهبر من و تمام مردان و زنان با ایمان شدی! در این هنگام ابن عبّاس گفت: «به خدا این پیمان در گردن همه خواهد ماند!» و حسّان بن ثابت، شاعر معروف، از پیامبر صلی الله علیه و آله اجازه خواست که به این مناسبت اشعاری بسراید؛ سپس اشعار معروف خود را چنین آغاز کرد: یُنادِیْهِمْ یَوْمَ الْغَدیرِ نَبِیُّهُمْ بِخُمٍّ وَ اسْمِعْ بِالرَّسُولِ مُنادِیاً فَقالَ فَمَنْ مَوْلاکُمُ وَ نَبِیُّکُمْ؟ فَقالُوا وَ لَمْ یَبْدُوا هُناکَ التَّعامِیا: الهُکَ مَوْلانا وَ انْتَ نَبِیُّنا وَ لَمْ تَلْقِ مِنّا فی الْوَلایَهْ عاصِیاً فَقالَ لَهُ قُمْ یا عَلَیُّ فَاِنَّنی رَضیتُکَ مِنْ بَعْدی اماماً وَ هادِیاً فَمَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ فَهذا وَلِیُّه فَکُونُوا لَهُ اتْباعَ صِدْقٍ مُوالِیا هُناکَ دَعا اللّهُمَّ والِ وَلِیَّهُ وَ کُنْ لِلَّذی عادا عَلِیّاً مُعادِیاً «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲ یعنی: پیامبر آنها در روز «غدیر» در سرزمین «خم» به آنها ندا داد، و چه ندا دهنده گرانقدری! فرمود: مولای شما و پیامبر شما کیست؟ و آنها بدون چشم‌پوشی و اغماض صریحاً پاسخ گفتند: خدای تو مولای ماست و تو پیامبر

مائی و ما از پذیرش ولایت تو سرپیچی نخواهیم کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام گفت: برخیز، زیرا من تو را بعد از خودم امام و رهبر انتخاب کردم». و سپس فرمود: هر کس من مولا و رهبر اویم، این مرد مولا و رهبر او است، پس شما همه از سر صدق و راستی از او پیروی کنید. در این هنگام، پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: بار الها! دوست او را دوست بدار و دشمن او را دشمن بدار .... این بود خلاصه‌ای از حدیث معروف غدیر که در کتب دانشمندان اهل تسنّن و تشیّع آمده است.

مباحث تکمیلی

۱. تفسیر ولایت و مولی در حدیث غدیر

۱. تفسیر ولایت و مولی در حدیث غدیر حدیث متواتر غدیر را اجمالًا دانستیم و جمله معروف پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که در همه کتب آمده است: «مَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلاهُ» حقایق بسیاری را روشن می‌سازد. گرچه بسیاری از نویسندگان اهل سنّت اصرار دارند که «مولی» را در اینجا به معنی «دوست و یار و یاور» تفسیر کنند، زیرا یکی از معانی معروف «مولی» همین است، ما هم قبول داریم که یکی از معانی «مولی» دوست و یار و یاور است. ولی قرائن متعدّدی در کار است که نشان می‌دهد «مولی» در حدیث بالا به معنی «ولی» و «سرپرست» و «رهبر» می‌باشد؛ این قرائن به طور فشرده چنین است: آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳ ۱- مسأله دوستی علی علیه السلام با همه مؤمنان، مطلب مخفی و پنهان و پیچیده‌ای نبود که نیاز به این همه تأکید و بیان داشته باشد، و احتیاج به متوقّف ساختن آن قافله عظیم در وسط بیابان خشک و سوزان و خطبه خواندن و گرفتن اعترافهای پی‌درپی از جمعیّت داشته باشد. قرآن با صراحت می‌گوید: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اخْوَةٌ «۱» مؤمنان همه برادر یکدیگرند. و در جای دیگر می‌فرماید: وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِناتُ بَعْضُهُمْ اوْلِیاءُ بَعْضٍ «۲» مردان مؤمن و زنان مؤمنه، ولیّ و یار یکدیگرند. خلاصه این که، اخوّت اسلامی و دوستی مسلمانان با یکدیگر از بدیهی‌ترین مسائل اسلامی است که از آغاز اسلام وجود داشت و پیامبر صلی الله علیه و آله بارها آن را تبلیغ کرد و بر آن تأکید نهاد؛ بعلاوه، مسأله اخوّت مسأله‌ای نبوده که با این لحن داغ در آیه بیان شود و پیامبر صلی الله علیه و آله از افشای آن خطری احساس کند. (دقّت کنید) ۲- جمله «أَ لَسْتُ اوْلی بِکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ؛ آیا من نسبت به شما از خود شما سزاوارتر و اولی نیستم!» که در بسیاری از متون این روایت آمده است، هیچ تناسبی با بیان یک دوستی ساده ندارد، بلکه می‌خواهد بگوید: «همان اولویّت و اختیاری که من نسبت به شما دارم و پیشوا و سرپرست شما هستم، برای علی علیه السلام ثابت است.» و هرگونه تفسیری برای این جمله، غیر از آنچه گفته شد، دور از انصاف و واقع‌بینی است، مخصوصاً با توجّه به تعبیر «بِکُمْ مِنْ انْفُسِکُمْ؛ از شما نسبت به شما اولی هستم.» ۳- تبریک‌هایی که از سوی مردم در این واقعه تاریخی به علی علیه السلام گفته شد، مخصوصاً تبریکی که «عمر» و «أبو بکر» به او گفتند، نشان می‌دهد مسأله چیزی آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴ جز مسأله نصب خلافت نبوده است که در خور تبریک و تهنیت باشد؛ زیرا اعلام دوستی، که برای همه مسلمانان بطور عموم ثابت است، تبریک ندارد. در «مُسند» امام «احمد» آمده است: عمر بعد از آن بیانات پیامبر صلی الله علیه و آله خطاب به علی علیه السلام عرض کرد: هَنیئاً یَا بْنَ أَبی طالِبٍ أَصْبَحْتَ وَ أَمْسَیْتَ مَوْلی کُلِّ مُؤمِنٍ وَ مُؤمِنَةٍ گوارا باد بر تو ای فرزند أبی طالب! صبح کردی و شام کردی در حالی که مولای هر مرد و زن با ایمان هستی! «۱» در تعبیری که فخر رازی در ذیل آیه «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما انْزِلَ الَیْکَ مِنْ رَبِّکَ» ذکر کرده، می‌خوانیم: عمر گفت: «هَنیئاً لَکَ أَصْبَحْتَ مَوْلایَ وَ مَوْلی کُلِّ مُؤمِنٍ وَ مُؤمِنَةٍ» به این ترتیب، عمر او را مولای خود و مولای همه مؤمنان می‌شمرد. در تاریخ بغداد روایت فوق به این صورت آمده: بَخٍّ بَخٍّ لَکَ یا بْنَ أَبی طالِبٍ! أَصْبَحْتَ مَوْلایَ وَ مَوْلی کُلِّ مُسْلِمٍ «۲» آفرین، آفرین به تو ای فرزند ابو طالب! صبح کردی در حالی که مولای من و مولای هر مسلمانی هستی. و در «فیض القدیر» و «الصّواعق» آمده است که این تبریک را ابو بکر و عمر هر دو به علی علیه السلام گفتند: «أَمْسَیْتَ یَا بْنَ أَبی طالِبٍ مَوْلا کُلِّ مُؤمِنٍ وَ مُؤمِنَةٍ «۳»». ناگفته پیداست

دوستی ساده‌ای که میان همه مؤمنان با یکدیگر است چنین تشریفاتی ندارد، و این جز با ولایت به معنی خلافت سازگار نیست. ۴- اشعاری که از «حسّان بن ثابت» نقل کردیم با آن مضمون و محتوای بلند و آن تعبیرات صریح و روشن، نیز گواه دیگری بر این مدّعا است، و به اندازه کافی در این مسأله گویا است (بار دیگر آن اشعار را مطالعه فرمائید). آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵

۲. آیاتی از سوره معارج در تأیید داستان غدیر

۲. آیاتی از سوره معارج در تأیید داستان غدیر بسیاری از مفسّران و راویان حدیث، در ذیل آیات اوّلیّه سوره معارج «۱»، شأن نزولی نقل کرده‌اند که خلاصه‌اش چنین است: پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را در غدیر خم به خلافت منصوب کرد و درباره او فرمود: «مَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلاهُ» چیزی نگذشت که خبر آن در اطراف پیچید، «نعمان بن حارث فهری» که از منافقان بود «۲» خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: تو به ما دستور دادی که شهادت به یگانگی خدا، و رسالت تو بدهیم، ما هم شهادت دادیم، سپس دستور به جهاد و حج و نماز و زکات دادی، همه اینها را پذیرفتیم، ولی به اینها راضی نشدی، تا این که این جوان (اشاره به علی علیه السلام) را به جانشینی خود منصوب کردی و گفتی: «مَنْ کُنْتُ مَوْلاه فَعَلیٌّ مَوْلاهُ» آیا این کار از ناحیه خودت بوده، یا از سوی خدا؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «قسم به خدایی که معبودی جز او نیست، از ناحیه خدا است». «نعمان بن حارث» روی برگرداند و گفت: «خداوندا، اگر این سخن حق است و از ناحیه تو است، سنگی از آسمان بر ما ببارانا!» ناگهان سنگی از آسمان بر سرش فرود آمد و او را کشت. و اینجا بود که آیه «سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ» نازل گشت. آنچه در بالا آمد مطابق روایتی است که در «مجمع البیان» از أبو القاسم حسکانی نقل شده است «۳»؛ همین مضمون را بسیاری از مفسّران اهل سنّت و راویان احادیث آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۶ با تفاوت مختصری نقل کرده‌اند، مانند: «قرطبی» در تفسیر معروفش «۱» و آلوسی در تفسیر روح المعانی «۲» و أبو إسحاق ثعلبی در تفسیرش «۳». علّامه امینی در کتاب الغدیر، این روایت را از سی نفر از علمای اهل سنّت (با ذکر مدرک و عین عبارت) نقل می‌کند، از جمله: «سیره حلبی»؛ «فرائد السّمطین» حموینی؛ «درر السّمطین» شیخ محمّد زرندی؛ «السّراج المنیر» شمس الدّین شافعی؛ «شرح جامع الصّغیر» سیوطی؛ «تفسیر غریب القرآن» حافظ ابو عبید هروی؛ «تفسیر شفاء الصّدور» أبو بکر نقّاش موصلی و کتابهای دیگر. بعضی از مفسّران یا محدّثانی که فضائل علی علیه السلام را با ناخشنودی می‌پذیرند ایرادهای مختلفی بر این شأن نزول گرفته‌اند، مهمترین آن چهار اشکال زیر است که صاحب تفسیر المنار و بعضی دیگر، بعد از نقل روایت فوق مطرح کرده‌اند: ایراد اوّل- سوره معارج مکّی است، و تناسبی با داستان غدیر خم ندارد. پاسخ: مکّی بودن یک سوره دلیل بر این نیست که تمام آیات آن در مکّه نازل شده است، سوره‌های متعدّدی در قرآن مجید داریم که به نام «مکّی» نامیده شده و در همه قرآنها تحت عنوان مکّی نوشته شده است، ولی تعدادی از آیات آن در مدینه نازل شده، و بعکس سوره‌هایی در قرآن است که تحت عنوان «مدنی» ثبت شده، ولی تعدادی از آیات آن در مکّه نازل گردیده است. به عنوان مثال، سوره عنکبوت از سوره‌های مکّی است، در حالی که ده آیه اوّل آن طبق گفته «طبری» در تفسیر معروفش، و همچنین «قرطبی» در تفسیرش و بعضی دیگر از دانشمندان، در مدینه نازل شده است. «۴» همچنین هفت آیه اوّل سوره کهف که به عنوان سوره مکّی شناخته شده طبق تفسیر قرطبی و اتقان سیوطی در مدینه نازل شده است و موارد متعدّد دیگر. «۵» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۷ همان‌گونه که سوره‌هایی به عنوان مدنی شمرده شده است در حالی که آیاتی از آن مکّی است، مانند سوره «مجادله» که مطابق قول معروف «مدنی» است، ولی ده آیه اوّل آن، طبق تصریح بعضی از مفسّران، در مکّه نازل شده است. «۱» کوتاه سخن این که، موارد فراوانی یافت می‌شود که سوره‌ای به عنوان مکّی یا مدنی معرّفی شده و در تفاسیر و قرآنها بالای آن همین عنوان را می‌نویسند، در حالی که بخشی از آیات آن در جای دیگر نازل شده است. بنابراین، هیچ مانعی ندارد که سوره معارج نیز چنین باشد. ایراد دوم- در این حدیث آمده است که حارث بن نعمان در ابطح خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و می‌دانیم ابطح نام درّه‌ای در مکّه

است، و تناسبی با نزول آیه بعد از داستان غدیر در بین راه مکّه و مدینه ندارد. پاسخ: اوّلًا؛ تعبیر به ابطح تنها در بعضی از روایات است، نه در همه روایات. ثانیاً؛ ابطح و بطحاء به معنای زمین شنزاری است که سیل از آن جاری شود و در مدینه و جاهای دیگر نیز مناطقی وجود دارد که آن را ابطح یا بطحاء می‌نامند، و جالب این که در اشعار عرب و روایات نیز کراراً به آن اشاره شده است. از جمله در اشعار معروفی که «شهاب الدّین» (معروف به حیص و بیص) «۲» در مرثیه اهل بیت علیه السلام سروده، از زبان آن بزرگواران خطاب به قاتلان آنها، چنین می‌گوید: مَلَکْنا فَکانَ الْعَفْوُ مِنّا سَجِیَّةً فَلَمّا مَلَکْتُمْ سالَ بِالدَّمِ أَبْطَحُ وَ حَلَّلْتُمُ قَتْلَ الاسارى وَ طالَما غَدَوْنا عَنِ الاسْرى نَعْفُوا و نَصْفَحُ «۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۸ ما حکومت کردیم (اشاره به پیروزی پیامبر صلی الله علیه و آله در مکّه است) و عفو، سجیّه و فطرت ما بود (فرمان عفو عمومی پیامبر) امّا هنگامی که شما پیروز شدید خون از ابطح سرازیر شد و شما قتل اسیران را حلال شمردید، در حالی که ما اسیران را مورد عفو قرار می‌دادیم. و پر واضح است که قتل بزرگان اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله غالباً در عراق و کربلا و کوفه و مدینه بود، و در ابطح مکّه هرگز خونی ریخته نشد، آری بعضی از اهل بیت علیهم السلام در «فَخّ» که حدود دو فرسخ از مکّه فاصله دارد شربت شهادت نوشیدند، در حالی که ابطح در کنار مکّه است. یکی دیگر از شعرا، در مرثیه امام حسین، سالار شهیدان علیه السلام، می‌گوید: و تَانُّ نَفْسی لِلرُّبُوعِ وَ قَدْ غَدا بَیْتَ النَّبِیِّ مُقَطَّعُ الاطْنابِ بَیْتٌ لِآلِ الْمُصْطَفی فی کَرْبَلا ضَرَبُوهُ بَیْنَ أَباطِحٍ وَ رَوابی «۱» جان من در آثاری که از خانه‌های ویران‌شده پیامبر صلی الله علیه و آله باقی مانده ناله می‌کند، از جمله خانه‌ای که از اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله در کربلا بود که در میان ابطح‌ها و رابیه‌ها برپا شده بود (ابطح به معنی شنزار، و رابیه به معنی تپّه بلند است). و اشعار فراوان دیگر که تعبیر به ابطح یا اباطح در آن آمده و به معنی آن منطقه خاص در مکّه نیست. کوتاه سخن این که، درست است که یکی از معانی ابطح، نقطه‌ای در مکّه است، ولی معنی و مفهوم و مصداق ابطح، منحصر به آن نقطه نمی‌باشد.

۳. ارتباط این آیه با قبل و بعد از آن چگونه است؟

۳. ارتباط این آیه با قبل و بعد از آن چگونه است؟ بعضی از مفسّران برای کناره‌گیری از واقعیّتی که در این آیه نهفته است، به عذر دیگری متوسّل شده و آن این که: سیاق آیات قبل و بعد، که درباره اهل کتاب است، تناسبی با مسأله ولایت و خلافت و امامت ندارد، این دوگانگی با بلاغت و آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۹ فصاحت قرآن سازگار نیست. «۱» پاسخ: تمام کسانی که با چگونگی جمع‌آوری آیات قرآن آشنا هستند می‌دانند که آیات قرآن تدریجاً و به مناسبتهای مختلف نازل شده است، به همین دلیل بسیار می‌شود که یک سوره درباره مسائل مختلفی سخن می‌گوید، بخشی از آن درباره فلان «غزوه» است، بخشی دیگر درباره فلان «حکم و تشریع» اسلامی است، بخشی با «منافقین» سخن می‌گوید، و بخشی با «مؤمنین»؛ مثلًا اگر سوره نور را مورد توجّه قرار دهیم، می‌بینیم بخشهای مختلفی دارد که هر کدام ناظر به مطلبی است، از «توحید» و «معاد» گرفته تا اجرای «حدّ زنا» و داستان «افْک» و مسائل مربوط به «منافقین» و «حجاب» و غیر اینها (سایر سوره‌های طولانی قرآن نیز کم و بیش چنین است) هر چند در میان مجموعه اجزاء یک سوره، پیوند کلّی و عام وجود دارد. دلیل این تنوّع محتوای سوره همان است که گفته شد: قرآن تدریجاً و بر حسب نیازها و ضرورتها و در وقایع مختلف نازل شده است، و هرگز به شکل یک کتاب کلاسیک نیست که موضوع واحدی را، که از پیش تعیین شده، دنبال کند. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۱ آیات خلافت و زعامت مسلمین

۳ آیه اکمال دین

اشاره

۳ آیه اکمال دین الْیَوْمَ یَئِسَ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ دِینِکُمْ فَلا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْیَوْمَ اکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَاتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتی وَرَضیتُ لَکُمُ الْاسْلامَ دیناً... «سوره مائده، آیه ۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۳ آیه اکمال دین الْیَوْمَ یَئِسَ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ دِینِکُمْ فَلا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْیَوْمَ اکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ اتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتی وَ رَضیتُ لَکُمُ الْاسْلامَ دیناً... امروز کافران از (زوال) آیینِ شما، مأیوس شدند؛ بنابراین، از آنها نترسید! و از (مخالفت) من بترسید! امروز، دین شما را کامل کردم؛ و نعمت خود را بر شما تمام نمودم؛ و اسلام را به عنوان آیین (جاودانِ) شما پذیرفتم .... «سوره مائده، آیه ۳»

دورنمای بحث

دورنمای بحث در این آیه شریفه سخن از یک روز بسیار بزرگ و با شکوه است، که نقطه عطفی برای مسلمانان شمرده شده است. روزی که یأس دشمنان، إکمال دین، إتمام نعمتهای الهی و رضایت و خشنودی پروردگار، ارمغان آن است. راستی این روز، چه روزی بوده است؟ در بحثهای آینده پاسخ این سؤال خواهد آمد.

شرح و تفسیر

روز اکمال دین و اتمام نعمت

روز اکمال دین و اتمام نعمت «الْیَوْمَ یَئِسَ الَّذین کَفَرُوا مِنْ دِینِکُمْ»- هر چند دشمنان اسلام و کفّار لجوج و عنود از ابتدای بعثت تا آخرین روزهای زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله با حربه‌های مختلف به آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۴ جنگ اسلام آمدند و در هر مرحله‌ای که شکست خورده امیدوار به آینده بودند؛ ولی در هنگام نزول آیه فوق حادثه‌ای رخ داده است که نه تنها دشمن شکست تازه‌ای خورده بلکه امید آینده او هم ناامید شده است. بنابراین، کفّار برای همیشه از زوال و نابودی دین شما مأیوس گشتند. «فَلا تَخْشَوْهُمْ وَ اخْشَونِ»- با این نصرت و پیروزی بزرگ، که در این روز حاصل گشته، دیگر از دشمنان و کفّار در هراس نباشید، از ناحیه آنها خطری شما را تهدید نمی‌کند، بلکه از مخالفت با فرامین و اوامر الهی بترسید؛ زیرا در این شرایط خطر اصلی از هوی و هوسها و دوری از خداوند نشأت می‌گیرد. « الْیَوْمَ اکْمَلْتُ لَکُمْ دینَکُمْ وَ اتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتی»- در این روز با شکوه و پراهمّیّت، دین شما بر اثر حادثه‌ای که رخ داد کامل گشت و نعمتهای الهی بر شما مسلمانان تمام و کامل شد. «وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلامَ دِیناً»- شکوه و عظمت امروز و حادثه‌ای که در آن اتّفاق افتاده، بقدری فراوان است که خداوند اسلام را به عنوان آیین همیشگی پذیرفته است.

آن روز، چه روزی بوده است؟

آن روز، چه روزی بوده است؟ روزی که آیه شریفه از آن سخن می‌گوید، دارای چهار ویژگی مهم است. اوّل: روزی است که باعث یأس و ناامیدی کفّار شد. دوم: روزی است که مایه اکمال دین گشت. سوم: روزی است که خداوند نعمتش را بر مسلمانان تمام کرد. چهارم: روزی است که خداوند راضی شد که دین اسلام، دین همیشگی مردم باشد. راستی این روز بزرگ، با این ویژگیهای چهارگانه، چه روزی بوده است؟ برای رسیدن به پاسخ این سؤال، دو مسیر را می‌توان طی کرد: راه اوّل: تأمّل و تعمّق در مضمون خود آیه و مطالعه و تفکّر پیرامون آن، با قطع آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۵ نظر از روایات و احادیثی که در ذیل آن وارد شده و با صرف نظر از آراء و افکار مفسّران و محدّثان و دانشمندان و سایر نشانه‌ها و قرائن خارجی می‌باشد. راه دوم: تفسیر آیه با استفاده از روایات شأن نزول و آراء و نظریّات مفسّران می‌باشد.

راه اوّل: تفسیر آیه بدون قرائن خارجی

راه اوّل: تفسیر آیه بدون قرائن خارجی آیه شریفه با کدام یک از حوادث زمان پیامبر صلی الله علیه و آله قابل تطبیق است؟ در پاسخ این سؤال فخر رازی دو نظریّه، و مرحوم طبرسی نظریّه سومی بیان کرده است. ما با استعانت از خداوند و با تکیه بر عقل و منطق و بدور از تعصّب و احساسات و به گونه‌ای که در عین طرح بحث علمی، ضربه‌ای به وحدت مسلمین جهان وارد نشود، این نظریّات سه‌گانه را بررسی می‌کنیم. نظریّه اوّل: یکی از نظریّاتی که فخر رازی در تفسیر آیه شریفه مطرح کرده این است که کلمه «الیوم» در این آیه در معنای حقیقی خود به کار نرفته است، بلکه معنای مجازی دارد، بدین معنی که «یوم» در اینجا به معنای «دوران» و «یک برهه از زمان» است؛ نه یک قطعه کوتاه از زمان. طبق این نظریّه، آیه نظر به روز خاص و حادثه ویژه‌ای ندارد، بلکه از شروع و آغاز دوران عظمت اسلام و فرا رسیدن دوران یأس و ناامیدی کفّار خبر می‌دهد، مخصوصاً که استعمال کلمه «یوم» در این معنای مجازی در بین مردم متعارف است؛ مثل این که گفته می‌شود: «دیروز جوان بودم و امروز پیر شدم» یعنی دوران جوانی گذشت و دوران پیری فرا رسید- نه این که حقیقتاً روز گذشته جوان بوده و امروز پیر گشته است! ولی پاسخ این نظریّه واضح و روشن است؛ زیرا معنای مجازی و غیر حقیقی، نیاز به قرینه روشنی دارد. آقای فخر رازی چه قرینه روشنی برای این معنای مجازی ارائه می‌کند؟ نظریّه دوم: منظور از «الیوم؛ امروز» در آیه شریفه، معنای حقیقی آن و روز آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۶ خاص و معیّنی است و آن روز، روز عرفه، هشتم ماه ذی القعده، می‌باشد. روز عرفه حجّة الوداع، آخرین سفر حجّ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله که در سال دهم هجرت واقع شد. و لکن این نظریّه نیز قانع‌کننده نیست، زیرا مگر روز عرفه سال دهم هجرت با عرفه سال نهم و هشتم هجرت چه تفاوتی داشته که آن را ممتاز نموده است؟! اگر حادثه خاصّی در آن رخ نداده، پس چطور با این عظمت از آن یاد شده است؟! خلاصه این که، این نظریّه هم با عقل سلیم و بدور از احساسات و تعصّبات، قابل پذیرش نیست. نتیجه این که هیچ یک از دو نظریّه فخر رازی، راز نهفته در آیه را فاش نمی‌کند. نظریّه سوم: مرحوم طبرسی، یکی از مفسّران زبردست و قوی شیعه، پس از نقل و ردّ دو نظریّه فخر رازی، تفسیر اهل البیت علیه السلام را در مورد آیه نقل می‌کند که مورد قبول تمام مفسّران شیعه و علماء و دانشمندان آنهاست. طرفداران این نظریّه معتقدند که منظور از آن روز با شکوه، که ناامید کننده کفّار بود و موجب جلب رضایت الهی گشت و دین و نعمت پروردگار کامل گشت، روز هیجدهم ذی الحجّه سال دهم هجرت، روز عید سعید غدیر است؛ روزی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در راستای اجرای فرمان پروردگار، علیّ بن أبی طالب «علیهما السّلام» را به ولایت منصوب کرد و رسماً خلافت آن حضرت را به همه مسلمانان اعلام کرد. سؤال: آیا این نظریّه با مضمون و محتوای آیه شریفه سازگار است؟ پاسخ: اگر با دیده انصاف و بدون پیشداوریها قضاوت کنیم، خواهیم دید که آیه شریفه کاملًا بر حادثه غدیر قابل تطبیق است. زیرا: اوّلًا: دشمنان اسلام پس از ناکامی در تمام توطئه‌ها، جنگ‌ها، سمپاشیها، تفرقه‌افکنیها، مبارزات و خلاصه بعد از تمام تلاشهایی که برای محو اسلام داشتند، تنها به یک چیز دل بسته بودند و آن این که پیامبر از دنیا برود و پس از ارتحال آن حضرت مخصوصاً با توجّه به این که پسری ندارد تا جانشین او بشود و تاکنون نیز بطور رسمی جانشینی برای خود تعیین نکرده است، بتوانند به آرزوی خود آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۷ برسند و ضربه نهایی را بر اسلام وارد کنند. امّا وقتی دیدند آن حضرت در روز هجدهم ذی الحجّه سال دهم هجرت، در صحرای غدیر خم و در بین جمعیّت انبوه و کم نظیر مسلمانان، عالم‌ترین، قدرتمندترین، آگاه‌ترین و نیرومندترین فرد جهان اسلام را به جانشینی خود انتخاب کرد، آرزوهای خویش را باد رفته دیدند و تنها روزنه امید آنها بسته شد و از نابودی اسلام مأیوس شدند. ثانیاً: با انتخاب امام علی علیه السلام نبوّت قطع و ناتمام نماند، بلکه به سیر تکاملی خود ادامه داد، زیرا امامت تکمیل کننده نبوّت و در نتیجه باعث کمال دین است؛ بنابراین، خداوند با انتخاب علی علیه السلام، به عنوان خلیفه مسلمانان، شخصیّتی که نیرومند ترین، آگاه ترین و عالم ترین مسلمان پس از رسول اکرم صلی الله علیه و

آله بود، دین خود را کامل کرد. ثالثاً: نعمتهای پروردگار با نصب امامت و رهبری پس از پیامبر صلی الله علیه و آله تکمیل شد. رابعاً: بدون شک اسلام بدون امامت و رهبری یک دین جهانی فراگیر و خاتم نخواهد شد، دین خاتم باید همواره پاسخگوی نیازهای مردم در تمام زمانها باشد و این، بدون وجود امامی معصوم در هر زمان امکان‌پذیر نیست. نتیجه این که، تفسیر آیه شریفه به حادثه غدیر، تفسیر قابل قبولی است؛ بلکه تنها تفسیر قابل قبول می‌باشد.

منظور از اکمال دین چیست؟

منظور از اکمال دین چیست؟ در تفسیر این بخش از آیه (الْیَوْمَ اکْمَلْتُ لَکُمْ دینَکُمْ ...) نیز سه نظریّه مطرح شده است: ۱- منظور از «دین»، «قوانین» است؛ یعنی در آن روز قوانین اسلام کامل شد و پس از آن دیگر در اسلام خلأ قانونی وجود نخواهد داشت. و لکن در پاسخ به این نظریّه این سؤال مطرح می‌شود که: مگر در آن روز چه قانون مهم و حادثه خاصّی رخ داد که باعث تکمیل قوانین الهی شد؟ (پاسخ به این سؤال نکته اساسی و روشنگر این آیه است.) آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۸ ۲- برخی معتقدند که منظور از دین در آیه فوق، حج است؛ یعنی در آن روز خاص و با شکوه، خداوند حجّ شما را کامل کرد. ولی آیا واقعاً «دین» در لغت به معنای «حج» است؟ یا دین مجموعه‌ای از «عقائد» و «اعمال» است که «حجّ» بخشی از آن است؟ روشن است که احتمال دوم صحیح است، بنابر تفسیر «دین» به «حج» تفسیر بی‌دلیلی است. ۳- تحقّق مضمون آیه و اکمال دین و اتمام نعمت به این بود که خداوند در آن روز مسلمین را بر دشمنان غالب و پیروز کرد و شرّ دشمنان را از سر آنها کوتاه نمود. ولی آیا این سخن صحیح است؟! کدام دشمن مغلوب و مأیوس شد؟ مشرکان عرب که در سال هشتم هجرت، به هنگام فتح مکّه تسلیم مسلمانان شدند؛ یهودیاد مدینه و خیبر و قبائل بنی قریظه و بنی قینقاع و بنی النّضیر که سالها قبل در جنگ خیبر و احزاب شکست را پذیرفتند و یا از محدوده حکومت اسلامی هجرت کردند، مسیحیان نیز با مسلمانان قرارداد صلح امضاء کردند؛ بنابراین، تمام دشمنان اسلام قبل از سال دهم هجرت تسلیم شده بودند. بله، خطر منافقین، که خطرناک ترین دشمنان دین بودند و از پشت خنجر می‌زدند، هنوز برطرف نشده بود. ولی چگونه آنها شکست خوردند و ناامید شدند؟ باز این سؤال بی‌پاسخی است که همانند سؤال مطرح شده در نظریه اوّل، از سوی این نظریه‌پردازان جوابی به آن داده نشده است. امّا تفسیر علمای شیعه- همانطور که گذشت- پاسخ تمام این سؤالات را می‌دهد و روشنایی خاصّی به آیه می‌بخشد. آری، واقعه غدیر خم و مسأله ولایت و جانشینی امیر المؤمنین علیه السلام بهترین تفسیر، بلکه تنها تفسیر صحیح این آیه شریفه است؛ زیرا با این رخداد، یأس بر منافقان سایه افکند و امیدهای آنها ناامید گشت. آیات ولایت در قرآن، ص: ۵۹

اعترافی جالب از فخر رازی

اعترافی جالب از فخر رازی فخر رازی، مفسّر معروف و زبر دست اهل سنّت، می گوید: قال اصحاب الآثار انّه لمّا نزلت هذه الآیة علی النّبی صلی الله علیه و آله لم یعمر بعد نزولها الّا احداً و ثمانین یوماً او اثنین و ثمانین یوماً و لم یحصل فی الشّریعة بعدها زیادة و لا نسخ و لا تبدیل البتّة مورّخان و محدّثان اتّفاق نظر دارند که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله پس از نزول این آیه شریفه بیش از ۸۱ یا ۸۲ روز عمر نکرد (حتّی سه ماه هم طول نکشید) و در این مدّت (کمتر از سه ماه) چیزی بر احکام اسلام افزوده نشد و چیزی از احکام نیز نسخ (و کاسته) نشد «۱» و قانون‌گذاری پایان یافت. «۲» طبق گفته فخر رازی آیه شریفه فوق هشتاد و یک، یا هشتاد و دو روز، قبل از رحلت اسفبار پیامبر رحمت صلی الله علیه و آله نازل شده است. با توجّه به این سخن می‌توان محاسبه می‌کرد که روز نزول آیه شریفه فوق چه زمانی بوده است. برای روشن شدن این مطلب لازم است تاریخ رحلت آن حضرت را بدانیم، اهل

سنّت معتقدند که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در روز دوازدهم ربیع الاوّل به دنیا آمده است و اتّفاقاً در روز آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۰ دوازدهم ربیع الاوّل نیز رحلت فرمودند. البتّه این نظریّه در بین علماء شیعه نیز طرفدارانی دارد، از جمله مرحوم کلینی معتقد است که تاریخ وفات پیامبر صلی الله علیه و آله در روز دوازدهم ربیع الاوّل بوده است «۱» هر چند تاریخ ولادت حضرت، طبق مشهور بین شیعه هفدهم ربیع الاوّل می‌باشد. بنابراین باید هشتاد و یک روز، یا هشتاد و دو روز از دوازدهم ربیع الاوّل به عقب برگردیم. و با توجّه به این که سه ماه پشت سر هم سی روز نمی‌شود، همان‌گونه که بیست و نه روز هم نمی‌شود، باید دو ماه را سی روز و یک ماه را بیست و نه روز، یا دو ماه را بیست و نه روز و یک ماه را سی روز در نظر بگیریم. اگر دو ماه صفر و محرّم را بیست و نه روز در نظر بگیریم، جمعاً ۵۸ روز می‌شود که به اضافه دوازده روز ماه ربیع الاوّل هفتاد روز می گردد و با توجّه به این که باید ماه ذی الحجّه را سی روز در نظر بگیریم دوازده روز دیگر به عقب بر می گردیم تا هشتاد و دور روز شود، با کسر دوازده روز از ماه ذی الحجّه به هجدهم این ماه که روز عید غدیر است می‌رسیم. بنابراین طبق این محاسبه، که موافق نظریّه علما اهل سنّت است، آیه شریفه فوق مربوط به غدیر می‌شود، نه روز عرفه! اگر معیار را هشتاد و یک روز هم قرار دهیم مصادف با روز پس از عید غدیر می‌شود. و از روز عرفه فاصله زیادی دارد و هیچ هماهنگی با آن ندارد. و اگر دو ماه صفر و محرم را سی روز در نظر بگیریم و ماه ذی الحجّه را بیست و نه روز، طبق هشتاد و دو روز، نوزدهم ذی الحجهٔ و طبق هشتاد و یک روز، بیستم ذی الحجهٔ زمان نزول آیه می‌شود، یعنی آیه شریفه یک یا دو روز پس از واقعه غدیر و جانشینی امیر مؤمنان علیه السلام نازل گشته و ناظر به آن حادثه مهمّ تاریخی است و هیچ ارتباطی با روز عرفه نخواهد داشت! نتیجه این که، قرائن مختلفی وجود دارد که آیه شریفه در ارتباط با ولایت و خلافت حضرت امیر المؤمنین، علی علیه السلام نازل گشته است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۱ سؤال: ابتدای آیه سوم سوره مائده پیرامون گوشتها حرام سخن می گوید «۱» و در انتهای آن، سخن از اضطرار و ضرورت و حکم آن است «۲» و در وسط این دو مطلب، سخن از ولایت و امامت به میان آمده است. چه تناسبی بین مسأله ولایت و امامت و جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله، و مسأله گوشتهای حرام و حکم اضطرار و ضرورت وجود دارد؟ آیا این خود شاهدی نمی‌شود که جملات مورد بحث از آیه، ارتباطی به بحث ولایت نداشته و مطلب دیگری را تعقیب می‌نماید؟ پاسخ: آیات قرآن مجید به صورت یک کتاب کلاسیک تنظیم نشده است، بلکه به همان شکلی که نازل می گشت (و گاه با تغییرات و جابه‌جائی‌هائی) به دستور پیامبر صلی الله علیه و آله. ثبت می‌شد، بنابراین ممکن است صدر آیه مورد بحث به خاطر سؤالاتی که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد گوشتهای حرام شده، قبل از واقعه غدیر نازل شده باشد، و بعد از مدّتی واقعه غدیر پیش آمده و آیه مورد بحث نازل گشته و کُتّاب و نویسندگان وحی آن را به دنبال حکم گوشتهای حرام ثبت کرده باشند. سپس مسأله اضطرار یا مصداقی از مصادیق آن رخ داده و حکم آن نازل شده و ذیل آیه را که حاوی حکم اضطرار است به دنبال قسمت وسط آیه ثبت کرده باشند، بنابراین، با توجّه به نکته فوق، لازم نیست آیات تناسب خاصّی با هم داشته باشند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۲ توجّه به این نکته، بسیاری از شبهات و اشکالاتی که پیرامون آیات قرآن مجید مطرح می گردد را حل می کند. سؤال دیگر: در بحثهای قبل گفته شد که آیه سوم سوره مائده، آخرین آیه‌ای بود که بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل گشت و با نزول این آیه، دین کامل شد و مجموعه مقرّرات و قوانین لازم بطور کامل بر پیامبر نازل گشت؛ اگر چنین است پس چرا پس از آیه مورد بحث و در ذیل همان آیه، حکم «اضطرار و ضرورت» مطرح شده است؟ اگر آیه اکمال دین، آخرین آیه است و خبر از اکمال دین و مقرّرات و قوانین آن می‌دهد، پس این قانون جدید چیست که پس از آن نازل شده است؟ پاسخ: از این اشکال به دو صورت می‌توان پاسخ گفت: جواب اوّل: این که مسأله اضطرار در قحطی یا گرسنگی، که در ذیل آیه مورد بحث آمده حکم تازه و جدیدی نیست؛ بلکه یک حکم تأکیدی است. زیرا این حکم قبل از نزول آیه فوق، در سه آیه قرآن آمده است: الف- در آیه ۱۴۵ سوره انعام، که یک سوره مکّی است، می‌خوانیم: قُلْ لاأَجِدُ فِی ما اوحِیَ إِلَیَّ مُحَرَّماً عَلی طاعِمٍ یَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ یَکُونَ مَیْتَةً أَوْ دَماً مَسْفُوحاً أَوْ لَحْمَ خِنْزِیرٍ فَانَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقاً اهِلَّ لِغَیْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ

اضْطُرَّ غَيْرَ باغٍ وَلا عادٍ فَانَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ بگو: در آنچه بر من وحی شده، هیچ غذای حرامی نمی‌یابم؛ بجز این که مردار باشد، یا خونی که (از بدن حیوان) بیرون ریخته، یا گوشت خوک که اینها پلیدند، یا حیوانی که به گناه، هنگام سر بریدن، نام غیرِ خدا (نام بتها) بر آن برده شده است. امّا کسی که مضطر (به خوردن این محرّمات) شود، بی آن که خواهان لذّت باشد و یا زیاده روی کند (گناهی بر او نیست)؛ زیرا پروردگارت، آمرزنده و مهربان است». همانگونه که ملاحظه می‌کنید در این آیه شریفه، که در مکّه و قبل از هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله به مدینه نازل گشته، حکم اضطرار آمده است. ب- در آیه ۱۱۵ سوره نحل، که قسمتی از آن در مکّه و قسمتی از آن در مدینه آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۳ نازل شده، چنین آمده است: انَّما حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَما اهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ باغٍ وَلا عادٍ فَانَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ خداوند، تنها مردار، خون، گوشت خوک و آنچه را با نام غیر خدا سر بریده‌اند، بر شما حرام کرده است؛ امّا کسانی که ناچار شوند، در حالی که تجاوز و تعدّی از حد ننمایند، (خدا آنها را می‌بخشد؛ چرا که) خدا آمرزنده و مهربان است. در آیه شریفه فوق، که قبل از آیه مورد بحث نازل گشته، نیز حکم اضطرار آمده است. ج- در آیه ۱۷۳ سوره بقره، که در اوائل هجرت در مدینه بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد، نیز حکم اضطرار آمده است؛ و از آنجا که این آیه، شبیه آیه قبل است (البتّه با تفاوت اندکی) از تکرار آن صرف نظر می‌کنیم. نتیجه این که، حکم اضطرار قبل از آیه مورد بحث در سه آیه قرآن آمده است، «۱» بنابراین آنچه در آیه مزبور آمده حکم جدیدی نیست و منافاتی با آیه اکمال دین ندارد و پس از آیه اکمال دین هیچ قانون جدیدی بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل نشد. جواب دوم: آیات قرآن مجید به ترتیب نزول جمع‌آوری نشده است بلکه طبق دستور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به سبک خاصّی تدوین شده است، به عنوان مثال آیه ۶۷ سوره مائده: «يا ايُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما انْزِلَ الَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ...» به یقین قبل از آیه مورد بحث (آیه سوم سوره مائده) نازل شده است، ولی به هنگام تدوین پس از آن ثبت گردیده است؛ بنابراین، مانعی ندارد که حکم اضطرار هم قبل از آیه اکمال دین نازل شده باشد، ولی به هنگام تدوین، پس از آن آیه شریفه ثبت گردیده باشد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۴

راه دوم: تفسیر آیه در سایه روایات

راه دوم: تفسیر آیه در سایه روایات احادیث و روایاتی که در شأن نزول این آیه شریفه وارد شده، فراوان است. مرحوم علّامه امینی «رضوان اللَّه علیه» در کتاب ارزشمند و بی‌نظیرش، الغدیر «۱» ، به صورت گسترده‌ای پیرامون واقعه غدیر بحث کرده است. وی حدیث غدیر را، در این کتاب تحقیقی، از یکصد و ده نفر از صحابه پیامبر نقل می‌کند؛ علاوه بر این، از هشتاد نفر از «تابعین» «۲» نیز حدیث ارزشمند غدیر را نقل می‌کند؛ نویسنده توانمند الغدیر احادیث مربوط به این حادثه بزرگ و کم نظیر را از سیصد و شصت کتاب مختلف نقل کرده است؛ کتابهایی که قسمتی از آن، از اهل سنّت و قسمتی دیگر، از شیعه است؛ امّا نکته قابل توجّه این که تمام روایات مربوط به حادثه پرشکوه غدیر مربوط به بحث ما نمی‌شود، بلکه تنها روایاتی که درباره نزول این آیه شریفه بحث می‌کند مرتبط با بحث ماست و اتّفاقاً تعداد چنین روایاتی نیز کم نیست و تنها محقّق بزرگ علّامه امینی در کتاب فوق شانزده روایت در این زمینه نقل کرده است. «۳» به برخی از این روایات توجّه کنید: ۱- سیوطی، که از علمای اهل سنّت است و در کشور مصر می‌زیسته و در نزد اهل سنّت انسان معتبری محسوب می‌شود، روایت زیر را در کتاب خویش نقل کرده است: «ابو سعید خدری می‌گوید: لَمَّا نَصَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً علیه السلام يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ فَنادى لَهُ بِالْوِلايَةِ، هَبَطَ جِبْرَئِيلُ بِهذِهِ الْآيَةِ: «الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ ...» آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۵ هنگامی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در روز غدیر خم، حضرت علی علیه السلام را به جانشینی خود منصوب کرد و ولایت او را بر مؤمنین اعلام کرد، جبرئیل نازل شد و آیه فوق را برای پیامبر آورد. «۱» طبق این روایت، که از خود اهل سنّت نقل شده، منظور از «الیوم» روز غدیر خم است و آیه مورد بحث در مورد ولایت و خلافت امیر مؤمنان علیه السلام نازل شده است. ۲- همان دانشمند سنّی روایت دیگری را از ابو هریره، که راوی مورد

قبولی در نزد اهل سنّت است، نقل می‌کند. طبق این روایت ابو هریره می‌گوید: لَمَّا کان یَوْمَ غَدیرِ خُمٍّ وَ هُوَ یَوْمُ ثَمانی عَشَرَ مِنْ ذِی الْحَجَّةِ، قالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله: مَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ فَهذا عَلِیٌّ مَوْلاهُ، فَانْزَلَ اللَّهُ: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دینَکُمْ و ...» «۲» هنگامی که روز عید غدیر، که روز هجدهم ذی الحجّه است، فرا رسید، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کسی که من مولای او هستم، این علی (یعنی علیّ بن أبی طالب، نه علی دیگر) مولای اوست» سپس آیه اکمال دین نازل شد. این روایت نیز به روشنی بر آنچه که مورد بحث است دلالت دارد. ۳- خطیب بغدادی، یکی دیگر از علمای اهل سنّت که در قرن پنجم می‌زیسته «۳» است، در کتاب خویش، تاریخ بغداد، به نقل از ابو هریره، چنین روایت می‌کند: قالَ رَسُولُ اللَّه صلی الله علیه و آله: «مَنْ صامَ یَوْمَ ثَمانَ عَشَرَةَ مِنْ ذِی الْحَجَّةِ کُتِبَ لَهُ صِیامُ سِتّینَ شَهْراً» وَ هُوَ یَوْمُ غَدیرِ خُمٍّ لَمَّا أَخَذَ النَّبِیُّ صلی اللَّه علیه و آله بِیَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبی طالِب فَقالَ: «أَ لَسْتُ وَلِیَّ الْمُؤْمِنینَ» قالُوا: بَلی یا رَسُولَ اللَّهِ، قالَ صلی اللَّه علیه و آله: «مَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ، آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۶ فَعَلِیٌّ مَوْلاهُ» فَقالَ عُمَرُ بْنُ خَطّاب: بَخٍ بَخٍ لَکَ یَا بْنَ أَبی طالِبٍ أَصْبَحْتَ مَوْلایَ وَ مَوْلای کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ ...» «۱» پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «کسی که روز هیجدهم ذی الحجّه را روزه بگیرد، معادل روزه شصت ماه برایش ثواب می‌نویسند «۲»» و این روز مصادف با روز غدیر خم است که پیامبر صلی الله علیه و آله دست علیّ بن أبی طالب را گرفت و سپس از مردم پرسید: «آیا من پیامبر، نسبت به مؤمنان و مسلمانان از خودشان اولی نیستم؟» همه در جواب گفتند: بله، پیامبر صلی الله علیه و آله (پس از این که این اقرار را از مسلمانان گرفت) فرمود: «هر که من مولای او هستم، علی نیز مولای اوست.» عمر بن خطاب «۳» (برای عرض تبریک خدمت امیر المؤمنین علیه السلام رسید و) گفت: ای فرزند ابو طالب! این فضیلت و مقام بر تو مبارک باشد، تو مولی و سرپرست من و تمام مسلمانان گشتی، سپس خداوند آیه شریفه «الیوم اکملت لکم دینکم ...» را نازل کرد. ۴- حاکم حسکانی، که او نیز از دانشمندان اهل سنّت در قرن پنجم است، روایات صریح و روشنی در این زمینه در کتابش آورده، که جهت اختصار از نقل آن روایات صرفنظر می‌شود. «۴» ۵- حافظ أبو نعیم اصفهانی در کتاب «ما نزّل من القرآن فی علی علیه السلام» از صحابی معروف پیامبر، ابو سعید خدری، نقل کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله در غدیر خم علی علیه السلام را به عنوان ولی و خلیفه به مردم معرفی کرد، هنوز مردم متفرّق نشده بودند که آیه آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۷ «الیوم اکملت لکم دینکم ...» نازل شد، در این موقع پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اللَّهُ اکْبَرُ عَلی اکْمالِ الدّینِ وَ اتْمامِ النِّعْمَةِ وَ رِضَی الرَّبِّ بِرِسالَتی وَ بِالْوِلایَةِ لِعَلِیٍّ علیه السلام مِنْ بَعْدی، ثُمَّ قالَ: مَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ فَعِلِیٌّ مَوْلاهُ، اللَّهُمَّ وال مَنْ والاهُ وَ عادِ مَنْ عاداهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ «۱» اللَّه اکبر بر تکمیل دین و اتمام نعمت پروردگار و خشنودی خداوند از رسالت من و ولایت علی علیه السلام بعد از من، سپس فرمودند: هر کس من مولای اویم، علی علیه السلام مولای او است، خداوندا! آن کس که او را دوست بدارد دوست بدار، و آن کس که او را دشمن دارد، دشمن بدار، هر کس او را یاری کند، یاری‌اش کن و هر کس دست از یاری‌اش بردارد، دست از او بردار. نتیجه این که، از روایاتی که ذکر شد و روایات فراوانی که جهت رعایت اختصار ذکر نشد به روشنی استفاده می‌شود که آیه شریفه اکمال دین پیرامون حادثه غدیر نازل شده و گواه واضح و روشنی بر امامت و ولایت و خلافت امیر مؤمنان علیه السلام است.

سخنی عجیب از «آلوسی»

سخنی عجیب از «آلوسی» علی‌رغم قرائن آشکاری که در آیه شریفه وجود دارد (که شرح آن گذشت) و روایات متعدّدی که از شیعه و اهل سنّت نقل شده است، برخی بر اثر تعصّب و لجاجت چشم بر روی همه اینها بسته و آیه شریفه را طبق میل خویش تفسیر کرده و از بحث منطقی خارج شده‌اند. از جمله این دانشمندان، آلوسی، مفسّر معروف اهل سنّت و نویسنده تفسیر مشروح و بزرگ روح المعانی است. او در شرح و تفسیر آیه ۶۷ سوره مائده، وقتی به جریان غدیر می‌رسد، می‌گوید: ابن جریر طبری، از مورّخان معروف اهل سنّت، دو جلد کتاب پیرامون احادیث غدیر نوشته است، سپس (برای این که به راحتی از کنار این کتاب رد شود،

بدون بحث و بررسی پیرامون روایات این کتاب) می‌گوید: این دو کتاب احادیث صحیح آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۸ و ضعیف را با هم مخلوط کرده است! سپس از ابن عساکر نقل می‌کند که وی احادیث فراوانی در مورد خطبه و حادثه غدیر نقل کرده است، ولی ما تنها احادیثی را از او می‌پذیریم که از خلافت علی سخن نگوید! «۱» این سخن هر انسان منصفی را در اعجاب و حیرت فرو می‌برد. آیا ما می‌توانیم به بهانه این که در کتابی احادیث ضعیف و غیر معتبر وجود دارد، تمام آن کتاب را مردود بدانیم؟ آیا در کتابهای معتبر اهل سنّت احادیث ضعیف وجود ندارد؟ آیا شما با این بهانه دست از آن کتابها می‌شویید؟ انصافاً که این، سخن خنده‌داری است. ولی بدتر از آن سخن، سخنی است که در مورد روایات ابن عساکر می‌زند. که این سخن نهایت عناد و دشمنی او را با حقّ و حقیقت و اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله می‌رساند. در کدام نقطه دنیا این سخن پذیرفتنی است که کسی بگوید: من آنچه با میل و هوای نفسم سازگار باشد می‌پذیرم و غیر آن را نمی‌پذیرم! آیا چنین سخنی از یک انسان عادی پذیرفته است!؟ از دانشمندی مانند آلوسی چطور؟! خوانندگان عزیز! شاید با کمال تعجّب از خود بپرسید که فردی مانند آلوسی، چگونه سخنانی این قدر بی‌اساس گفته است؟ ولی در پاسخ باید گفت: هر کس بخواهد قضاوتی کند و خود را از پیشداوریهایش حفظ نکند، ممکن است چنین سرنوشتی پیدا کند!

پیام‌های آیه

۱. ولایت ناامیدکننده دشمنان

۱. ولایت ناامیدکننده دشمنان اگر می‌خواهید دشمنان شما در هر زمان مأیوس و ناامید شوند به ولایت چنگ بزنید و آن را زنده نگهدارید؛ زیرا همان طور که آن روز، طرح ولایت باعث یأس آیات ولایت در قرآن، ص: ۶۹ دشمنان گردید، امروز نیز زنده نگه داشتن و چنگ زدن به آن، باعث ناامیدی منافقان و دشمنان خواهد شد. امروز باید همه متوجّه امام غائب از نظرها و حاضر در دلها، حضرت حجّة بن الحسن العسکری، عجّل الله تعالی فرجه الشّریف، باشیم و بر حول محور او بچرخیم؛ زیرا ولایت آن حضرت بهترین حلقه اتّصال تمام شیعیان با سلیقه‌های مختلف است؛ بنابراین، زنده بودن ولایت، نویدبخش وحدت و اتّحاد و یکپارچگی است و این، آغاز خوشبختی و برق امید رهایی است، همانگونه که اختلاف و پراکندگی منشأ بدبختی و انحطاط می‌باشد. اگر کشورهای پراکنده اسلامی تنها به همین اصل اساسی عمل می‌کردند و دست در دست یکدیگر می‌دادند و متّحد و یکپارچه می‌شدند، داستان اسفبار فلسطین هر از چند گاهی تکرار نمی‌شد و آن مسلمانان مظلوم در مقابل چشم جهانیان پرپر نمی‌گشتند. بنابراین، تنها راه یأس و ناامیدی کفّار تمسّک به ولایت است.

۲. اتمام دین و اکمال نعمت در سایه ولایت

۲. اتمام دین و اکمال نعمت در سایه ولایت همان طور که از آیه استفاده شد، اکمال نعمت و اتمام دین در آن روز، در سایه ولایت تحقّق یافت؛ امروز هم اتمام نعمت، چه نعمتهای مادّی و چه نعمتهای معنوی، و اکمال دین، در تمام ابعاد و شاخه‌هایش، در سایه ولایت است. بدون ولایت، هر چند به ظاهر دین عمل شود و پوسته اعمال و عبادات انجام شود، ولی بی‌شک به مرحله قبول و پذیرش درگاه الهی نمی‌رسد؛ بنابراین، اتمام نعمت و اکمال دین در هر عصر و زمانی در سایه تمسّک به ولایت عملی خواهد بود.

مباحث تکمیلی

۱. ولایت، اساسی ترین مسأله اسلام

۱. ولایت، اساسی ترین مسأله اسلام در مورد اهمّیّت ولایت روایات فراوانی وجود دارد؛ یک نمونه از آن را که از امام محمّد باقر علیه السلام نقل شده، جهت تکمیل بحث در اینجا می آوریم: آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۰ زرارهٔ از آن حضرت چنین نقل می کند: بُنِیَ الْاسْلامُ عَلی خَمْسَهٍ اشْیاءَ؛ عَلَی الصَّلاهِ وَ الزَّکاهِ وَ الصَّوْمِ وَ الْحَجِّ وَ الْوِلایهِ. قالَ زُرارَهُ: فَقُلْتُ: وَ أَیُّ شَیْءٍ مِنْ ذلِکَ أَفْضَلُ؟ قالَ علیه السلام: الْوِلایَهُ افْضَلُ لِانَّها مِفْتاحُهُنَّ وَ الْوالی هُوَ الدَّلِیلُ عَلَیْهِنَّ ... اسلام بر پنج پایه استوار است؛ نماز و زکات و روزه و حج و ولایت. زرارهٔ می گوید از امام پرسیدیم: کدامیک از این اصول پنج گانه مهم تر است؟ امام علیه السلام فرمودند: ولایت از همه مهمتر است چون ولایت کلید رسیدن به آنهاست (و محتوای آن دستورات در ولایت تحقّق پیدا می کند) و امام و والی، راهنمای مردم به سوی این اعمال است. «۱» دو نکته در این روایت قابل توجّه و تعمّق است: الف- نخست این که این پنج مسأله بی‌جهت در کنار یکدیگر چیده نشده‌اند، بلکه رابطه‌ای با یکدیگر دارند. نماز رابطه خلق با خالق است، بلکه بهترین زمان برای رابطه خلق و خالق هنگام نماز است. زکات رابطه خلق با خلق است؛ نیازمندان، با اجرای قانون زکات، بوسیله ثروتمندان، بی‌نیاز می گردند و مشکلات اقتصادی آنها حل می‌شود. روزه رابطه انسان با خویشتن است؛ با ایجاد این رابطه، انسان موفّق می‌شود که با هوای نفس خویش مبارزه کند؛ بلکه روزه سمبل مبارزه با هوای نفس روزه است. حج رابطه مجموع مسلمین با یکدیگر است تا با همفکری و تبادل نظر، مشکلات و گرفتاریهای جهان اسلام را حل کنند و مرهمی بر زخمهای مسلمانان بنهند. و ولایت ضامن اجرای صحیح و تبیین کننده احکام این مسائل می‌باشد. بنابراین، پنج اصل اساسی فوق، تصادفاً در این حدیث در کنار هم جمع آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۱ نشده‌اند بلکه رابطه‌ای منطقی و معقول با یکدیگر دارند. ب- دیگر این که چرا ولایت از چهار اصل دیگر مهم‌تر و افضل است؟ همانگونه که در خود روایت نیز آمده است، ولایت تحقّق‌بخش نماز و روزه و حج و زکات است و محتوای این عبادات و سایر عبادتها در سایه ولایت عملی می‌شود؛ یعنی، بدون ولایت و حاکمیّت اسلام، این دستورات نقشی است بر کاغذ، و همانند نسخه طبیب است که بدون عمل به آن، شفای دردها حاصل نخواهد شد. ولایت به معنای اجرای قانون اسلام توسّط أئمّه معصومین «علیهم السّلام» و جانشینان آنان می‌باشد؛ بنابراین، ولایتی از نماز و روزه و حج و زکات بالاتر است که نتیجه‌اش حکومت اسلامی باشد؛ ولایتی که از ولایت حضرت علی علیه السلام در غدیر خم نشأت گرفته باشد.

۲. ولایت دو سو دارد!

۲. ولایت دو سو دارد! ولایت طبق تفسیری که گذشت دو سو دارد: در یک سوی آن، ولیّ و امام و رهبر است که به هدایت خلق می‌پردازد و مسائل و مطالب گفتنی را به مردم می گوید و مسلمانها را در مقابل خطرات و توطئه‌ها هشیار و بیدار می کند و نظم را بر جامعه حاکم می کند و حقوق ستمدیدگان را احقاق می کند و حدود الهی را اجرا می‌نماید و امر به معروف و نهی از منکر می کند. و در سوی دیگر مردم هستند که باید سعی کنند گفتار و کردار و عقاید و افکارشان منطبق بر نظریّات و اندیشه‌های آن بزرگواران باشد و قدم جای قدم آنها بگذارند وگرنه نمی‌توان با تخلّف از دستورات آن بزرگواران و ارتکاب انواع خلافها و گناهان، بازهم مدّعی ولایت آن عزیزان شد. جالب این که رئیس ساواک در یکی از بازجوئی‌هایی که از من داشت، می گفت: آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۲ «من به مولی علی علیه السلام عشق می‌ورزم و دم از حبّ او می‌زنم و ولایت او را در دل دارم، ولی اگر کسانی مخالف شاه باشند حاضرم یک میلیون نفر آنها را به رگبار ببندم!» آیا چنین کردار و افکاری با ولایت سازگار است، یا چنین ولایتی، ولایت دروغین است؟ آری، ولایت به معنای انطباق تمام اعمال و گفتار و افکار، بر عقاید و گفتار و اعمال معصومین علیهم السلام، می‌باشد. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۳ آیات خلافت و زعامت مسلمین

۳ آیه ولایت

اشاره

۳ آیه ولایت إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذینَ آمَنُوا الَّذینَ یُقیمُونَ الصَّلَوةَ وَیُؤْتُونَ الزَّکَوةَ وَهُمْ راکِعُونَ «سوره مائده، آیه ۵۵» آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۵ آیه ولایت إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذینَ آمَنُوا الَّذینَ یُقیمُونَ الصَّلَوةَ وَیُؤْتُونَ الزَّکَوةَ وَهُمْ راکِعُونَ سرپرست و ولیّ شما، تنها خداست و پیامبر او و آنها که ایمان آورده‌اند؛ همانها که نماز را برپا می‌دارند، و در حال رکوع، زکات می‌دهند. «سوره مائده، آیه ۵۵»

دورنمای بحث

دورنمای بحث سوره مائده مشتمل بر قسمت مهمّی از آیات ولایت است؛ زیرا این سوره، همانگونه که گذشت، در اواخر عمر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نازل شده است. و از سوی دیگر مسأله ولایت و جانشینی هم به صورت طبیعی در اواخر عمر مطرح می‌شود، بدین جهت این سوره مشتمل بر آیات متعدّدی از آیات ولایت است. به هر حال، آیه شریفه فوق یکی دیگر از آیاتی است که به روشنی- با توضیحی که خواهد آمد- دلالت بر ولایت امیر مؤمنان علی علیه السلام دارد.

شرح و تفسیر

نشانه‌های ولیّ

نشانه‌های ولیّ «إِنَّما وَلِیُّکُم اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذینَ آمَنُوا» می‌دانیم که کلمه إِنَّما در ادبیّات عرب از الفاظ حصر شمرده شده است و معادل فارسی آن، کلمه «فقط» یا جمله «این آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۶ است و جز این نیست» می‌باشد؛ بنابراین، ولی و سرپرست شما مؤمنان، فقط سه دسته‌ای هستند که در آیه شریفه آمده است و غیر از این سه، هیچ کس ولیّ مؤمنان محسوب نمی‌شود؛ سه دسته مذکور عبارتند از: ۱- خداوند ۲- رسول خدا صلی الله علیه و آله ۳- «الذین آمنوا؛ آنها که ایمان آورده‌اند» البتّه نه تمام مؤمنان؛ بلکه بعضی از آنها طبق شرائطی که در ادامه آیه آمده است. «الَّذین یُقِیمُونَ الصَّلوةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاةَ وَ هُمْ راکِعُونَ»- گروه سوم از اولیاء مؤمنان، مؤمنان هستند، امّا نه همه مؤمنان؛ بلکه مؤمنانی که اوّلًا اقامه نماز می‌کنند و علاوه بر اقامه نماز، زکات می‌پردازند و ثالثاً زکات را در حال رکوع نماز به مستحقّ آن می‌دهند. نتیجه این که، ولی و سرپرست شما مؤمنان فقط سه دسته هستند: ۱- خداوند ۲- پیامبر صلی الله علیه و آله ۳- آنها که ایمان آورده‌اند و نماز را برپا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند. سؤال: «الَّذینَ آمَنُوا» در این آیه کیست؟ و «ولی» به چه معناست؟ آیه شریفه فوق از دو جهت ابهام دارد؛ نخست این که منظور از «ولی» در این آیه چیست؟ چون می‌دانیم که «ولی» معانی مختلفی دارد، بدین جهت باید مشخّص کنیم که معنای آن در اینجا چیست؟ دیگر این که مراد از الَّذینَ آمَنُوا» با آن قیود سه‌گانه چه کسی می‌باشد؟ آیا شخص خاصّی منظور آیه است، یا هر کسی که دارای این اوصاف سه‌گانه گردد مشمول آیه است؟ پاسخ: برای روشن شدن جواب این سؤالات از همان دوراهی که در آیات قبل بهره گرفتیم، استفاده می‌کنیم و سپس پاسخ برخی سؤالات دیگر و بهانه‌جوئیهای افراد متعصّب- که تعصّب مانع از فهم حق و حقیقت برای آنها گشته است- را بیان خواهیم کرد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۷

راه اوّل: تفسیر آیه با قطع نظر از احادیث

اشاره

راه اوّل: تفسیر آیه با قطع نظر از احادیث ابتدا به تبیین و تشریح کلمه «ولی» می‌پردازیم؛ زیرا اگر معنای این کلمه روشن شود، بسیاری از مسائل حل خواهد شد. برخی از مفسّران اهل سنّت برای دور کردن مخاطبان خویش از معنای روشن آیه، معانی بسیاری، بیست و هفت معنی «۱» برای ولی ذکر کرده‌اند، تا بگویند این کلمه لفظ مشترکی است که معانی مختلفی دارد و ما نمی‌دانیم که خداوند در این آیه کدامیک از آن معانی را اراده کرده است؛ پس آیه مبهم است و دلالت بر چیزی ندارد! ولی هنگامی که به لغت مراجعه می‌کنیم و کلمات و نظریّات متخصّصین لغت را مطالعه می‌نمائیم، مشاهده می‌کنیم که آنان بیش از دو تا سه معنی برای کلمه «ولی» نگفته‌اند. بنابراین بقیّه معانی، همه، به این سه معنی بازمی‌گردد! این سه معنی عبارتند از: ۱- «ولی» به معنای یار و یاور و ناصر، و ولایت به معنای نصرت و یاری است. ۲- معنی دومی که برای ولایت گفته‌اند، سرپرستی و صاحب اختیار بودن است، بنابراین «ولی» سرپرست و صاحب اختیار است. ۳- سومین معنای «ولی» دوست و رفیق است؛ هر چند انسان را نصرت و یاری نکند. ولی از آنجا که دوست در عالم رفاقت، غالباً به یاری انسان می‌شتابد، معنای سوم نیز به معنای اوّل بازمی‌گردد؛ بنابراین، از نظر دانشمندان لغت «ولی» دارای دو معنای عمده است و بقیّه معانی به این دو بازمی‌گردد.

«ولی» در استعمالات قرآن

«ولی» در استعمالات قرآن اکنون به قرآن بازمی‌گردیم و موارد استعمال این کلمه را در این کتاب عزیز بررسی می‌نمائیم. کلمه «ولی» و «اولیاء» نزدیک به هفتاد بار در قرآن مجید استعمال شده و در آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۸ معانی مختلفی به کار رفته است. ۱- در بعضی از آیات به معنای «یار» و «یاور» و «ناصر» استعمال شده است؛ مثل آیه شریفه ۱۰۷ سوره بقره، که خداوند می‌فرماید: وَ ما لَکُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لا نَصیرٍ و جز خدا، ولیّ و یاوری برای شما نیست. ولیّ در این آیه به معنای ناصر و یاور آمده است. ۲- «ولی» در برخی از آیات به معنای «معبود» است، آیه ۲۵۷ سوره بقره از جمله این آیات است: اللَّهُ وَلِیُّ الَّذین آمَنُوا ... وَ الَّذینَ کَفَرُوا اوْلِیائُهُمُ الطَّاغُوتُ خداوند، معبود کسانی است که ایمان آورده‌اند ... (امّا) کسانی که کافر شدند، معبود آنها طاغوتها هستند. ولیّ در این آیه به معنای معبود است، معبود مؤمنین خدا و معبود کفّار طاغوتها، شیاطین و هوای نفس آنهاست. ۳- این کلمه در قرآن مجید به معنای «هادی» و «راهنما» نیز آمده است، در آیه ۱۷ سوره کهف می‌خوانیم: وَ مَنْ یُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِیّاً مُرْشِداً و هر کس را (خدا) گمراه نماید، هرگز ولیّ و راهنمایی برای او نخواهی یافت. در این آیه شریفه، همانطور که مشاهده می‌کنید، کلمه «ولیّ» به معنای هادی و راهنما آمده است. ۴- در بسیاری از آیاتی که مشتمل بر این کلمه است، «ولی» به معنای سرپرست و صاحب اختیار است؛ به نمونه‌هایی از این آیات توجّه کنید: الف- در آیه شریفه ۲۸ سوره شوری می‌خوانیم: وَ هُوَ الَّذی یُنَزِّلُ الْغَیْثَ مِنْ بَعْدِ ما قَنَطُوا وَ یَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَ هُوَ الْوَلِیُّ الْحَمِیدُ آیات ولایت در قرآن، ص: ۷۹ او کسی است که باران سودمند را پس از آن که مأیوس شدند نازل می‌کند و رحمت خویش را می‌گستراند؛ و او ولیّ (و سرپرست) و ستوده است. ولیّ، در این آیه به معنای سرپرست و صاحب اختیار است. البتّه ولایت در این آیه شریفه ولایت تکوینیّه است. ب- در آیه شریفه ۳۳ سوره اسراء، که در مورد ولایت تشریعی بحث می‌کند، آمده است: وَ مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنا لِوَلِیِّهِ سُلْطاناً و آن کس که مظلوم کشته شده، برای ولیّ و سرپرست او سلطه و حقّ قصاص قرار دادیم. ولیّ، در این آیه به معنای سرپرست و صاحب اختیار بکار رفته است؛ زیرا حقّ قصاص برای دوست مقتول ثابت نیست، بلکه برای وارث و ولیّ او ثابت است. ج در طولانی ترین آیه قرآن مجید، آیه ۲۸۲ سوره بقره، که در مورد نوشتن سند «۱» به هنگام پرداخت قرض الحسنه می‌باشد، می‌خوانیم: فَلْیُمْلِلْ وَلِیُّهُ بالعَدْلِ (اگر کسی که حق بر ذمّه اوست توانایی بر املا کردن ندارد،) باید ولیّ و سرپرست او (به جای او،) با رعایت عدالت، املا کند. در این آیه شریفه نیز ولیّ به

معنای سرپرست و صاحب اختیار آمده است. د- در آیه شریفه ۳۴ سوره انفال می‌خوانیم: وَ هُمْ یَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ ما کانُوا أَوْلِیاؤُهُ انْ أَوْلِیاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ ... و حال آن که از (عبادت موحّدان در کنار) مسجد الحرام جلوگیری می کنند در حالی که سرپرست و ولیّ آن نیستند؟! سرپرست آن، فقط پرهیزگارانند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۰ ولیّ، در این آیه به معنای سرپرست است و الّا روشن است که کفّار و مشرکان هیچ گونه دوستی با چنین مکان مقدّسی ندارند! ه- در آیه پنجم سوره مریم نیز می‌خوانیم: فَهَبْ لی مِنْ لَدُنْکَ وَلِیّاً یَرِثُنی وَ یَرِثُ مِنْ آلِ یَعْقُوبَ (خدایا!) تو از نزد خود جانشینی به من ببخش (و فرزندی به من عنایت کن) که وارث من و دودمان یعقوب باشد. روشن است که ورثه پس از مرگ ولیّ و سرپرست، وارث اموال او هستند، نه این که تنها دوست و یار و یاور او باشند. نتیجه این که کلمه ولیّ در آیات قرآن در معانی مختلفی استعمال شده است؛ ولی در اکثر موارد به معنای سرپرست و صاحب اختیار است.

منظور از ولیّ در آیه مورد بحث

منظور از ولیّ در آیه مورد بحث با توجّه به آنچه گذشت، منظور از ولیّ در آیه مورد بحث، آیه ولایت، چیست؟ آیا ولیّ در این آیه به معنای دوست و یار و یاور است؟ این که بر خلاف اکثر موارد استعمال این کلمه در سراسر قران مجید است. پس انصاف این است که «ولیّ» در این آیه به معنای سرپرست و صاحب اختیار است؛ نه به معنای دوست و یار و یاور؛ زیرا: اوّلًا: «انّما» که در صدر آیه آمده دلیل بر حصر است. یعنی فقط این سه دسته ولیّ مؤمنان هستند، نه غیر آنها؛ در حالی که اگر ولیّ به معنای دوست باشد حصر معنی نخواهد داشت، زیرا در این صورت واضح است که غیر از سه گروه فوق کسان دیگری هم یار و یاور مؤمنان هستند، علاوه بر این که اگر ولیّ به معنای یار و یاور باشد این همه قید برای «الّذین آمنوا» لازم نبود، که در حال اقامه نماز زکات بدهند. زیرا همه مؤمنان، حتّی در غیر حال نماز و بلکه حتّی مؤمن بی‌نماز، می‌تواند یار و یاور برادر مسلمان خویش باشد؛ بنابراین، از کلمه «انّما» که دلالت بر حصر می کند و قیود متعدّدی که در مورد «الّذین آمنوا» آمده است، استفاده آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۱ می‌شود که ولایت در آیه شریفه به معنای دوستی و نصرت نیست؛ بلکه به معنای سرپرستی و صاحب اختیار بودن است. خداوند و پیامبر و مؤمنین (با آن شرایطی که در آیه آمده) ولیّ و صاحب اختیار و سرپرست شما می‌باشند. ثانیاً: آیه ۵۶ سوره مائده، که بعد از آیه مورد بحث آمده است، بهترین قرینه و دلیل بر مدّعای ماست؛ خداوند متعال در این آیه می‌فرماید: وَ مَنْ یَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الَّذینَ آمَنوا فَانَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغالِبُونَ و کسانی که ولایت خدا و پیامبر او و افراد با ایمان را بپذیرند، (پیروزند؛ زیرا) حزب و جمعیّت خدا پیروز است. حزب به معنای جمعیّت متشکّل است، پیروزی یک حزب به معنای غلبه و پیروزی آنها در یک حرکت و جهش اجتماعی است؛ بنابراین، از این آیه شریفه که در ارتباط با آیه قبل و مورد بحث است و ظاهراً همزمان نازل شده‌اند، استفاده می‌شود که ولایت مطرح شده در آیه مذکور یک ولایت سیاسی و حکومتی است. بنابراین، معنای آیه چنین می‌شود: «کسی که حکومت خدا و پیامبر و حکومتِ الذین آمنوا .... را بپذیرد، چنین حزب و جمعیّتی پیروز است.» نتیجه این که، با تفکّر و تعمّق در کلمه کلمه و جمله جمله آیه ولایت و با صرفنظر از روایات فراوانی که در تفسیر آیه وارد شده است، معلوم شد که ولیّ در این آیه به معنای امام و پیشوا و سرپرست است و هر کس حکومت خدا و رسول و «الّذین آمنوا» را با آن شرایطی که در آیه آمده بپذیرد پیروز و منصور خواهد بود.

مصداق «الّذین آمنوا ... راکعون» کیست؟

مصداق «الّذین آمنوا ... راکعون» کیست؟ از مجموع ابحاث گذشته معنای «انّما» و «ولیّ» روشن شد، ولی هنوز ابهام آیه کاملًا برطرف نشده است؛ زیرا از بحثهای گذشته معلوم نشد که مراد از «و الّذین آمنوا ... راکعون» کیست؟ برای پاسخ به این سؤال باید بدانیم که در میان راویان، مفسّران، دانشمندان و علماء شیعه و اهل سنّت، هیچ کس، جز «علی» را مصداقی برای آیه ذکر نکرده است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۲ بنابراین، اجماع و اتّفاق همه علماء مسلمان بر این است که بجز علی هیچ کسی مصداق آیه شریفه نیست. از سوی دیگر، برای جمله «و الذین آمنوا ...» لااقل یک مصداق وجود داشته است، پس حتماً آن نفر، جز علی بن أبی طالب علیه السلام نبوده است. نتیجه کل مباحث گذشته، منهای روایات و احادیث و نظریّات مفسران، سه مطلب شد: ۱- این که، «انّما» کلمه حصر است و ولایت را در سه طایفه منحصر می‌کند. ۲- این که ولایت در این آیه شریفه، همانند اکثر موارد استعمال آن در قرآن، به معنای سرپرستی و صاحب اختیار بودن است. ۳- این که مصداقِ «الذین آمنوا ...» بدون شک وجود مقدّس علی بن أبی طالب علیه السلام است.

راه دوم: تفسیر آیه با توجّه به احادیث

اشاره

راه دوم: تفسیر آیه با توجّه به احادیث مرحوم محدّث بحرانی در غایة المرام ۲۴ حدیث از منابع اهل سنّت و ۱۹ روایت از منابع و مصادر شیعه نقل کرده است، که مجموعاً ۴۳ حدیث می‌شود. بنابراین، روایاتی که پیرامون این آیه وارد شده متواتر است «۱». علاوه بر این، علّامه امینی در کتاب بی‌نظیرش، الغدیر، از بیست منبع معروف اهل سنّت روایاتی پیرامون آیه شریفه محلّ بحث نقل می‌کند؛ منابع معروفی چون تفسیر طبری، تفسیر اسباب النّزول، تفسیر فخر رازی، تذکره سبط ابن جوزی و الصّواعق ابن حجر و نور الابصار شبلنجی و تفسیر ابن کثیر و مانند آن که از اعتبار خاصّی در نزد اهل سنّت برخوردار است. راویان این احادیث ده نفر از صحابه معروف، به شرح زیر، می‌باشند: ۱. ابن عبّاس ۲. عمّار یاسر ۳. جابر بن عبد الله الانصاری ۴. ابو ذر غفاری که مشروح‌ترین و متقن‌ترین روایت را در این زمینه نقل کرده است ۵. انس بن مالک آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۳ ۶. عبد الله بن سلام ۷. سلمة بن کهیل ۸. عبد الله بن غالب ۹. عقبة بن حکیم ۱۰. عبد الله بن ابیّ. علاوه بر این که از شخص حضرت علی علیه السلام نیز روایاتی در شأن نزول آیه شریفه نقل شده و آن حضرت بارها به این آیه استدلال کرده است. مضمون روایات فوق چنین است: روزی حضرت علی علیه السلام در مسجد النّبی صلی الله علیه و آله مشغول نماز بود، نیازمندی وارد مسجد شد، و تقاضای خویش را مطرح کرد، کسی چیزی به او نداد «۱». حضرت علی علیه السلام که در آن هنگام در حال رکوع بود با دست به آن نیازمند اشاره کرد، او آمد و انگشتر را از انگشت مبارک آن حضرت بیرون آورد و از مسجد رفت؛ در این هنگام آیه شریفه مورد بحث بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد. مطلب مذکور مضمون بیش از چهل روایتی است که پیرامون آیه شریفه فوق نازل شده است؛ ما در اینجا به ذکر سه روایت از روایات چهل گانه فوق اکتفا می‌کنیم و این روایات را مخصوصاً از تفسیر فخر رازی نقل می‌کنیم: ۱- رَوی عَطاء عَنْ ابْنِ عَبّاس أَنَّها نَزَلَتْ فی عَلِیِّ بْنِ أَبی طالِب ... «۲» شخصی به نام عطاء از ابن عبّاس، صحابی معروف و مفسّر قرآن، نقل می‌کند که او فرموده است: آیه ولایت در شأن علیّ بن أبی طالب علیهما السلام نازل شده است. ۲- روی ان عبد الله بن سلام قال: لَمَّا نَزَلَتْ هذِهِ الْآیَةُ، قُلْتُ، یا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا رَأَیْتُ عَلِیّاً تَصَدَّقَ بِخاتَمِهِ عَلی مُحْتاجٍ وَ هُوَ راکِعٌ فَنَحْنُ نَتَوَلَّاهُ «۳» روایت شده است که عبد الله بن سلام گفت: هنگامی که آیه شریفه «إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ ...» نازل شد، به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عرض کردم: هنگامی که علی انگشترش را به شخص نیازمندی صدقه داد من آنجا حاضر بودم و این صحنه را با چشم خود دیدم (حال با توجّه به نزول این آیه

درباره ولایت او) من ولایت ایشان را می‌پذیرم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۴ ۳- سومین روایت، که مهمترین و جامع‌ترین روایت در این موضوع محسوب می‌شود، از ابو ذر غفاری نقل شده است. روایت مذکور را فخر رازی به نقل از ابو ذر چنین مطرح می‌کند: قال: صَلَّیْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی اللَّه علیه وآله یَوْماً صَلوةَ الظُّهْرِ، فَسَأَلَ سائِلٌ فِی الْمَسْجِدِ فَلَمْ یُعْطِهِ أَحَدٌ فَرَفَعَ السَّائِلُ یَدَهُ إِلَی السَّماءِ وَقالَ: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ أَنِّی سَأَلْتُ فِی مَسْجِدِ الرَّسُولِ فَما أَعْطانِی أَحَدٌ شَیْئاً!» وَعَلِیٌّ کانَ راکِعاً، فَأَوْمَأَ إِلَیْهِ بِخِنْصِرِهِ الْیُمْنی وَکانَ فِیها خاتَمٌ فَأَقْبَلَ السَّائِلُ حَتّی أَخَذَ الْخاتَمَ بِمَرْأی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقالَ صلی الله علیه و آله: اللَّهُمَّ إِنَّ أَخِی مُوسی سَأَلَکَ فَقالَ: «رَبِّ اشْرَحْ لِی صَدْرِی، وَیَسِّرْ لِی أَمْرِی، وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسانِی، یَفْقَهُوا قَوْلِی، وَاجْعَلْ لِی وَزِیراً مِنْ أَهْلِی، هارُونَ أَخِی، اشْدُدْ بِهِ أَزْرِی وَأَشْرِکْهُ فِی أَمْرِی «۱»» فَأَنْزَلَتْ قُرْآناً ناطِقاً: «سَنَشُدُّ عَضُدَکَ بِاخِیکَ وَنَجْعَلُ لَکُما سُلْطاناً «۲»» وَ اللَّهُمَّ وَ أَنَا مُحَمَّدٌ نَبِیُّکَ وَ صَفِیُّکَ فَاشْرَحْ لِی صَدْرِی وَ یَسِّرْ لِی أَمْرِی وَ اجْعَلْ لِی وَزِیراً مِنْ أَهْلِی، عَلِیّاً، اشْدُدْ بِهِ ظَهْرِی. قالَ أَبُو ذَر: فَوَ اللَّهِ ما أَتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هذِهِ الْکَلِمَةَ حَتَّی نَزَلَ جِبْرَئِیلُ، فَقالَ: یا مُحَمَّدُ: اقْرَأْ «إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ ...» ابو ذر می‌گوید: روزی همراه، با پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نماز ظهر را به جماعت اقامه کردیم، پس (از نماز) نیازمندی تقاضای کمک کرد، (بر اثر فقری که بر غالب مسلمانان حاکم بود) کسی از حاضران کمکی به او نکرد، سائل (که از دریافت کمک ناامید شده بود) دستانش را به سوی آسمان بلند کرد و چنین گفت: خدایا! تو شاهد باش که در مسجد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تقاضای کمک کردم، کسی کمکم نکرد! علی علیه السلام که در آن هنگام مشغول نماز (مستحبّی و نافله) بود با انگشت خِنْصَرْ (یعنی انگشت کوچک دست راستش، که انگشتری در آن بود) به آن نیازمند اشاره کرد! شخص نیازمند به سوی آن حضرت آمد و انگشتر آن حضرت آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۵ را در آورد و رفت. این صحنه در حضور و جلوی چشمان پیامبر صلی الله علیه و آله (و اصحاب) انجام شد. پیامبر صلی الله علیه و آله (پس از دیدن این صحنه زیبا و با شکوه، دست به آسمان بلند کرد و) فرمود: پروردگارا! برادرم موسی بن عمران از تو تقاضایی کرد و گفت: «پروردگارا! سینه‌ام را گشاده کن، و کارم را برایم آسان گردان؛ و گره از زبانم بگشای؛ تا سخنان مرا بفهمند. و وزیری از خاندانم برای من قرار ده، برادرم هارون را. با او پشتم را محکم گردان؛ و او را در کارم شریک ساز»، و تو (در مقام اجابت خواسته‌اش) در قرآن چنین فرمودی: «بزودی بازوان تو را به وسیله برادرت محکم (و نیرومند) می‌کنیم؛ و برای شما سلطه و برتری قرار می‌دهیم.» پروردگارا! من محمّد، پیامبر و برگزیده تو هستم، سینه‌ام را گشاده کن؛ و کارم را برایم آسان گردان؛ و وزیری از خاندانم؛ یعنی علی، برایم قرار ده، با او پشتم را محکم گردان.» ابو ذر در ادامه این حدیث بسیار زیبا می‌گوید: «به خدا قسم هنوز سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله به پایان نرسیده بود که جبرئیل نازل شد و آیه «انّما ولیّکم اللّه و ...» را بر پیامبر خواند! فخر رازی پس از نقل این سه روایت می‌گوید: «مجموعه روایاتی که در این مسأله وارد شده، همین سه روایت است.» «۱»

یادآوری دو نکته

یادآوری دو نکته ۱- روایت ابو ذر نشان می‌دهد که صدقه حضرت علی علیه السلام در حال نماز، تنها یک کمک معمولی به شخصی نیازمند نبوده است، بلکه باعث حفظ سُمعه و ابّهت مسجد النّبی، کانون اسلام و مرکز صحابه و مسلمانان نیز شد؛ زیرا آن نیازمند از این که در مسجد النّبی، آن مسجد پرآوازه و پرخاطره، به او کمکی نشده بود، به درگاه خدا شکایت کرد. بنابراین، صدقه آن حضرت در رکوع نماز، علاوه بر رفع نیاز آن انسان محتاج، موجب حفظ اعتبار و ابّهت مسجد النّبی صلی الله علیه و آله و اصحاب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز بود!. آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۶ ۲- ادّعای فخر رازی، مبنی بر این که مجموعه روایات موجود پیرامون آیه شریفه محلّ بحث، تنها سه روایت مذکور است، سخن بی‌اساسی است؛ زیرا همانطور که گذشت، بیش

از چهل روایت در این زمینه وجود دارد و جالب این که بیشتر این روایات از خود اهل سنّت نقل شده است، ولی امان از تعصّب و لجاجت که وقتی دامنگیر انسان می گردد، باعث می‌شود که او سخنان غیر منتظره بگوید، هر چند دانشمندی چون فخر رازی باشد! علاوه بر این که اگر در مسأله‌ای، مانند آیه فوق، بیش از چهل روایت به ما رسیده باشد، می‌توان ادّعا کرد که چندین برابر آن، روایت وجود داشته که در طول تاریخ از بین رفته است؛ مخصوصاً در دوران سیاه و تاریک بنی امیّه که رسماً با فضائل و مناقب اهل البیت علیهم السلام، مخصوصاً آنچه مربوط به امیر مؤمنان علیه السلام بود، مبارزه می‌شد و کسی جرأت بیان و نشر فضائل آن حضرت را نداشت و چه بسا افرادی بودند که فضائلی از حضرت می‌دانستند و جرأت بیان آن را نداشتند و آن فضائل را با خود به گور بردند! جوّ خفقان و اختناق بقدری شدید بود که افرادی که فضائل اهل بیت را می گفتند تحت تعقیب قرار می گرفتند، بلکه اگر کسی نام فرزندش را علی می‌نهاد، نیز مورد مؤاخذه قرار می گرفت! با این شرایط سخت اگر در مسأله‌ای ۴۰ روایت به ما برسد به جرأت می‌توان ادّعا کرد که چند برابر این مقدار روایت بوده که در طول تاریخ از بین رفته است! نتیجه این که، با توجّه به روایات فراوان، که در حدّ تواتر است و برخی از آنها به طور مفصّل مطرح شد، شکّی باقی نمی‌ماند که آیه شریفه «إنما ولیکم اللّه» در شأن حضرت امیر مؤمنان علیه السلام وارد شده و آن حضرت، پس از خداوند و پیامبرش، سرپرست مسلمانها و امام و رهبر و پیشوای آنهاست.

بهانه‌ها و اشکالها!

اشاره

بهانه‌ها و اشکالها! علی‌رغم دلالت روشن آیه شریفه بر ولایت امیر المؤمنین علیه السلام، برخی از دانشمندان اشکالها و ایرادهایی پیرامون دلالت آیه مطرح کرده‌اند که بسیاری از آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۷ این اشکالات، در لباس اشکال و پرسش، ولی در واقع بهانه‌جویی است! «۱» به نمونه‌های از این اشکالات توجّه کنید:

اشکال اوّل: إنّما دلالت بر حصر ندارد!

اشکال اوّل: إنّما دلالت بر حصر ندارد! همانطور که گذشت استدلال بر آیه فوق بر سه امر استوار بود؛ یکی این که کلمه «انّما» در آیه شریفه دلالت بر حصر دارد و ولایت را به سه گروهی که در آیه آمده اختصاص می‌دهد. بنابراین، ولایت مورد بحث برای غیر آنها ثابت نیست. برخی از مفسّران اهل سنّت گفته‌اند: «إنّما» در آیه فوق دلالت بر حصر ندارد، چون در قرآن آیه دیگری نیز وجود دارد که کلمه «إنّما» در آن آمده و دلالت بر حصر ندارد و آن، آیه شریفه ۲۰ سوره حدید است، در این آیه می‌خوانیم: إِعْلَمُوا أَنَّما الْحَیاةُ الدُّنْیا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ زِینَةٌ وَ تَفاخُرٌ بَیْنَکُمْ وَ تَکاثُرٌ فِی الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ ... بدانید زندگی دنیا تنها بازی و سرگرمی و تجمل‌پرستی و فخرفروشی در میان شما و افزون طلبی در اموال و فرزندان است ... «إنَّما» در آیه فوق به معنای حصر نیست؛ زیرا می‌دانیم زندگی دنیا فقط آنچه در آیه آمده نیست، بلکه شامل لذّت و عبادت و کار و فعالیّت و تحصیل علم و امور دیگر هم می‌شود؛ بنابراین، همانگونه که «انَّما» در این آیه دلالت بر حصر نمی‌کند، در آیه ولایت نیز دلالت بر حصر نمی‌کند، پس استدلال به آن آیه ناقص است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۸ پاسخ: این اشکال، از جمله اشکالاتی است که در لباس اشکال و در واقع بهانه است؛ زیرا ما معتقدیم که: اوّلًا: «إنّما» در این آیه هم به معنای حصر است و دنیا از دید یک انسان مؤمن و عارف، حقیقتاً جز لهو و لعب و مانند

آن نیست. شما گرفتار زرق و برق دنیا شده‌اید و خیال می‌کنید دنیا چیز دیگری هم هست، ولی اگر با چشم حقیقت بین نگاه کنید، حکومتها، مقامها، قصرها، کاخها، و همه مظاهر دنیا را بازیچه‌ای بیش نخواهید دید که دنیاپرستان بسان کودکان سرگرم آن هستند. ثانیاً: بر فرض که در یک جا کلمه «انّما» در معنای حقیقی خود استعمال نشود، این، دلیل نمی‌شود که در موارد دیگر هم حمل بر معنای غیر حقیقی کنیم. نتیجه این که، بدون شک «انّما» در آیه شریفه دلالت بر حصر دارد و استدلال به آیه کامل است.

اشکال دوم: إعطاء خاتم فعل کثیر است!

اشکال دوم: إعطاء خاتم فعل کثیر است! دومین اشکالی که بیشتر شبیه به بهانه است و از سوی مفسّرین اهل سنّت مطرح شده، این که: قبول داریم آیه شریفه در شأن حضرت علی علیه السلام وارد شده است، ولی انجام این کار توسّط علیّ بن أبی طالب در نماز «فعل کثیر» است و «فعل کثیر» باعث بطلان نماز می‌شود. آیا علی در نماز کاری می‌کند که باعث بطلان شود؟ پاسخ: جواب این بهانه نیز روشن است؛ زیرا: اوّلًا: فعل کثیر، همانگونه که از اسمش پیداست، به انجام عمل زیادی گفته می‌شود که ارتباطی به نماز نداشته باشد و صورت نماز را بر هم می‌زند؛ مثل این که شخصی در وسط نماز، بر اثر شنیدن یک خبر خوشحال‌کننده، شروع به کف زدن کند و همراه آن به بالا- و پایین بپرد و سوت و هورا بکشد. امّا یک اشاره به سائل و محتاج، بگونه‌ای که حتّی خود حضرت انگشترش را از دست خارج کند، بلکه شخص نیازمند خود این کار را کند، آیا «فعل کثیر» است؟! «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۸۹ چگونه چنین کاری فعل کثیر است در حالی که طبق روایات به نمازگزار اجازه داده شده که اگر به هنگام نماز بینی او خون آمد و وسیله شستشو در نزدیک او بود، بینی خود را آب بکشد و به نماز ادامه دهد!؟ یا اگر حیوان خطرناکی در نزدیکی خود مشاهده کرد، آن را بکشد و به نماز خود ادامه دهد؟ آیا این افعال فعل کثیر نیست؛ ولی یک اشاره فعل کثیر است؟! ثانیاً: این بهانه، نعوذ باللّه، اشکالی و ایرادی به خداوند است! زیرا خداوند در آیه‌ای که در رابطه با این کار علی علیه السلام نازل شده، وی را ستایش می‌کند. اگر عمل آن حضرت باعث باطل شدن نماز او می‌شد، آیا خداوند در شأن او و به عنوان مدحش، آیه‌ای نازل می‌کرد؟ نتیجه این که، این اشکال هم بهانه‌ای بیش نیست و نتیجه تعصّب و لجاجت است.

اشکال سوم: انگشتر بسیار قیمتی بود!

اشکال سوم: انگشتر بسیار قیمتی بود! طبق برخی از روایات انگشتر فوق بسیار قیمتی و با ارزش بود، حتّی به گفته بعضی، قیمت آن برابر با مالیات یک استان، مثل شامات، بوده است. آیا استفاده از چنین انگشتر ارزشمندی، برای علیّ بن أبی طالب اسراف و حرام نبوده است؟ پاسخ: جواب این بهانه نیز روشن است؛ زیرا: اوّلًا: در هیچ روایت معتبری مطلب فوق دیده نمی‌شود؛ بلکه ظاهراً انگشتر مورد بحث یک انگشتر معمولی و عادی بوده است؛ زیرا در آن زمان هنوز ایران و شامات و مانند آن فتح نشده بود و آن ثروتهای کلان به دست مسلمانان نرسیده بود، بلکه فتوحات مذکور پس از ارتحال پیامبر صلی الله علیه و آله و در عصر خلفا رخ داد. علاوه بر این، علی علیه السلام که غذایش در اوج قدرت و خلافت یک نوع خورشت بیشتر نبود و غالباً به نان جوین اکتفا می‌کرد و لباسش معمولًا کرباس بود، چگونه امکان دارد از انگشتری چنان قیمتی استفاده کند؟ آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۰ بنابراین، شکی نیست که آن روایت ضعیف را، که نه با سایر روایات این باب هماهنگی دارد و نه زندگانی علی علیه السلام آن را تأیید می‌کند و نه با تاریخ می‌سازد، روی اغراض خاصّی ساخته‌اند! ثانیاً: چگونه امکان دارد علی علیه السلام انگشتری بسیار قیمتی داشته باشد، در حدّی که اسراف و حرام باشد و آن را صدقه دهد و خداوند او را مدح و ستایش کند؟! بنابراین، از این که آیه شریفه در مدح و

تمجید چنین شخصی و چنان کاری نازل شده است می‌فهمیم این سخنان پایه و اساسی ندارد و بر اساس اهداف خاصّی ساخته شده است.

اشکال چهارم: این کار با حضور قلب نمی‌سازد!

اشکال چهارم: این کار با حضور قلب نمی‌سازد! با توجّه به حضور قلبی که علی علیه السلام به هنگام ذکر و یاد خدا بطور کلّی، و به هنگام نماز بالخصوص داشت، که غرق در صفات جلال و جمال الهی می گشت و هیچ توجّهی به غیر خدا نداشت، بگونه‌ای که عملیّات جرّاحی و خارج نمودن پیکان تیر، که در حال عادی و غیر نماز بر علی علیه السلام سخت و دشوار بود، به هنگام نماز انجام شد «۱» و در زمانی که آن حضرت بسان عارفی دل‌سوخته فانی در خداوند شده بود و به هیچ چیز جز او توجّه نداشت، پیکان تیر را خارج ساختند. با توجّه به این حضور قلب فوق العاده، چگونه علی علیه السلام به هنگام نماز به سخنان سائل توجّه کرد و در رکوع نماز به او کمک کرد؟! خلاصه این که، این مسأله با آن حضور قلب جامع و کامل علی علیه السلام در نماز سازگار نیست. جواب: اوّلًا: سائل پس از ناامیدی از دریافت کمک، در راز و نیاز با خدا، شکوه و گله خویش را با نام خدا شروع کرد: «اللَّهُمَّ اشهد ...؛ خدایا تو شاهد باش» بنابراین، این نام خدا بود که توجّه علی را به سوی سائل جلب کرد و این، منافاتی با حضور قلب و توجّه به خداوند در نماز ندارد. علاوه بر این، مگر مأموم در نماز جماعت صدای مکبّر، یا امام را نمی‌شنود و از او تبعیّت نمی کند؟ اگر نمی‌شنود، چگونه می‌تواند به همراه او نماز را اقامه کند؟! آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۱ و اگر می‌شنود، پس در هیچ نماز جماعتی حضور قلب وجود ندارد؟! ثانیاً: آیا شنیدن صدای سائل، با توجّه به این که در احادیث از او به رسول خدا تعبیر شده، اشکالی دارد؟ شنیدن صدای فرستاده خدا، چه منافاتی با حضور قلب دارد؟ «۱» ثالثاً: آیا شنیدن صدای مظلوم و برطرف کردن مشکل او، حتّی در نماز، عبادت نیست؟ «۲» اگر عبادت است و علی علیه السلام مجذوب آن شده و آن را انجام داده، نه تنها کار آن حضرت اشکال نداشته، بلکه عبادت در عبادت محسوب می‌شود. آنچه اشکال دارد پرداختن به خویشتن به هنگام نماز است، امّا پرداختن به نیازمند مظلوم، که عبادت محسوب می‌شود، اشکالی ندارد. نتیجه این که، این اشکال هم مردود است و در حقیقت هدف طرّاحان این اشکال و اشکالات مشابه، کم رنگ نمودن دلالت آیه بر ولایت امیر مؤمنان، علی علیه السلام است.

اشکال پنجم: چرا تمام ضمیرهای آیه جمع است؟

اشکال پنجم: چرا تمام ضمیرهای آیه جمع است؟ همانگونه که گذشت آیه شریفه برای سه گروه ولایت قائل شده است، و در مورد گروه سوم تمام ضمیرها، فعل‌ها و موصول‌ها بصورت جمع آمده است. توجّه کنید: ۱. الَّذین ۲. آمنوا ۳. الّذین ۴. یقیمون ۵. یؤتون ۶. هم ۷. راکعون. هفت کلمه مذکور همه متناسب با جمع است، معنای این جملات این است که آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۲ افراد مختلفی در حال رکوع به فقیر کمک کردند، در حالی که در تمام روایات فقط از علی علیه السلام به عنوان کسی که در حال رکوع صدقه داد، نام برده شده است. با توجّه به این مطلب، آیا روایاتی که در شأن نزول آیه شریفه وجود دارد، با آیه سازگار است؟ و روشن است که اگر بین آیه‌ای از قرآن مجید و روایت یا روایاتی تعارض وجود داشته باشد، باید دست از آن روایت یا روایات برداریم و به مضمون و محتوای آیه قرآن عمل کنیم، پس تعارض فوق بین آیه شریفه و روایات، روایات را بی‌اعتبار می کند. پاسخ: دانشمندان و مفسران اهل سنّت خود پاسخ این اشکال را داده‌اند؛ فخر رازی در جواب این سؤال می گوید: جمع گاهی برای احترام است، یعنی گاهی با این که مخاطب یک نفر بیشتر نیست، برای احترام لفظ جمع به کار برده می‌شود همانگونه

که در فارسی نیز چنین است و به جای «تو رفتی، گفتی، آمدی و مانند آن» گفته می‌شود: «شما رفتید، گفتید، آمدید و مانند آن» بنابراین در ادبیّات عرب گاهی جهت احترام لفظ جمع به جای مفرد به کار برده می‌شود و در آیه فوق نیز چنین است. «۱» آلوسی در روح المعانی پاسخ دیگری داده است؛ او می‌گوید: گاه برای عظمت شخص، و گاه برای عظمت کار، به جای صیغه مفرد از صیغه جمع استفاده می‌شود و این در لغت عرب مرسوم است. ولی چون این استعمال، مجازی است نیاز به قرینه دارد. «۲» و امّا پاسخ ما: اوّلًا: همانطور که گفتید استعمال صیغه جمع به جای مفرد جهت احترام شخص یا عظمت کار، مرسوم و متداول است و در آیه مورد بحث نیز به همین جهت صیغه جمع به کار رفته است و قرینه این استعمال مجازی این است که هیچ کس از دانشمندان، حتّی دانشمندان متعصّب اهل سنّت، معتقد نیستند غیر از علی علیه السلام، کسی در حال رکوع صدقه داده باشد تا مشمول آیه باشد و این خود آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۳ بهترین قرینه بر استعمال لفظ جمع در موردی است که باید لفظ مفرد بیاید. ثانیاً: در آیات قرآن مجید بطور گسترده صیغه جمع در جایی که باید مفرد استعمال شود به کار رفته است؛ برای نمونه هفت مورد آن را متذکّر می‌شویم: ۱- در آیه ۲۱۵ سوره بقره می‌خوانیم: یَسْئَلُونَکَ ما ذا یُنْفِقُونَ قُلْ ما أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَیْرٍ فَلِلْوالِدَیْنِ وَ الْأَقْرَبِینَ وَ الْیَتامی وَ الْمَساکِینَ وَ ابْنِ السَّبِیلِ وَ ما تَفْعَلُوا مِنْ خَیْرٍ فَانَّ اللَّهَ بِهِ عَلِیمٌ (ای پیامبر ما) از تو سؤال می‌کنند چه چیزی انفاق کنند، بگو: «هر خیر و نیکی (و سرمایه سودمند مادّی و معنوی که انفاق می‌کنید، باید برای پدر و مادر و نزدیکان و یتیمان و مستمندان و درماندگان در راه باشد.» و هر کار خیری که انجام دهید، خداوند از آن آگاه است (لازم نیست تظاهر کنید، او می‌داند). در این آیه شریفه صیغه‌های «یسألونک، ینفقون، انفقتم و ما تفعلوا» بصورت جمع آمده است و در ابتدا به نظر می‌رسد که جمعی از مسلمانان سؤال فوق را طرح کردند، ولی طبق شأن نزول آیه، یک نفر بیشتر این سؤال را مطرح نکرد و او شخص ثروتمندی به نام «عمرو بن جموح» بود. «۱» بنابراین، در این آیه شریفه لفظ جمع به جای مفرد آمده است؛ حال یا به جهت عظمت کار، که انفاق می‌باشد، و یا به منظور احترام به سؤال‌کننده که عمرو بن جموح می‌باشد. نکته: مطلب جالبی که در این آیه شریفه به چشم می‌خورد این که خداوند در پاسخ به سؤال عمرو بن جموح به مطلب دیگری می‌پردازد، زیرا عمرو از نوع مالی که انفاق می‌شود سؤال می‌کند و خداوند از کسانی که باید به آنها انفاق شود سخن می‌گوید. پیام این نوع پاسخ، اهمّیّت مصرف انفاق است، که انسان در درجه اوّل پدر و مادر و نزدیکان و بستگان خویش را در نظر بگیرد و به سراغ آنها برود و سپس به دیگران بپردازد. ۲- خداوند متعال در آیه ۲۷۴ سوره بقره می‌فرماید: آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۴ الَّذِینَ یُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمْ بِاللَّیْلِ وَ النَّهارِ سِرّاً وَ عَلانِیَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لا- خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا- هُمْ یَحْزَنُونَ آنها که اموال خود را، شب و روز، پنهان و آشکار، انفاق می‌کنند، مزدشان نزد پروردگارشان است؛ نه ترسی بر آنهاست، و نه غمگین می‌شوند. در این آیه شریفه نیز کلمات «الّذین، ینفقون، اموالهم، فلهم، اجرهم، ربّهم، علیهم، هم، یحزنون» همه، به صیغه جمع آمده است؛ ولی بسیاری از مفسّران گفته‌اند که منظور، علیّ بن أبی طالب علیه السلام بوده است که شب و روز، پنهان و آشکار انفاق می‌کرده است. طبق روایتی، آن حضرت چهار درهم داشت، یکی را شبانه و دیگری را در روز، سومی را آشکار و چهارمی را پنهان انفاق کرد و آیه فوق در شأن انفاق او نازل شد! «۱» سؤال: مگر می‌شود برای کارهای بسیار جزئی، همچون انفاق چهار درهم، آیه‌ای نازل می‌شود؟ پاسخ: آنچه از نظر اسلام مهم است کیفیّت و چگونگی عمل است نه مقدار عمل. بنابراین، اگر عمل مخلصانه باشد، ممکن است در شأن انفاق کمتر از چهار درهم نیز آیه‌ای نازل شود، امّا اگر کسی کوهی از طلا هم انفاق کند، ولی از سر اخلاص نباشد، هیچ ارزشی نخواهد داشت و آیه‌ای در شأن آن نازل نمی‌شود. ۳- در آیه شریفه ۱۷۳ سوره آل عمران می‌خوانیم: الَّذِینَ قالَ لَهُمُ النّاسُ إِنَّ النّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَکُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزادَهُمْ إِیماناً وَ قالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَکِیلُ اینها (مجاهدان جنگ احد) کسانی بودند که (بعضی از) مردم، به آنان گفتند: «مردم [/ لشکر دشمن] برای (حمله به) شما اجتماع کرده‌اند؛ از آنها بترسید!» امّا این سخن، بر ایمانشان افزود؛ و گفتند: «خدا ما را کافی است؛ و او بهترین حامی ماست. این آیه پیرامون جنگ احد نازل شده است، وقتی که گروهی از تازه مسلمانان آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۵ از فرمان پیامبر صلی

الله علیه و آله در جنگ احد تخلّف و سرپیچی کردند و محلّ مأموریّت خویش را ترک نموده و به جمع‌آوری غنائم جنگی پرداختند، دشمن شکست خورده از غفلت مسلمانان سوء استفاده کرد و کوه احد را دور زد و مسلمانان را محاصره نمود و بدینسان دشمن شکست خورده پیروز شد و هفتاد تن از مسلمانان به شهادت رسیدند! کفّار و مشرکین بدون این که کار را یکسره کنند، به همان پیروزی مختصر قناعت کرده و به سوی مکّه بازگشتند؛ در حین بازگشت به سمت مکّه، یکی از آنان گفت: ما که تا این مرحله پیروز شدیم، چرا پیامبر اسلام را به قتل نرساندیم، تا کار اسلام تمام شود؟ اگر امروز این کار را نکنیم، در آینده دوباره اسلام و مسلمانان مزاحم ما خواهند شد! سخنان او در دیگران تأثیر کرد و همه آهنگ بازگشت و ادامه نبرد را سردادند! در بین مشرکین شخصی به نام «نعیم بن مسعود» یا «معبد الخزاعی» بود که از ادامه جنگ ناراضی بود؛ او قبل از این که کفّار به مسلمانان برسند، خبر بازگشت کفّار و تصمیم آنها را به اطّلاع مسلمانها رساند، برخی از مسلمانان از این خبر وحشت کردند و گفتند: «آن زمان که همه سالم بودیم چنین شکست سختی خوردیم، اکنون که این مقدار کشته و مجروح داریم، چگونه می‌توانیم در برابر آنها مقاومت کنیم! ولی عدّه‌ای دیگر از مسلمانها گفتند: «نه تنها با آنها نبرد می‌کنیم، بلکه به استقبال آنها می‌رویم» و حتّی مجروحین را پیشاپیش لشکر نهاده به سمت دشمن حرکت کردند، دشمن وقتی متوجّه شد که مسلمانها با مجروحین خود به استقبال آنها می‌آیند، ترسید و برای حفظ همان مقدار پیروزی و موفّقیّت، دست به عقب‌نشینی زد و از درگیری دوباره خودداری نمود. آیه شریفه فوق در مورد این داستان نازل شده است. و از «نعیم بن مسعود» یا «معبد الخزاعی» که تصمیم کفّار را به اطّلاع مسلمانان رساند، تعبیر به «ناس/ مردم» می‌کند، در حالی که او یک نفر بیشتر نبود؛ ولی چون کار او کار با عظمتی بود، برای احترام و عظمت کار او، به جای مفرد، از جمع استفاده شده است. ۴- خداوند متعال در آیه ۶۱ سوره آل عمران می‌فرماید: آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۶ فَمَنْ حاجَّکَ فِیهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْنائَنا وَ أَبْنائَکُمْ وَ نِسائَنا وَ نِسائَکُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَکُمْ، ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَی الْکاذِبِینَ هرگاه بعد از علم و دانشی که (درباره مسیح) به تو رسیده، (باز) کسانی با تو به محاجّه و ستیز برخیزند، به آنها بگو: بیایید ما فرزندان خود را دعوت کنیم، شما هم فرزندان خود را؛ ما زنان خویش را دعوت نماییم، شما هم زنان خود را؛ ما از نفوس خود دعوت کنیم، شما هم از نفوس خود؛ آنگاه مباهله کنیم؛ و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم. این آیه پیرامون داستان مباهله است. در این ماجرا- همانطور که همه می‌دانند- از سوی پیامبر صلی الله علیه و آله، علی و فاطمه و حسن و حسین (سلام اللَّه علیهم اجمعین) آمده بودند. منظور از «ابْنائَنا» در آیه شریفه حسن و حسین (علیهما السّلام) و منظور از «نِسائَنا»، که جمع است، فاطمه زهراء (سلام اللَّه علیها) و منظور از «أَنْفُسَنا»، که آن هم جمع است، علیّ بن أبی طالب علیه السلام است. «۱» بنابراین در این آیه شریفه نیز صیغه جمع، یعنی «نسائنا» و «انفسنا»، در مفرد، یعنی «فاطمه» و «علی» به کار رفته است. ۵- در اوّلین آیه سوره ممتحنه می‌خوانیم: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا عَدُوِّی وَ عَدُوَّکُمْ أَوْلِیاءَ ... ای کسانی که ایمان آورده‌اید! دشمن من و دشمن خودتان را دوست نگیرید! ... بسیاری از مفسّران گفته‌اند که این آیه شریفه در مورد «حاطب ابن ابی بلتعه» نازل شده و او یک نفر بوده است، ولی صیغه‌های «الّذین، آمنوا، لا تتّخذوا، عدوّکم» همه جمع به کار رفته است و این به خاطر عظمت خطر کاری است که او می‌خواست انجام دهد و آن این که: هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله تصمیم به فتح مکّه گرفت، راههای منتهی به مکّه را مسدود نمود، تا خبر لشکرکشی مسلمانان به گوش کفّار و مشرکین مکّه نرسد و آنها غافلگیر شده و بدون جنگ و خونریزی آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۷ تسلیم شوند؛ «حاطب» که مال و ثروتی در مکّه داشت، نزد خود گفت: «با انتقال خبر لشکرکشی مسلمانان به مکّه، اموالم را از دست مشرکان خارج می‌کنم»، و به قول سیاستمدارها: «امتیازی بدهم و امتیازی بگیرم»! او با این هدف نامه‌ای برای سران مکّه نوشت و آن را به زنی به نام «ساره» سپرد تا به مکّه برساند. ساره نامه را در لابه‌لای گیسوان خود مخفی و به سوی مکّه حرکت کرد. جبرئیل نازل شد و توطئه مذکور را به اطّلاع پیامبر صلی الله علیه و آله رساند؛ حضرت، علی علیه السلام و چند نفر را مأمور کشف نامه کرد، آنها به دنبال زن رفتند و بالاخره نامه را کشف نموده به مدینه بازگشتند. به دنبال این جریان، آیه

شریفه نازل شد و به سرزنش حاطب پرداخت. برخی از اصحاب، به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردند که حاطب باید به قتل برسد، امّا پیامبر صلی الله علیه و آله که دید حاطب پشیمان شده و قبلًا هم خدماتی کرده و جزء مجاهدان جنگ بدر محسوب می‌شود، او را بخشید و آزاد کرد. «۱» در این آیه نیز با این که «حاطب» یک نفرد بود، صیغه‌های جمع به کار رفته است. ۶- در آیه ۵۲ سوره مائده می‌خوانیم: فَتَرَی الَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ یُسارِعُونَ فِیهِمْ یَقُولُونَ نَخْشی أَنْ تُصِیبَنا دائِرَةٌ ... (مؤمنان! یهود و نصاری را ولیّ خود قرار ندهید. ولی) کسانی را که در دلهایشان بیماری است می‌بینی که در (دوستی) آنان، بر یکدیگر پیشی می گیرند، و می گویند: می‌ترسیم حادثه‌ای برای ما اتّفاق بیفتد شود (و نیاز به کمک آنها داشته باشیم.). پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داده بود که مسلمانان رابطه خویش را با کفّار و مشرکان قطع کنند؛ یکی از منافقان، به نام «عبد الله بن ابی» می گفت: اگر قطع رابطه کنیم زندگی ما آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۸ برهم می‌ریزد و دچار مشکلاتی می‌شویم. آیه فوق در شأن این منافق نازل شد. «۱» کسی که دم از ادامه ارتباط با کفّار و مشرکان می‌زد، یکی بیش نبود؛ ولی در آیه از صیغه‌های جمع «الّذین، قلوبهم، یسارعون، یقولون، نخشی و تصیبنا» استفاده شده است. پس استعمال جمع در مفرد با قرینه اشکالی ندارد. ۷- خداوند متعال در آیه هشتم سوره منافقین می‌فرماید: یَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنا إِلَی الْمَدِینَةِ لَیُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِه وَ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ لکِنَّ الْمُنافِقِینَ لا یَعْلَمُونَ آنها می گویند: اگر به مدینه بازگردیم، عزیزان، ذلیلان را بیرون می کنند!» در حالی که عزّت مخصوص خدا و رسول او و مؤمنان است؛ ولی منافقان نمی‌دانند. آیه فوق بعد از غزوه بنی المصطلق، که در سال ششم هجری در سرزمین «قدید» واقع شد، نازل گشت. در اختلافی که بین یکی از مهاجرین و انصار رخ داد، سر کرده منافقین، عبد الله بن ابی، حرف بسیار زشتی زد و گفت: «ما، این گروه مهاجرین را پناه دادیم و به آنها کمک کردیم، امّا کار ما شبیه ضرب المثل معروفی است که می گوید: «سمن کلبک یأکُلک؛ سگَت را چاق و فربه کن تا تو را بخورد!» سپس قسم خورد که پس از بازگشت به مدینه، مهاجرین را از آن شهر بیرون خواهد کرد، سپس آیه شریفه نازل شد. «۲» همانگونه که ملاحظه می کنید یک نفر بیشتر این سخن را نگفت، ولی صیغه‌های «یقولون، رجعنا» جمع آورده شده است. نتیجه این که، در آیات هفتگانه، که شرح آن گذشت، و دیگر آیات قرآن، که متعرّض آن نشدیم، صیغه جمع در جایی که باید مفرد به کار رود استعمال شده است و این یک فرهنگ رایج قرآن مجید است. بنابراین اگر در آیه ولایت نیز صیغه‌های جمع به کار رفته، با این که جز علیّ بن آیات ولایت در قرآن، ص: ۹۹ أبی طالب علیه السلام کسی در حال رکوع صدقه نداده است، اشکالی به دلالت آیه وارد نمی‌شود، بلکه این کار جهت عظمت علی علیه السلام و کار او، انجام شده است.

اشکال ششم: ولایت علی علیه السلام در حیات پیامبر صلی الله علیه و آله چه معنی دارد؟

اشکال ششم: ولایت علی علیه السلام در حیات پیامبر صلی الله علیه و آله چه معنی دارد؟ اشکال دیگری که فخر رازی «۱» و دیگران مطرح نموده‌اند این است که: «اگر ولایت در این آیه شریفه به معنای سرپرستی و صاحب اختیار بودن و امامت و رهبری باشد، ولایت علی علیه السلام در حال حیات پیامبر صلی الله علیه و آله چه معنایی دارد؟ زیرا بر فرض ثبوت این معنی برای علیّ بن أبی طالب علیه السلام، ولایت بعد از رحلت پیامبر برای او ثابت می‌شود، ولی در زمان حیات پیامبر صلی الله علیه و آله چنین ولایتی برای او ثابت نیست، امّا اگر ولایت را به معنای دوستی و نصرت بگیریم هیچ اشکالی ندارد، زیرا علی حتّی در زمان پیامبر دوست و یار مؤمنان بوده است!». پاسخ: جواب این اشکال هم روشن است، زیرا ولایت ولیّ و وصیّ و خلیفه و جانشین همواره بالقوّه بوده نه بالفعل و اساساً این مطلب در درون این کلمات نهفته است؛ حضرت زکریّا علیه السلام که از خداوند فرزندی طلب می کند تا ولیّ و جانشین و وارث او باشد و خداوند نیز خواسته‌اش را اجابت نموده و یحیی را به او می‌دهد «۲»، آیا یحیی در زمان حیات پدر، وارث

و ولیّ و جانشین اوست. یا پس از رحلت پدر؟ روشن است که این امور بعد از مرگ پدر است. این مسأله یک امر عرفی و عقلائی است؛ کسانی که وصیتنامه می‌نویسند و برای خود وصی تعیین می‌کنند، آیا برای وصی، قبل از مرگ خویش ولایت و اختیاری قائل می‌شوند، یا اینها مربوط به پس از مرگ است؟ آقای فخر رازی حتماً وصیت‌نامه داشته است و برای خود وصی انتخاب کرده است، آیا وصیّ او در زمان حیاتش جانشین او بوده است، یا بعد از مماتش!؟ از این بالاتر، تمام زمامداران دنیا برای خویشتن خلیفه و جانشینی تعیین می‌کنند، ولی هیچ کدام از آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۰ آنها در حیات زمامدار فعلی، قدرتی ندارند، بلکه قدرت و اختیارات آنها برای پس از مرگ زمامدار فعلی است. بنابراین ولایت در آیه شریفه به معنای صاحب اختیار و سرپرست و امامت امّت است، ولی تمام این معانی بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله برای علی علیه السلام فعلیّت پیدا می‌کند. علاوه بر این، مسأله تعیین جانشینی پیامبر اختصاص به این آیه ندارد، بلکه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در طول دوران بیست و سه‌ساله پیامبری‌اش بطور مکرّر مسأله خلافت علی علیه السلام را مطرح کردند، که اوّلین نمونه آن داستان حدیث یوم الدّار است. پیامبر صلی الله علیه و آله پس از سه سال تبلیغ مخفیانه و غیر علنی، دست به تبلیغ علنی و آشکار زد و در اوّلین گام، سران قریش را به ضیافتی دعوت کرد و پس از ضیافت رسالت خویش را مطرح نمود و در پایان فرمود: أَیُّکُمْ یُوازِرُنِی عَلی هذَا الْاَمْرِ کدام یک از شما در این مسئولیّت مهم مرا کمک خواهید کرد!؟ کسی جز علی جواب مثبت نداد، پیامبر در همان مجلس فرمود: «انْتَ وَصِیِّی؛ تو وصی و جانشین من خواهی بود.» در حالی که پیامبر هنوز زنده بود، وصی و جانشین برای چه می‌خواست!؟ نتیجه این که، این قبیل اشکالات، که جواب روشنی دارد، در واقع بهانه‌جویی است!

اشکال هفتم: منظور از زکات چیست؟

اشکال هفتم: منظور از زکات چیست؟ همانگونه که گذشت بهانه‌جویی‌های مختلفی در مورد دلالت آیه ولایت مطرح شده است، بگونه‌ای که کلمه به کلمه آیه مورد بحث را، زیر سؤال برده‌اند؛ «إنّما»، «ولیّ»، «راکعون»، «الزّکاة»، همه مورد سؤال و ایراد واقع شده است. فخر رازی و دیگران گفته‌اند: منظور از زکات در آیه شریفه چه زکاتی است؟ آیا زکات مستحبّی منظور است، یا زکات واجب؟ چیزی به نام زکات مستحبّی آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۱ نداریم، بنابراین حتماً منظور زکات واجب است. اگر منظور زکات واجب باشد و از سویی بگوئیم آیه در مورد علیّ بن أبی طالب علیه السلام است دچار تناقض می‌شویم، زیرا علی از نظر اقتصادی و مالی در حدّی نبود که زکات واجب به او تعلّق بگیرد، چون طبق آنچه در شأن نزول سوره انسان (سوره دهر) گفته‌اند علی و خانواده‌اش وقتی روزه گرفته بودند و سائلی به در خانه آنها آمد و غذای شب خود را به نیازمند دادند، دیگری چیزی برای افطار نداشتند و مجبور شدند با آب افطار کنند؛ خلاصه این که، علی که به اندازه غذای یک شب اضافه نداشت، چطور زکات واجب به او تعلّق گرفته بود تا در حال رکوع بپردازد؟! پاسخ: در جواب این اشکال، و به تعبیر صحیح‌تر بهانه، می‌گوئیم: اوّلًا: از نظر اسلام هم زکات واجب داریم و هم زکات مستحب؛ زیرا جمع‌آوری زکات پس از هجرت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به مدینه انجام شد. در حالی که در سوره‌های مکّی نیز سخن از زکات به میان آمده، و خداوند مردم را به پرداخت زکات تشویق کرده است؛ حتماً منظور، زکات مستحبّی است، یا زکاتهای واجب که در آن زمان که حکومت اسلامی تشکیل نشده بود جمع‌آوری نمی‌شد. به سه نمونه از این آیات، که در مکّه نازل شده است، توجّه کنید: الف- در آیه چهارم سوره مؤمنون، که یک سوره مکّی است، می‌خوانیم: وَ الَّذینَ هُمْ لِلزَّکاةِ فاعِلُونَ آنها (مؤمنان کسانی هستند) که زکات را انجام می‌دهند. در این آیه شریفه پرداخت زکات به عنوان یکی از صفات مؤمنین مطرح شده است و از آنجا که این سوره مکّی است و این آیه قبل از تشریع حکم زکات نازل شده است، در می‌یابیم که زکات مستحب منظور بوده است. ب- در آیه سوم سوره نمل، که در وصف مؤمنان است،

می‌خوانیم: الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلوةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاةَ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ یُوقِنُونَ مؤمنان کسانی هستند که نماز را برپا می‌دارند و زکات را ادا می‌کنند و به آخرت یقین دارند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۲ سوره نمل نیز از سوره‌های مکّی است، بنابراین منظور از زکات در آیه فوق، زکات مستحبّی است. ج- در آیه ۳۹ سوره روم می‌خوانیم: وَ ما آتَیْتُمْ مِنْ زَکاةٍ تُرِیدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَاولئِکَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ آنچه را به عنوان زکات می‌پردازید و تنها رضای خدا را می‌طلبید (مایه برکت است؛ و) کسانی که چنین می‌کنند دارای پاداش مضاعفند. این سوره هم مکّی است و منظور از زکات در آیه فوق زکات مستحبّی است. بنابراین، طبق آنچه از قرآن استفاده می‌شود، هم زکات واجب داریم و هم زکات مستحبّی؛ همانگونه که در فقه شیعه برخی از اجناس زکات واجب دارد و زکات برخی دیگر از اجناس مستحب است. ثانیاً: مقایسه وضع اقتصادی علیّ بن أبی طالب علیه السلام، به هنگام نزول آیه ولایت که در اواخر عمر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد، با زمان نزول آیات سوره دهر قیاس صحیحی نیست؛ زیرا وضع مسلمانان در ابتدای ظهور اسلام و در مکّه عموماً، وضع مناسبی نبود، بلکه وضع اقتصادی غالب مسلمانان ناگوار بود، مخصوصاً در مکّه که در محاصره اقتصادی نیز بودند، ولی هر چه بر عمر اسلام می‌گذشت وضع مالی آنها رو به بهبود می‌رفت، هنگامی که به مدینه مهاجرت کردند و از چنگال حصر اقتصادی مشرکان مکّه رهایی یافتند، و از سوی دیگر به کشت و زرع و تجارت پرداختند گشایشی در زندگی آنها به وجود آمد و با سرازیر شدن غنائم جنگی زندگی آنها رونق بیشتری گرفت، بگونه‌ای که اواخر عمر مبارک پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وضع غالب مسلمانان از نظر اقتصادی خوب بود. و با توجّه به این که آیات سوره مائده در اواخر عمر پیامبر نازل شده است، تعلّق زکات واجب به حضرت علی علیه السلام چیز بعیدی نبود و نباید وضع مالی حضرت علی را در این زمان، که غالب مسلمانان تمکّن مالی خوبی داشتند، با زمان نزول آیات سوره انسان (اوایل هجرت، طبق عقیده شیعه یا قبل از هجرت، طبق عقیده برخی از اهل سنّت) که عموم مسلمانان در سختی زندگی می‌کردند مقایسه کرد. چرا که به اصطلاح آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۳ طلبگی در تناقض هشت وحدت شرط است که یکی از آنها وحدت مکان و دیگری وحدت زمان است، که هر دو در محلّ بحث مفقود است. علاوه بر همه اینها، در مورد حضرت امیر المؤمنین علیه السلام در روایات آمده است که: «اعْتَقَ الْفَ مَمْلُوکٍ مِنْ کَدِّ یَدِه «۱»؛ علی علیه السلام از حاصل دسترنج خویش هزار برده آزاد کرد.» روشن است که آن حضرت در زمان خلافت فرصت فعّالیّتهای اقتصادی نداشت، تا از دسترنج خویش این مقدار بنده آزاد کند، پس حتماً قبل از خلافت و تصدّی حکومت، موفّق به انجام این عمل بزرگ شده است. نتیجه این که، پرداختن یک انگشتر از سوی علی علیه السلام، حتّی به عنوان زکات واجب، امر عجیب و غیر منتظره‌ای نیست. حقیقتاً بهانه‌جویان دچار تناقض آشکاری شده‌اند، آنها در یک جا به زکات علی علیه السلام به بهانه این که انگشتری بسیار قیمتی بوده و مصداق اسراف می‌باشد اعتراض کرده‌اند و در جای دیگر در اصل این کار، به خاطر عدم توانایی مالی علی علیه السلام شک می‌کنند! *** نتیجه این که، علی‌رغم اشکالات و بهانه‌جویی‌های فراوانی که پیرامون دلالت آیه شریفه ولایت مطرح شده، که مهمترین آنها در بالا ذکر شد و پاسخ آن بیان گشت، دلالت آیه شریفه بر ولایت روشن است، و آیه فوق ولایت و سرپرستی و امامت و رهبری را برای سه کس ثابت می‌کند: نخست خداوند متعال و سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و پس از او، حضرت امیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیهما السلام.

نکته‌ای بسیار مهم!

نکته‌ای بسیار مهم! اگر بنا باشد چنین بهانه‌جوئی‌هایی، که نمونه‌هایی از آن گذشت، پیرامون هر آیه‌ای از آیات قرآن مطرح شود، روشن‌ترین و محکم‌ترین آیات توحید نیز زیر سؤال می‌رود و چیزی قابل استدلال باقی نمی‌ماند! در حالی که ملاحظه می‌کنیم آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۴ که این اشکال‌تراشی‌ها و بهانه‌جوئی‌ها در تفسیر سایر آیات قرآن به چشم نمی‌خورد و گویا تنها به

هنگام تفسیر آیات مربوط به ولایت و فضائل اهل البیت علیهم السلام خودنمایی می‌کند! اگر در پی علّت این برخورد دوگانه با آیات قرآن باشید، باید بگوئیم چنین اشخاصی در برابر قرآن زانوی ادب بر زمین نگذاشته‌اند و همچون شاگردی در صدد فرا گرفتن آنچه قرآن می‌گوید نیستند! بلکه می‌خواهند استاد قرآن باشند و مایلند پیشداوریهای خود را از قرآن استخراج کنند! و این همان تفسیر به رأی است که در روایات اسلامی شدیداً مذمّت شده و تعبیرات تند و تکان‌دهنده‌ای در مورد آن دیده می‌شود «۱». خوانندگان محترم! اگر بخواهیم استفاده صحیحی از قرآن، کلام وحی، یا روایات معصومین علیهم السلام داشته باشیم و به حقیقت برسیم باید شاگرد قرآن و احادیث باشیم و هر چه از این دو منبع مهم و غنیّ معارف اسلامی فهمیدیم بپذیریم، هر چند بر خلاف میلمان باشد. وگرنه به تفسیر به رأی و عواقب شوم آن و اشکالتراشی‌ها و بهانه‌جوئی‌ها و انکار مطالب بسیار روشن و واضح منتهی خواهد شد. در روایت زیبایی سرنوشت و عاقبت این دو نوع برخورد با قرآن، چنین آمده است: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ... مَنْ جَعَلَهُ امامَهُ قادَهُ الَی الْجَنَّةِ وَ مَنْ جَعَلَهُ خَلْفَهُ ساقَهُ الَی النّارِ «۲» ... کسی که قرآن را رهبر و امام خویش قرار دهد (و در برابر آن زانوی شاگردی بزند) قرآن او را به سوی بهشت رهنمون خواهد بود و کسی که خود را امام و جلودار قرآن قرار دهد (و پیشداوریهای خود را بر قرآن تحمیل کند) او را به سمت جهنّم سوق خواهد داد. حقیقتاً این روایت برای کسانی که تفسیر به رأی می‌کنند تکان‌دهنده است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۵

پیام آیه ولایت

پیام آیه ولایت آیه شریفه محلّ بحث علاوه بر اثبات ولایت امیر المؤمنین علیه السلام، پیام مهمّی نیز برای شیعیان آن حضرت، بلکه برای تمام مسلمانان جهان دارد. و آن این که: علی علیه السلام بطور تصادفی و اتّفاقی ولیّ و سرپرست مؤمنان و جانشین پیامبر آخر الزّمان صلی الله علیه و آله و خلیفه شایسته خدای منّان نشده، بلکه رسیدن به این جایگاه بزرگ عواملی دارد که در خود آیه محلّ بحث آمده است. ایمان قوی و ریشه دار و اقامه نماز و حفظ رابطه بین خویشتن و خالق خویشتن و پرداخت زکات و برقراری رابطه بین خویشتن و سایر انسانها، سبب شد که علی علیه السلام، امیر المؤمنین گردد. «۱» بنابراین، آیه شریفه فوق به پیروان علی علیه السلام می‌گوید: اگر شما هم می‌خواهید پا جای پای علی علیه السلام بگذارید باید ایمانی قوی و نیرومند داشته باشید و در حفظ و تقویت آن بکوشید و رابطه خویش را با خداوند مهربان بیش از پیش عمیقتر و قوی‌تر نمائید و هرگز از نماز غافل نگردید و هماهنگ با نماز از پرداختن حقوق مالی خویش، مانند زکات و غیر آن، خودداری نکنید. مخصوصاً در ماه مبارک رمضان که ماه بیداری و هوشیاری و عبادت و خودسازی است باید تلاشی مضاعف در این زمینه‌ها داشت و با تفکّر در مضامین دعاهایی که در این ماه عزیز خوانده می‌شود گامی عملی در جهت رفع فقر و نیاز نیازمندان، بهبود و شفای بیماران، ادای قرضِ قرض‌داران، طلب رحمت و غفران برای از دنیا رفتگان، برطرف کردن غم و غصّه گرفتاران، آزادی و رهایی اسیران برداشته شود. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۷ آیات خلافت و زعامت مسلمین

۴ آیه اولی الامر

اشاره

۴ آیه اولی الامر یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِیعُوا اللَّهَ وَأَطِیعُوا الرَّسُولَ وَاولی الْامْرِ مِنْکُمْ فَانْ تَنازَعْتُمْ فِی شَیءٍ فَرُدُّوهُ إِلَی اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ کُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْیَوْمِ الْآخِرِ ذلِکَ خَیْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِیلًا «سوره نساء، آیه ۵۹» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۰۹ آیه اولی الامر یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِیعُوا اللَّهَ وَأَطِیعُوا الرَّسُولَ وَاولِی الْامْرِ مِنْکُمْ فَانْ تَنازَعْتُمْ فِی شَیءٍ فَرُدُّوهُ إِلَی اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ کُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْیَوْمِ

الْآخِرِ ذلِکَ خَیْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِیلًا ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اطاعت کنید خدا را؛ و اطاعت کنید پیامبر خدا و اولو الامر [/ اوصیای پیامبر] را. و هرگاه در چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا و پیامبر بازگردانید (و از آنها داوری بطلبید) اگر به خدا و روز رستاخیز ایمان دارید. این (کار) برای شما بهتر، و عاقبت و پایانش نیکوتر است. «سوره نساء، آیه ۵۹»

دورنمای بحث

دورنمای بحث آیه فوق- که نام دیگر آن «آیه اطاعت» می‌باشد- یکی دیگر از آیاتی است که بروشنی بر ولایت امیر المؤمنین علیه السلام دلالت دارد و نقطه اصلی بحث در این آیه، جمله «اولی الامر» است، که نظریّات مختلفی پیرامون آن مطرح شده است؛ بیان و شرح و نقد این نظریّات خواهد آمد.

شرح و تفسیر

اولو الامر چه کسانی هستند؟

اولو الامر چه کسانی هستند؟ «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِیعُوا اللَّهَ و أَطِیعوا الرَّسول وَ اولِی الْامْرِ مِنْکُمْ»- خداوند آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۰ متعال در این قسمت از آیه شریفه، که خطاب به تمام مؤمنان به اسلام در سراسر عالم و در همه زمانها تا روز قیامت است، اطاعت مطلق و بی‌چون چرا از سه کس را بر مؤمنان لازم و واجب شمرده است: نخست اطاعت از خداوند و سپس اطاعت از پیامبرش و سوم اطاعت از اولی الامر. «فَانْ تَنازَعْتُمْ فِی شَیءٍ فَرُدُّوهُ إِلَی اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ کُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ»- در قسمت دوم آیه، مرجع مسلمانان را به هنگام اختلافات و منازعات مشخّص می‌کند، گویا یک سیستم قضائی مستقلّی را برای آنها پایه‌گذاری می‌کند؛ می‌فرماید: اگر در چیزی نزاع و اختلاف داشتید در مورد آن از خداوند و پیامبرش داوری بطلبید و مسائل اختلافی خویش را در نزد بیگانگان از اسلام مطرح نکنید. با توجّه به این که قید ایمان به خدا و آخرت آمده است، معلوم می‌شود که مسلمانانی که در مسائل اختلافی به غیر منابع و محاکم اسلامی رجوع می‌کنند مؤمن به خدا و آخرت نیستند. نکته قابل توجّه دیگر این که: در صدر آیه و در ردیف کسانی که اطاعت از آنها واجب شمرده شده، نام اولی الامر به چشم می‌خورد؛ ولی در ذیل آیه، که مرجع دعاوی و داوری را معیّن می‌کند، اولی الامر نیامده است، این مطلب، یکی از سؤالات مهمّی است که در تفسیر آیه شریفه فوق مطرح می‌باشد و ان شاء اللّه در مباحث آینده پیرامون آن بحث خواهیم کرد. «ذلِکَ خَیْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِیلًا»- این جمله در حقیقت تعلیل دو جمله قبل است. چرا مؤمنان باید از خدا و پیامبر و اولی الامر اطاعت کنند؟ چرا در منازعات و اختلافات، داوری غیر از خدا و رسولش انتخاب نکنند؟ زیرا این کار برای مؤمنان بهتر و عاقبت و سرانجامش خوشتر و نیکوتر است.

محدوده اطاعت از اولو الامر

محدوده اطاعت از اولو الامر گره اصلی آیه و نقطه مبهم آن، جمله فوق است. اگر مشخّص شود که منظور از آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۱ أُولوا الأمر کیست، تفسیر آیه واضح و روشن خواهد شد. بدین جهت مفسّران به گفتگو پیرامون مصداق اولو الامر پرداخته‌اند و نظریّات مختلفی، بالغ بر هفت نظریّه، ارائه کرده‌اند. سؤال: قبل از پرداختن به نظریّات مفسّران پیرامون معنای اولو الامر، پاسخ یک سؤال، که در فهم معنای «اولو الامر» نیز دخالت زیادی دارد، باید روشن شود و آن این که: آیا اطاعت از اولو الامر مقیّد به قیود و مشروط به شرایطی است، یا اطاعت از او همانند اطاعت از خدا و رسولش مطلقاً واجب است؟ به تعبیر دیگر، آیا اطاعت از اولو الامر از نظر زمانی، مکانی، و غیر آن، مقیّد است، یا در هر زمان و مکان و تحت هر شرایطی لازم است؟ پاسخ: ظاهر آیه شریفه

این است که اطاعت از اولو الامر مطلق است و مقیّد به هیچ قید و مشروط به هیچ شرطی نیست. به تعبیر دیگر، اطاعت از اولی الامر در این آیه مقیّد به عدم اشتباه و خطاء اولو الامر نشده است و به تعبیر سوم، همانگونه که اطاعت از خدا و رسولش مطلقاً واجب شمرده شده است، اطاعت از اولی الامر که در ردیف آنها قرار گرفته، نیز به صورت مطلق واجب است؛ بنابراین، بناچار باید اولی الامر معصوم باشد، چون اطاعت بی‌قید و شرط جز از معصوم ممکن نیست؛ زیرا نمی‌توان به صورت بی‌قید و شرط از شخصی که خطا و اشتباه می‌کند، اطاعت و پیروی نمود. بدین جهت ما معتقدیم که اگر قاضی در صدور رأی خطا کند و طرف دعوی یقین به خطای قاضی در صدور رأی داشته باشد، به صرف رأی او نمی‌تواند ذی‌نفع گردد و طرف مقابل خود را محکوم کند. حتّی مراجع تقلید، که پیروی از آن بزرگواران بر مقلّدین آنها لازم است، اگر خطایی بکنند در آن مسأله قابل پیروی نیستند، مثل این که رؤیت ماه برای مرجع تقلیدی در شب سی ام ماه مبارک رمضان ثابت نشود و حکم کند مردم روز سی‌ام را روزه بگیرند، ولی برخی از مقلّدین با چشم خود ماه شوّال را در شب سی‌ام ببینند، در اینجا این دسته از مقلّدین نمی‌توانند از مرجع خویش پیروی کنند و روزه بگیرند، بلکه باید روزه خود را بخورند، چون معتقدند مرجع تقلیدشان در آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۲ این مسأله خطا کرده است. بنابراین، اطاعت مطلق و بی‌چون و چرا، تنها از معصومین جایز است و نسبت به غیر معصوم جایز نیست و از آنجا که خداوند اطاعت از اولی الامر را بصورت مطلق لازم کرده، نتیجه می‌گیریم که اولی الامر باید معصوم باشد.

نظرات مختلف پیرامون اولو الامر

نظرات مختلف پیرامون اولو الامر در مورد تفسیر اولو الامر- همانگونه که گذشت- نظریّات مختلفی است، که به چند نمونه آن اشاره می‌کنیم: ۱- منظور از اولو الامر زمامداران جامعه هستند- هر کسی به هر شکلی زمامدار جامعه اسلامی شود و زمام امور مسلمین را به دست گیرد، او «اولو الامر» خواهد شد و باید بدون قید و شرط اطاعت شود، حتّی اگر با زور شمشیر و بدون خواست و اراده مردم حاکم گردد و فاسق‌ترین افراد باشد! بنابراین، امثال مغولها و چنگیزها هم اگر مسلّط بر جامعه اسلامی شوند، اطاعتشان واجب است! تعداد قابل ملاحظه‌ای از دانشمندان اهل سنّت طرفدار این نظریّه هستند. و لکن آیا هیچ عقل سلیمی این سخن را می‌پذیرد؟ مگر خداوند پیامبرش صلی الله علیه و آله را برای اقامه قسط و برپایی عدل و داد «۱» نفرستاده است؟ پس چگونه شخصی ظالم می‌تواند جانشین پیامبر گردد و ریشه عدالت و قسط را بسوزاند؟ چنین تفسیری از اولو الامر با کدام یک از برنامه‌های سازنده و امیدبخش اسلام سازگار است؟ آیا گویندگان این سخن حقیقتاً معتقدند که اگر حاکم ظالمی با زور شمشیر بر جامعه اسلامی مسلّط شد و تمام ارزشهای اسلامی را زیر پا نهاد، منکرات را علنی کرد، معروف را از بین برد، واجبات الهی را پرده دری کرد، باید به چشم اولو الامر و جانشین پیامبر به چنین انسان ظالم و منحرف و کافری نگاه کرد و بی‌قید و شرط از او اطاعت کرد؟! آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۳ متأسّفانه جواب این آقایان مثبت است و افراد فاسد و ظالمی، چون معاویه و پسرش را اولو الامر دانسته‌اند! ای کاش هیچ یک از دانشمندان مسلمان چنین تفسیری برای آیه ذکر نمی‌کردند. ۲- برخی دیگر از مفسّران عقیده فوق را مردود دانسته و معتقد به عصمت اولو الامر شده‌اند- و از آنجا که انسانها غالباً خطا کار و غیر معصوم هستند، بنابراین مراد از اولو الامر «کلّ جامعه اسلامی» است و روشن است که «امّت اسلامی» از عصمت برخوردار است و امکان ندارد تمام مردم مسلمان خطا کنند. هر چند تک‌تک افراد جامعه خطاکارند! بنابراین، همانگونه که اطاعت از خدا و رسول صلی الله علیه و آله لازم است، پیروی از امّت اسلامی نیز واجب است! و لکن در جواب این نظریّه عرض می‌کنیم که: چگونه می‌توان نظریّه مجموعه امّت اسلامی را در مسئله‌ای تحصیل کرد و به دست آورد؟ آیا به دست آوردن آراء و نظریّات تمام امّت اسلامی لازم نیست؟ اگر گفته شود نظریّه تک تک مسلمانان لازم نیست، بلکه مسلمانان نمایندگانی انتخاب می‌کنند و اتّفاق و اجماع نمایندگان امّت اسلامی کافی است. می‌گوئیم: آیا به دست آوردن اتّفاق آراء، حتّی از نمایندگان امّت اسلام (نه همه مسلمانان) امکان‌پذیر است؟ غالباً تحصیل اتّفاق

آراءِ حتّی نمایندگان امّت اسلامی نیز امکان‌پذیر نیست؛ اگر گفته شود که اتّفاق آراء لازم نیست، بلکه معیار اکثریّت است، هرگاه اکثریّت نمایندگان امّت اسلامی به مسئله‌ای رأی مثبت دادند، تبعیّت از آنها به عنوان اولو الامر لازم است! آیا حقیقتاً معنای اولی الامر اکثریّت نمایندگان امّت اسلام است؟ ۳- برخی پا را از این فراتر نهاده‌اند و بر اثر خودباختگی در برابر فرهنگهای بیگانگان، دموکراسی غربی را مصداق اولو الامر شمرده‌اند! آیا اینگونه نظرها و تفسیرها، تفسیر به رأی نیست؟! آیا اینها پیشداوریهای تحمیل شده بر قرآن نمی‌باشد؟! آیا این برداشتها کم لطفی به قرآن نیست؟! آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۴ گذشته از همه اینها، دموکراسی غربی آش دهان‌سوزی نیست! آنها خود نیز قبول دارند که چیز ایده‌آلی نیست و از بابت ناچاری و اضطرار به آن پناهنده شده‌اند، چون در شرایط فعلی اگر به دموکراسی غربی پناهنده نمی‌شدند گرفتار بدتر از آن می‌شدند و از باب پیاده کردن «اقلّ الضّررین» آن را عملی کردند وگرنه کدام انسان عاقلی می‌پذیرد که از مجموع ۱۰۰٪ مردم یک کشور، ۵۰٪ در انتخابات شرکت کنند و ۲۶٪ به یک نفر و ۲۴٪ به شخص دیگری رأی دهند، آنگاه منتخب ۲۶٪ مردم، حاکم بر ۱۰۰٪ مردم شود! آیا این عدالت است!؟ خودباختگان در مقابل دموکراسی غربی، آمریکا را مهد این مطلب می‌دانند و خوشبختانه با افتضاح و رسوایی اخیر، که در جریان انتخابات آمریکا پیش آمد، ماهیّت حقیقی این نوع دموکراسی برای همگان روشن و هویدا شد. آنها که تمام صنعت و ادارات و کشور خود را با سیستم‌های کامپیوتری اداره می‌کنند بر سر شمارش ده الی پانزده هزار برگه رأی دعوی دارند، که آیا آن را با دست بشمارند و یا با کامپیوتر محاسبه کنند! این دعوی چه معنی دارد! کاری که به هر شکلی انجام دهند نهایتاً در یک روز به اتمام می‌رسد، چقدر دعوی و گفتگو و اختلاف بر سر آن به وجود آمده، به گونه‌ای که گوش جهانیان را کر کرده است! اینگونه امور نشانگر بی‌اعتمادی مدّعیان دموکراسی و مردم سالاری به خویشتن و صنایع خویشتن است! دنیا باید بر این دموکراسی و انتخابات بخندد! و محقّقان باید این حادثه را موشکافانه بررسی کنند تا ماهیّت مدّعیان دموکراسی برای همه، مخصوصاً برای کسانی که آنجا را کعبه آمال خود می‌دانند، روشنتر شود. و انصافاً که تفسیر اولو الامر به دموکراسی خلاف ظاهر آیه شریفه، بلکه ظلم و ستمی بزرگ به قرآن مجید است. ۴- نظریّه تمام علمای شیعه این است که اولو الامر باید معصوم باشد و نمی‌تواند بیش از یک فرد در هر عصر و زمانی باشد. و آن شخص در عصر پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله حضرت امیر المؤمنین علیه السلام و پس از او ائمّه یازده‌گانه علیهم السلام می‌باشند. توضیح بیشتر: الف- همانگونه که گذشت، اولو الامر به مقتضای آیه شریفه، آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۵ (که اطاعت از خدا و پیامبر و اولو الامر را به صورت مطلق بیان کرده است) باید معصوم باشد تا بتوان بطور مطلق و بی‌چون و چرا از وی تبعیّت و پیروی کرد. یعنی اولو الامر باید کسی باشد که نسبت به خطا و گناه و اشتباه بیمه باشد. به تعبیر دیگر، عصمت قدرت معنوی و تقوای بالایی است که شخص معصوم به خاطر آن گناه نمی‌کند و خطا و اشتباهی از او سر نمی‌زند، هر چند دارای اختیار است و مجبور نیست و می‌تواند خطا و گناه کند، ولی به برکت آن تقوای بالا مرتکب آن نمی‌شود. و به تعبیر سوم، تقوی مراتب مختلفی دارد؛ یک مرحله آن پرهیز از گناهان کبیره است، به گونه‌ای که اگر هم اتّفاقاً مرتکب شود فوراً از آن توبه می‌کند؛ در مرحله دیگر علاوه بر این که گناهان کبیره را انجام نمی‌دهد، از گناهان صغیره نیز اجتناب و خودداری می‌کند و در صورت ارتکاب توبه می‌کند. مرحله سوم، که از دو مرحله قبل بالاتر است، این که علاوه بر ترک گناهان کبیره و صغیره، مرتکب مکروهات نیز نمی‌شود. مراتب تقوی به همین شکل بالا می‌رود تا به اوج آن، یعنی عصمت مطلق از گناهان و خطاها و اشتباهات، می‌رسد. بنابراین، عصمت، آن‌گونه که برخی گمان کرده‌اند، نوعی جبر نیست؛ بلکه عالیترین مرحله تقوی است. ب- اولو الامرِ معصوم- همانطور که شرح آن گذشت- کلّ امّت اسلامی یا علماء و اندیشمندان آنها به عنوان نمایندگان امّت اسلامی یا اکثریّت آنها نمی‌تواند باشد، بلکه باید شخصی خاص و فرد معیّنی باشد. ج- از آنجا که عصمت یک قدرت معنوی و عالیترین مرحله تقوی است و این معیار برای انسانهای معمولی و همه مردم قابل تشخیص نیست، اولو الامر معصوم باید از ناحیه خداوند، یا پیامبر صلی الله علیه و آله، یا معصوم دیگری، که عصمتش ثابت شده است، معرّفی گردد. نتیجه این که: اوّلًا: اولو الامر

بایـد معصوم باشد؛ ثانیاً: باید فرد خاص و معیّنی باشد؛ و ثالثاً: تعیین معصوم و اولو الامر باید از سوی خداوند عالم باشد. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۶ در اینجا باید به سـراغ قسـمت دوم بحث، یعنی روایاتی که در شأن نزول آیه وارد شده برویم و ببینیم که آیا در روایات مصـداق اولو الامر مشـخّص شده و خداوند متعال، یا پیامبر اسـلام صـلی الله علیه و آله چنین معصومی را تعیین نموده است؟

تفسیر آیه در سایه روایات

اهمّیّت حدیث ثقلین

اهمّیّت حدیث ثقلین حدیث ثقلین از احادیث بسـیار مهمّی است که در موضوع ولایت و امامت، یا بی‌نظیر است و یا بسـیار کم نظیر می‌باشد. این حدیث از نظر دلالت بسـیار قوی و روشن می‌باشد و از نظر سـند روایت متواتری است که در منابع عامّه و خاصّه (سنّی و شیعه) به صورت گسترده مطرح شده است. و از مجموع مصادر و منابع این روایت استفاده می‌شود که پیامبر صلی الله علیه و آله نه یک بار بلکه بارها این حدیث را فرموده‌اند. روایت فوق در منابع دست اوّل و معتبر شـیعه («تهذیب الاخبار»، «الاستبصار»، «الکافی» و «من لا یحضـره الفقیه» «۱») و اهل سـنّت، که همان «صـحاح سـتّه» می‌باشد، آمده است. صـحاح ستّه عبارت است از: ۱- «صحیح بخـاری»، که مهمترین کتاب در بین این شـش کتاب است و نویسـنده آن، بخاری، در سال ۲۵۶ ه. ق وفـات یافته است. ۲- «صحیح مسلم»، که پس از صحیح بخاری، از اعتبار بیشتری برخوردار است. مؤلّف این کتاب، مسلم بن حجار، در سال ۲۶۱ ه. ق فوت کرده است. این دو کتاب را «صـحیحین» و مؤلّفان آن دو را «شیخین» می گویند. ۳- «سنن ابن داود»، تاریخ وفات ابن داود سال ۲۷۵ ه. ق است. ۴- «سـنن تِرْمَذی»، ترمذی در سال ۲۷۹ ه. ق فـوت کرده است. ۵- «سـنن نَسـائی»، او (نسائی) در سال ۳۰۳ ه. ق وفـات یافته است. ۶- «سـنن ابن مـاجه»، «ابن مـاجه» متوفای سال ۲۷۳ ه. ق است. تمـام روایـات کتابهای شـش‌گانه فوق از نظر اهل سـنّت معتبر است، ولی تمـام روایات معتبر آنها منحصـر به این شـش کتاب نیست، بـدین جهت شخصـی به نام آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۸ «حاکم» کتابی به نام «مسـتدرک الصّحیحین» نوشته و روایات معتبری که در «صحیح بخاری» و «مسلم» نیامده را جمع‌آوری کرده و در این کتاب آورده است. «۱» نویسـنده این کتاب می گوید: «تمام روایاتی که در مستدرک الصّحیحین آمده، با معیارهای «بخاری» و «مسـلم» در صـحیحین منطبق است.» روایت ثقلین در سه کتـاب از کتابهای هفتگانه فوق، یعنی صـحیح مسـلم، سـنن ترمـذی «۲» و مستدرک الصّحیحین «۳» آمـده است؛ به روایتی که در صـحیح مسـلم آمـده است توجّه کنیـد: «یزیـد بن حیّان» می گویـد: به همراه «حصـین بن سـبرة» و «عمر بن مسـلم» به نزد صـحابی معروف پیـامبر «زیـد بن ارقم» رفتیم، هنگـامی که نزد او نشـستیم، حصـین به او گفت: ای زیـد بن ارقم! توبه افتخارات بزرگی دست یافته‌ای، پیامبر صـلی الله علیه و آله را زیارت نموده‌ای، از او حدیث شـنیده‌ای، در رکابش جنگیده‌ای، در پشت سـر او نماز خوانده‌ای، براستی که این مفاخر بزرگی است! اکنون حدیثی از آنچه از پیامبر صلی الله علیه و آله شـنیده‌ای برای مـا نقـل کن. زیـد بن ارقم گفت: سنّ من بالا رفته و بر اثر پیری برخی از آنچه را از آن حضـرت شـنیده‌ام فراموش کرده‌ام. سـپس حدیث زیرا را برای ما نقل کرد: روزی پیامبر صلی الله علیه و آله در صحرای غدیر خم به سخنرانی پرداخت و پس از حمد و ستایش پروردگار و بیان مواعظ و تذکّراتی فرمود: أَیُّهَا النَّاسُ! فَإِنَّما أَنَا بَشَرٌ یُوشَکُ أَنْ یَأْتِیَ رَسُولُ رَبّی فَأُجِیبَ وَ أَنَا تارِکٌ فِیکُمْ ثِقْلَیْنِ أَوَّلُهُما کِتابُ اللَّهِ فِیهِ الْهُدی وَ النُّورُ فَخُذُوا بِکِتابِ اللَّهِ وَ اسْتَمْسِکُوا بِه» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۱۹ فَحَثَّ عَلی کِتابِ اللَّهِ وَ رَغَّبَ فِیهِ» ثُمَّ قالَ: «وَ أَهْلُ بَیْتی اذَکِّرکُم اللَّه فِی أَهْلِ بَیْتِی ... ای مردم! من همچون شـما بشری هستم و مرگ من نزدیک است، آماده مرگ هسـتم؛ و من در میان شـما دو چیز گرانبها به یادگار می گذارم، یکی از آنها قرآن مجید است، کتابی که هدایت و نور است؛ کتاب خـدا را چنگ بزنیـد و به آن تمسّک جوئیـد. زید در ادامه می گوید: پیامبر در مورد کتاب خدا مردم را تشویق و

ترغیب کرد و سپس فرمود: «و دیگری اهل بیتم را در میان شما به یادگار می گذارم» و سپس سه بار فرمود: «خداوند را در مورد اهل بیتم به خاطر داشته باشید.» «۱» علاوه بر سه کتاب فوق، روایت مزبور در خصائص نسائی نیز آمده است. «۲» جالب این که، ابن حجر، که مردی بسیار متعصّب است و کتابی بر ضدّ شیعه به نام «الصّواعق المحرقه» نوشته و مطالب زیادی در آن کتاب علیه شیعه آورده، نیز روایت فوق را نقل کرده است! «۳» جالبتر این که ابن تیمیّه، بنیانگذار فرقه منحرف وهابیّت، در کتاب خویش «منهاج السّنّه» نیز روایت ثقلین را نقل نموده است! «۴» خلاصه این که، حدیث زیبا و پرمعنای ثقلین، روایت متواتری است که در کتابهای شیعه و اهل سنّت بطور گسترده نقل شده است. «۵» این مطلب نشان می‌دهد که روایت مذکور اهمّیّت خاص و ویژه‌ای دارد، لهذا امام راحل، قدّس سرّه، وصیّتنامه تاریخی خویش را با این حدیث شریف شروع آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۰ می کند؛ چون او صرّاف سخن است و می‌داند که این حدیث، روایت محکمی است که جای هیچ گونه شک و تردید ندارد. به وسیله حدیث ثقلین ثابت می‌شود که اولو الامر، ائمّه اطهار علیهم السلام هستند، که هر کدام در زمان خویش واجب الاطاعه بوده‌اند و پیروی از آنها بدون هیچ قید و شرطی لازم بوده است. علاوه بر حدیث ثقلین، روایات خاصّ دیگری نیز داریم، که در شأن آیه شریفه وارد شده است. در اینجا به دو نمونه آن اکتفا می کنیم: ۱- شیخ سلیمان حنفی قندوزی در «ینابیع المودّة» صفحه ۱۱۶، می‌نویسد: شخصی از امام علیّ بن أبی طالب علیه السلام سؤال کرد: کمترین چیزی که انسان را از خطّ صحیح خارج می کند و او را جزء گمراهان قرار می‌دهد چیست؟ حضرت فرمودند: این که حجّت الهی را فراموش کند و از او اطاعت ننماید، هر کس از حجّت الهی اطاعت نکند گمراه است. آن شخص دوباره پرسید: توضیح بیشتری بدهید، این حجّت الهی که اشاره کردید کیست؟ حضرت فرمود: همان کس که در آیه ۵۹ سوره نساء، به عنوان اولو الامر از او یاد شده است. سؤال‌کننده برای بار سوم پرسید: اولو الامر چه کسی است؟ لطفاً روشنتر بیان کنید. امام در پاسخ فرمودند: همان کسی است که پیامبر بارها درباره‌اش فرمود: إِنّی تَرَکْتُ فِیکُمْ أَمْرَیْنِ لَنْ تَضِلّوا بَعْدِی إِنْ تَمَسَّکْتُمْ بِهِما کِتابَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عِتْرَتِی أَهْلَ بَیْتِی حجّت کسی است که در این حدیث آمده است، اولو الامر شخصی است که در این روایت مطرح شده است. در این روایت پیوند و ارتباط بین حدیث ثقلین و اولو الامر بوضوح بیان شده است. ۲- أبو بکر مؤمن شیرازی از ابن عبّاس چنین نقل می کند: آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۱ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به هنگام عزیمت به جنگ تبوک تصمیم گرفت علی علیه السلام را در مدینه به جای خود بگذارد و با بقیّه مسلمانان به سمت میدان جنگ تبوک برود. «۱» علی علیه السلام (با این که فلسفه این کار پیامبر صلی الله علیه و آله را می‌دانست، ولی برای این که جلوی تبلیغات سوء منافقان را بگیرد) به پیامبر عرض کرد: من را در مدینه در کنار زنها و بچّه‌ها می گذارید و از فضیلت این جهاد بزرگ محروم می کنید و همراه سایر مسلمانان به جنگ می‌روید! پیامبر صلی الله علیه و آله در پاسخ فرمود: أَ ما تَرْضی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَةِ هارُونَ مِنْ مُوسی، حِینَ قالَ: اخْلُفْنِی فی قَوْمِی وَ أَصْلِحْ، فَقالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اولُوا الْامْرِ مِنْکُمْ آیا راضی نمی‌شوی که نسبت تو به من، همانند نسبت هارون با موسی باشد، به هنگامی که عازم کوه طور شد (و از ایجاد آشوب و بلوا در قومش بیمناک بود و چنین هم شد و داستان گوساله سامری پیش آمد، بدین جهت) به برادرش هارون گفت: تو جانشین من در قوم و قبیله‌ام باش و مواظب امور باش تا بازگردم. خداوند نیز در این باره می‌فرماید: و اولو الامر منکم. «۲» یعنی اولو الامر ناظر به کار توست و تو اولو الامر هستی. نتیجه این که، آیه شریفه با قطع نظر از روایات دلالت دارد که اولو الامر باید شخص معیّن و معصومی باشد که از سوی پروردگار نصب شده باشد و در سایه روایات فهمیدیم که منظور از آن فرد معیّن و منصوب از ناحیه خداوند متعال، ائمّه دوازدهگانه شیعه، یعنی علی علیه السلام و یازده فرزندش، می‌باشند.

سؤالات و پاسخ‌ها

سؤالات و پاسخ‌ها سؤالات مختلف و متعدّدی پیرامون این آیه شریفه مطرح شده که مهمترین آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۲ آنها،

سه سؤال است. به این سؤالات و پاسخ آن توجّه کنید: سؤال اوّل: اگر علی علیه السلام مصداق اولو الامر است، آنچنان که شیعه معتقد می‌باشد، پس چرا اطاعت از او در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله واجب نبود، در حالی که آیه شریفه، اطاعت از اولو الامر را همچون اطاعت از خدا و رسولش لازم شمرده است؟ به تعبیر دیگر علی علیه السلام در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله خود فرمانبردار بود نه فرمانده و شخصی که اطاعتش بر مسلمانان لازم باشد؛ بنابراین، تفسیر فوق با فعلیّت وجوب اطاعت اولو الامر نمی‌سازد. پاسخ: به دو شکل می‌توان از این اشکال پاسخ گفت: الف- نخست این که به معنای «رسول» و «اولو الامر» توجّه کنیم. اگر تفاوت این دو کلمه را بفهمیم، پاسخ سؤال فوق روشن می‌شود. «رسول» کسی است که از ناحیه خداوند برای بیان احکام و ابلاغ دین و انذار مردم فرستاده شده است؛ یعنی علاوه بر «نبوّت» و تبلیغ احکام، وظیفه انذار و هشدار به مردم نیز دارد و به تعبیر ساده و گویا و خلاصه این که رسول موظّف به بیان احکام و تبلیغ آن است. امّا «اولو الامر» وظیفه قانون‌گذاری ندارد، بلکه وظیفه او حراست از قانون و اجراء و پیاده نمودن آن است. در یک عبارت رسا و ساده می‌توان «پیامبر» را تشبیه به «قانونگذار» و «اولو الامر» را به «مجری قانون» تشبیه کرد. با توجّه به این توضیح، قانونگذار در عصر پیامبر خود آن حضرت بود. و مجری قانون و حافظ آن نیز شخص رسول اکرم صلی الله علیه و آله بوده است؛ بنابراین، در زمان حیات پیامبر اسلام، خود حضرت هم «رسول» بوده است و هم «اولو الامر»، همانگونه که در مورد حضرت ابراهیم علیه السلام، آن پیامبر اولو العزم، در قرآن می‌خوانیم که به منصب امامت هم نصب شد؛ یعنی علاوه بر قانون‌گذاری وظیفه اجرای قانون هم پیدا کرد. پس مقام رسالت مقام قانون‌گذاری و مقام امامت و اولو الامر مقام اجرای قانون است و در زمان حیات پیامبر صلی الله علیه و آله خود آن حضرت هم «رسول» بود و هم «اولو الامر»، ولی پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله شخص معصومی که منصوب از طرف خدا و رسولش باشد اولو الامر می‌باشد و آن

شخص جز علی علیه السلام و پس از او سایر ائمه معصومین علیهم السلام یکی پس از دیگری نبوده است، چون درباره هیچ کس غیر از علی و اولادش علیهم السلام ادعای نصب نشده است. نتیجه این که، ادّعای فعلیّت اطاعت، ضرری به تطبیق اولو الامر بر علی علیه السلام پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و فرزندانش پس از رحلت امام علی علیه السلام نمی‌زند، همانگونه که از احادیث هم استفاده شد. ب- پاسخ دیگر این که علی علیه السلام در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله نیز حدّ اقل در برهه‌ای از زمان اولو الامر بوده است و آن، به هنگام عزیمت پیامبر صلی الله علیه و آله به جنگ تبوک و ماندن حضرت علی علیه السلام در مدینه به عنوان جانشین پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بود. برای روشن‌تر شدن این مطلب توضیح کوتاهی پیرامون جنگ تبوک لازم است:

غزوه تبوک

غزوه تبوک جنگ تبوک آخرین غزوه‌ای است که پیامبر صلی الله علیه و آله در طول رسالت و در آخرین سالهای عمرش انجام داد. این جنگ در شمالی ترین نقطه حجاز، که مرز مشترک بین حجاز و روم شرقی محسوب می‌شد، اتّفاق افتاد. هنگامی که اسلام رو به گسترش نهاد و پایه‌های خود را در مدینه مستحکم کرد، و آوازه آن در سراسر جهان پیچید، همسایگان کشور اسلامی، از جمله روم شرقی که همان شامات (فلسطین و سوریه) بود احساس خطر کردند و برای جلوگیری از نفوذ اسلام به کشورشان، که تاج و تخت و حکومت آنها را تهدید می‌کرد، به فکر حمله به مسلمانها افتادند. «۱» بدین منظور با چهل هزار نفر سرباز آیات ولایت در

کاملًا مجهّز و آماده به سمت حجاز حرکت کردند. این خبر به مسلمانها و شخص پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله رسید. رسول اکرم صلی الله علیه و آله مسلمانها را تشویق کرد تا به استقبال دشمن بروند، نه این که در مدینه بنشینند تا دشمن به آنها حمله کند. و این تاکتیک جنگی خوبی است؛ زیرا حالت دفاعی و انفعالی گرفتن درست نیست، بلکه در مقابل تهاجم دشمن، باید دست به تهاجم زد. اتّفاقاً زمان وقوع این جنگ زمان مناسبی نبود؛ زیرا از یک سو، گرمای سوزناک عربستان و از سوی دیگر،

هنگام تابستان انبارهای غذایی سال گذشته مسلمانان به انتها رسیده و موادّ غذایی تازه هم برداشت نشده بود؛ و از سوی سوم، فاصله مدینه تا تبوک فاصله بسیار زیادی بود که مسلمانها باید پیاده این مسیر را طی کنند، چون به هر ده نفر بیش از یک مرکب نمی‌رسید، بدین جهت باید به نوبت سوار شوند. به هر حال فرمان آماده باش صادر شد، ته‌مانده انبارهای غذایی جمع و جور شود، که حاصل آن جز مقداری خرمای خشکیده و احیاناً گندیده و فاسد چیزی نبود. لشکر سی هزار نفری مسلمانان به فرماندهی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به سوی تبوک حرکت کرد. تشنگی و گرسنگی لشکریان اسلام را آزار می‌داد، پاهای عدّه‌ای از سربازان اسلام بر اثر پیاده روی آبله زده بود، ولی با تمام مشکلات به مسیر خود ادامه دادند. سپاهیان اسلام در مسیر راه و بازگشت، آن قدر مشکل داشتند که لشکر آنان بر اثر مشکلات و سختیها «جیش العسرة» (لشکر مشکلات) نام گرفت. «۱» هنگامی که رومیان مطّلع شدند که لشکر سی هزار نفری مسلمانان راه طولانی مدینه تا تبوک را با کمترین امکانات و به صورت پیاده طی کرده، و با قلب مملوّ از عشق و ایمان به استقبال نبرد با دشمن خدا آمده است، تصمیم به عقب‌نشینی و بازگشت گرفتند. «قیصر» پادشاه شامات دستور عقب‌نشینی داد. مسلمانان وقتی آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۵ به تبوک رسیدند متوجّه فرار و عقب‌نشینی دشمن شدند و خدای را بر این موفّقیّت شکر گفتند. پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد این که از همانجا بازگرداند و یا به تعقیب دشمن بپردازند و در شامات با او درگیر شوند، با مسلمانان به مشورت پرداخت، نتیجه شوری این شد که از همانجا بازگردند؛ زیرا اسلام هنوز جوان بود و برای فتح و تسخیر کشورهای دیگر تجربه کافی نداشت و با این اوصاف اقدام به چنین کاری، خطر بزرگی برای نهال نوپای اسلام بود. با توجّه به شرحی که گذشت، جنگ تبوک از جهات مختلف- مخصوصاً طولانی شدن عدم حضور پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان و دور بودن مسافت بین مدینه و تبوک- با تمام جنگهایی که در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله انجام شد تفاوت می‌کرد و احتمال کودتای منافقین مدینه و توطئه دشمنان خارج از مدینه نیز می‌رفت. بدین جهت باید در غیاب پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله قوی ترین فرد از مسلمانان جایگزین آن حضرت شود و پایتخت اسلام را در برابر توطئه‌های احتمالی حفظ کند و آن شخص جز علی علیه السلام کسی نبود. بدین جهت پیامبر صلی الله علیه و آله حضرت علی علیه السلام را جانشین خویش کرد و همان‌گونه که در روایت ابو بکر مؤمن شیرازی گذشت از او به عنوان اولو الامر نام برد. بنابراین، حضرت علی علیه السلام حتّی در عصر و زمان پیامبر صلی الله علیه و آله، و لو به صورت موقّت، اولو الامر بوده است و اطاعتش همچون اطاعت از خدا و رسولش بر مسلمانان مدینه واجب و لازم بود. نتیجه این که، اشکال فعلیّت اطاعت در آیه شریفه با دو جواب روشن شد. سؤال دوم: «اولو الامر» جمع است و علی علیه السلام یک نفر بیشتر نیست، آیا منظور از «اولو الامر»، که جمع است، تنها علیّ بن أبی طالب علیه السلام است؟ پاسخ: درست است که اولو الامر جمع است؛ ولی منظور تنها علی علیه السلام نیست، بلکه شامل تمام ائمّه دوازدهگانه شیعه علیهم السلام می‌شود، همانگونه که در حدیث ثقلین جمله «عترتی اهل بیتی» اختصاص به علیّ بن أبی طالب علیه السلام ندارد، بلکه شامل تمام آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۶ ائمه معصومین علیهم السلام می‌شود. شاهد این سخن، روایتی است که از «ینابیع المودّة» بطور مشروح گذشت. در آن روایت، اولو الامر به آنچه در حدیث ثقلین آمده تفسیر شد و گفتیم که مراد از «عترتی اهل بیتی» در حدیث ثقلین تمام ائمّه معصومین علیهم السلام است. نتیجه این که، مراد از اولو الامر تمام ائمّه دوازدهگانه شیعه است، که هر کدام در زمان امامت خود، اولو الامر بوده و اطاعتش بدون قید و شرط بر همه واجب است. سؤال سوم: چرا «اولو الامر» در ذیل آیه، که مرجع رسیدگی به اختلافات مسلمانان را تعیین می‌کند، تکرار نشده و آن را به عنوان یکی از مراجع رسیدگی به اختلافات مطرح نکرده است؟ پاسخ: اوّلًا: این اشکال تنها به شیعه وارد نیست، بلکه اهل سنّت نیز باید پاسخگو باشند، زیرا آنها هم اولو الامر را به هر معنایی تفسیر کنند مواجه با این اشکال هستند. ثانیاً: نکته عدم تکرار «اولو الامر» در قسمت پایانی آیه، همان بود که در تفاوت بین «رسول» و «اولو الامر» گفته شد؛ «رسول» بیان‌کننده احکام و قانونگذار است و «اولو الامر» مجری قانون می‌باشد، و روشن است که اگر کسی در حکمی از احکام الهی شک و تردیدی داشته باشد باید به سراغ قانونگذار برود، نه مجری قانون.

بنابراین، عدم تکرار نه تنها نقصی برای آیه شریفه محسوب نمی‌شود، بلکه فصاحت و بلاغت قرآن مجید را می‌رساند. نکته قابل توجّه این که ائمّه معصومین علیهم السلام همگی مجری قوانین اسلام بوده‌اند و اگر حکمی از احکام اسلام را بیان می‌کردند آن را از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله گرفته بودند. در جامع احادیث الشیعهٔ، جلد اوّل، صفحه ۱۸۳، روایاتی وجود دارد مبنی بر این که ائمّه هدی علیهم السلام تمام روایاتی که متضمّن احکام بوده را از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در اختیار داشته‌اند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۷ نتیجه این که، «اولو الامر» به معنای قانونگذار نیست، بلکه به معنای مجری قانون می‌باشد، بدین جهت در ذیل آیه تکرار نشده است.

پیام‌های آیه

پیام‌های آیه ۱- مهمترین پیام آیه شریفه این است که مسلمان باید در مقابل احکام اسلامی کاملًا تسلیم باشد و دستورات خداوند و پیامبرش را بدون چون و چرا عمل کند، نه این که گزینشی عمل کند و به دستوراتی که مطابق میل و سلیقه‌اش باشد عمل نماید و تسلیم آن باشد، ولی در مقابل آنچه بر خلاف میل و هوای نفسش باشد تسلیم نباشد و عمل نکند؛ چنین شخصی بطور قطع مسلمان حقیقی و واقعی نیست. قرآن مجید در این باره تعبیر زیبایی دارد، خداوند در آیه ۶۵ سوره نساء می‌فرماید: فَلا وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتّی یُحَکِّموکَ فیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ ثُمَّ لا یَجِدُوا فِی أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَیْتَ وَ یُسَلِّمُوا تَسْلِیماً به پروردگارت سوگند که آنها مؤمن نخواهند بود، مگر این که در اختلافات خود، تو را به داوری طلبند؛ و سپس از داوری تو، در دل خود احساس ناراحتی نکنند؛ و کاملًا تسلیم باشند. این آیه شریفه ملاک بسیار خوب و دقیقی برای تشخیص مقدار تسلیم بودن انسان است؛ طبق این آیه شریفه، مسلمان واقعی بعد از حکم و داوری پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، هر چند بر ضرر وی باشد، نه تنها ابراز ناراحتی نمی‌کند، بلکه به درجه‌ای از تسلیم رسیده، که در اعماق قلبش هم ناراضی و ناراحت نمی‌شود! یعنی در عمل و گفتار و درون قلب هم تسلیم خداوند است. و اگر اینطور نباشد و در مورد حکمی از احکام اسلام در اعماق قلبش ناراحت و ناراضی باشد هنوز تسلیم واقعی نشده است. مسلمان باید پسندد آنچه را جانان می‌پسندد، نه آنچه را هوای نفسش می‌خواهد! آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۸ حضرت علی علیه السلام در حدیث زیبایی می‌فرماید: لَأَنْسَبَنَّ الْاِسْلامَ نِسْبَةً لَمْ یَنْسُبْها أَحَدٌ قَبْلی: الْاِسْلامُ هُوَ التَّسْلِیمُ، وَ التَّسْلِیمُ هُوَ الْیَقینُ، وَ الْیَقینُ هُوَ التَّصْدِیقُ، وَ التَّصْدِیقُ هُوَ الْإِقْرارُ، وَ الْإِقْرارُ هُوَ الْأَداءُ، وَ الْأَداءُ هُوَ الْعَمَلُ «۱» من اسلام را آنچنان برای شما تفسیر کنم که هیچ کس قبل از من چنین تفسیری از اسلام نکرده باشد: اسلام تسلیم مطلق و بی‌چون و چرا در مقابل فرمان خداست (به شکلی که همه وجودش تسلیم باشد) و تسلیم عبارت از یقین است (چون تا انسان یقین به چیزی نداشته باشد نمی‌تواند تسلیم مطلق آن باشد، بنابراین تسلیم فرع بر یقین است) و یقین زائیده تصدیق و علم است (زیرا تا علم نباشد یقین حاصل نمی‌شود) و تصدیق و علم بدون اقرار ارزشی ندارد (زیرا علمی که در درون قلب است و منتشر نمی‌شود ارزشی ندارد) و اقرار همان احساس مسئولیّت است (یعنی اقرار و انتشار علم باید توأم با احساس مسئولیّت باشد) و احساس مسئولیّت همان عمل است (زیرا احساس مسئولیّت بدون عمل، معنی و مفهومی ندارد). طبق این روایت زیبا، اسلام از نهانخانه قلب انسان شروع می‌شود و جوانه می‌زند و مراحل مختلف را طی می‌کند تا به مرحله عمل ختم می‌شود؛ یعنی، اسلام بدون اعتقاد قلبی و صرف انجام اعمال و عبادات کافی نیست، همانگونه که اعتقادات تنها بدون انجام عبادات و وظائف عملی نیز کفایت نمی‌کند. بنابراین، اسلام مجموعه‌ای از اعتقادات و اعمال است که هر دوی آن لازم می‌باشد. ۲- کلمه «امر» دارای بار مثبتی است، در این کلمه قدرت و قوّت نهفته است. و این بدان معنی است که اولو الامر باید از موضع قدرت و قوّت و حاکمیّت صحبت کند، نه این که از مردم خواهش و تمنّا و التماس کند. این معنی در «امر» به معروف هم وجود دارد، «امرِ» به معروف نیز باید از موضع قدرت باشد؛ ولی باید توجّه داشت که انجام کاری از موضع قوّت و قدرت، منافاتی با مدارا نمودن و آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۲۹ بنرمی رفتار کردن ندارد، داستان معروف امام حسن

مجتبی علیه السلام شاهد خوبی بر این مطلب است. به این داستان توجّه کنید: مردی از شام به مدینه می‌آید، تبلیغات سوءِ معاویه علیه علی صلی الله علیه و آله و خاندانش در شام غوغا می‌کند، از مکتب خانه و کودکستان، تا مساجد و منابر و نمازهای جمعه، همه جا از علی به بدی یاد می‌شود و عموم مردم بر اثر این تبلیغات، تنفّر عجیبی از علی صلی الله علیه و آله پیدا کرده‌اند؛ مرد شامی در مدینه شخصی را مشاهده کرد که به همراه جمعی از مردم در حال عبور بودند، از کسی پرسید: این شخص کیست؟ پاسخ داد: او حسن بن علیّ بن أبی طالب علیهما السلام است. مرد شامی همین که فهمید او فرزند علی صلی الله علیه و آله است، به قول معروف دهان را باز کرد و چشمها را بست و در نهایت خشم و بغض هر چه از دهانش در آمد به آن حضرت توهین کرد. حضرت ایستاده و به توهین‌های او گوش می‌دهد! وقتی که سخنان مرد شامی به پایان رسید، امام (با این که می‌توانست با اشاره‌ای به اصحاب و یاران، او را سخت ادب کند و حتّی وی را به قتل برساند؛ ولی در اوج قدرت چنین نکرد، بلکه به او) فرمود: از قیافه‌ات پیدا است که اهل مدینه نیستی و مسافر می‌باشی و جا و مکانی در این شهر نداری، به منزل ما بیا و میهمان ما باش. درِ خانه ما به روی غریبان باز است، از تو پذیرایی می‌کنیم، اگر قرض داری، بدهیهای تو را اداء می‌کنیم، اگر دشمنی در تعقیب توست از تو دفاع می‌کنیم، اگر هم طلب عفو و بخشش کنی از خطاهای تو در می‌گذریم! مرد شامی که بر اثر خشم و غضب بسان کوره‌ای داغ و سوزان بود، با این برخورد الهی و خدایی امام، تمام خشم و غضبش فروکش کرد، گوئی ظرفی از آب خنک بر روی او ریخته‌اند! او با این برخورد منقلب شد (شاید با خود گفته باشد: خدایا آنچه را می‌بینم در خواب است یا بیداری؟ شخص قدرتمندی که می‌تواند در مقابل این همه توهین و ناسزا مرا مجازات کند، این چه برخوری است که می‌کند؟!) مرد شامی گفت: یا بن رسول اللَّه! لحظه‌ای که شما را دیدم (بر اثر تبلیغات سوئی که در شام شده بود) بدترین مردم در نزد من بودید! ولی اکنون (که این برخورد خوش و غیر منتظره را فرمودید) بهترین مردم روی زمین در نزد من هستید! «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۰ خوانندگان محترم! فاصله بین بهترین مردم روی زمین، با بدترین مردم روی زمین، فاصله بسیار زیادی است، ولی امام مجتبی علیه السلام با یک برخورد صحیح و امر به معروف بجا و روئی گشاده، این فاصله بلند را از بین برد. ما هم باید از این برخورد درس بگیریم و توجّه داشته باشیم که مخالفان ما دو دسته‌اند: ۱- خطاکاران و کسانی که بر اثر تبلیغات مسموم و سوء، برخوردهای ناشایست و غیر مناسبی دارند، این دسته را باید با ملایمت و نرمی هدایت و راهنمایی کرد همانند آن مرد شامی که تبلیغات سوء او را دشمن اهل بیت کرده بود و از خطاکاران شده بود، و با برخورد مناسب امام، هدایت شد. ۲- خرابکاران، یعنی کسانی که دانسته و از روی علم و آگاهی مخالفت و دشمنی می‌کنند. تساهل و تسامح و مدارا در اینجا بی‌معنی است، اینجا جای برخورد قاطعانه و قدرتمندانه است. شناخت و جداسازی این دو گروه و سپس برخورد مناسب با هر کدام، کار دقیق و ظریف و لازمی است. پروردگارا! به ما توفیق تسلیم کامل در برابر تمام فرامین خودت را عنایت فرما و ما را در انجام فریضه مهم و مقدّس امر به معروف و نهی از منکر، آن‌گونه که اسلام می‌گوید، موفّق بدار. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۱ آیات خلافت و زعامت مسلمین

۵ آیه صادقین

اشاره

۵ آیه صادقین یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَکُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ «سوره توبه، آیه ۱۱۹» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۳ آیه صادقین یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَکُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید، و با صادقان باشید «سوره توبه، آیه ۱۱۹

دورنمای بحث

دورنمای بحث آیه فوق، آیه صادقین نامگذاری شده است، و یکی دیگر از آیات متعدّد مربوط به ولایت و امامت و عصمت حضرت علی علیه السلام و یازده فرزندش علیهم السلام می‌باشد. خداوند در این آیه مؤمنان را به پیروی و تبعیّت از «صادقین» فراخوانده است؛ این که صادقین کیانند؟ و چه ویژگیها و خصوصیّاتی دارند؟ در مباحث آینده خواهد آمد.

آشنائی اجمالی با سوره توبه

آشنائی اجمالی با سوره توبه آشنایی مختصر و اجمالی با سوره توبه جهت روشن شدن حال و هوای نزول آیه صادقین، که در این سوره قرار دارد، ضروری به نظر می‌رسد. برای این منظور توضیح چند مطلب لازم است: الف- نامهای سوره و وجه تسمیه آن: این سوره دارای دو نام مخالف و متضاد است، «توبه» و «برائت». علّت این که آن را «برائت» نامیده‌اند این است که سوره فوق با کلمه «برائت» شروع می‌شود، علاوه بر این که این سوره مشتمل بر اعلان آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۴ برائت و بیزاری از مشرکان و بت‌پرستان و دشمنان اسلام است. و بدین جهت این سوره با «بسم اللَّه الرحمن الرحیم» که نشانه رحمت و رحمانیّت و ملاطفت و مدارا است شروع نشده است. و امّا علّت این که این سوره را «توبه» نامیده‌اند این است که در بسیاری از آیات این سوره دعوت به توبه و بازگشت به سوی خداوند مطرح شده است؛ یعنی، علی‌رغم این که سوره با اعلان جنگ و بیزاری و برائت شروع می‌شود و فضای سوره شدّت جنگ و اعلان بیزاری است، آیات توبه بصورت گسترده در آن مطرح شده است، بگونه‌ای که پس از اعلان بیزاری و برائت از مشرکان در قسمت پایان آیه پنجم «۱» این سوره می‌خوانیم: ... فَإِنْ تابُوا وَ أَقامُوا الصَّلوةَ وَ آتَوُا الزَّكاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رحيمٌ هرگاه توبه کنند، و نماز را برپا دارند، و زکات را بپردازند، آنها را رها سازید؛ زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است. یعنی هر چند این کفّار و مشرکان توطئه‌های زیادی علیه مسلمانان کرده‌اند و جنایات مختلفی مرتکب شده‌اند، ولی اگر توبه کردند و پایبند به احکام اسلام شدند، توبه آنها را بپذیرید. علّت انتخاب این دو نام متضاد و مخالف برای این سوره، و وجود آیات فراوان توبه در بین آیات اعلان جنگ و بیزاری و برائت، گویا برای تبیین این نکته است که در اسلام هیچ‌گاه راه بازگشت به روی خطاکاران بسته نیست؛ حتّی در جنگ و مانند آن. اسلام قصد انتقامجویی از کسی ندارد، بلکه هدف اسلام، حتّی در جنگها، اصلاح مردم است. بدین جهت اگر دشمنان به هنگام جنگ هم توبه کنند و در عمل توبه خویش را نشان دهند، اسلام دست از جنگ با آنها بر می‌دارد، بلکه از آنها حمایت می‌کند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۵ و به تعبیر دیگر، از ترکیب آیات این سوره و انتخاب دو نام مذکور برای آن، یک نکته مهمّ تربیتی فرا می‌گیریم و آن این که: در تعلیم و تربیت، خشونت و مدارا هر دو لازم است؛ اگر در همه جا خشونت به کار رود مردم پراکنده و گریزان می‌شوند و اگر در همه جا از مدارا و لطافت استفاده شود، خطاکاران و گناهکاران سوء استفاده می‌کنند و جسورانه به کارهای زشت خود ادامه می‌دهند. امّا استفاده متناوب از این دو در محلّ خودش، این مشکلات را از بین می‌برد. بدین جهت «نیش» و «نوش»، «شدّت» و «لطافت»، «مجازات» و «توبه» هر دو لازم است. ب- زمان نزول آیات سوره توبه: آیات اوّلیّه سوره توبه در اواخر سال نهم هجری، یعنی یک سال قبل از رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، نازل شده است. طبق آنچه که مفسّران نوشته‌اند پیامبر صلی الله علیه و آله در این سال و بر اساس همین آیات، طی ماجرای جالبی «۱» علی علیه السلام را مأمور کرد که چهار مطلب را به هنگام مراسم پرشکوه حج به مسلمانان اعلان کند: ۱- نخست این که از سال نهم هجری به بعد هیچ کس حق ندارد برهنه طواف کند! سؤال: مگر واقعاً تا آن زمان کسانی برهنه طواف می‌کردند، چرا؟ پاسخ: آری برخی از مردان و حتّی زنان، لخت مادرزاد به طواف می‌پرداختند! چون یکی از عقاید خرافی مشرکان و بت‌پرستان این بود که اگر کسی با لباس خودش طواف کند، باید پس از طواف آن را به فقیری صدقه دهد، بدین جهت کسانی که یک لباس بیشتر نداشتند، به هنگام طواف لباسی از کسی قرض می‌کردند و با آن لباس قرضی طواف می‌کردند، تا مشمول حکم فوق نشوند و آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۶ کسانی هم که موفّق به تهیّه لباس قرضی نمی‌شدند برای حفظ لباس خویش،

بصورت کاملًا برهنه و عریان طواف می‌کردنـد، تا پس از طواف مجبور نشونـد تنها لباس خویش را به فقیری بدهنـد! ۲- مشرکان و بت‌پرستان از این پس حق طواف خـانه خـدا را ندارنـد! سؤال: مگر اسـلام آزادی مـذاهب را قبول نـدارد؟ پس چرا از طواف سـایر مذاهب جلوگیری می‌کند؟ پاسخ: آزادی مذاهب و ادیان صحیح است؛ ولی بت‌پرستی دین و مذهب محسوب نمی‌شود، بلکه مشتی عقاید بی‌اساس آمیخته با انواع خرافه‌هاست. ۳- مسـلمانان به عهد و پیمان خویش با مشرکان تا پایان قرار داد وفا می‌کنند؛ ولی پس از آن با آنها عهـد و پیمانی نمی‌بندنـد. و پیمان را تجدید نمی‌کنند. ۴- مشـرکانی که با مسـلمین عهد و پیمانی ندارند، ظرف مدّت چهار ماه فرصت دارند که عقاید و اعتقادات خویش را اصـلاح کنند و دست از شـرک و بت‌پرستی بردارند وگرنه مسـلمانان با آنها خواهنـد جنگیـد. به هر حال، آیات اوّلیّه سوره توبه، که به مضـمون آن اشاره شـد، در اواخر سال نهم هجرت نازل شـد و به احتمال قـوی بقیّه سوره، و از جمله آیه مورد بحث، در سـال دهم هجرت، یعنی در آخرین سـال زنـدگانی پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله، نـازل گشت. بنـابراین، «آیه صـادقین» در اواخر عمر مبـارک پیـامبر اسـلام صـلی الله علیه و آله نـازل شـده و زمینه ولایت و امامت و خلافت علیّ بن أبی طالب علیهما السلام، را آماده می‌کند.

شرح و تفسیر

اشاره

شرح و تفسـیر «یـا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّه وَ کُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ»- خداونـد در این آیه شـریفه، که مخاطب آن مؤمنین و مسـلمانان هسـتند، به آنها دو دستور می‌دهد: نخست این که، مسلمانان تقوای الهی را پیشه کنند. تقوایی که بالاترین سرمایه محسوب می‌شود. تقوایی که میزان قرب الی اللَّه است و هر چه سالـک الی اللَّه درجه عالی‌تری از تقوی داشـته باشـد به خداونـد نزدیکتر می‌شود و هر چه کمتر باشـد از آیـات ولایـت در قرآن، ص: ۱۳۷ خداونـد دورتر می‌شود. در آیه ۱۳ سوره حجرات می‌خوانیم: یـا أَیُّهَـا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَ انْثی وَ جَعَلْناکُمْ شُـعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْـدَ اللَّهِ اتْقاکُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِیمٌ خَبِیرٌ ای مردم! ما شـما را از یک مرد و زن آفریـدیم و شـما را تیره‌هـا و قبیله‌هـا قرار دادیم تـا یکـدیگر را بشناسـید (اینهـا ملاـک امتیاز نیست)؛ گرامی‌ترین شـما نزد خداونـد باتقواترین شـماست؛ خداونـد دانا و آگاه است! تقوایی که در آیه ۶۳ سوره مریم جواز ورود به بهشت شـمرده شـده است: تِلْـکَ الْجَنَّةُ الَّتی نُورِثُ مِنْ عِبادِنـا مَنْ کـانَ تَقِیّـا این همـان بهشتی است که به بنـدگان پرهیزگار خود، به ارث می‌دهیم. تقوا، که از دیدگاه اسـلام این قدر ارزش دارد، به معنای آن حالت خدا ترسی درونی است که انسان را در مقابل گناه کنترل می‌کند و نیازی به کنترل کننده خارجی ندارد. دومین دستوری که خداوند در این آیه به مؤمنان می‌کند این که: همراه صادقین (راستگویان) باشید.

صادقین کیانند؟

صادقین کیانند؟ سؤال: آیا منظور از «صادقین» در این آیه شـریفه، که مسلمانان موظّف به پیروی از آنها شده‌اند، افراد خاصّی هستند و یـا منظور معنـای لغوی آن و همراهی کردن بـا هر انسـان راسـتگویی است؟ پاسـخ: ما معتقـدیم که منظور از «صادقین» در این آیه شریفه هر انسان راسـتگویی نیست، بلکه افراد خاصّی منظور می‌باشد. دو قرینه و شاهد و دلیل بر این ادّعا وجود دارد: ۱- نخست این که اگر «صادقین» به معنای عام باشـد و افراد خاصّی مدّ نظر نباشد، باید می‌فرمود: «کونوا من الصّادقین» نه «مع الصّادقین» چون همه بایـد از راسـتگویان باشـند، نه این که صـرفاً همراه آنان باشـند؛ بنابراین، از آنجا که آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۸ «مع الصّادقین» گفته شده و پیروی از آنها لازم گشـته، معلوم می‌شود، منظور افراد خاصّ و برجسـته‌ای هسـتند که پیروی از آنها لازم گردیده است. ۲- شاهـد دوم این که، ظاهر آیه نشان می‌دهد این همراهی و پیروی بی‌قید و شـرط است و چون همراهی و پیروی از صادقین بی‌قید

و شرط است پس لا بد صادقین مورد بحث، ضمانت الهی دارند و مصون از خطا و اشتباه هستند، چون اگر معصوم نباشند مسلمانان نمی‌توانند همیشه از آنها پیروی کنند، بلکه به هنگام اشتباه و خطا و گناه، باید از آنها جدا گردند. بنابراین، چون همراهی و پیروی از «صادقین» بصورت مطلق ذکر شده، باید آنان افراد خاصّ و معصوم از خطا و گناه باشند تا پیروی بی‌قید و شرط از آنها امکان‌پذیر باشد. نتیجه این که، یا باید همراهی و اطاعت از صادقین مطلق باشد، ولی «صادقین» مقیّد به افراد خاصّی باشد و یا این که «صادقین» مطلق باشد و شامل تمام راستگویان شود و همراهی و پیروی از آنان مقیّد گردد. و طبق دو قرینه‌ای که گذشت، همان احتمال اوّل صحیح است؛ بنابراین «صادقین» مقیّد است و منظور از آن افراد خاصّی است، ولی همراهی و پیروی از آن افراد خاص مطلق است.

نظریه دانشمندان اهل سنّت

نظریه دانشمندان اهل سنّت مفسّران اهل سنّت عموماً در این مسأله دو گروه شده‌اند؛ برخی از آنان خیلی ساده از کنار این آیه گذشته‌اند و بحث چندانی روی کلمه «صادقین» ننموده‌اند! برخی دیگر مباحث مختلفی مطرح کرده‌اند و حتّی تا آنجا پیش رفته‌اند که «صادقین» باید معصوم باشند، چون اطاعت مطلق جز از معصوم صحیح نیست؛ ولی پیشداوریها به این دسته اجازه نداده است که به حقیقت برسند، بدین جهت ره افسانه زدند! فخر رازی از جمله مفسّران گروه دوم است، او علاوه بر این که معتقد است «صادقین» باید معصوم باشند، نیز اعتقاد دارد که آیه اختصاص به عصر و زمان آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۳۹ پیامبر صلی الله علیه و آله ندارد، بلکه در هر زمانی «صادقین معصوم» وجود دارد و اطاعت از آنها واجب است. ولی به هنگام مشخّص کردن مصداق «صادقین» دچار پیشداوریها و تفسیر به رأی می‌شود و می‌گوید: «نمی‌توانیم شخص خاصّی را برای صادقین معیّن کنیم، پس ناچاریم آن را به مجموع امّت اسلامی تفسیر کنیم» یعنی اگر امّت اسلامی در یک مسأله اتّفاق نظر داشت و بر مطلبی اجماع کرد، بر همه واجب است تبعیّت کنند. نتیجه این که «کونوا مع الصّادقین» به اعتقاد فخر رازی یعنی «در هر عصر و زمان با مجموعه امّت اسلامی» باشید! و لکن ما از فخر رازی سؤال می‌کنیم: آیا انصافاً این تفسیر و برداشت شما در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و به هنگام نزول آیه نیز به ذهن اصحاب و یاران پیامبر متبادر می‌شد؟! اساساً مسئله «اجماع» در قرنهای پس از قرن اوّل مطرح شد، چگونه در آن زمان، از این آیه «اجماع امّت» استنباط می‌شد؟! بی‌تردید این تفسیر ناصحیح است و اصحاب و یاران پیامبر صلی الله علیه و آله از «صادقین» گروه خاصّی را می‌فهمیدند که دارای مقام عصمت بودند. بنابراین، بدون شک «صادقین»: اوّلًا: دارای مقام عصمت هستند و مصون از خطا و گناه و اشتباه می‌باشند. ثانیاً: در هر عصر و زمانی وجود دارند و اختصاص به زمان پیامبر صلی الله علیه و آله ندارند. ثالثاً: عدّه‌ای خاصّ و معیّن هستند. نکات سه‌گانه فوق از خود آیه شریفه- به تفصیلی که گفته شد- استفاده می‌شود «۱»، ولی مصداق «صادقین» از خود آیه روشن نمی‌شود، بلکه باید آن را از روایات استفاده کنیم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۰

تفسیر آیه صادقین با آیه‌ای دیگر از قرآن

تفسیر آیه صادقین با آیه‌ای دیگر از قرآن اگر زانوی شاگردی و تلمّذ در برابر قرآن بزنیم و از پیشداوریها بپرهیزیم و در آیات این کتاب با عظمت تأمّل کنیم، خود قرآن در آیات دیگر، صادقین را به ما معرّفی می‌کند. خداوند در آیه ۱۵ سوره حجرات، در معرّفی «صادقین» می‌فرماید: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ یَرْتابُوا وَ جاهَدُوا بِأَمْوالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ أُولئِکَ هُمُ الصَّادِقُون مؤمنان واقعی تنها کسانی هستند که به خدا و رسولش ایمان آورده‌اند، سپس هرگز شک و تردیدی به خود راه نداده و با اموال و جانهای خود در راه خدا جهاد کرده‌اند؛ آنها «صادقین» و راستگویانند. طبق این آیه شریفه، «صادقین» علاوه بر ایمان به خدا

و رسول، و به تعبیر دیگر، ایمان به مبدأ و نبوّت، که همه مسلمانها داشتند، دارای دو ویژگی دیگر بودند که آنها را از سایر مسلمانان ممتاز می‌کرد: ۱- نخست این که پس از ایمان به مبدأ و نبوّت، حتّی برای لحظه‌ای شکّ و تردید به خود راه ندادند و در تمام مراحل زندگی این ایمان قوی و مستحکم را حفظ کردند. ۲- دیگر این که ایمان مذکور در مرحله قلب و زبان متوقّف نشد، بلکه آثار آن در عمل نیز ظاهر گشت، بدین جهت تنها و تنها بخاطر رضایت خداوند، نه انگیزه‌های دیگر، با مال و جانشان در راه خداوند جهاد کردند. حال با توجّه به این دو ویژگی مهم و کمیاب، باید چراغی به دست بگیریم و در میان اصحاب و یاران پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به جستجو بپردازیم، تا شخصی را که دارای این ویژگیهاست و در زمره صادقین است بیابیم! با مطالعه تاریخ صدر اسلام به این حقیقت می‌رسیم: شخصی که دارای این ویژگیها باشد، تنها علیّ بن أبی طالب صلی الله علیه و آله است؛ زیرا سراسر زندگانی علی جهاد با مال و جان است و او هرگز، حتّی به اندازه یک چشم بر هم زدن، در ایمان خود شکّ و تردید نکرد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۱ برای اثبات ادّعای فوق تنها به سه حادثه از حوادث مختلف زندگی آن حضرت که در آن حوادث، جهاد با مال و جان، و ایمان والا و بالای علی موج می‌زند، اشاره می‌کنیم: ۱- مشرکان مکّه برای نابودی دین جوان و نو پای اسلام نقشه‌های مختلفی طرح و اجرا کردند، ولی از هیچ کدام از آنها نتیجه دلخواه نگرفتند، تا این که در یک نقشه شیطانی و خطرناک، طرح ترور و قتل پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را تصویب کردند. برای این منظور و به جهت این که در آینده قبیله حضرت رسول صلی الله علیه و آله نتوانند شخص خاصّی را به عنوان قصاص به قتل برسانند، قرار شد چهل شمشیر زن قویّ و شجاع، در یک شب تاریک به منزل آن حضرت هجوم برند و نقشه فوق را عملی سازند. خداوند به وسیله پیک وحی، پیامبرش را از این توطئه خطرناک آگاه کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله برای رهایی از این توطئه باید خود به سوی مدینه هجرت کند، ولی برای این که دشمن متوجّه غیبت آن حضرت نشود، می‌بایست شخصی شجاع و از خود گذشته و آماده مرگ در شب موعود در بستر پیامبر صلی الله علیه و آله بیارامد. پیامبر صلی الله علیه و آله، علی علیه السلام را برای این کار انتخاب کرد. طبق روایات «۱» حضرت رسول صلی الله علیه و آله خطاب به حضرت امیر علیه السلام فرمودند: من مأمورم از مکّه به مدینه بروم؛ امّا دور خانه‌ام را چهل مرد شمشیر به دست، به نمایندگی از چهل قبیله عرب، محاصره کرده‌اند تا صبح هنگام به منزل حمله کنند و مرا در بستر به قتل برسانند، علی جان! آیا آماده‌ای در بستر من بخوابی، تا من به سوی مدینه حرکت کنم؟ علی علیه السلام، که سراسر وجودش عشق به پیامبر خدا بود و لحظه‌ای در ایمان خویش تردید نداشت، عرض کرد: «یا رسول اللّه صلی الله علیه و آله! اگر من در بستر شما بخوابم، شما سالم به مقصد خود می‌رسید؟» این سؤال بسیار مهم است؛ زیرا علی علیه السلام از آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۲ جان خود نمی‌پرسد، از سرنوشت خود نمی‌گوید، از خطرات و بلاهایی که ممکن است در این شب پرمخاطره دامنگیر او شود، سؤال نمی‌کند؛ بلکه تنها به فکر سلامت معشوق خود، پیامبر خداست! حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمود: «آری در این صورت من به سلامت خواهم رفت.» علی به عنوان پاسخ مثبت و به نشانه شکرانه سلامتی وجود پیامبر صلی الله علیه و آله، در مقابل خداوند به سجده افتاد. و این شاید اوّلین سجده شکر در اسلام بود. راستی چه کسی را در بین مسلمانان سراغ دارید که این قدر عاشق پیامبر باشد؟ ما عاشق این علی هستیم و تسلیم مکتب چنین امامی می‌باشیم. علی علیه السلام در بستر پیامبر آرمید و حضرت رسول صلی الله علیه و آله به سلامت به سوی مدینه حرکت کرد، صبحگاهان دشمن مسلّح وارد خانه پیامبر شد؛ علی علیه السلام با شنیدن صدای همهمه از رختخواب بیرون آمد، آنان وقتی پیامبر را نیافتند از علی علیه السلام پرسیدند: محمّد صلی الله علیه و آله کجاست؟ علی علیه السلام بدون این که ذرّه‌ای ترس به خود راه دهد، فرمود: مگر او را به من سپرده بودید که از من سراغ او را می‌گیرید؟! آنها که از جواب دندان‌شکن این نوجوان پرجرأت، سرافکنده شده بودند، گفتند: او جوانی است ساده‌لوح که فریب محمّد علیه السلام را خورده است! علی وقتی این جمله را شنید، که هم توهین به معشوقش بود و هم جسارت و توهین به خودش، جملات بسیار زیبایی فرمود که هیچ کس نمی‌تواند چنین جملاتی در حق خود بگوید! علی جوان فرمود: اللَّهُ قَدْ أَعْطانی مِنَ الْعَقْلِ

ما لَوْ قُسِّمَ عَلی جَمِیعِ حُمَقاءِ الدُّنْیا وَ مَجانِینِها لصارُوا بِهِ عُقَلاءَ وَ مِنَ القُوَّةِ ما لَوْ قُسِّمَ عَلی جَمِیعِ ضُعَفاءِ الدُّنْیا لَصارُوا بِهِ أَقْویاءَ، وَ مِنَ الشُّجاعَةِ ما لَوْ قُسِّمَ عَلی جَمِیعِ جُبَناءِ الدُّنْیا لَصارُوا بِهِ شُجْعاناً «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۳ (شما مرا ساده‌لوح می‌خوانید، نه چنین نیست؛ زیرا) خداوند عالم به من آن قدر عقل داده که اگر آن را بین تمام دیوانه‌ها و نادان‌های عالم تقسیم کنند، همگی عاقل می‌شوند و آن قدر به من قوّت و قدرت داده که اگر آن را بین تمام ناتوانان جهان تقسیم کنند همه توانا می‌گردند و آن قدر شجاعت و دلاوری داده که اگر بین تمام ترسوهای عالم تقسیم شود، همگی شجاع می‌شوند! آنان با این پاسخ دندان‌شکن با سرافکندگی تمام و ناامید از دست یافتن به پیامبر صلی الله علیه و آله از خانه آن حضرت خارج شدند. اگر علی علیه السلام کمترین شکّ و تردیدی نسبت به خداوند یا رسول او داشت، آیا حاضر می‌شد اینگونه جان خود را به خطر بیندازد؟ ۲- دشمن در جنگ احد، که بر اثر دنیاپرستی گروهی از مسلمانان، به پیروزی نسبی دست یافت، علاوه بر استفاده از غفلت مسلمانان، به جنگ روانی نیز پرداخت. فرمانده دشمن، که پیامبر صلی الله علیه و آله را در میدان جنگ مجروح دید، با صدای بلند فریاد زد: «محمّد کشته شد!» عدّه زیادی، و طبق برخی روایات همه، با شنیدن این سخن فرار کردند، ولی علی علیه السلام که به گفتار پیامبر صلی الله علیه و آله مبنی بر پیروزی اسلام بر کفر ایمان داشت و لحظه‌ای در ایمان خویش تردید نداشت، به این سخن توجّهی نکرد و همچنان به نبرد تن به تن با دشمن ادامه داد! تا این که جسد سراسر مجروح پیامبر صلی الله علیه و آله را یافت و همچون پروانه‌ای بر گرد شمع وجود آن حضرت می‌گشت و از فرستاده خدا دفاع می‌کرد. شجاعت و ایمان و تلاش فراوان علی علیه السلام، جنگ روانی دشمن را خنثی کرد و مسلمانان فهمیدند که پیامبر صلی الله علیه و آله هنوز زنده است، بدین جهت عدّه‌ای به میدان بازگشتند که به هر حال جنگ با تمام سختیها و مشکلاتش پایان یافت و دشمن با یأس و ناامیدی از نابودی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به مکّه بازگشت. علی در این جنگ بر اثر رشادتها و مبارزات فراوانی که از خود نشان داد، نزدیک به ۹۰ زخم برداشت! پیامبر صلی الله علیه و آله دو طبیب و جرّاح فرستاد تا علی را درمان کنند، امّا آنها بزودی بازگشتند و عرض کردند: یا رسول اللَّه! زخم‌های علی بقدری به هم نزدیک است که اقدام به دوختن هر کدام باعث بازشدن زخم دیگر می‌شود! آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۴ شبلنجی، دانشمند معروف اهل سنّت، در کتاب نور الابصار می‌گوید: علی پس از جنگ احد، هنگامی که خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید، عرض کرد: در آن لحظات سخت و طوفانی نبرد تن به تن با مشرکان، شانزده ضربه بسیار سنگین بر من وارد شد، که بر اثر آن ضربات چهار بار نقش بر زمین شدم! هر بار شخصی نورانی مرا از زمین بلند می‌کرد و می‌گفت: «برخیز و به حمایت از رسول خدا بپردازا»، یا رسول اللَّه! او چه کسی بود؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «چشمت روشن و خوشا به حالت، او جبرئیل امین بوده است! «۱»» آری، به تصدیق قرآن مجید «کسانی که توحید را پذیرفته‌اند و در این راستا، در برابر دشمنان داخلی و خارجی استقامت کرده‌اند، خداوند فرشتگان آسمان را به یاری آنها می‌فرستد (إِنَّ الَّذینَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَیْهِمُ الْمَلائِکَةُ أَلَّا تَخافُوا وَ لا تَحْزَنُوا وَ أَبْشِروا بِالْجَنَّةِ الَّتی کُنْتُمْ تُوعَدُونَ «۲»). خلاصه این که، این حادثه، هم جهاد با مال و جان علی علیه السلام را در حدّ اعلا نشان می‌دهد و هم ایمان قوی و تردیدناپذیر آن حضرت به خداوند منّان و رسول اکرم صلی الله علیه و آله و وعده‌های قرآن مبنی بر پیروزی نهایی اسلام بر مشرکان. پس او مصداق «صادقین» که دارای ویژگیهای فوق هستند، می‌باشد. ۳- در جنگ احزاب هنگامی که قهرمان بزرگ عرب، عمر و بن عبد ود، موفّق به عبور از خندق شد، با صد ای بلند مبارز طلبید، هیچ کس جز علی علیه السلام به او پاسخ مثبت نداد، این جریان سه بار تکرار شد و در هر دفعه جز علی علیه السلام کسی بر نخواست. علی با ایمان قوی و شجاعت فوق العاده خویش به سمت دشمن حرکت می‌کند، پیامبر صلی الله علیه و آله برای پیروزی او دست به دعا بلند می‌نماید، علی با عمر و بن عبد ود درگیر می‌شود و در نهایت، با لطف و عنایت پروردگار جهانیان بر دشمن غالب می‌شود. علی علیه السلام بر سینه او می‌نشیند، «ابن عبد ود» آب دهان به صورت «علی» علیه السلام آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۵ می‌اندازد و به او ناسزا می‌گوید «۱». علی علیه السلام بر می‌خیزد و در میدان جنگ چند قدمی حرکت می‌کند، مسلمانان که از دور

نظاره‌گر این صحنه هستند تعجّب می‌کنند، قهرمان جنگ احزاب پس از لحظاتی بر می‌گردد و سر دشمن خدا را قطع می‌کند. پس از این ماجرا، وقتی از سرّ این مسأله سؤال می‌شود، حضرت می‌فرماید: قَدْ کانَ لَشَتَمَ امِّی وَ تَفَلَ فی وَجْهی فَخَشِیتُ أَنْ أَضْرِبَهُ لِحَظِّ نَفسی فَتَرَکْتُهُ حَتَّی سَکَنَ ما بی ثُمَّ قَتَلْتُهُ فِی اللَّهِ «۲» او به مادرم جسارت کرد و در صورتم آب دهان انداخت، از این کار زشت او عصبانی شدم، ترسیدم اگر او را در این حال بکشم، به خاطر تسکین دل خود باشد (و از روی اخلاص نباشد)؛ بدین جهت در آن حال او را رها کردم، تا دلم آرام شود و خشمم فرو نشیند؛ سپس او را (از روی اخلاص و) برای رضای خدا کشتم. شاعر زبر دست فارسی زبان، مولانا جلال الدّین بلخی، درباره داستان فوق چنین سروده است: از علی آموز اخلاص عمل شیر حق را دان منزّه از دغل در غزا بر پهلوانی دست یافت زود شمشیری بر آورد و شتافت او خدو انداخت بر روی علی افتخار هر نبیّ و هر ولیّ او خدو انداخت بر رویی که ماه سجده آرد پیش او در سجده‌گاه در زمان، شمشیر انداخت آن علی کرد او اندر عزایش کاهلی گشت حیران آن مبارز زین عمل از نمودن عفو و رحم بی‌محل گفت: بر من تیغ تیز افراشتی از چه افکندی مرا بگذاشتی سپس از زبان حضرت علی علیه السلام می‌گوید: گفت من تیغ از پی حق می‌زنم بنده حقّم نه مأمور تنم شیر حقّم نیستم شیر هوا فعل من بر دین من باشد گواه «۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۶ بنابراین، نشانه‌های ایمان در سراسر زندگی علی علیه السلام نمایان است. نتیجه این که، با استفاده از آیات دیگر قرآن و به کمک تاریخ نیز مشخّص شد که منظور از «صادقین» علیّ بن أبی طالب علیه السلام است.

صادقین در روایات

صادقین در روایات اگر تنها به روایت ارزشمند ثقلین توجّه کنیم و آن روایت زیبا، که بسان نور افکنی قوی و پرنور طول تاریخ را روشنی بخشیده، را در کنار آیه شریفه بنهیم، مصداق «صادقین» روشن می‌شود. صادقین همان کسانی هستند که در روایت ثقلین به عنوان افراد معصومی معرّفی شده‌اند که تمسّک به آنان مانع گمراهی است. آری، با توجّه به این روایت، اهل البیت و ائمّه معصومین «صادقین» هستند. علاوه بر روایت فوق، روایات متعدّد دیگری وجود دارد که در خصوص آیه شریفه وارد شده است. به نمونه‌هایی از این روایات توجّه کنید: ۱- پنج نفر از مشاهیر و بزرگان اهل سنّت، که نام آنها ذیلًا می‌آید، در این زمینه روایتی نقل کرده‌اند: سیوطی «۱»، خوارزمی «۲»، علّامه ثعلبی «۳»، علّامه گنجی «۴»، و حاکم حسکانی «۵»، همگی از صحابی معروف پیامبر صلی الله علیه و آله، ابن عبّاس، یا جابر بن عبد الله انصاری، نقل کرده‌اند که: کُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ، أَیْ کُونُوا مَعَ عَلِیِّ بْنَ ابی طالِبٍ منظور از صادقین علیّ بن أبی طالب است. برخی به جای عبارت فوق، عبارت «هو علیّ بن أبی طالب» یا «نزلت فی علیّ بن أبی طالب» «۶» را به کار برده‌اند که همه به یک معنی است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۷ ۲- حاکم حسکانی در شواهد التّنزیل علاوه بر روایت فوق، روایت دیگری نیز از «عبد الله بن عمر» نقل کرده است، او می‌گوید: مَعَ الصَّادِقِینَ أَیْ مَعَ مُحَمّدٍ وَ أَهْلِ بَیْتِه «۱» منظور از صادقین پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت آن حضرت است. جالب این که در این روایت بقیّه ائمّه معصومین علیهم السلام نیز جزء صادقین شمرده شده‌اند. ۳- سلیم بن قیس، که علّامه مجلسی در بحار الأنوار او را انسان معتبری می‌شمرد، روایت زیرا را در تفسیر «صادقین» نقل کرده است: سلمان می‌گوید: خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله بودیم که آیه صادقین نازل شد، از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسیدم: آیا صادقین عام است، یا افراد خاصّی منظور است؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خطاب آیه عام است و مخاطب همه مردم هستند، ولی صادقین خاص هستند و آن، مخصوص برادرم علی علیه السلام و اوصیای من تا روز قیامت است. «۲» طبق این روایت «صادقین» همان ائمّه معصومین علیهم السلام هستند. ۴- علّامه گنجی در کتاب «کفایهٔ الطّالب» و «ابن جوزی» در «تذکرهٔ» می‌گویند: «قال علماء السّیر معناه کونوا مع علیّ و اهل بَیْته «۳»؛ نه یک نفر و نه دو نفر، بلکه مورّخان گفته‌اند که معنای «کونوا مع الصادقین» این است که با علی و اهل بیتش علیهم السلام باشید.» طبق این حدیث نیز «صادقین» ائمّه

دوازدهگانه شیعه علیهم السلام هستند.

پیام آیه صادقین

پیام آیه صادقین از میان تمام صفات و ویژگیهای معصومین علیهم السلام؛ مجاهدین، عابدین، راکعین، آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۸ ساجدین، قائمین، صائمین، زاهدین، عالمین، متّقین، ذاکرین، خاشعین، و مانند آن، «صادقین» انتخاب شده است. این انتخاب به ما می گوید که «صدق و راستی» در سرنوشت انسان (نه فقط مسلمان) نقش مهمّی دارد، بدین جهت در این آیه شریفه ائمّه هدی علیهم السلام با این صفت معرّفی شده‌اند. برای توجّه به اهمّیّت این موضوع، به چند حدیث از علی علیه السلام توجّه کنید: ۱- «الصِّدْقُ عِمادُ الإِسْلامِ وَ دَعامَةُ الإِیمانِ «۱»؛ صدق و راستی ستون اسلام و پایه ایمان است.» اگر ستون ساختمانی برداشته شود، فرو می‌ریزد. اگر مسلمانی صدق و راستی نداشته باشد، اسلام و ایمانش نابود می گردد. ۲- «الصِّدقُ أَقْوی دَعائِمِ الْإِیمانِ «۲»؛ اگر برای ایمان ستون‌های متعدّدی تصوّر کنیم) صدق و راستی قوی‌ترین و استوارترین پایه‌های ایمان است.» همانند ستون وسط خیمه که اگر برداشته شود خیمه نقش بر زمین می‌شود و برای لحظه‌ای برپا باقی نمی‌ماند. ۳- «الصِّدقُ صَلاحُ کُلِّ شَیءٍ وَ الْکِذْبُ فَسادُ کُلِّ شَیءٍ «۳»؛ صدق مایه اصلاح هر چیزی است و دروغ هر چیزی را نابود و فاسد می کند.» حقیقتاً اگر در جامعه‌ای همه صادق باشند؛ زن و شوهر در منزل، کارکنان ادارات در محیط کار، شریکان تجاری در محیط تجارت، دولتمردان در محیط سیاست، دانش‌آموزان در محیط تحصیل، دانشجویان و طلّاب در محیط علم و دانش، و خلاصه تمام افراد جامعه در موقعیّتی که قرار دارند، اگر صداقت را پیشه آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۴۹ خود کنند، بدون شک بسیاری از مشکلات فعلی جامعه حل می‌شود! تمام بدبختی‌ها بخاطر عدم صداقت است. این مطلب در بُعد جهانی و بین المللی نیز صادق است؛ به عنوان مثال، اگر مدّعیان حقوق بشر در استفاده از این عنوان خوش ظاهر صادق بودند، جهان بشریّت چهره دیگری به خود می گرفت، ولی اکنون که از مسیر صداقت منحرف گشته و تنها به منافع خویش می‌اندیشند ظلم و تبعیض فاحش غوغا می کند، بدین جهت اگر یک جاسوس اسرائیلی در نقطه‌ای از جهان به محاکمه کشیده شود فریاد حقوق بشر آنها گوش جهانیان را کر می کند، امّا اگر هزاران نفر از مردم مظلوم و ستمدیده فلسطین با بدترین شیوه به قتل برسند، هیچ صدا و اعتراضی از مدّعیان حقوق بشر بلند نخواهد شد. بلکه با کمال تعجّب و تأسّف از نظر سیاسی و اقتصادی و نظامی به کمک ظالم می‌شتابند تا بیشتر ظلم کند! آفرین بر آن مولای متّقیان و راستگویان که فرمود: «انحراف از جادّه صداقت همه چیز را فاسد و تباه می کند.» نتیجه این که، آیه «صادقین» به همه مسلمانان، بلکه به همه انسانها، پیام صدق و راستی می‌دهد. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۵۱ آیات ولایت در قرآن

فصل دوم آیات فضائل اهل البیت علیهم السلام

۱ آیه تطهیر

اشاره

۱ آیه تطهیر إِنَّمَا یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً «سوره احزاب، آیه ۳۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۵۵ آیه تطهیر إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً خداوند می‌خواهد پلیدی و گناه را، فقط از شما اهل بیت دور کند و کاملًا شما را پاک سازد. «سوره احزاب، آیه ۳۳»

دورنمای بحث

دورنمای بحث آیه تطهیر یکی دیگر از آیات مربوط به ولایت امیر المؤمنین علیه السلام و دیگر ائمّه معصومین علیهم السلام می‌باشد. این آیه، که کلمه به کلمه آن قابل مطالعه و تعمّق و تفکّر است، دلالت بر عصمت ائمّه اطهار علیهم السلام نیز دارد.

مقدّمه

مقدّمه آیات ۲۸ تا ۳۴ سوره احزاب، همه، خطاب به همسران پیامبر صلی الله علیه و آله است و در لابه‌لای این آیات هفتگانه، آیه تطهیر با مضمون و لحنی متفاوت با سایر آیات، نازل شده است. از جمله این تفاوتها تغییر ضمیرهاست؛ در آیات قبل از آیه تطهیر، ۲۵ ضمیر یا فعل آمده که همگی مؤنّث است و بعد از آیه تطهیر نیز دو ضمیر و فعل وجود دارد که آن هم مؤنّث است، ولی تمام ضمیرها و فعلهای آیه تطهیر، که در وسط این ۲۷ ضمیر و فعلهای مؤنث قرار گرفته، مذکّر می‌باشد، یا ضمیری است که به مذکّر و مؤنّث، هر دو، برمی‌گردد و خلاصه ضمایر مخصوص مؤنّث نیست. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۵۶ آیا این، یک تصادف است، یا فلسفه خاصّی دارد؟ بدون شک تصادف نیست و علّت خاصّی دارد که نباید به آسانی از کنار آن گذشت. اگر منظور از آیه تطهیر هم، همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بود، چرا خطاب آیه عوض شد و ضمیرهای مخصوص مؤنّث بکار برده نشد؟ بی‌شک مضمون و محتوای آیه و تغییر ضمیرها و فعلهای آن، دلالت دارد که منظور این آیه همسران پیامبر نمی‌باشد. توضیح بیشتر در مباحث آینده خواهد آمد.

شرح و تفسیر

آیه تطهیر، برهان روشن عصمت!

آیه تطهیر، برهان روشن عصمت! همانگونه که گفته شد، کلمه کلمه این آیه شریفه قابل مطالعه و تفکّر و تعمّق می‌باشد و مورد بحث و گفتگو واقع شده است، بدین جهت تک تک کلمات آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم: ۱- «إِنَّما»- این کلمه، که معنای فارسی آن واژه «فقط» می‌باشد، برای حصر و انحصار است. از این کلمه معلوم می‌شود که در این آیه شریفه چیزی وجود دارد که برای همه مسلمانها نیست وگرنه نباید از این کلمه استفاده می‌شد. «پلیدی» که در این آیه از آن سخن گفته شده، از همه بر طرف نشده، بلکه از افراد خاصّی که در آیه آمده بر طرف گردیده است؛ علاوه بر این که آن «پلیدی» هم پلیدی خاصّی است که از افراد خاصّی برطرف شده و تنها آنها تطهیر گردیده‌اند. زیرا تقوای عادی و معمولی شامل همه مسلمانان می‌شود و پرهیز از گناهان و معاصی بر همه واجب است؛ امّا آنچه که مقصود این آیه است و مخصوص افراد خاصّی، باید چیزی مخصوص و فراتر از تقوای معمولی باشد! ۲- «یُرِیدُ اللَّهُ؛ خداوند اراده می‌کند» منظور از اراده خداوند در این آیه چیست؟ آیا مراد اراده تشریعی است، یا اراده تکوینی منظور است؟ آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۵۷ پاسخ: برای پاسخ به این پرسش، لازم است توضیحی کوتاه پیرامون اراده تکوینی و تشریعی ارائه کنیم: اراده تشریعی: اراده تشریعی به معنای فرمان و دستورات الهی و به تعبیر دیگر همان واجبات و محرّمات است. آیه ۱۸۵ سوره بقره، یکی از آیاتی است که اراده الهی در آن به معنای اراده تشریعی است. خداوند در این آیه شریفه پس از بیان وجوب روزه ماه رمضان و استثناء این حکم نسبت به مسافران و مریضان، می‌فرماید: یُرِیدُ اللَّهُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَ لا یُرِیدُ بِکُمُ الْعُسْرَ خداوند راحتی شما را می‌خواهد، نه زحمت شما را! منظور از اراده الهی در این آیه، اراده تشریعی است؛ یعنی، احکام خداوند در مورد روزه ماه رمضان آسان است و مشکل نمی‌باشد؛ بلکه تمام احکام اسلام، احکام سختی نیست و لهذا پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرمودند: بُعِثْتُ إِلَیْکُمْ بِالْحَنَفِیَّةِ السَّمْحَةِ السَّهْلَةِ «۱» من با یک دین و شریعت آسان و راحت به سوی شما مبعوث شدم. اراده تکوینی: اراده تکوینی به معنای آفرینش و خلقت است؛ اراده تکوینی خداوند همان اراده آفرینش و خلقت چیزی یا

کسی می‌باشد. نمونه این اراده الهیّه، در آیه ۸۲ سوره یاسین آمده است. خداوند متعال در این آیه شریفه می‌فرماید: إِنَّما أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَیْئاً أَنْ یَقُولَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ فرمان او چنین است که هرگاه چیزی را اراده کند، تنها به آن می گوید: «موجود باش!» آن نیز بی‌درنگ موجود می‌شود!. منظور از اراده در این آیه شریفه، اراده تکوینی است، حقیقتاً خداوند بقدری قوی و پرقدرت است که اگر این عالم عجیب، که ما در آن زندگی می کنیم، و طبق آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۵۸ گفته دانشمندان خورشید آن یک میلیون و دویست هزار مرتبه بزرگتر از زمین است و یکصد میلیارد ستاره در منظومه شمسی آن وجود دارد که متوسّط آنها مثل خورشید است و این تنها در منظومه شمسی است، اگر اراده خداوند تعلّق بگیرد که همانند این عالم ساخته شود کافی است که فرمان ساختن دهد، بلافاصله ایجاد خواهد شد «الْعَظَمَةُ لِلَّهِ الْواحِدِ الْقَهّارِ «۱»»! حال که با دو قسم اراده الهیّه آشنا شدیم، آیا منظور از اراده الهیّه در آیه تطهیر، اراده تشریعی است یا تکوینی؟ یعنی آیا خداوند از اهل البیت علیهم السلام خواسته است که پاک و طاهر باشند و از رجس و پلیدیها دوری گزینند و یا خداوند خود پلیدی و رجس را از وجود آنها شسته و آنها را پاک و طاهر کرده است؟ پاسخ: بدون شک منظور اراده تکوینیه است؛ زیرا دستور به پاکی و تقوا مخصوص اهل البیت نیست، بلکه این دستور عام است و شامل همه مسلمانان می‌شود در حالی که- همانطور که قبلًا گفتیم- مقتضای «انّما» این است که چیز تازه‌ای به اهل البیت علیهم السلام اختصاص داده شده که شامل همه مسلمانان نمی‌شود. نتیجه این که، خداوند متعال با اراده تکوینیّه خویش موهبتی به اهل البیت علیهم السلام کرده و نیرویی به نام «عصمت» در وجود آنان آفریده که هر پلیدی و ناپاکی را از آنها دور می کند و همواره پاک و خالی از گناه و خطا خواهند بود! سؤال: آیا نیروی عصمت که در معصومین علیهم السلام است جنبه اجباری دارد؟ به عبارت دیگر، آیا آن بزرگواران بدون اختیار از گناه اجتناب می کنند و بدون اختیار، فرامین خداوند را اطاعت می‌نمایند؟ و به تعبیر سوم، آیا اگر بخواهند گناه کنند، نمی‌توانند گناه کنند؟ اگر چنین باشد که مقام عصمت افتخار نیست. اگر غیر از این است، آن چیست؟ پاسخ: محال بر دو قسم است: ۱. محال عقلی ۲. محال عادی. «محال عقلی» آن است که چیزی از نظر وقوع محال باشد، مثل این که در لحظه واحد هم شب باشد و هم روز، این عقلًا محال است. یا کتابی که شما مطالعه آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۵۹ می کنید، در لحظه واحد هم ۴۰۰ صفحه داشته باشد و هم ۵۰۰ صفحه! این نیز عقلًا محال است؛ زیرا جمع بین نقیضین عقلًا محال است. «۱» امّا گاهی انجام و وقوع چیزی عقلًا امکان دارد، ولی عادتاً انجام نمی‌شود؛ مثل این که هیچ انسان عاقلی حاضر نمی‌شود بصورت لخت مادر زاد در کوچه و خیابان ظاهر شود. این مسأله عقلًا امکان‌پذیر است، ولی عادتاً محال است. بنابراین نسبت به این مسأله، همه مردم عاقل عصمت دارند، مردم در این مورد دارای عصمت جزئی هستند، زیرا عقل و شعور آنها، اجازه ارتکاب چنین عملی که قُبح و زشتی آن برای همه روشن است را به آنها نمی‌دهد، پس همه انسانها در مقابل بعضی گناهان و کارها عصمت جزئی دارند. اگر قدمی بالاتر نهیم برخی از مردم را خواهیم یافت که در مقابل برخی دیگر از گناهان عصمت جزئی دارند و عادتاً محال است آن را انجام دهند؛ مثل این که محال است که یک روحانی معروف و سرشناس، در روز بیست و یکم ماه مبارک رمضان، و در داخل محراب مسجد و بر روی سجاده نماز و در جلوی چشم همه مردم شراب بنوشد! این کار عقلًا محال نیست؛ ولی برای چنین شخصی عادتاً محال است؛ زیرا مقام و موقعیّت و شخصیّت و عقل و شعورش اجازه ارتکاب چنین کاری را به او نمی‌دهد. امّا معصومین علیهم السلام در مقابل تمام گناهان و خطاها معصومند، یعنی هر چند از نظر عقلی برای آنها هم امکان عصیان و نافرمانی وجود دارد، ولی عادتاً انجام چنین کاری بر آنها محال است؛ چون عقل و تقوا و معرفت و علم و دانش آنها نسبت به تمام گناهان و معاصی، مثل علم و دانش مردم معمولی نسبت به لخت مادر زاد بیرون آمدن از خانه است، همانگونه که مردم عادی در برابر این گناه «معصومند»، ائمّه معصومین علیهم السلام نیز در مقابل تمامی گناهان دارای مقام عصمت آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۰ هستند؛ یعنی عادتاً محال است گناه کنند؛ هر چند عقلًا این کار امکان‌پذیر است. پس عصمت یک امر اجباری نمی‌باشد و به شکلی نیست که اختیار را از کف معصومین گرفته باشد، تا کارهای آنها را از ارزش بیندازد. نتیجه این که، اراده

خداوند در این آیه شریفه، اراده تکوینیّه است و عصمت باعث سلب اختیار و اراده ائمّه معصومین علیهم السلام نمی‌شود و آنها را مجبور بر ترک گناه و معصیت نمی‌نماید، بلکه آن بزرگواران در کمال اختیار به سراغ گناه نمی‌روند. ۳. «الرِّجس»- منظور از رجس چیست؟ رجس به معنای پلیدی است؛ گاه بر پلیدیهای ظاهری مادّی اطلاق می‌شود و گاه در پلیدیهای معنوی استعمال می‌شود و گاه در هر دو به کار می‌رود، همانگونه که راغب در مفردات به این مطلب تصریح کرده است. برای هر کدام از موارد سه‌گانه فوق، یک آیه از قرآن مجید شاهد می‌آوریم: الف- پلیدی معنوی: در آیه ۱۲۵ سوره توبه می‌خوانیم: وَ أَمَّا الَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَتْهُمْ رِجْساً إِلَی رِجْسِهِمْ وَ مَاتُوا وَ هُمْ کافِرون و امّا آنها که در دلهایشان بیماری است، پلیدی بر پلیدیشان افزوده؛ و از دنیا رفتند در حالی که کافر بودند. تعبیر «فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» غالباً برای منافقین به کار می‌رود و حقیقتاً نفاق یک بیماری است، وگرنه انسان یا دستورات الهی را صریحاً می‌پذیرد و مسلمان می‌شود و یا صریحاً رد می‌کند و کافر می‌گردد، امّا این که بظاهر بپذیرد و به آنها عمل کند، ولی در قلب و دل به آن اعتقاد نداشته باشد، این نفاق و دو روئی است و نوعی بیماری محسوب می‌شود. به هر حال، «رجس» در این آیه شریفه به معنای پلیدی معنوی است، زیرا نفاق نوعی پلیدی معنوی محسوب می‌شود نه پلیدی و آلودگی ظاهری. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۱ ب- پلیدی ظاهری: در آیه ۱۴۵ سوره انعام می‌خوانیم: قُلْ لَا أَجِدُ فِی مَا اوحِیَ إِلَیَّ مُحَرَّماً عَلَی طَاعِمٍ یَطْعَمُهُ إِلّا أَنْ یَکُونَ مَیْتَةً أَوْ دَماً مَسْفُوحاً أَوْ لَحْمَ خِنْزِیرٍ فَانَّهُ رِجْسٌ ... (ای پیامبر ما!) بگو: «در آنچه بر من وحی شده، هیچ غذای حرامی نمی‌یابم، به جز این که مردار باشد، یا خونی که (از بدن حیوان) بیرون ریخته، یا گوشت خوک باشد، که اینها همه پلید هستند ... روشن است که رجس در این آیه شریفه به معنای پلیدی ظاهری است. ج- پلیدی معنوی و ظاهری: رجس در آیه ۹۰ سوره مائده در هر دو معنی به کار رفته است؛ در این آیه می‌خوانیم: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَ الْمَیسِرُ وَ الْأَنْصابُ وَ الْأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّیطانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! شراب و قمار و بتها و از لام (/ نوعی بخت‌آزمایی) پلید و از عمل شیطان است، از آنها دوری کنید تا رستگار شوید!. «رجس» در این آیه شریفه هم به معنای پلیدی ظاهری است و هم پلیدی معنوی؛ زیرا شراب پلیدی و آلودگی ظاهری دارد، ولی قمار و ازلام دارای پلیدی ظاهری نمی‌باشند، امّا پلیدی معنوی دارند. نتیجه این که، رجس در آیات قرآن مجید معنای عامی دارد و شامل هرگونه پلیدی، ظاهری و معنوی و اخلاقی و عقیدتی و جسمی و روحی و روانی می‌شود. بنابراین، خداوند متعال در آیه تطهیر به اراده تکوینیّه هرگونه پلیدی (با تمام وسعت معنای آن) را از اهل البیت علیهم السلام دور کرده و آنها را تطهیر نموده است. دلیل ما بر این که رجس در این آیه شریفه شامل پلیدیهای مادّی و معنوی هر دو می‌شود، اطلاق این کلمه است؛ یعنی چون کلمه «الرجس» مقیّد به قید و مشروط به شرطی نشده، و بطور مطلق و بدون قید و شرط بیان شده، شامل هر نوع پلیدی می‌گردد. «وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً»- این جمله در واقع تأکید و تفسیر جمله سابق (لِیُذْهِبَ آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۲ عَنْکُمُ الرِّجْسَ اهْلَ الْبَیْتِ) می‌باشد. طبق این آیه، «اهل البیت» از رجس و هرگونه پلیدی بدور هستند و به اراده تکوینیّه الهیّه، مطهّر و پاک و دارای عصمت مطلقه هستند.

«اهل البیت» کیانند؟

«اهل البیت» کیانند؟ از آیه شریفه تطهیر استفاده کردیم که «اهل البیت» نسبت به سایر مسلمانان دارای یک خصوصیّت و ویژگی هستند که دیگران فاقد آن می‌باشند و آن ویژگی، طهارت و عصمت مطلقه آنان است. ولی اکنون این سؤال مطرح می‌شود که: «اهل البیت» چه کسانی هستند؟ پاسخ: در تفسیر «اهل البیت» نظریّات مختلفی ارائه شده است؛ به چهار نمونه آن توجّه کنید: ۱- برخی از مفسّران اهل سنّت، اهل البیت را به همسران پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تفسیر کرده‌اند. «۱» طبق این تفسیر، علی، فاطمه، حسن، و حسین علیهم السلام جزء اهل البیت نیستند! به تعبیر دیگر، اهل البیت از اقوام «سببی» پیامبر هستند و هیچ یک از منسوبین «نسبی» آن حضرت جزء اهل البیت نمی‌باشند. دلیل این نظریّه این است که آیه تطهیر در بین آیاتی است که همگی مربوط

به زنان پیامبر صلی الله علیه و آله است، هم آیات قبل از آن و هم آیه پس از آن، پس سیاق آیه اقتضاءِ می‌کند که این آیه شریفه نیز مربوط به همسران پیامبر صلی الله علیه و آله باشد. و لکن این نظریّه به سه دلیل باطل است: اوّل: همانطور که گذشت در آیات پنج‌گانه قبل از آیه تطهیر و نیز در صدر آیه ۳۲ سوره احزاب، که آیه تطهیر در ذیل آن آمده است، مجموعاً ۲۵ ضمیر و فعل بصورت مؤنّث آمده است و در آیه بعد (آیه ۳۳) نیز دو مورد فعل و ضمیر مؤنّث بکار رفته است، امّا ضمایر و افعال آیه تطهیر همه مذکّر است، که یا اختصاص به مردان دارد و یا شامل مردان و زنان هر دو می‌شود، ولی قطعاً شامل عدّه خاصّی از آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۳ زنان به تنهایی نمی‌شود. بنابراین، با توجّه به این که قرآن کلام خداست و کلام خداوند فصیح ترین کلمات است، قطعاً در تغییر ضمیرها و فعلها مطلبی مورد نظر بوده است و لا- بد منظور از اهل بیت افرادی دیگر غیر از زنان پیامبر بوده است که خداوند سیاق آیه تطهیر را متمایز از آیات قبل و بعد نازل کرده است. نتیجه این که، طبق این بیان منظور از اهل البیت قطعاً نمی‌تواند همسران پیامبر باشد، بلکه منظور افراد دیگری است که باید با دلیل و برهان آنها را جست. دوم: دومین دلیل بر بطلان این عقیده این است که با توجّه به شرح و تفسیر آیه تطهیر، اهل البیت با ید دارای ویژگی عصمت مطلقه باشند، کدام یک از دانشمندان و مفسّران شیعه یا سنّی، برای همسران پیامبر عصمت قائل شده است؟ همسران پیامبر هر چند غالباً انسانهای خوبی بودند، ولی نسبت به بعضی از آنها نه تنها نمی‌توان ادّعای عصمت کرد، بلکه می‌توان ارتکاب گناهان بزرگی را با ادلّه و شواهد روشن به اثبات رساند، به یک نمونه آن توجّه کنید: علیّ بن أبی طالب علیه السلام تنها خلیفه‌ای بود که هم امتیاز نصب از سوی پروردگار را داشت و هم امتیاز انتخاب از سوی مردم و مسلمانان! آن هم انتخابی متفاوت با سه خلیفه پیشین؛ زیرا خلیفه اوّل توسط افراد معدود و خاصّی در سقیفه بنی ساعده انتخاب شد و سپس مردم مجبور به بیعت با او شدند و خلیفه دوم تنها از سوی خلیفه اوّل نصب شد و خلیفه سوم تنها با سه رأی از آراء شورای شش نفره زمام امور را به دست گرفت؛ ولی علی علیه السلام با اقبال عامّه مردم، که با رضا و میل باطنی به سوی او آمده بودند، مواجه شد و بیعت کرد. ازدحام مردم برای بیعت با آن حضرت بقدری زیاد بود که حضرت فرمود: «ترسیدم حسن و حسین زیر دست و پای مردم از بین بروند! «۱»» امّا یکی از زنان پیامبر را می‌بینیم که با خلیفه بر حق پیامبر، به مخالفت بر می‌خیزد و بیعت خویش را می‌شکند و بر خلاف دستور پیامبر صلی الله علیه و آله که به زنان آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۴ خویش سفارش کرده بود که پس از مرگ وی از خانه‌هایشان خارج نشوند، از مدینه خارج می‌شود و سوار بر شتر به سمت بصره حرکت می‌کند؛ هنگامی که به سرزمین حواب می‌رسد و صدای پارس سگها را می‌شنود، به یاد فرمایش پیامبر صلی الله علیه و آله می‌افتد که فرمود: «یکی از شما سوار بر جمل از مدینه خارج می‌شود و به سرزمین حواب می‌رسد و در آنجا سگها برای او پارس می‌کنند، او از راه خدا خارج شده است.» وقتی از نام سرزمین می‌پرسد، به او می‌گویند: «اینجا سرزمین حواب است» تصمیم به بازگشت می‌گیرد؛ ولی جنگ افروزان جنگ جمل، با حیله‌ای او را فریب می‌دهند تا به مسیر خود ادامه بدهد. «۱» آیا چنین زنی که با سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله و خلیفه او مخالفت کرده و به جنگ خلیفه پیامبر پرداخته و عامل ریختن خون بیش از هفده هزار تن از مسلمانان شده، معصوم است و رجس و پلیدی از او بدور است؟ جالب این که او خود نیز به اشتباهش اعتراف می‌کند و در پاسخ به سؤالی پیرامون این جنگ و انگیزه شروع آن و این که مسئولیّت خونهای ریخته شده بر عهده کیست؟ تنها اظهار تأسّف می‌کند و آن را تقدیر الهی می‌شمرد! و آرزو می‌کند که ای کاش چنین اتّفاقی نمی‌افتاد! علی‌رغم این که او خود به اشتباهش اعتراف می‌کند و آن را به شکل غیر قابل قبولی توجیه می‌کند، بعضی از دانشمندان متعصّب اهل سنّت، آن را نوعی اجتهاد تلقّی نموده و کار عایشه را به هیچ وجه تخطئه نمی‌کنند! آیا این، سخن صحیحی است؟ آیا اجتهاد در مقابل خلیفه مسلّم پیامبر خدا که به گفته خود عایشه «او بهترین مردم است و هر کس بغضش را داشته باشد کافر است.» اجتهاد صحیحی است؟ وانگهی اگر این راه را بگشائیم دیگر هیچ گنهکار و خطاکاری وجود نخواهد داشت، زیرا هر خطاکاری خطای خویش را در لباس آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۵ اجتهاد توجیه می‌کند و آن را نوعی استنباط و اجتهاد خویش تلقّی می‌کند! نتیجه این که، جنگ

جمل هیچ توجیه منطقی ندارد و بدون شک جنگ افروزان آن گناهکار و خطاکارند و نمی‌توان آنها را از رجس و پلیدی طاهر دانست. سوم: همانگونه که در بحثهای آینده خواهد آمد روایات زیادی از طرق شیعه و اهل سنّت داریم که اهل بیت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام و حسن و حسین علیهم السلام می‌باشند، نه زنان پیامبر ۲- نظریّه دوم این است که منظور از «اهل البیت»، شخص پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، علی، حسن، حسین، و فاطمه علیهم السلام و همسران پیامبر می‌باشد. «۱» طبق این نظریّه، یکی از اشکالات سه‌گانه نظریّه اوّل (اشکال اوّل) از بین می‌رود، چون مجموعه‌ای از زنان و مردان می‌توانند مخاطب ضمیر مذکّر باشند ولی دو اشکال دیگر (که شرح آن در نقد نظریّه اوّل گذشت) نسبت به زنان پیامبر در اینجا هم مطرح می‌باشد، بنابراین نظریّه فوق نیز قابل قبول نیست. ۳- برخی دیگر از مفسّران، «اهل البیت» را به ساکنین مکّه مکرّمه تفسیر کرده و گفته‌اند: منظور از «البیت» در جمله «اهل البیت» خانه خدا، کعبه معظّمه است، بنابراین، «اهل البیت» به کسانی که اهل و ساکن مکّه هستند اطلاق می‌شود. بطلان این نظریّه هم روشن است و دو اشکال نظریّه اوّل در اینجا نیز مطرح می‌باشد. علاوه بر این که مردم مکّه امتیازی نسبت به مردم مدینه نداشتند؛ تا خداوند رجس و پلیدی را فقط از آنها دور کرده باشد. ۴- نظریه چهارم، که نظریّه تمام علمای شیعه است و هیچ یک از اشکالات فوق بر آن وارد نمی‌باشد، این است که منظور از «اهل البیت» افراد خاصّی از خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله، یعنی علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام و در رأس آنها شخص پیامبر صلی الله علیه و آله می‌باشد. شاهد بر صحّت این نظریّه این که هیچ یک از اشکالات سه‌گانه مطرح شده در آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۶ نظریه اوّل اینجا نمی‌آید. بعلاوه روایات فراوانی دالّ بر نظریّه چهارم وجود دارد. علّامه طباطبائی در المیزان تعداد این روایات را بیش از ۷۰ روایت می‌داند. «۱» و جالب این که بیشتر روایات مذکور در کتب دست اوّل اهل سنّت آمده است، از جمله: ۱- صحیح مسلم «۲» ، که از معتبرترین کتابهای حدیثی آنهاست. ۲- صحیح ترمذی «۳» ، یکی از کتابهای ششگانه صحاح. ۳- المستدرک علی الصّحیحین «۴» ۴- السّنن الکبری للبیهقی «۵» ، این کتاب هر چند غالباً حاوی روایات فقهی است، ولی روایات غیر فقهی نیز در آن وجود دارد. ۵- الدّرّ المنثور سیوطی «۶» ۶- شواهد التّنزیل «۷» حاکم حسکانی نیشابوری. ۷- مسند احمد «۸» بنابراین، روایاتی که «اهل البیت» را به پنج تن آل عبا علیهم السلام تفسیر کرده، هم از نظر تعداد در حدّ بالایی است و هم در کتب معتبر و دست اوّل اهل سنّت آمده است. فخر رازی پیرامون مقدار این روایات و میزان اعتبار آن اعتراف جالبی دارد؛ ایشان در ذیل تفسیر آیه مباهله (۶۱ آل عمران) می‌گوید: و اعلم ان هذه الروایهٔ کالمتفق علی صحتها بین اهل التفسیر و الحدیث. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۷ این روایت (که اهل البیت را تفسیر می‌کند) روایتی است که دانشمندان اهل تفسیر و حدیث، همه اتّفاق بر صحّت آن دارند. «۱» نتیجه این که، روایاتی که «اهل البیت» را تفسیر می‌کند از نظر مقدار و اعتبار قابل گفتگو نیست. از میان این همه روایت، تنها به ذکر یک حدیث، یعنی حدیث کساء، قناعت می‌کنیم. حدیث کساء به دو شکل نقل شده است: ۱- مفصّل ۲- مختصر. حدیث مفصّل کساء، که معمولًا برای شفای بیماران و حلّ مشکلات و برطرف شدن گرفتاریها خوانده می‌شود، متواتر نیست. امّا حدیث مختصر کساء متواتر است و مضمون آن چنین است: «روزی مقداری پارچه برای پیامبر صلی الله علیه و آله آوردند، پیامبر به دنبال علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام فرستاد، آنها به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند، حضرت آنها را زیر آن پارچه قرار داد، سپس فرمود: اللَّهُمَّ إِنَّ هؤُلاءِ أَهْلُ بَیْتی وَ خاصَّتی اذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ، فَنَزَلَ جِبْرَئیلُ «إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً» پروردگارا! اینان اهل بیت من هستند، پلیدی را از آنان دور کن. سپس جبرئیل نازل شد و آیه تطهیر را آورد. در کتب اهل سنّت در ذیل این روایت جمله زیر نیز آمده است: «امّ سلمه جلو آمد و از پیامبر اجازه خواست که او هم زیر آن پارچه قرار گیرد و به آن جمع بپیوندد، پیامبر فرمود: «تو آدم خوبی هستی ولی اینجا، جای تو نیست. «۲»» در حدیث دیگری همین جریان برای عایشه نیز نقل شده است. «۳» نتیجه این که، طبق این روایت، اهل البیت پنج تن آل عبا علیهم السلام هستند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۸ سؤال: فلسفه این کار چه بوده است؟ چرا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

آنها را به زیر پارچه برد و آن جمله زیبا را در مورد اهل البیت خویش فرمود؟ چرا به امّ سلمه و عایشه اجازه نداد به زیر آن پارچه بروند؟ جواب: هدف پیامبر صلی الله علیه و آله از این تشریفات و ریزه‌کاریها، جداسازی است. حضرت می‌خواهد اهل البیت را بشکلی معرّفی کند که هیچ‌گونه اشکالتراشی امکان‌پذیر نباشد و کمترین ابهام و اجمالی باقی نماند، تا دیگران در آن زمان و زمانهای بعد دانسته یا ندانسته، اهل البیت را به اشخاص و افراد دیگری تطبیق ندهند. بدین جهت حتّی به این تشریفات هم اکتفاء نمی‌کند، بلکه طبق روایت عجیبی که در منابع مختلف، از جمله شواهد التّنزیل، آمده است (به نقل از انس بن مالک، خادم مخصوص آن حضرت) می‌خوانیم: آن حضرت پس از این ماجرا هر روز بعد از اذان صبح و قبل از اقامه نماز جماعت جلوی خانه علی و فاطمه می‌ایستاد و این جمله را تکرار می‌کرد: الصَّلاةَ یا أَهْلَ الْبَیْتِ. «إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً» ای اهل بیت پیامبر! هنگام نماز صبح است. سپس آیه تطهیر را تلاوت می‌فرمود. و این کار را برای شش ماه مداوم و پی‌درپی تکرار می‌کرد! «۱» روایت فوق از ابو سعید خدری نیز نقل شده و ایشان می‌گوید: «پیامبر هشت ماه پی‌درپی هر روز صبح این کار را انجام می‌داد!» «۲» شاید پیامبر بیش از مدت مذکور این کار را انجام داده باشد، ولی انس بن مالک بیش از شش ماه و ابو سعید خدری بیش از هشت ماه پی‌درپی ندیده باشند. «۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۶۹ بنابراین، هدف پیامبر از این امور جداسازی اهل البیت از دیگران و تعیین مصداق روشن و کامل و منحصر به فرد آن است که حقیقتاً بطور تمام و کمال این جداسازی را انجام داد، بگونه‌ای که در هیچ مورد دیگری سراغ نداریم که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مطلبی را این قدر تکرار نموده و بر آن پافشاری کند. آیا با این همه تأکیدات و توصیه‌ها و توضیحات بی‌انصافی نیست که بگوئیم اهل البیت غیر از پنج تن آل عبا هستند و تفسیرهای نادرستی ارائه دهیم؟! راستی چرا در مطالبی چنین روشن و واضح که همچون روز روشن، آشکار است، برخی به بیراهه رفته‌اند و خود و دیگران را گرفتار ساخته‌اند؟ جواب این سؤال نیز واضح است و آن این که: تفسیر به رأی و پیشداوری حجابی ضخیم بر چشم و گوش آنها افکنده است. ضخامت این حجاب متأسّفانه آن قدر زیاد است که روز روشن را هم نمی‌توانند باور کنند! و یا نمی‌خواهند بپذیرند! پروردگارا! ما همواره نیازمند هدایت و راهنمایی تو هستیم. ما را لحظه‌ای از انوار هدایتت محروم مفرما! بار الها! ما را از تفسیر به رأی و پیشداوری، مخصوصاً در آستان قرآن مجید و معارف دین برهان، و در رسیدن به حقیقت یاریمان فرما!

پاسخ به چند سؤال

پاسخ به چند سؤال سؤالات مختلفی پیرامون آیه تطهیر مطرح شده است، که چند نمونه آن را مطرح نموده، به پاسخ آن می‌پردازیم: سؤال اوّل: حدّ اکثر چیزی که آیه تطهیر دلالت بر آن دارد، عصمت اهل البیت، یعنی علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام و در رأس آنها پیامبر صلی الله علیه و آله است، ولی آیه فوق هیچ ارتباطی به مسأله ولایت و امامت ندارد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۰ به عبارت دیگر، بحث ما پیرامون آیاتی است که دلالت بر ولایت و امامت امیر المؤمنین علیه السلام دارد و آیه فوق دلالت بر این امر ندارد، بلکه نهایت چیزی که دلالت دارد عصمت اهل البیت است. چرا به این آیه استدلال کرده‌اید؟ پاسخ: اگر مقام عصمت برای اهل البیت علیهم السلام ثابت شود، امامت هم همراه آن است؛ زیرا همانگونه که گذشت، امام مطاع بی‌قید و شرط است و اطاعت از امام بدون هیچ قید و شرطی بر همه واجب است و اطاعت بی‌قید و شرط برای غیر معصوم ممکن نیست، پس امام باید معصوم باشد. و از سوی دیگر اگر قرار شود امامی انتصاب یا انتخاب شود، با وجود معصوم نباید به سراغ غیر معصوم رفت. خداوند در آیه ۱۲۴ سوره بقره، که در مورد حضرت ابراهیم علیه السلام است، در مقام پاسخ به تقاضای امامت حضرت ابراهیم علیه السلام و پس از این که آن حضرت امتحانات سخت و مشکلی را پست سر می‌گذارد، او را به امامت نصب می‌کند، و پس از وصول به پیامبری و اولو العزمی و خلیل الرّحمن بودن، منصبی بالاتر به نام امامت به او می‌دهد. ولی در مقابل تقاضای آن حضرت

برای استمرار امامت در نسل و ذریّه‌اش می‌فرماید: «لا یَنالُ عَهْدی الظَّالِمینَ؛ عهد امامت من به ظالمین نمی‌رسد.» و بدینسان عصمت را جزء لا ینفکّ امامت مطرح می کند و کسانی که حتّی قبل از امامت آلوده به ظلم شده‌اند را شایسته امامت نمی‌داند. سؤال دوم: قبول داریم که هر امامی باید معصوم باشد؛ ولی آیا هر معصومی امام است؟ مگر حضرت زهراء علیها السلام معصوم نبود، پس چرا امام نشد؟ پاسخ: عصمت در میان زنان ملازم با امامت نیست؛ ولی در بین مردان ملازم است و لهذا معصومی غیر از پیامبران و ائمّه علیهم السلام در بین مردان جهان سراغ نداریم! سؤال سوم: در مباحث قبل گفته شد که اختلاف ضمیرهای آیه تطهیر با آیات قبل و بعد آن، که در مورد زنان پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است، سبب می‌شود که مخاطب آیه تطهیر اشخاصی دیگر غیر از همسران پیامبر باشند، در حالی که شبیه این اختلاف ضمیرها را در داستان فرزند دار شدن حضرت ابراهیم علیه السلام در کهولت سن داریم، ولی در عین حال همسر آن حضرت هم مخاطب آیه هست. در آیه ۷۳ آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۱ سوره هود می‌خوانیم: قالُوا أَ تَعْجَبینَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ و بَرَکاتُهُ عَلَیْکُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ إِنَّهُ حَمِیدٌ مَجِیدٌ (فرشتگان) گفتند: «آیا از فرمان خدا تعجّب می کنی؟! این رحمت خدا و برکاتش بر شما خانواده است؛ چرا که او ستوده و والاست. طبق این آیه، همسر حضرت ابراهیم مخاطب ضمیر مذکّر «علیکم» می‌باشد. پاسخ: مخاطب جمله «أ تعجبین» فقط همسر ابراهیم است، بدین جهت فعل بصورت مفرد مخاطب مؤنّث آمده است، ولی مخاطب «علیکم» تمام خانواده حضرت ابراهیم، از زن و مرد است، در حالی که مخاطب آیه تطهیر، طبق ادلّه ای که گذشت، زنان پیامبر نمی‌توانند باشند، نه مستقلًا و نه در کنار پنج تن آل عبا. سؤال چهارم: اگر مخاطب آیه تطهیر فقط پنج تن آل عبا علیهم السلام هستند، پس چرا این آیه در لابه‌لای آیات مربوط به همسران پیامبر قرار گرفته است؟ پاسخ: همانگونه که علّامه طباطبائی «۱» و دیگران فرموده‌اند، آیات قرآن همگی با هم نازل نشده است، حتّی گاهی جمله‌های یک آیه نیز یک مرتبه نازل نمی گشت. بلکه آیات قرآن بر حسب نیازها و حوادث نازل می‌شد؛ بنابراین، امکان دارد که داستان زنان پیامبر صلی الله علیه و آله در برهه‌ای از زمان مطرح شده باشد و به دنبال آن آیات مربوطه نازل گشته باشد و پس از مدّتی داستان اصحاب کساء و تقاضای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مبنی بر تطهیر اهل البیت مطرح و به دنبال آن آیه تطهیر نازل شده باشد و سپس آیات دیگر متناسب با ظروف خاصّ و حوادث مخصوصی نازل شده باشد. بنابراین، لازم نیست تمام آیات قرآن پیوند خاصّی با یکدیگر داشته باشند. نتیجه، این آیه تطهیر هم دلالت بر عصمت پنج تن آل عبا علیهم السلام دارد و هم ولایت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام از آن استفاده می‌شود. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۳ آیات فضائل اهل البیت علیهم السلام

۲ آیه مودّت

اشاره

۲ آیه مودّت قُلْ لاأَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبی وَمَنْ یَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِیها حُسْناً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَکُورٌ «سوره شوری، آیه ۲۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۵ آیه مودّت قُلْ لَاأَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبی وَمَنْ یَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِیهَا حُسْناً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَکُورٌ (ای پیامبر ما!) بگو: «من هیچ پاداشی از شما بر رسالتم در خواست نمی کنم، جز دوست داشتن نزدیکانم (/ اهل بیتم)» و هر کس کار نیکی انجام دهد، بر نیکی‌اش می‌افزاییم؛ چرا که خداوند آمرزنده و سپاسگزار است. «سوره شوری، آیه ۲۳»

دورنمای بحث

دورنمای بحث دانشمندان عامّه در تفسیر این آیه نیز گرفتار پیشداوریها و تفسیر به رأی شده‌اند و لهذا نظرات بسیار عجیبی ارائه داده‌اند، که در ادامه بحث به آن خواهیم پرداخت؛ امّا دانشمندان شیعه در سایه مکتب اهل البیت تفسیر روشن و خوبی ارائه

کرده‌اند

سیری در آیات قبل

سیری در آیات قبل برای روشنتر شدن تفسیر آیه مودّت، لازم است بحث اجمالی پیرامون آیه قبل، یعنی آیه ۲۲ سوره شوری، و نیز صدر آیه مودّت که در بالا ذکر نشده، داشته باشیم. «وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ»- پس از آن که خداوند در آیات قبل سرانجام ستمکاران را بیان می کند و آینده تاریک آنها را ترسیم می‌نماید، به ترسیم آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۶ آینده روشن مسلمانانی می‌پردازد که ایمان و عمل را با هم آمیختند و تنها به شهادت بر یکتایی خدا و نبوّت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله قناعت نکرده، بلکه به دنبال آن در انجام کارهای صالح و شایسته پافشاری به خرج دادند. در این آیه شریفه، ضمن ترسیم آینده مؤمنینی که عمل صالح دارند به سه پاداش مهمّ آنها در سرای آخرت اشاره می‌شود، که هر کدام از دیگری ارزشمند تر است: ۱- «فِی رَوْضاتِ الْجَنَّاتِ»- اوّلین پاداش آنها این است که در جهان آخرت به هنگامی که به بهشت وارد شدند در «رَوْضَات الْجَنات» مسکن می گزینند. سؤال: «روضات الجنّات» کجاست؟ پاسخ: اگر سراسر قرآن را مطالعه کنیم، این جمله را جز در آیه ۲۲ سوره شوری نمی‌یابیم. عرب به باغهای سرسبز، پرپشت، پرآب و با طراوت، «روضه» می گوید، که جمع آن «روضات» است. البتّه گاهی به محلّ اجتماع آب هم این کلمه اطلاق شده است، ولی منظور از «روضه» در اینجا همان معنای اوّل است. پس روضات الجنّات به معنای باغهای بهشت است. سؤال: با توجّه به این که سراسر بهشت بسان باغ سرسبز و خرّمی است، این جمله «باغهای بهشت» به چه معنا است؟ پاسخ: از جمله فوق استفاده می‌شود که علاوه بر خود بهشت، باغهای مخصوصی وجود دارد که متعلّق به بندگان خاصّ خداست. نتیجه این که، اوّلین پاداش و امتیاز مؤمنین دارای اعمال صالحه، «روضات الجنّات» است. ۲- «لَهُمْ ما یَشاءُون» مؤمنین دارای اعمال شایسته، علاوه بر این که در باغهای مخصوص و ویژه بهشت سکنا می گزینند، هر آنچه را هم بخواهند برای آنها فراهم می‌شود. واقعاً در مورد نعمتهای مادّی بالاتر از این مسأله تصوّر نمی‌شود، که انسان هر آنچه میل داشته باشد و بخواهد به او بدهند! ۳- «عِنْدَ رَبِّهِمْ»- نعمتهای بهشتی مخلوطی از نعمتهای مادّی و معنوی است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۷ از نظر نعمتهای مادّی، همانطور که گذشت، مؤمنینی که اعمال صالح دارند در بهترین وضعیّت هستند، و از نظر معنوی نیز چنین هستند؛ زیرا در جوار قرب خدا می‌باشند، «عند ربّهم» هستند، همان مقامی که در سوره آل عمران، آیه ۱۶۹، برای شهداء نقل شده است. ولی این که منظور از «عند ربّهم» چیست؟ و چه برکاتی دارد؟ برای ما روشن نیست. «ذلِکَ هُوَ الْفَضلُ الْکَبیرُ»- از آنجا که عالیترین نعمتهای مادّی و معنوی برای مؤمنین دارای اعمال صالح در بهشت آماده شده است، بدین جهت خداوند آن را «فضل بزرگ» نامیده است و هنگامی که خداوند بزرگ چیزی را به عنوان «فضل کبیر» توصیف کند، پیداست که به قدری عظمت دارد که هر چه فکر کنیم از آن بالاتر است. نتیجه این که، معیار بندگی خداوند دو چیز است؛ ایمان و عمل صالح. بنابراین چیزهای دیگر مانند علم و ثروت، مال و قدرت، اعتبار اجتماعی و مانند آن، زمانی ارزش محسوب می‌شود که در مسیر ایمان و عمل صالح قرار گیرد. «ذلِکَ الَّذِی یُبَشِّرُ اللَّهُ عِبادَهُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ»- در این آیه شریفه نیز تکرار می کند که «روضات الجنّات» و «لهم ما یشاءُون» و «عند ربّهم» چیزی است که خداوند به بندگان مؤمن دارای اعمال صالحه بشارت داده است، تا رنجهای طاعت و بندگی و مبارزه با هوای نفس بر آنان سخت جلوه نکند. با توجّه به توضیح کوتاهی که پیرامون آیه فوق داده شد، به شرح و تفسیر آیه مودّت توجّه کنید:

شرح و تفسیر

مودّت اهل بیت، پاداش رسالت

مودّت اهل بیت، پاداش رسالت «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً»- بدون شک پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در راه ابلاغ رسالت خویش و انجام مأموریّتهای الهی، رنجهای فراوان و زحمتهای زیادی متحمّل شد؛ ولی هرگز در مقابل این کارهای با ارزش از کسی طلب اجر و پاداش نکرد و آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۸ در مقابل برخی از مسلمانان که به خدمت آن حضرت رسیدند و عرض کردند: «اگر مشکلات مالی پیدا شد اموال ما بدون هیچ گونه قید و شرطی در اختیار تو می‌باشد» آیه فوق نازل شد «۱» که پیامبر از هیچ کس در مقابل رسالت مزدی نمی‌طلبد. «إِلَّا الْمَوَدَّةَ فی الْقربی»- پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تنها یک چیز از مسلمانان، به عنوان اجر و مزد رسالت طلب کرد و آن «دوستی نزدیکانش» بود. نتیجه این که، پیامبر اسلام در مقابل زحمات بیست و سه ساله‌ای که برای اسلام و مسلمانان کشید یک چیز درخواست کرد و آن «مودّت قُربی» بود.

«قربی» کیانند؟

«قربی» کیانند؟ تمام بحث در این آیه شریفه، پیرامون کلمه «قربی» و تفسیر آن دور می‌زند. راستی منظور از قربی چه کسانی هستند، که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله دوستی و مودّت آنها را به عنوان اجر و مزد رسالت از مسلمانان خواسته است؟ بعضی از دانشمندان و مفسّران خیلی ساده از کنار این آیه شریفه گذشته‌اند و به خویش زحمت تأمّل و تفکّر نداده‌اند و یا چون با پیشداوریهای آنان هماهنگ نبوده، چنین وانمود کرده‌اند! در حالی که آیه شریفه عمق زیادی دارد. برای پی بردن به عظمت آیه و آنچه در آن مطرح شده است، همین مسأله را از زبان سایر پیامبران علیهم السلام در قرآن مجید جستجو می‌کنیم. اگر سری به سوره شعراء بزنیم، خواهیم دید که مسأله اجر و مزد رسالت قبل از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله از زبان پنج تن از پیامبران بزرگ دیگر، حضرت نوح، هود، صالح، لوط، و شعیب علیهم السلام، نیز مطرح شده است. ولی آن بزرگواران هیچ اجر و مزدی، حتّی دوستی نزدیکان خویش را طلب نکرده‌اند! تمام این بزرگواران فرموده‌اند: آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۷۹ وَ مَا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلَی رَبِّ الْعالَمِینَ «۱» من برای این دعوت (و رسالت) هیچ اجر و مزدی از شما نمی‌طلبم، اجر من تنها بر پروردگار عالمیان است! راستی چطور این پیامبران هیچ گونه اجر و مزدی در خواست نکرده‌اند، ولی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله «دوستی نزدیکانش» را به عنوان اجر و مزد رسالت خویش مطرح کرده است؟ آیا مقام پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بالاتر بوده، یا مقام سایر پیامبران الهی علیهم السلام؟ بدون شک خاتم الانبیاء، حضرت محمّد مصطفی صلی الله علیه و آله افضل از تمام انبیاء بوده است و لهذا در روز قیامت هر پیامبری فقط شاهد بر امّت خویش است، ولی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله شاهد و گواه بر تمام گواهان و شاهدان می‌باشد (فَکَیْفَ إِذا جِئْنا مِنْ کُلِّ امَّةٍ بِشَهیدٍ وَ جِئْنا بِکَ عَلی هؤُلاءِ شَهیداً «۲»). راستی مسأله پیچیده‌تر و مشکل تر شد! چطور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله که برترین پیامبر خداست اجر و مزد رسالت می‌طلبد، در حالی که هیچ یک از پیامبران الهی گذشته اجر و مزدی نطلبیده‌اند؟! حقیقتاً آیه قابل بحث و تأمّل و دقّت است، هر چند متأسّفانه برخی بسیار ساده از کنار آن گذشته‌اند، تا دچار عذاب وجدان نشوند و از شلّاق‌های بیدار باش وجدان فرار کنند! سؤال: هدف پیامبر صلی الله علیه و آله از این اجر و مزد چه بوده است. آیا این اجر و مزد را صرفاً برای خود می‌خواسته؛ یا در این تقاضا هم، اهداف مقدّس دیگری نهفته است که سود آن به مردم و مسلمانان بازگشت می‌کند؟ پاسخ: برای روشن شدن این پرسش لازم است دو آیه دیگر از قران مجید را در کنار آیه مودّت بنهیم، تا آیات قرآن یکدیگر را تفسیر کنند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸۰ ۱- در آیه شریفه ۴۷ سوره سبأ می‌خوانیم: قُلْ ما سَأَلْتُکُم مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَکُمْ إِنْ أَجْرِیَ الّا عَلَی اللَّهِ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْءٍ شَهیدٌ؛ (ای پیامبر اسلام!) بگو: «هر اجر و پاداشی از شما خواسته‌ام (مودهٔ قربی) برای خود شماست؛ اجر من تنها بر خداوند است، و او بر همه چیز گواه است! این آیه شریفه تا اندازه‌ای ابهام ناشی از آیه مودّت را روشن کرد و معلوم شد که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز همچون سایر پیامبران هیچ اجر و مزدی برای خویش از مردم نخواسته است و مسأله «مودّت قربی» در حقیقت بخاطر خود مردم مطرح شده است! ۲- در آیه ۵۷

سوره فرقان، که در حقیقت مفسّر آیه ۴۷ سوره سبأ است، و چگونگی فایده «مودّت قربی» را برای مردم روشن می‌کند، می‌خوانیم: قُلْ مَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلى رَبِّه سَبيلًا (ای پیامبر اسلام) بگو: «من در برابر آن (ابلاغ آیین خدا) هیچ گونه پاداشی از شما نمی‌طلبم؛ مگر کسی که بخواهد راهی به سوی پروردگارش برگزیند (این پاداش من است). آیه قبل نشان داد که اجر رسالت سود شخصی برای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ندارد، بلکه فایده آن به خود مردم بازمی‌گردد و این آیه نشان می‌دهد که اساساً طرح مسئله اجر رسالت، خود در راستای استمرار اهداف رسالت است و در حقیقت سود آن به اصل آیین بازمی‌گردد. نتیجه این که، مسأله «اجر و مزد رسالت» یک نفع و سود شخصی که اختصاص به پیامبر اسلام داشته باشد نیست و آن حضرت نیز مانند سایر انبیاء از مردم هیچ اجر و مزد شخصی طلب نکرده است، بلکه اجر رسالت، که در آیه مودّت مطرح شده، در حقیقت باعث استمرار رسالت است. حال با توجّه به این نکته که «مودّت قربی» چنین ارزش فوق العاده ای دارد که باعث استمرار رسالت می‌باشد، آیا باید از کنار این آیه شریفه به آسانی گذشت، تا مبادا پیشداوریها و اعتقادات باطل، دستخوش نوسان و تغییر شود؟! آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸۱

تفسیر «قربی» از منظر شیعه

تفسیر «قربی» از منظر شیعه علماءِ شیعه با تفکّر و دقّت در این آیه شریفه بالاتّفاق معتقدند که منظور از «قربی» اهل بیت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است. و بی‌شک «ولایت» استمرار رسالت و همسنگ و همطراز آن است. و لهذا این اجر (مودّت قربی) متناسب آن کار (رسالت) می‌باشد؛ علاوه این که، ولایت مردم را به سوی خداوند رهنمون می‌شود. اگر آیه مودّت را، طبق آنچه علما و مفسّران شیعه تفسیر کرده‌اند، تفسیر کنیم هم معنای آیه مودّت روشن می‌شود وهم آیات دیگری که در ارتباط با این آیه است واضح می‌گردد و معلوم می‌شود ارتباط بین آنها یک ارتباط منطقی و صحیح است. جالب این که در دعای ندبه، که یک دوره معارف الهی و مشحون از ولایت است، آیات سه‌گانه فوق مطرح شده و از آن نتیجه‌گیری خوب و مناسبی شده و از ائمّه به عنوان راههای منتهی به رحمت و رضوان الهی یاد شده است.

نظرات اهل سنّت پیرامون «قربی»

نظرات اهل سنّت پیرامون «قربی» علماء اهل تسنّن تفسیرهای مختلفی در این زمینه ارائه داده‌اند، که هیچ کدام متناسب با آیه نیست. به چند نمونه آن توجّه کنید: ۱- از جمله گفته‌اند که منظور از «قربی» محبّت و مودّت اهل بیت پیامبر است؛ ولی مودّتی خالی از ولایت و امامت و خلافت! و تنها علاقه ظاهری به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت پاک آن حضرت! امّا آیا می‌توان این دوستی ساده را همطراز رسالت دانست؟ آیا محبّت معمولی بدون ولایت و امامت، می‌تواند اجر رسالت و معادل آن باشد؟ علاوه بر این، چطور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تقاضای اجر رسالت (به معنایی که شما می‌گویید) کرده است؟ در حالی که هیچ کدام از پیامبران پیشین چنین تقاضایی نداشتند، بلکه اجر خویش را از خدا می‌خواستند. بنابراین، تفسیر فوق قابل پذیرش نیست. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸۲ ۲- برخی دیگر «قربی» را به کارهای نیک، که انسان را به خداوند نزدیک می‌کند، تفسیر کرده‌اند، بنابراین «مودّت قربی» به معنای عشق به کارهای خوب است؛ دوست داشتن نماز، روزه، حج، جهاد، صله رحم، احترام به بزرگان و دیگر کارهای خوب، اجر و مزد رسالت محسوب می‌شود! ۳- برخی گفته‌اند «فی» در آیه مودّت به معنای «لام» است، در این صورت معنای آیه چنین می‌شود: «اجر و پاداش رسالت من این است که مرا دوست داشته باشید؛ چون خویشاوند شما هستم!» سپس شجره‌نامه مفصّلی برای این منظور درست کرده‌اند و نسبت همه قبیله‌های عرب به پیامبر صلی الله علیه و آله را بیان کرده‌اند، که همه

بنوعی منسوب به پیامبر صلی الله علیه و آله بوده‌اند! ولی اشکال این تفسیر روشن است؛ چون: اوّلًا: استعمال «فی» به معنای «لام» بسیار کم و نادر است و دلیل و شاهدی بر این که در آیه فوق بدین معنی باشد نداریم. ثانیاً: دوستی شخصی پیامبر صلی الله علیه و آله همسنگ نبوّت و رسالت نیست، و مزد رسالت باید متناسب با خود رسالت باشد. آیا این جمله که: «مرا دوست داشته باشید و اذیّت نکنید چون خویشاوند شما هستم» همسنگ و همطراز رسالت است؟ آیا این تفسیر باعث افت معنای بلند آیه شریفه نمی‌شود؟ ۴- تفسیر دیگر، که از تفسیر فوق سست‌تر می‌باشد، این است که: «خویشاوندان خود را دوست داشته باشید؛ اجر رسالت پیامبر مودّت خویشاوندان خودتان است!» انسان دوست دارد باور نکند اینگونه تفاسیر را افراد دانشمندی ارائه داده‌اند، ولی متأسّفانه چنین است! بطلان این نظریّه روشن‌تر از آن است که احتیاج به جواب داشته باشد. آیا دوستی خویشاوندان، همسنگ و همطراز با رسالت است؟ آیا مودّت اقرباء خویشتن، استمرار نبوّت محسوب می‌شود؟! آری، هنگامی که سطحی‌نگر باشیم و اسیر پیشداوریهای خود شویم، اینگونه آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸۳ گرفتار اشتباهات واضح و آشکار می‌گردیم. آیا حقیقتاً این تفسیر و تفسیر گذشته، تناسب و سازگاری با آیه شریفه دارد و یا اگر به دست کسی که کمترین آگاهی از ادبیّات عرب دارد، داده شود بزودی نامأنوس بودن آن را متوجّه می‌شود. بدین جهت خود این دانشمندان هم اعتراف می‌کنند که این نوع تفسیرها مجازی و غیر حقیقی، یا از قبیل استثناء منقطع است، که آن هم نوعی مجاز است! چرا آیه قرآن را به شکلی تفسیر کنیم که گرفتار معنای غیر حقیقی و مجازی شویم؟ چرا مودّت قربی را به ولایت و امامت تفسیر نکنیم، که از هر جهت با آیه محلّ بحث و سایر آیات مرتبط با آن هماهنگی دارد؟!

اعترافی ناخواسته!

اعترافی ناخواسته! از عجایب روزگار این که بسیاری از مفسّران اهل سنّت در ذیل این آیه شریفه حدیث مفصّل و طولانی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله پیرامون محبّت و مودّت اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله نقل کرده‌اند. هنگامی که انسان این حدیث بلند و زیبا را می‌خواند و اندکی در مضامین آن تفکّر و اندیشه می‌کند، اعجاب و حیرتش از آن تفسیرهای بی‌اساس بیشتر می‌شود! به این روایت، که دقیقاً از تفسیر فخر رازی نقل شده، توجّه فرمائید: «نَقَلَ صاحِبُ الْکَشّافِ «۱» عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله؛ نویسنده کتاب تفسیری «الکشاف»، زمخشری، از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله روایتی نقل کرده است» وی در این روایت، دوازده جمله پرمحتوی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل می‌کند: ۱. مَنْ ماتَ عَلی حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ ماتَ شَهیداً هر کس با عشق و علاقه و محبّت اهل بیت پیامبر اسلام علیهم السلام از دنیا برود، در صفّ شهیدان است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸۴ آیا این محبّت یک محبّت عادی عاری از ولایت و امامت است؟ اگر مودّت و محبّت عادی باشد، چنین شخصی در صف شهیدان قرار می‌گیرد؟ یا منظور از چنین محبّتی، که انسان را آن قدر ترقّی می‌دهد که در صف شهیدان قرار می‌گیرد، محبّت توأم با ولایت و امامت است؟ ۲. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلی حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ ماتَ مَغْفُوراً لَهُ (ای مردم!) آگاه باشید: کسانی که با محبّت و عشق آل محمّد علیهم السلام بدرود حیات بگویند آمرزیده و بخشوده خواهند بود. راستی، این چه محبّتی است که گناهان را محو و نابود می‌کند! به گونه‌ای که اگر انسان بتواند آن را تا هنگام مردن و به هنگام مردن با خود همراه داشته باشد، آمرزیده و پاک از دنیا می‌رود؟ آیا این، یک مودّت معمولی است؟ ۳. أَلا مَنْ ماتَ عَلی حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ ماتَ تائِباً هر کس با عشق و مودّت اهل البیت علیهم السلام از دنیا برود، تائب از دنیا رفته است. یعنی این محبّت جایگزین توبه می‌شود و اگر موفّق به توبه هم نشود، مانند توبه‌کاران از دنیا می‌رود. حقیقتاً این، چه محبّتی است؟ ۴. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلی حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ ماتَ مُؤْمِناً مُسْتَکْمِلَ الْإیمانِ کسی که با عشق و محبّت آل محمّد علیهم السلام بمیرد، همانند مؤمن کامل الایمان از دنیا رفته است. آیا علاقه ساده باعث کمال ایمان می‌گردد؟ حتماً در درون این جملات مسأله مهمّی وجود دارد که سبب این کمالات بسیار والا می‌شود. ۵. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلی حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ ماتَ بَشَّرَهُ مَلَکُ الْمَوْتِ

بِالْجَنَّةِ ثُمَّ مُنْكِرٌ وَ نَكِيرٌ آگاه باشيد! هر كس با محبّت آل محمّد عليهم السلام از دنيا برود، فرشته مرگ او را بشارت به بهشت مى‌دهد، و سپس منكر و نكير (فرشتگان مأمور سؤال و جواب در برزخ) به او بشارت دهند. آيات ولايت در قرآن، ص: ۱۸۵ راستى اين چه محبّتى است كه سبب مى‌شود در ابتداى مرگ به انسان بشارت بهشت دهند؟ ۶. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ يَزِفُّ إِلَى الْجَنَّةِ كَما تَزِفُّ الْعَرُوسُ إِلى بَيْتِ زَوْجِها آگاه باشيد! كسى كه با حبّ آل محمّد عليهم السلام بميرد، او را همانند عروسى كه به حجله مى‌برند، به سوى بهشت مى‌برند. يعنى با احترام و شكوه و محبّت او را به سوى بهشت مى‌برند. آرى، إكسير محبّت آل محمّد عليهم السلام چنين آثار فوق العاده‌اى دارد! ۷. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ فُتِحَ لَهُ فى قَبْرِه بابانِ إِلَى الْجَنَّةِ كسى كه بر محبّت آل محمّد عليهم السلام بميرد، دو در از قبرش به سوى بهشت بازمى‌گردد. سؤال: چرا دو در؟ جواب: شايد يكى به بركت نبوّت و ديگرى ثمره ولايت و امامت باشد! ۸. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ جَعَلَ اللَّهُ قَبْرَهُ مَزارَ مَلائِكَةِ الرَّحْمَةِ آگاه باشيد! كسى كه با عشق اهل بيت عليهم السلام بميرد، خداوند قبرش را زيارتگاه فرشتگان رحمت خود قرار مى‌دهد! راستى، آيا مى‌توان باور كرد با يك محبّت ساده قبر انسان زيارتگاه فرشتگان شود؟ ۹. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ مات عَلَى السُّنَّةِ وَ الْجَماعَةِ كسى كه با محبّت آل پيامبر عليهم السلام بميرد، همانند كسى است كه بر سنّت پيامبر صلى الله عليه و آله و اجتماع مسلمين از دنيا رفته است. در نُه جمله فوق، آثار محبّت و دوستى و مودّت اهل البيت عليهم السلام بيان شد. و سه جمله بعدى پيرامون عواقب سوء بغض و دشمنى اهل البيت عليهم السلام سخن مى‌گويد. به اين جملات توجّه كنيد: آيات ولايت در قرآن، ص: ۱۸۶ ۱۰. أَلا وَ مَنْ ماتَ عَلى بُغْضِ آلِ مُحَمَّدٍ جاءَ يَوْمَ الْقِيامَةِ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ آيِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ آگاه باشيد! كسى كه با بغض و كينه آل محمّد عليهم السلام بميرد، در روز قيامت (به سمت صحراى محشر) مى‌آيد، در حالى كه بر پيشانى‌اش نوشته‌اند: اين، مأيوس و نااميد از رحمت الهى است! بغض آل محمّد عليهم السلام چقدر خطرناك است، كه اين قدر باعث سقوط و بدبختى مى‌شود؟! ۱۱. الا وَ مَنْ ماتَ عَلى بُغْضِ آلِ مُحَمَّدٍ ماتَ كافِراً كسى كه با بغض و كينه آل محمّد عليهم السلام بميرد، كافر از دنيا مى‌رود!» اين اثر سوء، بدتر از اثر قبلى بغض آل محمّد عليهم السلام است. ۱۲. الا وَ مَنْ ماتَ عَلى بُغْضِ آلِ مُحَمَّدٍ لَمْ يَشُمَّ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ كسى كه با بغض اهل بيت عليهم السلام بميرد، بوى بهشت را استشمام نمى‌كند. جالب اين كه طبق بعضى روايات «بوى خوش بهشت، از فاصله هزار سال راه حس مى‌شود! «۱»» طبق اين روايت، معناى جمله بالا- چنين مى‌شود: كسى كه داراى بغض آل محمّد است، نه تنها وارد بهشت نمى‌شود؛ بلكه تا فاصله ۵۰۰ سال از بهشت دور است، بدين جهت بوى بهشت را استشمام نمى‌كند. خلاصه اين كه، چنين شخصى بسيار از بهشت دور است! چگونه انسان مى‌تواند باور كند دانشمندى همانند فخر رازى، چنين روايت زيبا و پرمحتوايى را با آن همه آثار مهم و فوق العاده نقل كرده باشد و بدون توجّه و دقّت و مطالعه كافى، آن را به محبّت ظاهرى و ساده آل محمّد عليهم السلام تفسير كرده آيات ولايت در قرآن، ص: ۱۸۷ باشد؟! عجيب‌تر اين كه او پس از نقل روايت فوق، به توضيح و تفسير آل محمّد عليهم السلام، كه محور اين روايت است، مى‌پردازد و مى‌گويد: «آل محمّد عليهم السلام كسانى هستند كه بازگشت امرشان به سوى اوست، كسانى كه ارتباطشان محكمتر و كاملتر باشد «آل» محسوب مى‌شوند. و شكّى نيست كه فاطمه و على و حسن و حسين محكمترين پيوند را با رسول خدا صلى الله عليه و آله داشتند و اين از مسلّمات و مستفاد از احاديث متواتر است. «۱»» نقل جملات فوق از يك دانشمند سنّى متعصّب جالب است. اين جملات بقدرى به معارف شيعه نزديك است كه به هنگام مطالعه آن، يك لحظه شك كردم كه آيا اين كتاب، تفسير يك عالم سنّى است، يا شيعه؟ نكند من تفسير شيعه را مطالعه مى‌كنم! وقتى كه به جلد كتاب نگاه كردم، متوجّه شدم كه اشتباه نكرده‌ام و تفسير فخر رازى را مطالعه مى‌كنم! سؤال: با توجّه به آنچه در متن آيه مودّت آمده است و با در نظر گرفتن آيات مرتبط با آيه مودّت و با مطالعه دقيق روايت زيباى فوق، كه حاوى جملاتى بسيار عالى و پرمحتوا بود، آيا مى‌توان باور كرد كه محبّت و مودّتى كه محور بحث روايت و آيه مذكور است، يك محبّت ساده منهاى ولايت و امامت باشد؟! آيا بطور قطع و يقين نمى‌توان ادّعا كرد كه مودّت فوق، به معناى ولايت و امامت مى‌باشد كه استمرار رسالت و

همسنگ و همطراز آن است؟ اگر چنین نیست، پس چه تفسیر مناسبی می‌توان ارائه کرد که با روایت مذکور و آیات گذشته کاملًا متناسب باشد؟ ما باید خداوند را شکرگزار باشیم که عشق و محبّت و ولایت اهل البیت علیهم السلام را به ما ارزانی داشت و نیز از پدران و مادران خویش، که در دامان آنها ولایت آل محمّد علیهم السلام را آموختیم، سپاسگزار باشیم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸۸

تفسیر مودّت در سخن امام صادق علیه السلام

تفسیر مودّت در سخن امام صادق علیه السلام در روایتی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «ما أَحَبَّ اللَّهَ مَنْ عَصاهُ «۱»؛ کسی که معصیت کند، خدا را دوست ندارد.» بنابراین، کسی که با خطّ و مشی علی علیه السلام نیز مخالفت بنماید او را دوست ندارد، بدین جهت محبّت باید انسان را به سوی اطاعت و بندگی و سرسپردگی بکشاند. به همین علّت می‌گوئیم که محبّت بدون اطاعت و بندگی، اساساً محبّت و مودّت نیست. به داستان زیر توجّه کنید: «حاجب» یکی از شعرای زبردست و ماهر بود؛ او که شاعری با صفا و دارای اشعاری نغز بود، گاه همچون شاعرهای عوام، اشعار عوام‌پسندی می‌سرود. روزی در وصف امیر المؤمنین علی علیه السلام شعر نامناسب زیر را سرود: حاجب اگر معامله حشر با علی است من ضامنم، هر چه خواهی گناه کن یعنی اگر عشق و مودّت و محبّت علی علیه السلام باشد، برای نجات کافی است؛ هر چند انسان غرق در گناه شود. این محبّت دروغین که در شعر فوق آمده است چراغ سبزی برای گناهکاران است. وی شبی علی علیه السلام را در خواب دید، حضرت به او فرمود: حاجب این چه شعری است که گفته‌ای؟! حاجب عرض کرد: چگونه بگویم؟ حضرت شعر او را به صورت زیر اصلاح کرد: حاجب اگر معامله حشر با علی است شرم از رخ علی کن و کمتر گناه کن بنابراین، محبّت به معنای اطاعت کردن از حضرت حق و ترک گناه است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۸۹

تفسیر آیه مودّت در سایه روایات

تفسیر آیه مودّت در سایه روایات در شرح و تفسیر این آیه شریفه نیز روایات مختلفی از شیعه و سنّی وجود دارد، که به ذکر چند نمونه آن قناعت می‌کنیم: ۱- «احمد»، از بزرگان اهل سنّت، در کتابش «فضائل الصّحابهٔ» از سعید بن جبیر، و او از عامر، روایت زیر را نقل کرده است: لَمَّا نَزَلَتْ «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدهَ فی الْقُرْبی» قالُوا: یا رَسُولَ اللَّهِ! مَنْ قَرابَتُکَ؟ مَنْ هؤُلاءُ الَّذینَ وَجَبَتْ عَلَیْنا مَوَدَّتُهُمْ؟ قالَ: عَلِیٌّ وَ فاطِمَهُ وَ ابْناهُما، و قالَها ثَلاثاً «۱» هنگامی که آیه مودّت بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد، مردم از آن حضرت پرسیدند: منظور از اقوام و نزدیکان شما، که در این آیه آمده و مودّت آنها بر ما واجب شده، چه کسانی هستند؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: منظور علی و فاطمه و حسن و حسین هستند. و این جمله را سه بار تکرار کرد. از این روایت زیبا چند نکته مهم استفاده می‌شود: اوّل: روایت فوق تصریح می‌کند که منظور از قربی اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است؛ نه خود پیامبر صلی الله علیه و آله و نه اقربای مسلمانان و نه مطلق کارهای نیک و قربهٔ الی اللّه. علاوه بر این که قربی شامل تمام نزدیکان پیامبر صلی الله علیه و آله نیز نیست؛ بلکه شامل اشخاص خاصّ و معدودی است که نام آنها ذکر شد. دوم: برداشتی که در نکته اوّل ذکر شد در ذهن اصحاب پیامبر هم بوده است بدین جهت آنان به سراغ احتمالاتی که برخی دانشمندان اهل سنّت مطرح کرده‌اند نرفتند، بلکه مستقیماً مسأله مودّت و محبّت نزدیکان پیامبر صلی الله علیه و آله را فهمیده و مطرح کردند و این را نیز فهمیده بودند که تمام اقوام پیامبر مورد نظر آیه نیست، بدین جهت از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خواهند که آنها را مشخّص کند. سوم: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله از آیه مودّت وجوب محبّت و مودّت «قربی» را آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۰ فهمیدند،

همانگونه که تمام علماء شیعه و اهل سنّت نیز بر این عقیده هستند و با قطع نظر از تفسیرهایی که برای «قربی» دارند، مودّت و محبّت آنان را واجب می‌دانند، امّا باز این سؤال را تکرار می‌کنیم که: چرا محبّت اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله واجب شده است؟ آیا این مسأله، مانند بعضی از احکام، که فلسفه آن برای ما روشن نیست، امری تعبّدی است، یا فلسفه روشن و واضحی دارد؟ و آن این که محبّت، مقدّمه اطاعت و پیروی از آن بزرگان است. اگر بخواهیم تفسیر صحیحی برای آیه مودّت و سایر آیات مرتبط با آن و روایت بلندی که در تفسیر فخر رازی خواندیم و روایت فوق و روایات دیگری که خواهد آمد، داشته باشیم باید محبّت را فلسفه ولایت و حکومت و خلافت بدانیم. ولایتی که در ردیف رسالت و همسنگ آن است. تا همان‌گونه که رسالت بنیان اسلام است، ولایت ادامه آن باشد. مخصوصاً اگر به این نکته توجّه کنیم که با وجود اقوام و بستگان فراوان برای پیامبر صلی الله علیه و آله نظیر عبّاس بن عبد المطّلب و فرزندانش، فرزندان دیگر ابو طالب، سایر فرزندان عبد المطّلب و نوه‌های او بقیّه اقوام پیامبر صلی الله علیه و آله، آن حضرت فقط انگشت روی فاطمه و علی و حسن و حسین می‌نهد، این قرینه محکمی است که منظور ولایت و امامت است و اگر محبّت عادی بوده است، مودّت تمام اقوام پیامبر لازم بود. ۲- مرحوم طبرسی در مجمع البیان از حاکم حسکانی در شواهد التّنزیل به نقل از أبو أمامه باهلی روایت زیر را، که ریشه‌های دعای ندبه در آن دیده می‌شود، از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نقل می‌کند: إِنَّ اللَّهَ تَعالی خَلَقَ الاَنْبیاءَ مِنْ أَشْجارٍ شَتّی وَ خَلَقَ أَنَا وَ عَلِیّا مِنْ شَجَرَةٍ واحِدَةٍ فَانَا أَصْلُها وَ عَلِیٌّ فَرْعُها وَ فاطِمَةُ لِقاحُها وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ ثِمارُها وَ أَشْیاعُنا أَوْراقُها، فَمَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصانِها نَجا وَ مَنْ زاغَ عَنها هَوی وَ لَوْ أَنَّ عبداً عَبَدَ اللَّهَ بَیْنَ الصَّفا وَ الْمَرْوَةِ الْفَ عام ثُمَّ الْفَ عام ثُمَّ الْفَ عام حَتَّی یَصیرَ کَالشَّنِ آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۱ الْبالی «۱» ثُمَّ لَمْ یُدْرِکْ مَحَبَّتَنا کَبَّهُ اللَّهُ عَلی مِنْخَرَیْهِ فِی النّارِ ثُمَّ تَلا: «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبی» خداوند ریشه‌های پیامبران را از هم جدا آفرید، ولی من (پیامبر اسلام) و علی از یک ریشه و یک درخت هستیم، من ریشه این درخت و علی به منزله شاخه‌های آن است، و فاطمه جنبه تلقیح و نطفه‌بندی آن را دارد و حسن و حسین میوه‌های این درخت پربرکت، و شیعیان ما هم به منزله برگهای این درخت می‌باشند. اگر بنده‌ای از بندگان ما در بین صفا و مروه هزار سال عبادت کند، و دوباره هزار سال دیگر عبادت کند و در مرحله سوم نیز هزار سال عبادت کند (یعنی در مجموع سه هزار سال عبادت کند) بگونه‌ای که همچون مشک کهنه خشکیده‌ای شود، ولی محبّت و مودّت ما را درک نکند (این عبادتها هیچ سودی برای او ندارد، بلکه) خداوند او را به رو در آتش جهنّم می‌اندازد! سپس پیامبر آیه مودّت را تلاوت فرمودند. «۲» در این روایت شریف نیز نکاتی به چشم می‌خورد: اوّل: این روایت نیز صریحاً «مودّت قربی» را به مودّت اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام تفسیر می‌کند و با تعبیرات تکان‌دهنده‌ای که در آن است بخوبی دلالت می‌کند که این محبّت یک محبّت ساده و معمولی نیست، بلکه محبّتی است که ولایت و خلافت ثمره آن می‌باشد. دوم: روایت زیبای فوق در حقیقت به نوعی ترسیم آیه شریفه «شجره طیّبه» «۳» است، یکی از تفاسیر آن آیه شریفه، شبیه چیزی است که در این روایت آمده است. سوم: برگ درخت وظیفه حفظ و حراست میوه‌ها را دارد، اگر درختی برگ آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۲ نداشته باشد، میوه‌های آن در مقابل تابش آفتاب و سایر آفات نابود می‌شوند. وظیفه شیعه، که طبق روایت فوق، شاخ و برگهای آن شجره مبارکه است، حفظ و حراست از میوه‌های درخت فوق، که همان امامت و ولایت و رهبری است، می‌باشد چهارم: از روایت استفاده می‌شود که عبادت در بین صفا و مروه ویژگی خاصّی دارد، که سایر نقاط مسجد الحرام ندارد، ولی حتّی عبادت در آن نقطه مقدّس نیز بدون ولایت ارزشی ندارد! پنجم: بازهم تکرار می‌کنیم که اگر محبّت مطرح شده در این حدیث و سایر روایات مشابه، یک محبّت عادی باشد، هاله‌ای از ابهام تمام این احادیث را در بر می‌گیرد؛ ولی اگر آن را به ولایت و امامت تفسیر کنیم، معنای آن بسیار روشن می‌شود. ۳- آقای سیوطی در «الدّرّ المنثور» روایت معروفی از امام سجّاد نقل می‌کند: «هنگامی که اسیران کربلا را به شام آوردند یک نفر از شامیان، که تحت تأثیر تبلیغات شدید معاویه و دستگاه حکومتی او قرار گرفته بود، خطاب به امام چهارم، علیّ ابن الحسین علیه السلام، عرض کرد: «خدا را شکر که شما را رسوا کرد و دروغتان را آشکار نمود!» هر چند این سخن، جسارتی

بسیار زشت بود، ولی امام می‌دانـد که او مقهور تبلیغات مسـموم بنی امیّه گشـته و نیاز به هـدایت و کمک دارد، بـدین جهت بدون عصـبانیّت و با نرمی از او پرسـید: - آیا قرآن می‌خوانی؟ - آری، چرا نخوانم؟ - آیا ما را می‌شناسـی؟ - شما کیستید؟ - آیا این آیه شریفه «قُلْ لا ـ أَسْأَلُکُمْ عَلَیْهِ اجْراً الَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبی» را تلاوت کرده‌ای؟ آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۳ - آری، این آیه، مودّت خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله را لازم و واجب می‌شمرد؛ ولی چه ربطی به شما دارد؟ - قربی و خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ما هستیم! وقتی پیرمرد شامی این مطلب را شـنید، بسیار منقلب شد و با پشـیمانی فراوان توبه کرد. «۱» مجموعه این قرائن و شواهـد، نشان می‌دهد که محبّت و مودّت مطرح شده در آیه مودّت و روایات مذکور، یک محبّت عادی و معمولی نیست.

چند نکته مهم

چند نکته مهم ۱- مطابق بعضـی از آیات قرآن مجیـد، محبّت بایـد سـبب اطاعت و بندگی شود. خداوند متعال در آیه ۳۱ سوره آل عمران می‌فرمایـد: قُلْ إِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونی یُحْبِبْکُمُ اللَّهُ وَ یَغْفِرْ لَکُمْ ذُنُوبَکُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحیمٌ؛ (ای پیامبر ما!) بگو: اگر خـدا را دوست دارید، از من پیروی کنید، تا خدا (نیز) شما را دوست بدارد؛ و گناهانتان را ببخشد؛ و خدا آمرزنده مهربان است. بنابراین، انسان هر کس را دوست دارد باید از او اطاعت کند، پس اگر ما مدّعی دوستی اهل بیت علیهم السـلام هستیم باید از آنان اطاعت و پیروی نمـائیم، وگرنه در دوستی خود صـادق نخواهیم بود. در این مورد در بخش پیام آیه بیشتر سـخن خواهیم گفت. ۲- همانگونه که گـذشت آیه شـریفه مودّت بـا قطع نظر از تمـام روایات و آیات دیگر، دلالت بر ولایت و امامت امیر المؤمنین علیه السـلام و ائمّه معصومین علیهم السـلام دارد. و با در نظر گرفتن روایات وارده در شأن نزول آن، دلالتش روشـنتر می‌شود و اگر این آیه را در کنار سایر آیات مربوط به ولایت، مثل آیه اکمال، آیه تبلیغ، آیه صادقین و دیگر آیات مشابه قرار دهیم، دلالت آن بسیار واضح و روشن می‌شود. آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۴ ۳- دو اشکال از سوی آلوسی، مفسّر معروف اهل سنّت، در روح المعانی، مطرح شده که جواب این اشـکالها از بحثهای سابق روشن شد، بدین جهت تنها به ذکر آن دو می‌پردازیم: الف- چگونه پیامبر اسـلام صلی الله علیه و آله به عنوان مزد رسـالت، محبّت اهل بیت خویش را از مسـلمانان خواسـته است، در حالی که سایر انبیاء هیـچ کـدام اجر و مزدی طلب نکردنـد؟ پاسخ این سؤال، همانگونه که گذشت، این است که این أجر به نفع کلّ جامعه اسـلامی بود؛ نه شـخص پیامبر صـلی الله علیه و آله. ب- بر فرض پذیرفتیم که منظور از قربی محبّت اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است، ولی چه ربطی بین محبّت از یکسو و امامت و خلافت از سوی دیگر، آن گونه که شـیعه ادّعا می‌کند، وجود دارد؟ پاسخ این سؤال هم گذشت که اجر هر چیزی بایـد مطـابق آن باشـد، محبّتی که منشـأ یـا ثمره ولاـیت و امامت است متناسب با رسالت می‌باشـد، امّا محبّت عادی خالی از ولایت، بـدون شک همطراز رسالت نخواهـد بود. و از آنجا که معتقدیم خداوند حکیم است و پاداش عمل را مناسب با آن می‌دهد و پیامبر صلی الله علیه و آله نیز حکیم است و پاداش مناسب می‌طلبد، پس بدون شک منظور از محبّت مورد بحث، ولایت و امامت است.

پیام آیه مودّت

پیام آیه مودّت مودّتی که در آیه شـریفه به عنوان اجر و مزد رسالت مطرح شده یعنی چه؟ مفهوم دوست داشـتن علی علیه السـلام و ائمّه هـدی علیهم السـلام چیست؟ در پاسخ این سؤال باید گفت که دوستی و مودّت دو رقم است: ۱- دوستی کاذب و دروغین ۲- دوستی راستین و حقیقی برای روشـنتر شدن این مسأله باید ببینیم که انگیزه مودّت و محبّت چیست؟ علی را برای چه دوست داریم؟ بـه خـاطر مـالش؟ بـه خـاطر کمالاـتش؟ به خـاطر آیـات ولاـیت در قرآن، ص: ۱۹۵ علمش؟ بخـاطر شـجاعتش؟ بخـاطر سـخاوت و پارسائی‌اش؟ بخاطر ایثار و فداکاری‌اش؟ بخاطر جهاد و حمایتش از اسـلام و پیامبر صـلی الله علیه و آله؟ یا به خاطر امور دیگر؟ اگر علی را به خـاطر ارزشـهایی که او معتقـد بود دوست داریم، آیا پرتوی از آن ارزشـها در ما نیز وجود دارد؟ اگر وجود نـدارد، چنین

محبّت و مودّتی کاذب و دروغین است و اگر وجود دارد مودّت واقعی و حقیقی است! باید با این معیار و ملاک، خود را بسنجیم و نوع محبّت و مودّت خود را نسبت به آن بزرگواران تشخیص دهیم، تا اگر خدایی نکرده از نوع اوّل است، آن را تغییر دهیم و اگر انشاء اللّه از نوع دوم است، آن را تکمیل نموده و پرورش دهیم. یکی از ارزشهائی که امیر المؤمنین علیه السلام سخت بدان پایبند بود، تقدّم ضابطه بر رابطه می‌باشد، که نمونه آن داستان آهن تفتیده است؛ گرچه این داستان را بارها شنیده‌اید، ولی یک بار دیگر به آن توجّه کنید: علی علیه السلام که از پس مظلومیّت، پس از سالیانی سکوت و خانه‌نشینی به حکومت ظاهری رسیده، اکنون زمامدار پرقدرت مسلمانان است. برادرش عقیل- که فردی عائله‌مند و فقیر است- از مدینه به سوی مرکز حکومت، کوفه، حرکت می‌کند تا سهم بیشتری از بیت المال نصیبش گردد، حضرت بر اثر گرمای شهر کوفه سفره شام را بر روی پشت بام می‌اندازد؛ امّا این سفره مانند سایر سفره‌هاست و هیچ شباهتی با سفره‌های رنگین پادشاهان و امیران ندارد! بدین جهت، عقیل غذائی نمی‌خورد و به برادر خود می‌گوید: «این غذاها با معده من سازگار نیست! مشکل مرا حل کن تا به مدینه برگردم.» حضرت علی علیه السلام فرمود: «برادر! بازار کوفه از اینجا پیداست. درون مغازه‌ها اشیای ارزشمند و قیمتی فراوانی وجود دارد. بیا هر دو به بازار برویم و مغازه‌ای را سرقت کنیم و شما هر چقدر می‌خواهی بردار!» عقیل گفت: «برادر جان! مگر ما دزد و سارق هستیم، که دست به چنین کاری بزنیم؟!» علی علیه السلام فرمود: «مگر پرداختن وجه اضافی به تو، از بیت المال دزدی نیست؟!» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۶ علی علیه السلام به برادرش پیشنهاد دیگری می‌دهد و می‌فرماید: «شنیدم قافله‌ای به سوی کوفه می‌آید. هر دو با شمشیرهای برهنه در کمین کاروان می‌مانیم و ناگهان بر آنان یورش می‌بریم؛ تو آنچه نیاز داری از کاروان بردار!» عقیل گفت: «برادر جان! مگر ما راهزن هستیم، که دست به چنین کاری بزنیم!؟» علی علیه السلام فرمود: «پرداخت سهم بیشتر از بیت المال نیز نوعی دزدی و سرقت است، چرا مرا به آن می‌خوانی؟!» «۱» سپس علی علیه السلام آهن گداخته‌ای را نزدیک دست برادر برد. عقیل که دید این فرمانروای آزاده حاضر نیست حتّی برای لحظه‌ای از خطّ عدالت خارج شود، برخاست و رفت. در طول تاریخ عالم بشریّت کجا سراغ دارید که برادری قدرتمند و اختیاردار خزانه کشور، برای حفظ عدالت این گونه با برادرش رفتار کند! خدایا! به مسئولین ما توفیق ده که همانند امیر آزادگان، آزاده باشند و همواره «ضوابط» را بر «روابط» مقدّم بدارند.

مراحل و مراتب محبّت

مراحل و مراتب محبّت محبّت مانند بسیاری از دیگر امور، مراحل مختلفی دارد، و محبّت همه به امیر مؤمنان علیه السلام یکسان نیست؛ محبّت برخی دروغین است و لقلقه زبانی بیش نیست و در قلب آنها ریشه نکرده است؛ محبّت دسته دیگر دروغین نیست و ریشه در قلب آنها دارد، ولی عمیق نیست، بلکه سطحی است؛ دسته سوم ریشه محبّت در اعماق جانشان نفوذ و ریشه کرده، به شکلی که تمام وجود آنها را به رنگ و بوی محبوب درآورده است. برخورد چنین اشخاصی علی وار، سخنانشان علی گونه، اخلاقشان علوی، اعطایشان همچون اعطای علی، خلاصه همه چیز آنها بوی علی می‌دهد! این عالیترین مرحله محبّت است، مرحله‌ای که آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۷ واجد آن حاضر نیست این محبّت را با هیچ چیز دیگر معاوضه کند، بلکه جانش را هم در این راه فدا می‌کند. به نمونه‌ای از این محبّت عالی توجّه کنید:

میثم تمّار، عاشقی خالص

میثم تمّار، عاشقی خالص علی علیه السلام به یکی از عاشقان خالص و دارای محبّتی فراوان، می‌گوید: تو را در آینده به خاطر دفاع از من و مکتب من و عشق و علاقه‌ات به من، بردار می‌آویزند! در آن لحظه چه حالی خواهی داشت؟ عاشق مذکور نترسید، نهراسید، از علی فرار نکرد، بلکه خوش‌حال شد و عرض کرد: آقا! کجا مرا به دار خواهند آویخت؟! علی علیه السلام به نخلی از

نخلهای کوفه اشاره کرد و فرمود: بر روی چوبه این نخل تو را به دار خواهند زد. این عاشق پاکباخته، نه تنها از علی علیه السلام فاصله نمی‌گیرد و از او دور نمی‌شود و از آن شهر و دیار نمی‌گریزد، بلکه آتش عشقش به علی شعله‌ورتر می‌شود. هر روز به نزد آن نخل می‌آید، به آن رسیدگی می‌نماید، آبیاریش می‌کند، در کنارش نماز می‌خواند، با درخت عشق می‌کند و با آن گفتگو می‌کند: ای نخل! تو برای من ساخته شده‌ای و من برای تو! روزی مرا به جرم عشق به علی علیه السلام بر روی تو بردار خواهند آویخت!» «۱» در کجای تاریخ بشریّت چنین انسانهای عاشقی یافت می‌شود؟! آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۸ روز موعود فرا می‌رسد، عاشق پاکباخته را بر همان نخل به دار می‌آویزند، ولی نه تنها شعله‌های عشق او به محبوبش، علی علیه السلام، خاموش نمی‌شود، بلکه فروزان‌تر می‌گردد و بر روی چوبه دار هم به ذکر فضائل و مناقب علی می‌پردازد! تا جایی که دشمن نمی‌تواند تحمّل کند و زبان او را قطع می‌کند. بدین گونه هم سر می‌دهد و هم زبان! سر در ره جانانه فدا شد، چه به جا شد از گردنم این دین ادا شد، چه به جا شد از خون دلم بسته حنا بر سر انگشت خون دلم انگشت نما شد، چه به جا شد سؤال: مگر از نظر اسلام تقیّه واجب نیست؟ پس چرا چنین افرادی تقیّه نمی‌کردند، تا جانشان را حفظ کنند و خود را در خطر و کام مرگ قرار ندهند؟ جواب: همانگونه که تقیّه در برخی موارد واجب است، در برخی از موارد نیز حرام می‌باشد. آنجا که اساس دین و مکتب در خطر باشد و ظلمت و تاریکی همه جا را فرا گرفته باشد و تمام آزادگان را در بند کرده باشند، کسانی که قدرت و توان افشاگری دارند باید افشاگری کنند و ظلم و جنایات دستگاه حاکم را بر ملا کنند و در این صورت نه تنها تقیّه حرام نیست، بلکه اگر تقیّه کنند مرتکب گناه بزرگ و نابخشودنی شده‌اند! «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۱۹۹ آیات فضائل اهل البیت علیهم السلام

۳ آیه مباهله

اشاره

۳ آیه مباهله فَمَنْ حاجَّکَ فِیهِمِنْ بَعْدِ ما جائَکَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْنائَنا وَأَبْناءَکُمْ وَنِساءَنا وَنِساءَکُمْ وَأَنْفُسَنا وَأَنْفُسَکُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَی الْکاذِبِینَ «سوره آل عمران، آیه ۶۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۱ آیه مباهله فَمَنْ حاجَّکَ فِیهِ مِنْ بَعْدِ ما جائَکَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْنائَنا وَأَبْناءَکُمْ وَنِساءَنا وَنِساءَکُمْ وَأَنْفُسَنا وَأَنْفُسَکُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَی الْکاذِبِینَ «سوره آل عمران، آیه ۶۱» هرگاه بعد از علم و دانشی که (درباره مسیح) به تو رسیده، (باز) کسانی با تو به محاجّه و ستیز بر خیزند، به آنها بگو: بیائید ما فرزندان خود را دعوت کنیم، شما هم فرزندان خود را؛ ما زنان خویش را دعوت نمائیم، شما هم زنان خود را؛ ما از نفوس خود دعوت کنیم، شما هم از نفوس خود؛ آنگاه مباهله کنیم و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم!

دورنمای بحث

دورنمای بحث آیه مباهله یکی دیگر از آیات مربوط به ولایت امیر المؤمنین علیه السلام و دو فرزندش حسن و حسین علیهم السلام است. این آیه شریفه، که موضوع آن مباهله مسلمانان با مسیحیان نجران است، از سویی حقّانیّت اسلام و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را ثابت می‌کند و از سوی دیگر، رفعت مقام و علوّ درجه اهل بیت پیامبر علیهم السلام را بیان می‌دارد و از سوی سوم، می‌توان توسّط آن ولایت و خلافت امیر مؤمنان علیه السلام را به اثبات رساند.

مقدّمه

اشاره

مقدّمه قبل از شروع به تفسیر آیه شریفه مباهله، تذکّر دو نکته لازم و ضروری است: آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۲

۱. مباهله آخرین حربه

۱. مباهله آخرین حربه آیات ۳۵ تا ۶۰ سوره آل عمران پیرامون حضرت عیسای مسیح علیه السلام سخن می‌گوید. در این بیست و شش آیه، از تولّد حضرت عیسی علیه السلام، مقامات آن حضرت، شخصیّت مادرش، فضایل حضرت مریم علیها السلام، گفتگوی او با فرشتگان، مائده آسمانی، و مسائل دیگر بحث شده است. خداوند پس از این بحث طولانی درباره حضرت عیسی علیه السلام به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید که اگر مسیحیان پس از بیان همه این امور و بحث‌های مستدلّ و منطقی بازهم زیر بار نرفتند و اسلام را نپذیرفتند، راه متفاوت دیگری در بر خود با آنها انتخاب کن، با آنها مباهله کن، تا حق روشن شود.

۲. مباهله یعنی چه؟

۲. مباهله یعنی چه؟ مباهله از مادّه «بَهْل» گرفته شده است. و «بَهْل» در لغت عرب به معنای رها کردن است. شترها وقتی بچّه‌دار می‌شوند پستانهای آنها را می‌بندند تا بچّه شتر همه شیر مادر را نخورد و مقداری برای صاحب شتر باقی بماند؛ ولی گاهی پستانها را باز می‌کنند تا بچّه شتر هر چه میل دارد بخورد، عرب به چنین شتری که پستانهایش باز شده «ابل باهل» می‌گوید، یعنی شتری که شیرش رها شده تا بچّه‌اش از آن استفاده کند. و امّا در اصطلاح، معنای دیگری دارد و آن این که: هرگاه دو نفر بعد از بحث‌های منطقی و استدلالهای عقلی و برهانهای روشن، نتوانستند یکدیگر را قانع کنند، در اینجا هر کدام در حقّ دیگری نفرین می‌کند و چنین می‌گوید: «اگر من بر حق هستم و تو خلاف می‌گویی به مجازات الهی گرفتار شوی» و دیگری هم همین را تکرار می‌کند. به چنین کاری با حصول شرائطش «مباهله» می‌گویند. ارتباط معنای لغوی و اصطلاحی «مباهله» با یکدیگر روشن است؛ زیرا در مباهله شخصی که مدّعی است حق می‌گوید طرف دیگر را رها می‌کند و امر او را به خداوند محوّل و واگذار می‌نماید. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۳

شرح و تفسیر

دعوت به مباهله

دعوت به مباهله «فَمَنْ حاجَّکَ فِیهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ»- ای پیامبر ما! هر یک از نصاری و مسیحیان پس از این همه بحث و مباحث مربوط به عیسی بن مریم علیهما السلام و استدلالهای متقن و متین پیرامون شئون مختلف آن حضرت، اگر همچنان به لجاجت خود ادامه دادند، و عناد و لجاج بسان حجاب و پرده مانع راهیابی آنها به سوی حقّ و حقیقت شد، راه دیگری در ادامه دعوت آنها به سوی حق انتخاب کن و با آنها مباهله کن. «فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَکُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَکُمْ»- در این قسمت از آیه، افرادی که باید در مراسم مباهله شرکت کنند مشخّص می‌شود. پیامبر ما! به آنها بگو که از سوی هر یک از طرفین مباهله، باید چهار گروه در این مراسم شرکت کنند: ۱- رئیس مسلمانان، یعنی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و رئیس مسیحیان نجران. ۲- فرزندانمان و فرزندان شما. ۳- زنان ما و زنان شما. ۴- نفوس ما و نفوس شما. در مباحث آینده پیرامون این که مراد از «ابنائنا» و «نسائنا» و «انفسنا» چیست؟ بطور مفصّل بحث خواهیم کرد. «ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَی الْکاذِبِینَ»- پس از این که افراد خاصّی- که در بالا- ذکر شد- از طرفین جهت مراسم مباهله حاضر شدند، مباهله به این شکل انجام می‌شود که هر کس

دروغ بگوید و در ادّعای خود کاذب باشد، لعنت و عذاب الهی گریبانگیر او شود، تا بدین وسیله حقیقت برای مردم روشن شود.

آیا مباهله انجام شد؟

آیا مباهله انجام شد؟ سؤال: آیا مراسم مباهله طبق آداب و شرایطی که قرآن فرموده، انجام شد؟ آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۴ در صورت انجام، نتیجه و آثار مباهله چه بود؟ پاسخ: قرآن در این مورد ساکت است، و از آیات این کتاب الهی نمی‌توان استفاده کرد که مراسم مباهله انجام شد یا نه، ولی این داستان در تاریخ اسلام بسیار معروف است. طبق آنچه در تاریخ آمده، پیامبر صلی الله علیه و آله جریان مباهله و چگونگی آن را با مسیحیان نجران در میان گذاشت و روزی را جهت انجام مباهله معیّن کرد. اسقف اعظم مسیحیان- که بالاترین مقام مذهبی مسیحیان است- به آنها گفت: «برای مباهله آماده گردید، و در روز موعود حاضر شوید، اگر پیامبر اسلام در روز مباهله با اصحاب و یاران سرشناس و شخصیّت‌های معروف مسلمانان آمد، با او مباهله کنید؛ امّا اگر به منظور مباهله با زن و بچّه آمد، از مباهله با او خودداری کنید. چرا؟ چون در صورت اوّل معلوم می‌شود در نبوّت خود صادق نیست و در این صورت مغلوب می‌شود، ولی در صورت دوم معلوم می‌شود که با خداوند ارتباطی دارد که با توکّل بر او به میدان آمده است.» به هر حال، روز موعود فرا رسید، مسیحیان مشاهده کردند که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله دست دو پسر بچّه، حسن و حسین علیهم السلام را گرفته و به همراه علی و فاطمه علیهم السلام می‌آید. اسقف اعظم مسیحیان وقتی این صحنه را مشاهده کرد گفت: «من صورتهایی می‌بینم که اگر دعا کنند حتماً به هدف اجابت می‌رسد و همه شما نابود می‌شوید. «۱» از مباهله خودداری کنید و به مسلمانها اعلان کنید که حاضریم به صورت یک اقلّیّت سالم در کنار شما زندگی کنیم و مالیات لازم را نیز می‌پردازیم.» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۵ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله خواسته آنها را پذیرفت و از مباهله صرفنظر کرد. داستان مباهله- بصورت مختصر که گذشت- در همه تواریخ اسلامی ثبت شده است. أبو بکر جصّاص از علمای قرن چهارم هجری در دو کتابش دو عبارت زیبا و جالب در این زمینه دارد: ۱- وی در کتاب «احکام القرآن» می‌گوید: إنّ رواة السّیر و نقلة الاثر لم یختلفوا فی أنّ النّبی صلی الله علیه و آله أخذ بید الحسن و الحسین و علی و فاطمة و دعا النصاری الّذی حاجّوه الی المباهله «۱» راویان تاریخ و ناقلان آثار و اخبار و مورّخان هیچ گونه اختلافی ندارند در این که پیامبر در روز مباهله در حالی که دست حسن و حسین را به دست داشت و علی و فاطمه همراهش بودند، برای مباهله با نصاری حاضر شد و مسیحیان نجران را به مباهله دعوت کرد. ۲- نویسنده مذکور در کتاب «معرفة علوم الحدیث» می‌گوید: قد تواترت الاخبار فی التّفاسیر عن عبد الله بن عبّاس و غیره أنّ رسول اللّه صلی الله علیه و آله أخذ یوم المباهلة بید علی و الحسن و الحسین و جعلوا فاطمة ورائهم ثم قال: هؤلاء أبنائنا و أنفسنا و نسائنا «۲» روایاتی که عبد الله بن عبّاس و دیگران، از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله (در شأن نزول آیه مباهله) نقل کرده‌اند، متواتر است. مضمون این اخبار چنین است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روز مباهله علی و حسن و حسین را به همراه داشت و فاطمه در پشت سر آنها حرکت می‌کرد و با این افراد جهت مباهله حاضر شد و فرمود: اینها «فرزندان ما» و «نفوس ما» و «زنان ما» هستند. بنابراین، روایات و احادیث بسیار زیادی در شأن نزول و تفسیر آیه مباهله وارد شده است. در اینجا برای نمونه فقط به یک روایت اکتفا می‌کنیم: در بخش «فضائل الصّحابه» کتاب صحیح مسلم، روایت جالب و تکان‌دهنده‌ای آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۶ به نقل از سعد بن ابی وقاص نقل شده است: سعد می‌گوید: به ملاقات معاویه رفتم، معاویه گفت: شنیده‌ام که تو علی را لعن نمی‌کنی! چرا علیّ بن أبی طالب را سبّ و ناسزا نمی‌گوئی؟ «۱» سعد در پاسخ خطاب به معاویه «لعنة اللّه علیه» گفت: من سه جمله از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله درباره علی علیه السلام شنیده‌ام که مانع اجابت تقاضای تو می‌شود: الف- هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله عازم جنگ تبوک بود و علی را به عنوان جانشین خود در مدینه تعیین کرد، علی از آن حضرت پرسید: چرا مرا در مدینه می‌گذارید و به همراه خود به جنگ نمی‌برید؟ حضرت فرمود: «آیا راضی نیستی که نسبت تو به من همچون نسبت هارون

به موسی باشد؛ همانگونه که هارون برادر و جانشین موسی بود، تو هم برادر و جانشین من هستی.» ب- در جنگ خیبر افراد مختلفی برای فتح قلعه خیبر رفتند و ناامید برگشتند تا این که پیامبر صلی الله علیه و آله در یکی از شبها فرمود: «فردا پرچم را به مردی خواهم داد که از مبارزه خسته نمی‌شود و به دشمن پشت نمی‌کند!» همه اصحاب منتظر بودند تا ببینند منظور حضرت کیست؟ پیامبر نگاهی به اصحاب کرد و همه را از نظر گذراند، امّا علی را ندید، سؤال کرد علی کجاست؟ گفتند: او مبتلی به چشم درد است و مشغول استراحت می‌باشد. فرمود: «علی را حاضر کنید!» علی به خدمت پیامبر آمد، حضرت مقداری از آب دهانش را به چشم علی مالید، چشم علی به برکت آب دهان پیامبر و به اذن خدا خوب شد و سپس پرچم را به او داد و علی علیه السلام طیّ ماجرای جالبی قلعه خیبر را فتح کرد! آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۷ ج- در داستان مباهله، پیامبر صلی الله علیه و آله به همراه علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام به استقبال مسیحیان نجران رفت و آماده مباهله شد. سعد پس از بیان مطالب فوق به معاویه گفت: معاویه! آیا با این فضائلی که از پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد علی شنیده‌ام می‌توانم او را لعن کنم؟! معاویه «لعنة اللّه علیه» ساکت شد و از گفته خود پشیمان گشت. «۱»

«ابنائنا»، «نسائنا» و «انفسنا» کیانند؟

«ابنائنا»، «نسائنا» و «انفسنا» کیانند؟ در این که منظور از «نسائنا» تنها دختر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حضرت فاطمه زهرا علیها السلام است، ظاهراً هیچ اختلافی بین ما و برادران سنّی وجود ندارد، همانگونه که علماء شیعه و اهل سنّت بالاتّفاق «ابنائنا» را به حسن و حسین علیهما السلام تفسیر کرده‌اند و در این نکته که امام حسن و امام حسین علیهما السلام، مشمول ابنائنا هستند اختلاف نظری ندارند. بنابراین محور اصلی و مرکزی بحث پیرامون تفسیر «انفسنا» می‌باشد، بدین جهت لازم است بحث بیشتری پیرامون این جمله داشته باشیم. مرحوم قاضی نور اللّه شوشتری، در کتاب ارزشمندش، احقاق الحق، می‌فرماید: اجمع المفسّرون علی ان «ابناءنا» اشارة الی الحسن و الحسین علیهما السلام و «نسائنا» اشارة الی فاطمه علیها السلام و «انفسنا» اشارة الی علی علیه السلام مفسّران قرآن مجید (از شیعه و اهل سنّت) اجماع و اتّفاق نظر دارند که منظور از «ابنائنا» حسن و حسین علیهما السلام، و مراد از «نسائنا» فاطمه زهرا علیها السلام و منظور از «انفسنا» علی علیه السلام می‌باشد. آیة اللّه العظمی مرعشی- رحمة اللّه علیه- در پاورقی این کتاب از حدود شصت کتاب (از کتب اهل سنّت) مطلب فوق را نقل می‌کند. «۲» معنای این سخن آن است که مطلب بقدری واضح و روشن است که در تمام کتب اهل سنّت منعکس شده است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۸ ولی متأسّفانه علی‌رغم این همه روایات، افراد کمی از مفسّران اهل سنّت، که گرفتار تعصّب بیجا و تفسیر به رأی شده‌اند، در تفسیر آیه شریفه مطالب حیرت‌آوری گفته‌اند؛ به دو نمونه آن توجّه کنید: ۱- آلوسی در روح المعانی پس از اعتراف به این که به غیر از علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام کس دیگری در داستان مباهله همراه پیامبر صلی الله علیه و آله نبوده است و با تأکید بر این که هیچ انسان مؤمنی نباید در این مسأله شک کند، به بیان استدلال علماء شیعه می‌پردازد و مدّعی می‌شود که منظور از «انفسنا» خود پیامبر است و «علی» جزء «ابنائنا» است؛ زیرا در ادبیّات عرب به داماد هم پسر گفته می‌شود!» «۱» پاسخ این سخن بسیار روشن است؛ زیرا طبق این آیه شریفه پیامبر از «ابنائنا» و «انفسنا» و «نسائنا» دعوت کرده است. اگر منظور از «أنفسنا» خود پیامبر صلی الله علیه و آله باشد، آیا دعوت از خویشتن معنی دارد؟ با توجّه به این که قرآن مجید فصیح ترین سخنان است، قطعاً چنین مطلب غیر فصیحی نمی‌گوید و به پیامبر دستور نمی‌دهد که از خویشتن دعوت کند. پس قطعاً منظور از «انفسنا» خود پیامبر صلی الله علیه و آله نیست. علاوه بر این، ما در ادبیّات عرب ندیده‌ایم که به داماد، پسر خطاب شود و چنین استعمالی بسیار نامأنوس و مجازی می‌باشد. از چنین اظهار نظرهایی زیاد تعجّب نکنید؛ این، نتیجه تعصّب‌های بیجاست؛ این گونه تعصّبها بجائی می‌رسد که بعضی از اشخاص حاضر هستند برای حفظ عقائد نادرست خود، حتّی مطالبی را بر قرآن تحمیل کنند! ۲- عجیب‌تر از سخن آلوسی، نظریّه محمّد عبده در المنار است. وی در کتاب

المنار، هنگامی که به تفسیر آیه مباهله می‌رسد، می‌نویسد: الرّوایات متّفقة علی أنّ النّبی صلی الله علیه و آله اختار للمباهلة علیّاً و فاطمة و ولدیهما و یحملون کلمة نسائنا علی فاطمة و کلمة انفسنا علی علیٍّ فقط و مصادر هذه الرّوایات الشّیعة و مقصدهم منها معروف «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۰۹ احادیث و روایات اتّفاق دارند که پیامبر صلی الله علیه و آله برای مباهله علی و فاطمه و دو پسر آنان را انتخاب کرد. و کلمه «نسائنا» در آیه شریفه بر فاطمه و کلمه «انفسنا» بر «علی» حمل شده است؛ البتّه مستند این روایات و منبع آن، شیعیان است و هدف آنها از این گونه روایات روشن است! واقعاً این سخن از محمّد عبده عجیب است و صدر و ذیل آن متناقض می‌باشد زیرا در ابتدای سخن ادّعای اتّفاق و اجماع روایات می‌کند و در ذیل آن، همه آنها را به شیعه نسبت می‌دهد! علاوه بر این که (همانگونه که گذشت) سخن ذیل صحیح نیست، چون بیشتر روایات مذکور- بر خلاف ادّعای ایشان- از اهل سنّت نقل شده است. در مقابل این سخنان بی‌اساس جز تأسّف و افسوس چیزی نمی‌توان گفت. به هر حال، آیه مباهله، با توضیحاتی که گذشت، از آیات محکم و صریحی است که دلالت روشنی بر ولایت امیر مؤمنان علیه السلام و فرزندانش علیهم السلام دارد. سؤال: درست است که آیه مباهله فضیلت و افتخاری برای امیر المؤمنین، علیّ بن أبی طالب علیه السلام، محسوب می‌شود؛ ولی چه ارتباطی با مسأله ولایت و رهبری آن حضرت دارد، که شما در اینجا به عنوان یکی از آیات مربوط به ولایت مورد بحث قرار داده‌اید؟ پاسخ: همانگونه که گذشت منظور از «أنفسنا» در آیه مباهله، شخص حضرت علی علیه السلام است. این که پیامبر صلی الله علیه و آله، علی علیه السلام را جان خود خوانده، و او را «نفس» خویش خطاب کرده، آیا معنای حقیقی مراد است، یا تنزیل مقامی منظور است؟ بدون شک معنای حقیقی منظور نیست؛ یعنی «علی» پیامبر نیست! بلکه منظور این است که علی علیه السلام در فضائل و کمالات و مقامات همچون پیامبر صلی الله علیه و آله است، در شجاعت و رشادت و شهامت و تقوا و ایثار و خلاصه تمام کمالات و مقامات مانند پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است. نتیجه این که علی علیه السلام در مقامات و کمالات نازل منزله پیامبر صلی الله علیه و آله و تالی‌تلو اوست. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۰ با توجّه به این مطلب اگر قرار باشد پس از پیامبر صلی الله علیه و آله خلیفه و جانشینی برای آن حضرت از سوی خداوند انتصاب شود، یا امّت اسلامی کسی را برای این منظور انتخاب کنند، آیا نباید شخصی را انتخاب کنند که همطراز پیامبر، یا در مرحله بعد از آن حضرت باشد؟ آیا نباید شخصی منتخب مردم یا منصوب الهی باشد که در فضائل و کمالات، مخصوصاً تقوا و عصمت، همچون پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله باشد؟ و اگر با وجود چنین شخصی، اشخاص دیگری انتخاب شوند، آیا عقل چنین کاری را قبیح و زشت نمی‌شمرد؟ بنابراین، از انطباق جمله «انفسنا» به شخص «علیّ بن أبی طالب علیه السلام» می‌توان پلی به سوی ولایت و امامت زد و بدین وسیله ولایت را ثابت کرد. پروردگارا! ما را قدردان نعمت بی‌بدیل و بزرگ ولایت اهل البیت علیهم السلام، قرار ده و لطف و عنایت آن بزرگواران را در دنیا، و شفاعتشان را در عُقبی، شامل حالمان بگردان. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۱ آیات فضائل اهل البیت علیهم السلام

۴ آیات سوره دهر

اشاره

۴ آیات سوره دهر انَّ الْابْرارَ یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ کانَ مِزاجُها کافُوراً* عَیْناً یَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ یُفَجِّرُونَها تَفْجیراً* یُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَ یَخافُونَ یَوْماً کانَ شَرُّهُ مُسْتَطیراً* وَ یُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلی حُبِّه مِسْکیناً وَ یَتیماً وَ اسیراً* انَّما نُطْعِمُکُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لا نُریدُ مِنْکُمْ جَزاءً وَ لا شُکُوراً* انَّا نَخافُ مِنْ رَبِّنا یَوْماً عَبُوساً قَمْطَریراً «سوره انسان، آیات ۵ تا ۱۰» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۳ آیات سوره دهر انَّ الْابْرارَ یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ کانَ مِزاجُها کافُوراً* عَیْناً یَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ یُفَجِّرُونَها تَفْجیراً* یُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَ یَخافُونَ یَوْماً کانَ شَرُّهُ مُسْتَطیراً* وَ یُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلی حُبِّهِ مِسْکیناً وَ یَتیماً وَ اسیراً* انَّما نُطْعِمُکُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لا نُریدُ مِنْکُمْ جَزاءً وَ لا شُکُوراً* انَّا نَخافُ مِنْ

رَبَّنَا یَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِیراً به یقین ابرار (و نیکان) از جامی می‌نوشند که با عطر خوشی آمیخته است، از چشمه‌ای که بندگان خاصّ خدا از آن می‌نوشند، و از هر جا بخواهند آن را جاری می‌سازند. آن‌ها به نذر خود وفا می‌کنند، و از روزی که شرّ و عذابش گسترده است می‌ترسند، و غذای (خود) را با این که به آن علاقه (و نیاز) دارند، به «مسکین» و «یتیم» و «اسیر» می‌دهند. (و می‌گویند:) ما شما را به خاطر خدا اطعام می‌کنیم، و هیچ پاداش و سپاسی از شما نمی‌خواهیم. ما از پروردگارمان خائفیم، در آن روزی که عبوس و سخت است! «سوره دهر (انسان)، آیات ۵ تا ۱۰»

دورنمای بحث

دورنمای بحث یکی از فضایل مهمّ و عبرت‌آموز حضرت علی علیه السلام، بلکه از فضایل اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، در آیات سوره انسان مطرح شده است. هیجده آیه از سی و یک آیه این سوره، پیرامون این فضیلت بی‌نظیر سخن می‌گوید. بخشی از آیات هیجده‌گانه فوق، پیرامون اصل ماجرا سخن می‌گوید و چهارده آیه دیگر در مورد آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۴ جزاء و پاداش عمل بزرگ آن خانواده گرانقدر بحث می‌کند. شرح این مطالب در مباحث آینده خواهد آمد.

شأن نزول

شأن نزول کتاب‌های فراوانی شأن نزول آیات مورد بحث را مطرح کرده‌اند. مرحوم علّامه امینی در الغدیر شأن نزولی را که خواهیم آورد از ۳۴ کتاب از کتب اهل سنّت «۱»، و مرحوم قاضی نور اللَّه شوشتری از ۳۶ کتاب از کتاب‌های آنان این مطلب را نقل کرده است. «۲» بنابراین شأن نزولی که می‌آید در سرحدّ تواتر است. خلاصه شأن نزولی که مورد اتّفاق تمام منابع فوق است به شرح زیر است: امام حسن و امام حسین علیهما السلام در سنّ طفولیّت بیمار شدند، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای عیادت فرزندان بیمارش به خانه علی و فاطمه علیهما السلام آمد، آن حضرت هنگامی که بیماری نوه‌های عزیزش را مشاهده کرد، خطاب به علی علیه السلام فرمود: «نذری کنید، تا خداوند بیمارانتان را شفا دهد!» علی علیه السلام بلافاصله عرض کرد: «خداوندا! اگر فرزندانم شفا یابند، سه روز روزه می‌گیرم.» فاطمه علیها السلام نیز به همین شکل نذر کرد؛ حتّی امام حسن و امام حسین علیهما السلام نیز آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۵ - علی رغم این که سنّ آن‌ها کم بود- به تبعیّت از پدر و مادر به همان شکل نذر نمودند. فضّه (خادمه) که در آنجا حاضر بود نیز- احتمالًا- به همان شکل نذر کرد. طولی نکشید که کسالت آن دو ریحانه پیامبر برطرف شد و بنا شد که اهل البیت علیهم السلام نذرشان را ادا کنند. روز اوّل روزه گرفتند؛ علی علیه السلام برای افطار این سه روز مقداری جو تهیّه کرد، آن را آرد کردند و به سه قسمت تقسیم کردند، قسمتی از آن را جهت تهیّه نان برای افطار روز اوّل خمیر کردند و به تعداد افراد روزه‌دار، نان جو تهیّه نمودند. به هنگام افطار صدایی از پشت درب حیاط منزل شنیده شد، اهل خانه به بیرون از خانه آمدند، شخصی را ملاحظه کردند که اینگونه آن‌ها را خطاب کرد: «السَّلامُ عَلَیْکُمْ یا اهْلَ الْبَیْتِ» سپس عرض کرد: «من شخص محتاج، نیازمند و مسکینی هستم، به من کمک کنید.» حضرت علی علیه السلام نانی که سهم خودش بود را به آن فقیر داد، فاطمه علیها السلام نیز چنین کرد؛ بقیّه اعضای خانواده هم سهمیّه خویش را به آن مسکین دادند و آن شب با آب افطار کردند. «۱» روز بعد هم روزه گرفتند و با ۳ ۱ دیگر از آرد جو نان تهیّه کردند؛ آماده خوردن افطاری بودند، باز صدای شخصی را از خارج منزل شنیدند، که می‌گوید: «السَّلامُ عَلَیْکُمْ یا اهْلَ الْبَیْتِ»، به خارج منزل رفتند. از او پرسیدند: تو کیستی و چه حاجتی داری؟ گفت: «یتیمی از یتیمان این شهر هستم، گرسنه‌ام سیرم کنید»، باز علی علیه السلام سهم خویش را به آن یتیم داد و بقیّه نیز همین کار را در کمال اخلاص و جهت رضای آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۶ خدا انجام دادند؛ و همچون شب اوّل با آب افطار کردند! روز سوم را نیز طبق نذری که داشتند روزه گرفتند و همان داستان روز اوّل و دوم تکرار شد و این بار شخص اسیری «۱» تقاضای کمک کرد،

حضرت علی علیه السلام و تمام اعضای خانواده، افطاری خویش را به آن شخص اسیر دادند؛ و سومین شب را هم با آب افطار کردند و بدین ترتیب به نذر خویش وفا نمودند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم روز بعد امام حسن و امام حسین علیهما السلام را، در حالی که رنجور و ضعیف شده بودند و از شدّت ضعف به خود می‌لرزیدند مشاهده کرد و از این وضع ناراحت شد و از سوی دیگر چشم‌های گودرفته فاطمه علیها السلام بر ناراحتی و حزن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم افزود، از علی علیه السلام پرسید: یا علی! چرا بچّه‌ها این قدر ضعیف و رنجور شده‌اند؟ چرا رنگ دخترم فاطمه پریده است؟ حضرت علی علیه السلام جریان را برای آن حضرت بازگو کرد، در این هنگام جبرئیل نازل شد و آیات سوره انسان را آورد.

شرح و تفسیر

ویژگیهای پنج‌گانه اهل البیت علیهم السلام

اشاره

ویژگیهای پنج‌گانه اهل البیت علیهم السلام چهار آیه از آیات هیجده‌گانه در مورد اصل کار این خاندان بزرگوار بحث می‌کند، و چهارده آیه دیگر به بیان اجر و پاداش این ایثار به یادماندنی و بی‌نظیر می‌پردازد. ابتدا به شرح و تفسیر چهار آیه اوّل توجّه کنید؛ در این آیات، پنج ویژگی بارز اهل البیت علیهم السلام مطرح شده است: آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۷ .

۱. وفای به عهد و پیمان

۱. وفای به عهد و پیمان «یُوفُونَ بِالنَّذْرِ»- اوّلین کار با ارزش این خاندان، که باید سرمشق همه شیعیان باشد، این است که به نذر خویش عمل کردند. امّا بعضی از شیعیان به هنگام زحمت و رنج و بلا و مصیبت و بیماری و کسالت نذر می‌کنند، ولی هنگامی که مشکلاتشان برطرف می‌شود و زمان عمل به نذر فرامی‌رسد، به بهانه‌های مختلف از عمل کردن به نذر شانه خالی می‌کنند؛ گاه در اجرای صحیح صیغه نذر شک می‌کنند! گاه در اصل خواندن صیغه نذر تردید می‌نمایند! و خلاصه، به هر بهانه‌ای از عمل به نذر خودداری می‌کنند. مانند آن شخصی که در یک موقعیّت خطرناکی گرفتار شده بود، به گونه‌ای که احتمال زنده ماندنش بسیار کم بود. در آن حال خطر، نذر سنگینی کرد و اتّفاقاً نجات یافت، وقتی که از خطر جست خطاب به امامزاده‌ای که برای او نذر کرده بود گفت: ای امامزاده! من در آن لحظات خطرناک از ترس جانم چنین نذر سنگینی کردم، شما چرا باور کردید و مرا نجات دادید؟! آری، بعضی از ما مسلمانان مصداق این آیه شریفه هستیم: فَاذا رَکِبُوا فِی الْفُلْکِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِینَ لَهُ الدّینَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ الَی الْبَرِّ اذاهُمْ یُشْرِکُونَ «۱» هنگامی که سوار کشتی می‌شوند (و امواج خطر از هر طرف آن‌ها را تهدید به مرگ می‌کند) خدا را با اخلاص می‌خوانند (و غیر او را فراموش می‌کنند)؛ امّا هنگامی که خداوند آنان را به خشکی می‌رساند و نجات می‌دهد، باز مشرک می‌شوند! امّا اهل البیت علیهم السلام اینگونه نبودند و نه تنها به نذرهای خویش، بلکه به تمام تعهّداتشان عمل می‌کردند؛ چرا که یکی از نشانه‌های ایمان «۲» و علامت‌های مسلمان حقیقی، وفای به عهد و نذر و تعهّدات است؛ هر چند به زیان انسان باشد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۸

۲. ترس از قیامت

۲. ترس از قیامت «وَ یَخافُونَ یَوْماً کانَ شَرُّهُ مُسْتَطیراً»- دومین ویژگی بارز اهل البیت علیهم السلام، که خداوند متعال در این حادثه به آن اشاره کرده، این است که: «آن‌ها از معاد و روز قیامت می‌ترسند.» البتّه نه به خاطر این که در آن روز ظلمی به کسی می‌شود، بلکه از دادگاه عدل الهی می‌ترسند؛ زیرا تمام اعمال انسان، از ریز و درشت، در این دادگاه مورد بازخواست قرار می‌گیرد. دادگاهی که دو آیه شریفه «فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ خَیْراً یَرَهُ* وَ مَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ شَرّاً یَرَهُ» ملاک آن است، واقعاً ترس دارد؛ زیرا در این دادگاه مو را از ماست می‌کشند، هر چند به اندازه سر سوزنی به کسی ظلم نمی‌شود. آری، دادگاه عدل الهی در روز قیامت گسترده و فراگیر است و شامل مرد و زن، کوچک و بزرگ، پیر و جوان، فقیر و غنی، عالم و جاهل و خلاصه، همه انسان‌ها می‌شود. ایمان و اعتقاد به چنین دادگاهی انسان را در خوف و ترس قرار می‌دهد.

۳. رسیدگی به نیازمندان

۳. رسیدگی به نیازمندان «وَ یُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلی حُبِّهِ مِسْکِیناً وَ یَتیماً وَ اَسیراً»- ویژگی سوم اهل البیت علیهم السلام در این آیات شریفه، که محور اصلی این بحث است، رسیدگی به نیازمندان جامعه می‌باشد. این خاندان بزرگوار حتّی آنچه را خود به آن نیاز دارند در اختیار فقرا و نیازمندان قرار می‌دهند. به «مسکین» و «یتیم» و «اسیر» کمک می‌کنند. در این آیه شریفه بر روی سه گروه نیازمند اجتماعی انگشت گذاشته شده است. الف- «مسکین»؛ این کلمه از مادّه «سکون» است، یعنی فقر و تنگدستی به گونه‌ای مسکین را تحت فشار قرار داده، که زمین‌گیر شده و به زمین چسبیده است! مسلمانان و مؤمنان باید دست محرومان، فقراء و نیازمندان که قادر بر تهیّه نیازهای اوّلیّه خویش نیستند را بگیرند و از امکانات و نعمت‌هایی که خداوند در اختیار آن‌ها نهاده، نیازمندان را بهره‌مند سازند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۱۹ ب- «یتیم»؛ یتیم کسی است که سرپرست خویش را از دست داده است. یتیم هر چند ممکن است از نظر مادّی نیازمند نباشد، ولی از نظر روحی نیازمند عاطفه و محبّت می‌باشد. در یکی از زلزله‌های ویرانگر اخیر، که تلفات سنگینی داشت، از یک خانواده پرجمعیّت ۵۰ نفری، یک نفر زنده مانده بود! این شخص پدر، مادر، خواهران، برادران، عموها، عمّه‌ها، خاله‌ها، دایی‌ها و خلاصه تمام کسانش را از دست داده بود، چنین شخصی سخت نیازمند عاطفه و محبّت است وگرنه همین درد او را از پای درمی‌آورد. ج- «اسیر»؛ اسیر معنای روشن و واضحی دارد و به کسی گفته می‌شود که از خانه، کاشانه، خانواده، شهر و دیار خود دور افتاده و در شهری دیگر غریب و تنها و بی‌چیز مانده است. اسیر امکان دارد در وطن خود فرد ثروتمند و متمکّن و پولداری باشد، ولی پس از اسارت همانند سایر نیازمندان، مستحقّ کمک و محبّت است. خلاصه این که، انسان مؤمن و مسلمان باید در حدّ امکانات و توانایی‌اش به تمام اقشار آسیب‌پذیر جامعه کمک کند. امروزه بعضی از گروه‌های اجتماعی سه‌گانه فوق، که مورد لطف خاندان اهل البیت علیهم السلام قرار گرفته بودند، وجود ندارد؛ ولی گروه‌های نیازمند دیگری هستند که شدیداً محتاج کمک هستند؛ سرطانی‌ها؛ جذامی‌ها؛ و دیگر بیماران صعب العلاج؛ زندانی‌ها؛ دختران بی‌جهیزیّه‌ای که به خاطر نداشتن جهیزیّه امکان ازدواجشان فراهم نیست و دیگر گروه‌های نیازمند، باید مورد لطف و عنایت قرار گیرند. خدایا! خاندان علی علیه السلام چگونه ایثارگری می‌کردند! آیا ما هم اینگونه هستیم؟ آیا می‌دانیم همسایگان ما در چه وضعی به سر می‌برند؟ آیا خبر داریم همسایگان ما چگونه افطار و سحر خود را می‌گذرانند؟ آیا از وضع اقوام و بستگان و آشنایان اطّلاعی داریم؟ اگر پاسخ این سؤالات- خدای ناکرده- منفی باشد، آیا می‌توانیم ادّعا کنیم که شیعه هستیم؟ آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۰

۴. اخلاص

۵. خوف از خداوند!

۵. خوف از خداوند! «انَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا یَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِیراً»- پنجمین ویژگی آنان خوف از خداست، شاید بپرسید: در ویژگی دوم خوف از معاد و قیامت مطرح بود و اینجا از خوف خداوند سخن به میان آمده است، آیا این دو با هم متفاوت است؟ پاسخ: لازم نیست خوف از خدا به خاطر ترس از جهنّم و قیامت و عذاب‌های هولناک و دردآور آن باشد، بلکه ممکن است خوف از عظمت خدا باشد. وقتی انسان مؤمن به عظمت خداوند فکر می‌کند، ترس سراسر وجودش را فرامی‌گیرد و بدنش به لرزه درمی‌آید، همان‌گونه که وقتی به ملاقات شخصیّت مهمّی می‌رود و می‌خواهد مطلبی را به او بگوید، ممکن است عظمت آن شخصیّت، او را آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۱ بگیرد و قادر به سخن گفتن نباشد؛ هر چند آن شخصیّت، انسانی بسیار مهربان و خوش اخلاق و خوش برخورد باشد. بنابراین، ویژگی پنجم چیزی غیر از ویژگی دوم است و خوف از خدا به معنای خوف از عظمت و بزرگی خداوند مهربان است

آیات پاداش

اشاره

آیات پاداش همان‌گونه که گذشت چهارده آیه از آیات هیجده‌گانه سوره دهر، که مربوط به داستان ایثار و اطعام خاندان علی علیه السلام است، از پاداش‌های فراوان این ایثار بی‌نظیر سخن می‌گوید؛ به یقین در هیچ کجای قرآن مجید و برای هیچ عملی، این قدر پاداش مطرح نشده است؛ به یک معنی ۱۵ پاداش پشت سر هم بیان شده است و اگر ریزه‌کاری‌ها را در نظر بگیریم می‌توانیم پاداش‌های ذکر شده در این آیات چهارده‌گانه را به ۲۰ پاداش برسانیم! این پاداش‌ها را در ضمن ۱۲ شماره ذکر می‌کنیم؛ امّا قبل از بیان و شرح این پاداش‌ها، تقدیم مقدّمه‌ای لازم و ضروری است:

مقایسه پاداش‌های دنیا و آخرت!

مقایسه پاداش‌های دنیا و آخرت! بدون شک پاداش‌های آخرت متفاوت از پاداش‌های دنیاست؛ زیرا هر چند برای شرح و توضیح آن پاداش‌ها، از قالب‌ها و الفاظ دنیوی استفاده شده است، ولی مفهوم و محتوای آن ماهیّت اخروی دارد. بنابراین، آنچه از نعمت‌های اخروی می‌شنویم و تصوّر می‌کنیم، تنها شبحی از واقعیّات جهان آخرت است و نباید انتظار داشته باشیم که بتوانیم در این دنیا حقیقت نعمت‌های آن جهان را درک کنیم. همان‌گونه که جنین در شکم مادر، هر چند أبو علی سینا باشد، نمی‌تواند حقایق دنیا را درک و تصوّر کند؛ هر چند مادرش بتواند به احسن وجه برایش بیان کند؛ تنها ممکن است شبحی از حقایق دنیا را تصوّر کند. به همین جهت، در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می‌خوانیم: آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۲ انَّ اللَّهَ یَقُولُ: اعْدَدْتُ لِعِبادِیَ الصَّالِحِینَ ما لا- عَیْنٌ رَأَتْ، وَ لا- اذُنٌ سَمِعَتْ، وَ لا خَطَرَ عَلی قَلْبِ بَشَرٍ «۱» خداوند می‌فرماید: برای بندگان صالحم پاداش‌هایی فراهم کرده‌ام که هیچ چشمی ندیده، و هیچ گوشی نشنیده، و به فکر هیچ بشری خطور نکرده است. بنابراین، ممکن است لفظی در این جهان برای ما معنایی داشته باشد، ولی همان لفظ در مورد نعمت‌های بهشتی معنایی متفاوت و گاه متضاد

داشته باشد. در بحث‌های آینده توضیحات بیشتری در این زمینه خواهد آمد. با توجّه به این مقدّمه به شرح نعمت‌های دوازده‌گانه می‌پردازیم:

نعمت‌های دوازده‌گانه بهشتی!

نعمت‌های دوازده‌گانه بهشتی! ۱. آرامش- «فَوَقاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذلِکَ الْیَوْمِ وَ لَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَ سُرُوراً»- اوّلین نعمتی که نصیب آنان می‌شود، نعمت آرامش است. خداوند مشکلات قیامت را از آن‌ها برطرف می‌نماید و آن‌ها را غرق در خوش‌حالی و سرور می‌کند. این که نعمت آرامش را به عنوان اوّلین نعمت مطرح می‌کند، معلوم می‌شود آرامش نعمت گرانسنگی است و حقیقتاً هم چنین است. آرامش در دنیا و آخرت از بزرگترین و مهمترین نعمت‌هاست. کسانی هستند که در دنیا از انواع امکانات برخوردار هستند، ولی آرامش ندارند؛ تمام امکانات و نعمت‌ها، برای چنین انسان‌هایی وسیله عذاب و زجر و شکنجه می‌شود. و لهذا بسیاری از ثروتمندان دست به خودکشی می‌زنند. می‌گویند که در یکی از شهرهای آمریکا جنگلی وجود دارد به نام جنگل خودکشی! که بیشترین مشتری آن جنگل، انسان‌های ثروتمندی هستند که در دنیا به غیر از آرامش همه چیز دارند! در مقابل انسان‌هایی را می‌بینیم که با کمترین امکانات و داشتن حدّ اقلّ نیازهای ضروری و اوّلیّه زندگی، آسوده‌ترین و راحت‌ترین زندگی را دارند، چون در آرامش هستند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۳ اگر بپرسید این نعمت با ارزش و بزرگ را چگونه می‌توان به دست آورد؟ می‌گوییم: خداوند در آیه ۸۲ سوره انعام، نعمت امنیّت و آرامش را در دسترس افراد با ایمان می‌داند: الَّذِینَ آمَنُوا وَ لَمْ یَلْبِسُوا ایمانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولئِکَ لَهُمُ الْامْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ (آری)، آن‌ها که ایمان آوردند، و ایمان خود را با شرک و ستم نیالودند، ایمنی و آرامش تنها از آنِ آن‌هاست، و آن‌ها هدایت یافتگانند. و در آیه ۲۸ سوره رعد یاد خداوند و غافل نشدن از آن، منبع دائمی فیض و برکت و آسایش، و مایه آرامش و امنیّت بیان شده است. ۲. باغ‌های بهشتی- «وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا جَنَّةً وَ حَریراً»- یکی دیگر از پاداش‌های ابرار، باغ‌هایی از بهشت است، که همه چیز آن با باغ‌های دنیا متفاوت می‌باشد. باغ‌هایی که همواره آب از زیر درختانش جاری است؛ باغ‌هایی که خزانی ندارد و در تمام فصول میوه دارد؛ درختانی که لازم نیست بهشتیان متحمّل زحمت چیدن میوه‌های آن شوند، بلکه هر زمان که اراده کنند شاخه‌های درختان میوه نزد آنان حاضر می‌شود. ۳. آرامش و آسایش- «مُتَّکِئِینَ فیها عَلَی الْارائِکِ»- «ارائک» جمع «اریکه» در اصل تختی است که در حجله برای عروس می‌گذارند؛ سپس به تمام تخت‌های زیبا اطلاق شده است. بهشتیان در باغ‌های بهشتی بر تخت‌های زیبایی تکیه می‌زنند و از نعمت‌های بهشتی استفاده می‌نمایند. تعبیر به «متّکئین» تعبیر ظریف و زیبایی است، زیرا انسان وقتی در آرامش باشد و خیالی آسوده داشته باشد، راحت تکیه می‌زند، ولی اگر مضطرب و نگران باشد نمی‌تواند راحت بنشیند و تکیه بزند، بلکه مرتّب این پا و آن پا می‌شود. ۴. فضایی معتدل و هوایی لذّت‌بخش- «لا یَرَوْنَ فیها شَمْساً وَ لا زَمْهَریراً»- هوای بهشت بسیار معتدل است؛ در آنجا نه از آفتاب داغ خبری است، تا نیاز به وسایل خنک‌کننده باشد، و نه سرمای شدیدی است، تا نیاز به وسایل گرم‌کننده آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۴ باشد؛ بلکه همواره هوای بهاری، و همراه با نسیم روح‌نواز فصل بهار می‌باشد. بدون شک در چنین هوای معتدلی، تکیه زدن بر متّکاها، بر روی تخت‌های زیبای بهشتی، در زیر درختان پر از میوه، لذّتی وصف ناشدنی دارد. سؤال: در این آیات وجود خورشید و آفتاب در بهشت نفی شده است، ولی در آیات بعد، از سایه درختان بهشتی سخن به میان آمده است. اگر آفتابی در بهشت وجود ندارد، چگونه سایه درختان مورد بحث قرار گرفته است، آیا این آیات با هم تناقض ندارند؟ پاسخ: اوّلًا: قرآن نمی‌گوید: «در بهشت آفتاب وجود ندارد» بلکه می‌فرماید آفتاب قابل رؤیت نیست، یعنی درختان بهشتی آن قدر متراکم و انبوه هستند که بهشتیان از لابه‌لای این درختان آفتاب را نمی‌بینند. ثانیاً: منظور از این که می‌فرماید: «لا یَرَوْنَ فیها شَمْساً» این است که آفتاب داغ و آزاردهنده‌ای وجود ندارد، امّا وجود آفتاب معتدل را

نفی نمی‌کند. بنابراین، تناقضی در آیات فوق به چشم نمی‌خورد. ۵. سایه‌ها و میوه‌ها- «وَ دانِیَةً عَلَیْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِیلًا»- سایه‌های درختان بهشتی بر بهشتیان فروافتاده و چیدن میوه‌هایش بسیار آسان است؛ به گونه‌ای که- همان طور که گذشت- بهشتیان متحمّل هیچ زحمتی برای چیدن میوه نمی‌شوند. ۶. خدمتکاران جوان آماده به خدمت- «وَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ»- هرگاه بهشتیان چیزی لازم داشته باشند، خدمتکاران جوان بسیار زیبایی در خدمت آن‌ها هستند که همچون مرواریدهای پراکنده‌اند. نیازی نیست این خدمتکارها را صدا کنند؛ زیرا همواره در خدمتگزاری حاضرند. ۷. لباس‌های فوق العاده زیبا- «عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ اسْتَبْرَقٌ»- انواع لباس‌های زیبا برای بهشتیان آماده است؛ هم ابریشم نازک و هم ابریشم ضخیم. حتّی لباس‌هایی که در دنیا بر مردان حرام بوده، استفاده از آن لباس‌ها در آخرت مجاز است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۵ ۸. زینت آلات «۱»- «وَ حُلُّوا اساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ»- استفاده از هر نوع زینتی برای آن‌ها جایز است؛ بدین جهت دست‌های بهشتیان با دستبندهایی از نقره تزیین شده است. ۹. وسایل پذیرایی در حدّ اعلی- «وَ یُطافُ عَلَیْهِمْ بِآنِیَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ اکْوابٍ کانَتْ قَوارِیراً»- نوع ظرفی که انسان غذا را در آن میل می‌کند بسیار مهمّ است. اگر بهترین غذا را در ظرفی آلوده و نامناسب بریزند، اشتهای انسان از بین می‌رود؛ ولی بالعکس، اگر غذای معمولی را در ظرفی زیبا و تمیز و مناسب بریزند، اشتهای آدمی دوچندان می‌شود. بدین جهت انواع ظرف‌های ریز و درشت و زیبا و زینتی، که جنس آن از نقره است، در اختیار بهشتیان قرار می‌گیرد. البتّه نقره آن جهان غیر از نقره دنیاست. آن ظروف نقره همچون بلور شفّاف است! ۱۰. انواع نعمت‌ها- «وَ اذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعیماً»- هنگامی که وارد بهشت می‌شوند و به نعمت‌هایی که در اختیار آنان نهاده نشده می‌نگرند، مشاهده می‌کنند انواع نعمت‌ها، که قابل توصیف نیست، در اختیار بهشتیان نهاده شده است. ۱۱. مالکیّت بزرگ- «وَ مُلْکاً کَبِیراً»- بهشتیان از نظر خدمه و امکانات و جایگاه، بقدری امکانات دارند که گویا هر یک از آن‌ها برای خود کشوری مستقل و حکومتی جداگانه دارد. ۱۲. انواع شراب‌های بهشتی- یکی از نعمت‌هایی که خداوند بطور مکرّر در قرآن به بهشتیان وعده داده، انواع شراب‌های بهشتی است. شراب‌هایی که نه تنها عقل و هوش انسان را نمی‌رباید. بلکه شور و نشاط و آرامش می‌آورد. در آیات سوره دهر از سه نوع شراب سخن به میان است: آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۶ الف- شراب کافور- «انَّ الْابْرارَ یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ کانَ مِزاجُها کافُوراً»- ابرار و نیکان در بهشت از شرابی می‌نوشند که با عطر خوش کافور آمیخته شده است. کافور در زبان فارسی به همان مادّه ضدعفونی‌کننده‌ای گفته می‌شود که یکی از غسل‌های میّت را با آبی که با آن مخلوط شده انجام می‌دهند، تا جسد میّت ضدّ عفونی گردد، ولی در لغت عرب معنای وسیع‌تری دارد و به هر چیز معطّر و خوش بویی اطلاق می‌گردد؛ بنابراین، منظور از شراب کافور، شرابی است که عطر مخصوصی دارد، به حدّی که وقتی بهشتیان از آن می‌نوشند از عطرش هم لذّت می‌برند. ب- شراب زنجبیل- «وَ یُسْقَوْنَ فیها کَأْساً کانَ مِزاجُها زَنْجَبِیلًا»- زنجبیل در لغت عرب، هم بر معنای معروفش استعمال می‌شود و هم به معنای عطر خاصّی می‌باشد، ولی در اینجا به معنای دوم است. بهشتیان از شرابی که آمیخته با عطر زنجبیل است، نوشانیده می‌شوند. ج- شراب طهور- «وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً»- سومین شرابی که بهشتیان از آن استفاده می‌کنند، شراب طهور است. خداوند خود این شراب را به بهشتیان می‌نوشاند. تعبیراتی که در مورد شراب‌های سه‌گانه آمده قابل دقّت است؛ در مورد شراب کافور تعبیر به «یشربون» شده است؛ یعنی بهشتیان با دست خود این نوع شراب را می‌نوشند. و در مورد شراب زنجبیل تعبیر به «یسقون» شده است؛ یعنی خدمه بهشتی این شراب را به بهشتیان می‌نوشانند. و در مورد شراب طهور تعبیر به «سقاهم ربهم» شده است؛ یعنی خداوند متعال، خود این شراب را به بهشتیان می‌نوشاند!

شراب طهور چیست؟

شراب طهور چیست؟ در روایتی می‌خوانیم که وقتی بهشتیان شراب طهور می‌نوشند: یُطَهِّرُهُمْ مِنْ کُلِّ شَیْءٍ سِوَی اللَّهِ «۱» آیات

ولایت در قرآن، ص: ۲۲۷ همه چیز غیر از خدا از وجودشان پاک می‌شود و تمام هستی بهشتیان عشق و یاد خدا و قرب به آن حضرت می‌شود و ما سوی اللّه را فراموش می‌کنند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در حدیث دیگری آثار شراب طهور را چنین بیان می‌فرماید: فَیُطَهِّرُ اللَّهُ بِهَا قُلُوبَهُمْ مِنَ الْحَسَدِ «۱» خداوند بر اثر نوشیدن شراب طهور، حسد را از وجود آن‌ها ریشه‌کن می‌کند (آن‌ها دیگر با دیدن مقامات بهشتیانی که در درجات والاتر هستند حسادت نمی‌ورزند). حسد یکی از بلاهای زندگی بشر است. گاه انسان تمام نعمت‌ها را در اختیار دارد، ولی باز تحمّل دیدن راحتی دیگران را ندارد و نمی‌تواند ببیند دیگران هم امکاناتی دارند و آسوده زندگی می‌کنند. حسد بسان زندانی است که آزادی و آسایش و آرامش را از حسود سلب می‌کند. به هر حال، یکی از آثار شراب طهور برطرف کردن و ریشه‌کن نمودن این صفت زشت اخلاقی است. سؤال: نعمت‌های مختلفی در آیات مذکور بیان شده و حتّی ریزه‌کاری‌ها و جزئیّات بعضی از نعمت‌ها به صورت دقیق مطرح گشته است؛ امّا یکی از نعمت‌های بهشتی، که هر زمان قرآن سخن از نعمت‌های بهشتی می‌گوید، آن نعمت قبل از همه نعمت‌ها به ذهن انسان خطور می‌کند، در آیات بالا ذکر نشده است! آری حدس شما درست است، در این آیات از «حور العین» سخنی به میان نیامده است. راستی علّت این امر چیست؟ پاسخ: بعضی از مفسّرین «۲» معتقدند که چون در آیات مذکور سخن از حضرت فاطمه زهراء علیها السلام مطرح شده، خداوند متعال به احترام آن حضرت، نامی از حور العین نبرده است و این خود دلیل دیگری است که شأن نزول این آیات، علی آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۸ و خانواده‌اش می‌باشد. وگرنه مطرح نشدن حور العین در بین نعمت‌های بهشتی، چه دلیل موجّهی می‌تواند داشته باشد؟ خلاصه این که، نعمت‌های دوازده‌گانه‌ای که در ضمن آیات چهارده‌گانه سوره انسان آمده، مختصّ به «ابرار» و «نیکان» است. که در رأس این هرم، حضرت «علی» و «فاطمه» و «حسن» و «حسین» علیهم السلام هستند.

بهانه‌جویی‌ها! و پاسخ آن

اشاره

بهانه‌جویی‌ها! و پاسخ آن متأسّفانه در ذیل آیات مربوط به فضایل اهل البیت علیهم السلام و آیات ولایت و امامت، بهانه‌جویی‌های فراوانی مطرح می‌شود که در سایر آیات قرآن یا مسائل اسلامی، ۱۰۰ ۱ آن هم ملاحظه نمی‌شود! البتّه فلسفه این بهانه‌جویی‌ها مشخّص است؛ زیرا اگر بپذیرند مجموعه این آیات در مورد حضرت علی و سایر ائمّه علیهم السلام است، باید قائل به امامت و خلافت بلافصل حضرت علی علیه السلام و اولادش شوند، چون- همان طور که بارها گفته‌ایم- اگر امامت انتصابی باشد، خداوند هرگز با وجود افضل و اعلم و اشجع و خلاصه، بهترین فرد مسلمان، به سراغ دیگران نمی‌رود، زیرا مقتضی حکمتش چنین است. و اگر انتخابی هم باشد مردم عاقل باید بهترین فرد را انتخاب کنند، و با وجود بهترین، به سراغ دیگران نمی‌روند. و این نتیجه، با پیشداوری‌ها و هوای نفس عدّه‌ای سازگار نیست؛ بدین جهت سعی می‌کنند به شکلی آیات ولایت و فضایل را کم‌رنگ یا بی‌رنگ کنند، تا دچار عذاب وجدان نگردند. بدین خاطر بهانه‌جویی می‌کنند؛ به چند نمونه آن توجّه کنید:

۱. سوره انسان مکّی است!

۱. سوره انسان مکّی است! سوره دهر در مدینه نازل نشده، بلکه مکّی است. و می‌دانیم که امام حسن و امام حسین علیهما السلام در سال دوم و سوم هجرت در مدینه متولّد شدند؛ بنابراین، در زمان نزول سوره دهر هنوز این دو بزرگوار متولّد نشده بودند؛ پس شأن نزول فوق، متناسب با سوره دهر نیست؛ بر این اساس، بعضی گفته‌اند: شأن نزول آیات مذکور بدین شرح است: «غلام سیاهی خدمت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم مشرّف شد و عرض کرد: دوست دارم در بهشت در کنار شما باشم! امّا من سیاه و

شما سفید هستید و لهذا این آرزو عملی نیست؛ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: غصّه نخور، در روز قیامت آن قدر سفید و نورانی می‌شوی که از سال‌ها راه قابل رؤیت خواهی بود. سپس آیات فوق در آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۲۹ شأن این غلام نازل شد!» «۱» خلاصه این که، با توجّه به مکّی بودن سوره دهر «۲» شأن نزولی که ذکر کرده‌اید متناسب با این سوره نیست. پاسخ: اوّلًا: بسیاری از مفسّران، محدّثان و مورّخان معتقدند که سوره دهر در مدینه نازل شده است و تعداد بسیار اندک و محدود و انگشت‌شماری بر خلاف این دانشمندان نظر داده و مکّی بودن این سوره را پذیرفته‌اند. دانشمندانی که اعتقاد به مدنی بودن این سوره دارند و بر آن شهادت داده‌اند بر دو دسته هستند: گروهی صریحاً گفته‌اند که این سوره در مدینه نازل شده است، و گروه دیگر این مطلب را صریحاً نگفته‌اند، ولی شأن نزولی که در مورد علی علیه السلام و اعضای خانواده‌اش نقل کردیم را در ذیل آیات سوره انسان آورده‌اند. این بدان معناست که سوره دهر مدنی است. مرحوم قاضی نور اللّه شوشتری، در جلد سوم احقاق الحق، صفحه ۱۵۷ به بعد، نام این دانشمندان را ذکر کرده است، که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: ۱- «زمخشری»، که از مفسّرین معروف اهل سنّت و از مشاهیر آنان است، در کتاب معروفش «کشّاف»، به مدنی بودن سوره انسان تصریح کرده است. «۳» ۲- «واحدی»، یکی دیگر از مشاهیر اهل سنّت، در «اسباب النّزول» همین نظر را انتخاب کرده است. «۴» ۳- «ابن جوزی»، از دیگر دانشمندان سنّی مذهب، نیز اعتقاد به مدنی بودن سوره دهر دارد. «۵» ۴- «گنجی»، در «کفایهٔ الطّالب» نیز این نظریّه را برگزیده است. «۶» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۰ ۵- «طبری»، در «ذخائر العقبی» نیز همین عقیده را دارد. «۱» ۶- آلوسی نیز معتقد است که این سوره مدنی است. «۲» ۷- «فخر رازی»، از پرآوازه‌ترین مفسّرین جهان تسنّن، نیز همین نظریّه را اختیار کرده است. «۳» ۸- مفسّر معروف «قرطبی» این عبارت را در تفسیر خویش آورده است: ذکر الثّعلبی فی تفسیره: و قال اهل التّفسیر انّها نزلت فی علی و فاطمهٔ و جاریهٔ لهما اسمها فضّهٔ «۴» ثعلبی در تفسیرش گفته است: سوره دهر در مدینه نازل گشته و همه اهل تفسیر معتقدند این سوره در مورد علی و فاطمه و کنیز آن‌ها، فضّه، نازل شده است. خلاصه این که، طبق گواهی دانشمندان اسلام، که به برخی از آن‌ها اشاره شد، سوره دهر بدون شک در مدینه نازل شده است. ثانیاً: از آیه شریفه «وَ یُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلی حُبِّه مِسْکیناً وَ یَتیماً وَ اسیراً» استفاده می‌شود که این سوره مدنی است؛ زیرا در مکّه اسیری وجود نداشت، بلکه بعد از هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و مسلمانان به مدینه و تشریع جهاد و شروع جنگ‌های پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این مسأله در مدینه به وجود آمد. بنابراین، خود کلمه «اسیر» بهترین شاهد است که سوره دهر مدنی است. و امّا شأن نزولی که در مورد غلام سیاه گفته شد، هیچ تناسبی با آیات سوره دهر ندارد؛ زیرا در آن شأن نزول، هیچ سخنی از اطعام مسکین و یتیم و اسیر به میان آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۱ نیامده است؛ بنابراین، چنین شأن نزولی بر خلاف آیات سوره دهر است و آنچه بر خلاف قرآن است قابل اعتنا نمی‌باشد.

۲. چراغی که بر خانه واجب است، بر مسجد حرام است!

۲. چراغی که بر خانه واجب است، بر مسجد حرام است! سؤال: آیا سزاوار است علی علیه السلام غذای خود و خانواده‌اش، که واجب النّفقه او بوده‌اند، را به سائل بدهد؟ در حالی که خداوند متعال در آیه ۲۱۹ سوره بقره، در پاسخ این سؤالِ مسلمانان از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که: چه چیز انفاق کنیم؟ می‌فرماید: «قُلِ الْعَفْوَ؛ بگو از مازاد نیازمندی خود انفاق کنید.» اگر آیات سوره دهر مربوط به حضرت علی علیه السلام و خانواده‌اش باشد، چرا آن حضرت- بر خلاف آیه فوق- از آنچه که به آن نیازمند بود انفاق کرد؟ پاسخ: بسیار مایه تعجّب است که شخصی، نام دانشمند بر خود نهاده باشد و چنین سخنانی بگوید! زیرا این بهانه‌جویی‌ها نشانه ناآگاهی و کم‌اطّلاعی اوست! توضیح این که: «انفاق» چیزی است و «ایثار» چیز دیگر. متأسّفانه کسی که این اشکال را مطرح کرده، تفاوت «انفاق و «ایثار» را درک ننموده است! در آیه نهم سوره حشر در وصف انصار می‌خوانیم: وَ یُؤْثِرُونَ عَلی انْفُسِهِمْ وَ لَوْ کانَ بِهِمْ خَصاصَهٌ (انصار) آن‌ها (مهاجرین) را بر خود مقدّم می‌دارند؛ هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند. همّت گروهی از

مؤمنان بقـدری بالاست که به مقام «ایثار» رسیده‌اند و علی رغم نیاز شدید خویش انفاق می‌کنند. در شأن نزول آیه فوق چنین آمده است: «مرد نیازمندی خدمت پیامبر اسـلام صـلی الله علیه و آله و سـلم رسـید و عرض کرد: گرسـنه‌ام، فقیرم، نیازمندم، کمکم کنید! پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم به یکی از اصـحاب فرمودند: به منزل ما برو، اگر چیزی، که به درد این شخص بخورد، یافتی بیاور تـا به او بـدهیم. آن فرد به منزل پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم رفت و برگشت و چیزی نیافت! پیامبر خطاب به اصـحابش فرمود: کدام یک از شـما می‌تواند امشب این شـخص را میهمان خود کند و به او غذا بدهد؟ یکی از اصـحاب آمادگی خویش را برای این کـار اعلاـن کرد و بـه همراه آن آیـات ولاـیت در قرآن، ص: ۲۳۲ شـخص نیازمنـد بـه منزلش رفـت. پس از ورود به منزل سـری به آشپزخانه زد، جز غـذایی که خانمش برای او و فرزندانش تهیّه کرده بود، چیزی نیافت! مرد گفت: همسـرم! بچّه‌ها را قبل از خوردن شام بخوابان! سپس غذا را بیاور. همسرش بچّه‌ها را گرسنه خوابانید و سپس سفره را پهن کرد، صاحب‌خانه پس از آماده شدن شام، چراغ را خاموش کرد. و به همراه میهمان نیازمنـد مشـغول خوردن غـذا شـد. او دسـتش را به سوی غذا دراز می‌کرد و بدون این که غذایی بردارد به نزدیک دهانش می‌برد تا میهمان متوجّه نشود او غذا نمی‌خورد و کاملًا سیر شود. بدینسان او و خانواده‌اش آن شب را گرسـنه خوابیدنـد و غـذای مورد نیاز خود را به آن فقیر ایثار کردنـد. روز بعد به خدمت پیامبر اسـلام صـلی الله علیه و آله و سـلم رسید، پیامبر همین که او را دید فرمود: دیشب با میهمانت چه کردی؟ آن مرد تمام داستان را برای حضرت تعریف کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: به خاطر این ایثار تو دیشب آیه‌ای از قرآن بر من نازل شد. حضـرت سـپس آیه فوق را تلاوت کرد «۱». بنـابراین کسـی که چنین بهانه‌جویی‌هـایی را مطرح می‌کنـد تمـام آیـات قرآن را مطالعه نکرده است وگرنه بایـد می‌دانست که ایثار مقامی است به مراتب بالاتر از انفاق، که همگان سـعادت آن را ندارند، و از صفات ویژه مؤمنان واقعی است. علاوه بر این، حضرت علی علیه السـلام در داسـتان سوره دهر فقـط غـذای خودش را به فقیر داد، نه غـذای همه افراد خانواده؛ سـپس حضـرت فاطمه علیها السـلام نیز بـا میـل و اختیـار غـذایش را در اختیار نیازمنـد قرار داد، و امام حسن و امام حسـین علیهما السـلام نیز این کار را با میل و اختیار انجام دادنـد. و این نهایت ایثار است که در قرآن مجید سـتوده شده و از ارزش‌های والاست. و امّا در مورد آیه «قُلِ الْعَفْوَ» دو نظریّه وجود دارد؛ نخست این که منظور از «عفو» وسایـل مـازاد بر احتیاج است «۲». ولی احتمـال دوم این است که: «الْعَفْوُ هُوَ آیات ولاـیت در قرآن، ص: ۲۳۳ الطَّیِّبُ مِنَ الْمـالِ؛ عفو، گزیـده و بهترین قسـمت اموال است.» «۱» و از این نوع اموال بایـد به نیازمنـدان کمـک کنیم، نه این که هر چه اضـافه و غیر مورد نیـاز باشـد و مورد مصـرف قرار نگیرد را به فقراء بـدهیم، چون در این صورت به حقیقت برّ و نیکوکـاری دست نخواهیم یـافت، همـان‌گونه که خداونـد متعـال می‌فرمایـد: «لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتّی تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ «۲»». بنـابراین، آیه «قُلِ الْعَفْوَ» به احتمال قوی سـفارش به پرداخت اموال بی‌مصـرف و مازاد بر نیاز نمی‌کنـد، بلکه سـفارش می‌کنـد که از بهترین‌هـا انتخـاب و به فقرا داده شود و این، همـان ایثاری است که در آیـات سوره دهر به آن اشـاره شـده است. با توجّه به مطالب فوق، آیه «قُلِ الْعَفْوَ» نه تنها تضادّ و منافاتی با شأن نزول آیات سوره دهر ندارد، بلکه هماهنگ با آن می‌باشد و آن را تأیید می‌کند.

۳. آیات سوره دهر عامّ است، یا خاصّ؟

۳. آیـات سوره دهر عـامّ است، یـا خـاصّ؟ سؤال: آیـا آیـات سوره دهر، که در وصف «ابرار» نازل شـده و به پاداش‌های «نیکان» در جهـان آخرت اشـاره دارد، اختصاص به حضـرت علی علیه السـلام و همسـر و فرزنـدانش دارد، یا عامّ است و شامل تمام کسانی که اوصاف ابرار را داشـته باشـند می‌شود؟ اگر احتمال دوم صـحیح است «۳»، پس چرا این آیات را منحصـر به خانـدان پیامبر کردیـد؟ پاسـخ: اوّلًا: نشانه‌هـا و قرائنی در این آیات شـریفه دیـده می‌شود که با وجود آن نمی‌توان این آیات را به همه ابرار تطبیق داد، بلکه طبق این نشانه‌ها باید آیات مذکور را به ابرار خاصّی تطبیق دهیم؛ مثلًا از این آیات اسـتفاده می‌شود که ابرار آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۴ مورد اشـاره این آیـات، نـذری کرده بودنـد و در هنگام عمل به نـذر، دست به ایثار بزرگی زده و به نیازمنـدان و یتیمان و

اسیران کمک کرده بودند؛ بنابراین، آیات فوق شامل آن دسته از ابرار که نذری نکرده بودند و نشانه‌های فوق در آن‌ها نیست، نمی‌شود. ثانیاً: بر فرض که آیات مذکور عامّ باشد و شامل تمام ابرار گردد، ولی بدون شکّ شامل شأن نزولش نیز می‌گردد! بلکه علی علیه السلام و فاطمه و فرزندانش علیهم السلام شاخص‌ترین و برترین مصادیق ابرار و نیکان هستند. خلاصه این که، آیات سوره دهر در هر حال از سرمایه‌های اهل البیت علیهم السلام و از فضایل ارزشمند این خاندان و از نشانه‌های امامت و خلافت بلافصل حضرت علی علیه السلام است.

پیام‌های آیه

اشاره

پیام‌های آیه ۱. اهمّیّت کمک به نیازمندان خمیر مایه اصلی آیات هیجده‌گانه، و آنچه موجب این پاداش‌های مهمّ دوازده‌گانه شد، مسأله کمک‌های انسانی به نیازمندان بود، و این نشانگر عنایت ویژه و اهمّیّت فوق العاده‌ای است که خداوند مهربان به این موضوع داده است. هر کس خواستار شمول عنایت پروردگار مهربان نسبت به خویش است، باید به کمک مستمندان و بیچارگان بپردازد. و اگر از این مرحله بالاتر رود و از آنچه خود بدان نیازمند است ایثار کند، بدون شک عنایت ویژه خداوند شاملش می‌گردد. برای روشن‌تر شدن اهمّیّت ویژه کمک به نیازمندان، به دو روایت زیر توجّه کنید: ۱- حضرت علی علیه السلام در نامه‌ای خطاب به فرزندش امام حسن مجتبی علیه السلام چنین می‌فرماید: وَ اعْلَمْ أَنَّ امَامَکَ عَقَبَةً کَئُوداً، الْمُخِفُّ فِیهَا احْسَنُ حَالًا مِنَ الْمُثْقِلِ، وَ الْمُبْطِیءُ عَلَیْهَا اقْبَحُ حَالًا مِنَ الْمُسْرِعِ، وَ انَّ مَهْبِطَکَ بِهَا لَا مَحَالَةَ امَّا عَلَی جَنَّةٍ اوْ عَلَی نَارٍ، فَارْتَدْ لِنَفْسِکَ قَبْلَ نُزُولِکَ، وَ وَطِّ الْمَنْزِلَ قَبْلَ حُلُولِکَ، فَلَیْسَ بَعْدَ الْمَوْتِ مُسْتَعْتَبٌ، وَ لَا الَی الدُّنْیَا مُنْصَرَفٌ «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۵ فرزندم! گردنه‌های صعب العبور و خطرناکی در پیش‌رو داری، (که برای عبور از آن گردنه‌ها) سبکباران حالشان به مراتب بهتر از سنگین‌باران است، و کُندروها حالشان بسیار بدتر از سرعت‌کنندگان می‌باشد. بدون شک سرانجام انسان به بهشت یا جهنّم وارد می‌شود؛ بنابراین، پیش از آن که به آن جهان کوچ کنی، برای خود وسایلی آماده کن، و منزلی را پیش از ورود مهیّا نما؛ زیرا پس از مرگ عذری پذیرفته نیست و راه بازگشتی به دنیا وجود ندارد. بهترین راه برای عبور از این گردنه‌های سخت و مناسب‌ترین زاد و توشه برای لحظه‌های هولناک صحرای محشر، کمک به فقرا و احسان به نیازمندان است. این کار در حقیقت شبیه آن است که این زاد و توشه را در دنیا تحویل آن‌ها دهیم و آن‌ها با خود حمل کنند و در قیامت تحویل ما دهند. آیا از این معامله پرسودتر و بهتر وجود دارد؟ ۲- مرحوم محدّث کلینی، از بزرگان علماء شیعه، حدیث زیر را به نقل از امام صادق علیه السلام در کافی آورده است: ثَلَاثٌ مَنْ اتَی اللَّهَ بِوَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ اوْجَبَ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّهِ؛ الْانْفاقُ مِنْ اقْتَارٍ، وَ الْبِشْرُ لِجَمِیعِ الْعَالَمِ، وَ الْانْصَافُ مِنْ نَفْسِه «۱» سه کار است که هر کس یکی از آن‌ها را برای رضای خدا انجام دهد خداوند بهشت را بر او واجب می‌کند: ۱. انفاق به هنگام تنگدستی و نیاز «۲». ۲. خوش‌رویی (نه فقط با مسلمانان، بلکه) با تمام مردم جهان (اعمّ از مسلمان و غیر مسلمان) «۳». ۳. با یک چشم به حقّ خود آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۶ و دیگران نگاه کردن. این که انسان حقّ خود و دیگران را با یک چشم ببیند بسیار مهمّ است و لهذا در روایت دیگری می‌خوانیم: انَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمَرْءَ الْمُسْلِمَ الَّذِی یُحِبُّ لِاخِیهِ ما یُحِبُّ لِنَفْسِه وَ یُکْرِهُ لَهُ مَا یُکْرِهُ لِنَفْسِه. «۱» ۲. کمّیّت معیار عمل نیست! یکی دیگر از پیام‌های مهمّ آیات سوره دهر این است که معیار ارزش‌ها در اسلام کیفیّت و چگونگی عمل است، نه کمّیّت و مقدار آن! زیرا تمام آنچه را این خانواده محترم انفاق کردند بیش از چند کیلو جو نبود، امّا از آنجا که این کار توأم با اخلاص بود و فقط برای رضای خداوند انجام شد، ارزش کار آن‌ها را بقدری بالا برد که پاداش‌های بی‌سابقه‌ای در قرآن برای کار آن‌ها در نظر

گرفته شد. اخلاص حقیقتاً معجزه می‌کند، گاه کاری را هزار برابر، گاه یک میلیون برابر و گاه یک میلیارد برابر و گاه ممکن است به اندازه عبادت تمام جنّ و انس تا دامنه قیامت ارزشمند سازد. «۲» علامت اخلاص این است که انسان مخلص بجز خداوند از هیچ کس توقّع و انتظار پاداش، بلکه قدردانی ندارد؛ و گاه اخلاص به جایی می‌رسد که برای او قدردانی و فحّاشی یکسان می‌شود! نه از آن خوش‌حال و سرمست و نه از این ناامید و پشیمان می‌گردد. خوشا به حال چنین انسان‌های مخلصی. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۷ ۳. انعکاس آیات سوره دهر در اشعار شعرا شأن نزول آیات سوره دهر در مورد حضرت علی علیه السلام و خانواده‌اش علیهم السلام آن قدر واضح و روشن و قطعی است که حتّی در اشعار شعرا نیز منعکس شده است. محمّد بن ادریس المطلبی الشّافعی، یکی از پیشوایان اهل سنّت «۱» در مورد حضرت علی علیه السلام اشعاری دارد، در قسمتی از اشعار وی چنین می‌خوانیم: الی مَ الی مَ وَ حَتّی مَتی اعاتَبُ فی حُبِّ هذَا الْفَتی وَ هَلْ زُوِّجَتْ فاطِمُ غَیْرَهُ وَ فی غَیْرِه هَلْ أَتی «هَلْ أَتی»؟ «۲» ترجمه: به کجا بروم؟ تا کی مرا تعقیب می‌کنید؟ آیا مرا به خاطر عشق علی ملامت و سرزنش می‌کنید؟ (اگر چنین است) آیا فاطمه (ای که محبّت او محبّت خدا و غضبش غضب خداست) با غیر علی ازدواج کرده است؟ آیا سوره «هل أتی» (با آن فضایل و پاداش‌های کم‌نظیرش) در مورد غیر علی نازل شده است؟ (پس چرا مرا به خاطر عشق علی ملامت و سرزنش می‌کنید!؟) *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۹ آیات فضائل اهل البیت علیهم السلام ۵

۱. اهمّیّت کمک به نیازمندان

۱. اهمّیّت کمک به نیازمندان خمیر مایه اصلی آیات هیجده‌گانه، و آنچه موجب این پاداش‌های مهمّ دوازده‌گانه شد، مسأله کمک‌های انسانی به نیازمندان بود، و این نشانگر عنایت ویژه و اهمّیّت فوق العاده‌ای است که خداوند مهربان به این موضوع داده است. هر کس خواستار شمول عنایت پروردگار مهربان نسبت به خویش است، باید به کمک مستمندان و بیچارگان بپردازد. و اگر از این مرحله بالاتر رود و از آنچه خود بدان نیازمند است ایثار کند، بدون شک عنایت ویژه خداوند شاملش می‌گردد. برای روشن‌تر شدن اهمّیّت ویژه کمک به نیازمندان، به دو روایت زیر توجّه کنید: ۱- حضرت علی علیه السلام در نامه‌ای خطاب به فرزندش امام حسن مجتبی علیه السلام چنین می‌فرماید: وَ اعْلَمْ أَنَّ امَامَکَ عَقَبَةً کَئُوداً، الْمُخِفُّ فِیهَا احْسَنُ حَالًا مِنَ الْمُثْقِلِ، وَ الْمُبْطِیءُ عَلَیْهَا اقْبَحُ حَالًا مِنَ الْمُسْرِعِ، وَ انَّ مَهْبِطَکَ بِهَا لَا مَحَالَةَ امَّا عَلَی جَنَّةٍ اوْ عَلَی نَارٍ، فَارْتَدْ لِنَفْسِکَ قَبْلَ نُزُولِکَ، وَ وَطِّیءِ الْمَنْزِلَ قَبْلَ حُلُولِکَ، فَلَیْسَ بَعْدَ الْمَوْتِ مُسْتَعْتَبٌ، وَ لَا الَی الدُّنْیَا مُنْصَرَفٌ «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۵ فرزندم! گردنه‌های صعب العبور و خطرناکی در پیش‌رو داری، (که برای عبور از آن گردنه‌ها) سبکباران حالشان به مراتب بهتر از سنگین‌باران است، و کُندروها حالشان بسیار بدتر از سرعت‌کنندگان می‌باشد. بدون شک سرانجام انسان به بهشت یا جهنّم وارد می‌شود؛ بنابراین، پیش از آن که به آن جهان کوچ کنی، برای خود وسایلی آماده کن، و منزلی را پیش از ورود مهیّا نما؛ زیرا پس از مرگ عذری پذیرفته نیست و راه بازگشتی به دنیا وجود ندارد. بهترین راه برای عبور از این گردنه‌های سخت و مناسب‌ترین زاد و توشه برای لحظه‌های هولناک صحرای محشر، کمک به فقرا و احسان به نیازمندان است. این کار در حقیقت شبیه آن است که این زاد و توشه را در دنیا تحویل آن‌ها دهیم و آن‌ها با خود حمل کنند و در قیامت تحویل ما دهند. آیا از این معامله پرسودتر و بهتر وجود دارد؟ ۲- مرحوم محدّث کلینی، از بزرگان علماء شیعه، حدیث زیر را به نقل از امام صادق علیه السلام در کافی آورده است: ثَلَاثٌ مَنْ اتَی اللَّهَ بِوَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ اوْجَبَ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّهِ؛ الْانْفاقُ مِنْ اقْتارٍ، وَ الْبِشْرُ لِجَمِیعِ الْعَالَمِ، وَ الْانْصَافُ مِنْ نَفْسِه «۱» سه کار است که هر کس یکی از آن‌ها را برای رضای خدا انجام دهد خداوند بهشت را بر او واجب می‌کند: ۱. انفاق به هنگام تنگدستی و نیاز «۲». ۲. خوش‌رویی (نه فقط با مسلمانان، بلکه) با تمام مردم جهان (اعمّ از مسلمان و غیر مسلمان) «۳». ۳. با یک چشم به حقّ خود آیات ولایت در

قرآن، ص: ۲۳۶ و دیگران نگاه کردن. این که انسان حقّ خود و دیگران را با یک چشم ببیند بسیار مهمّ است و لهذا در روایت دیگری می‌خوانیم: انَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمَرْءَ الْمُسْلِمَ الَّذِی یُحِبُّ لِاخیهِ ما یُحِبُّ لِنَفْسِه وَ یُکِرْهُ لَهُ مَا یُکْرِهُ لِنَفْسِه. «۱»

۲. کمّیّت معیار عمل نیست!

۲. کمّیّت معیار عمل نیست! یکی دیگر از پیام‌های مهمّ آیات سوره دهر این است که معیار ارزش‌ها در اسلام کیفیّت و چگونگی عمل است، نه کمّیّت و مقدار آن! زیرا تمام آنچه را این خانواده محترم انفاق کردند بیش از چند کیلو جو نبود، امّا از آنجا که این کار توأم با اخلاص بود و فقط برای رضای خداوند انجام شد، ارزش کار آن‌ها را بقدری بالا برد که پاداش‌های بی‌سابقه‌ای در قرآن برای کار آن‌ها در نظر گرفته شد. اخلاص حقیقتاً معجزه می‌کند، گاه کاری را هزار برابر، گاه یک میلیون برابر و گاه یک میلیارد برابر و گاه ممکن است به اندازه عبادت تمام جنّ و انس تا دامنه قیامت ارزشمند سازد. «۲» علامت اخلاص این است که انسان مخلص بجز خداوند از هیچ کس توقّع و انتظار پاداش، بلکه قدردانی ندارد؛ و گاه اخلاص به جایی می‌رسد که برای او قدردانی و فحّاشی یکسان می‌شود! نه از آن خوش‌حال و سرمست و نه از این ناامید و پشیمان می‌گردد. خوشا به حال چنین انسان‌های مخلصی. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۷

۳. انعکاس آیات سوره دهر در اشعار شعرا

۳. انعکاس آیات سوره دهر در اشعار شعرا شأن نزول آیات سوره دهر در مورد حضرت علی علیه السلام و خانواده‌اش علیهم السلام آن قدر واضح و روشن و قطعی است که حتّی در اشعار شعرا نیز منعکس شده است. محمّد بن ادریس المطلبی الشّافعی، یکی از پیشوایان اهل سنّت «۱» در مورد حضرت علی علیه السلام اشعاری دارد، در قسمتی از اشعار وی چنین می‌خوانیم: الی مَ الی مَ وَ حَتّی مَتی اعاتَبُ فی حُبِّ هذَا الْفَتی وَ هَلْ زُوِّجَتْ فاطِمُ غَیْرَهُ وَ فی غَیْرِه هَلْ أَتی «هَلْ أَتی»؟ «۲» ترجمه: به کجا بروم؟ تا کی مرا تعقیب می‌کنید؟ آیا مرا به خاطر عشق علی ملامت و سرزنش می‌کنید؟ (اگر چنین است) آیا فاطمه (ای که محبّت او محبّت خدا و غضبش غضب خداست) با غیر علی ازدواج کرده است؟ آیا سوره «هل أتی» (با آن فضایل و پاداش‌های کم‌نظیرش) در مورد غیر علی نازل شده است؟ (پس چرا مرا به خاطر عشق علی ملامت و سرزنش می‌کنید!؟) *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۳۹ آیات فضائل اهل البیت علیهم السلام ۵

۵ آیه توبه آدم

اشاره

۵ آیه توبه آدم فَتَلَقّی آدَمُ مِنْ رَبِّه کَلِماتٍ فَتابَ عَلَیْهِ انَّهُ هُوَ التَّوّابُ الرَّحیمُ «سوره بقره، آیه ۳۷» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۱ آیه توبه آدم فَتَلَقّی آدَمُ مِنْ رَبِّه کَلِماتٍ فَتابَ عَلَیْهِ انَّهُ هُوَ التَّوّابُ الرَّحیمُ سپس (حضرت) آدم از پروردگارش کلماتی دریافت داشت؛ (و با آن‌ها توبه کرد) و خداوند توبه او را پذیرفت؛ چرا که خداوند توبه‌پذیر و مهربان است. «سوره بقره، آیه ۳۷»

دورنمای بحث

دورنمای بحث آیه فوق، که از یک سو گوشه‌ای از داستان حضرت آدم علیه السلام را بیان می‌کند، و از سوی دیگر دلیل مهمّی بر مشروعیّت توسّل می‌باشد، و از سوی سوم سخن از توبه و بازگشت به سوی خدا دارد، از آیات فضایل خمسه طیّبه علیهم السلام محسوب می‌شود. علاوه بر موضوعات سه‌گانه فوق، روایاتی در منابع عامّه و خاصّه در مورد پیوند این آیه با اهل البیت علیهم السلام وجود دارد که در ادامه بحث به آن‌ها خواهیم پرداخت.

شرح و تفسیر

بازگشت به سوی خدا

بازگشت به سوی خدا «فَتَلَقَّی آدَمُ مِنْ رَبِّه کَلِماتٍ فَتابَ عَلَیْهِ»- بعد از ماجرای وسوسه ابلیس و دستور خروج آدم از بهشت، آدم متوجّه شد که به خویشتن ستم کرده، و بر اثر فریب شیطان از آن محیط آرام و پرنعمت بیرون رانده شده، و در محیط پرزحمت آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۲ و مشقّتبار زمین قرار خواهد گرفت. آدم در اینجا به فکر جبران خطای خویش افتاد و با تمام وجود متوجّه پروردگار شد، توجّهی آمیخته با کوهی از ندامت و حسرت و پشیمانی! لطف خدا نیز در این موقع به یاری او شتافت و چنان که قرآن در آیه فوق می‌گوید: «آدم از پروردگار خود کلماتی دریافت داشت، سخنانی مؤثّر و دگرگون‌کننده و با آن توبه کرد و خدا نیز توبه او را پذیرفت.» در مورد این که «کلمات» چه بوده است؟ در مباحث آینده به صورت مشروح بحث خواهیم کرد. «انَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحیمُ»- «توبه» در اصل به معنی «بازگشت» است، و در تعبیرات قرآن به معنی بازگشت از گناه می‌آید. این در صورتی است که به شخص گناهکار نسبت داده شود. ولی گاه این کلمه به خداوند نسبت داده می‌شود، در اینجا به معنی بازگشت به رحمت است؛ یعنی رحمتی را که به خاطر ارتکاب گناه از بنده‌اش سلب کرده بود، بعد از بازگشت او به خطّ اطاعت و بندگی به او بازمی‌گرداند. به هر حال جمله فوق (چرا که خداوند توّاب و رحیم است) همان علّت پذیرش توبه آدم است.

درس‌هایی از داستان حضرت آدم و حوّا!

درس‌هایی از داستان حضرت آدم و حوّا! داستان حضرت آدم و حوّا، که در چندین سوره قرآن مجید آمده «۱»، نکات مهم و درس‌های آموزنده‌ای در بردارد که توجّه به این نکات لازم و ضروری است: ۱- خداوند آدم را به عنوان خلیفهٔ اللَّه معرّفی کرده است، (انِی جاعِلٌ فِی الْارْضِ خَلیفَهً «۲»)، خلیفهٔ اللَّه چه شرایطی دارد؟ آیا تمام انسان‌ها خلیفهٔ اللَّه هستند؟ یا این آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۳ لباس فاخر، زیبنده بعضی از انسان‌هاست؟ این‌ها مطالبی است که باید پیرامون آن دقّت، تحقیق و مطالعه شود. ۲- فرشتگان به عنوان سؤال، نه به عنوان اعتراض، از خداوند پرسیدند: آیا موجودی خلق می‌کنی که سفّاک و خونریز است (أ تَجْعَلُ فیها مَنْ یُفْسِدُ فیها وَ یَسْفِکُ الدِّماءَ «۱»)، فرشتگان پیشینه انسان را از کجا می‌دانستند؟ پرونده ما را چگونه مطالعه کرده بودند؟ ۳- خداوند به فرشتگان فرمود: «من چیزی می‌دانم که شما نمی‌دانید «۲»» و سپس «علم الاسماء» را به آدم تعلیم داد، آن‌گاه از فرشتگان در مورد علم الاسماء پرسید و آن‌ها اظهار بی‌اطّلاعی کردند. در اینجا خداوند به آدم دستور داد فرشتگان را از علم الاسماء آگاه سازد، وقتی که آدم چنین کرد فرشتگان به اشتباه خویش در مورد آدم اعتراف کردند. راستی علم الاسماء چیست؟ علم اسرار آفرینش و نامگذاری موجودات، که آن قدر مقام آدم را تعالی داد، چه بوده است؟ ۴- خداوند به تمام فرشتگان دستور داد بر آدم سجده کنند. (قُلْنا لِلْمَلائِکَهِ اسْجُدُوا «۳»). حضرت آدم چه مقام والایی داشت که مسجود تمام فرشتگان آسمان قرار گرفت!؟ چقدر فرق است بین مکتبی که برای آدم این قدر ارزش قائل است، با مکاتبی که پیشینه انسان را به میمون، یا بوزینه، یا شمپانزه برمی‌گردانند؟! تفاوت از زمین تا آسمان است! ۵- آدم و حوّا پس از خلقت در بهشت ساکن شدند. این بهشت کجا بوده است؟

آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۴ آیا باغی از باغهای دنیا بوده؟ یا بهشت جهان آخرت بوده است؟ در این صورت حضرت آدم و حوّا چگونه از آنجا اخراج شدند؟ ۶- چگونه آدم فریب شیطان را خورد؟ شیطان به چه شکلی آدم را آلوده به ترک اوْلی (ترک کاری که بهتر بود انجام بدهد) کرد؟ ۷- هنگامی که حضرت آدم از درخت ممنوع خورد، تمام لباس‌هایش فروریخت و عریان گشت و لهذا ناچار شد که از برگ درختان استفاده کند و خود را بپوشاند. شجره ممنوعه چه درختی بود؟ و آن لباس‌ها چگونه تهیّه شد؟ و جنس آن چه بود؟ ۸- هنگامی که لباس‌های آدم فروریخت، متوجّه شد که فریب شیطان را خورده و از کارش نادم و پشیمان گشت. ۹- برای جبران خطا و اشتباهش باید به درگاه خداوند توبه کند و برای توبه لازم است به کسی، که در پیشگاه الهی مقرّب است، متوسّل شود. چنین شخصی کیست؟ ۱۰- توبه آدم پذیرفته شد، ولی از بهشت اخراج شد و در زمین سکنی گزید. آیا سکنای او و همسرش در بهشت از ابتدا موقّتی بود؟ یا جاودانه بوده، ولی به خاطر ترک اولی از بهشت رانده شد؟ نکات دهگانه فوق، همگی قابل ملاحظه و نیاز به بحث و بررسی و تحقیق فراوان دارد. ولی ما در اینجا به تناسب آیه مورد بحث، فقط نکته نهم، یعنی مسأله توسّل حضرت آدم را مورد بحث قرار می‌دهیم.

توسّل حضرت آدم!

توسّل حضرت آدم! هنگامی که آدم و حوّا در بهشت اسکان داده شدند، خداوند به آن‌ها اجازه داد که از تمام نعمت‌های موجود در بهشت استفاده کنند، و آن‌ها را فقط از یک درخت ممنوع کرد. آن‌ها به زندگی خویش در بهشت ادامه دادند و نزدیک درخت ممنوع نمی‌شدند. شیطان که به هنگام آفرینش آدم ضربه‌ای هولناک و سهمگین خورده، و از درگاه خداوند رانده شده، و مورد لعن و نفرینِ حضرت حق قرار گرفته، در پی فرصتی بود که از آدم انتقام بگیرد! بدین جهت شروع به وسوسه آدم و حوّا کرد، تا آن‌ها را آلوده درخت ممنوع کند. می‌دانیم شیطان به هنگام وسوسه انسان‌ها به آن‌ها پیشنهاد مستقیم گناه آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۵ نمی‌دهد، بلکه گناه را با رنگ و لباسی دیگر و چهره‌ای جدید و جذّاب عرضه می‌کند، به گونه‌ای که گاه انسان گناه را به عنوان عبادت و انجام وظیفه شرعی انجام می‌دهد! همان‌گونه که خداوند در مورد خورشیدپرستان، که مشرک بودند، می‌فرماید: وَجَدْتُها وَ قَوْمَها یَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ زَیَّنَ لَهُمُ الشَّیْطانُ اعْمالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِیلِ فَهُمْ لا یَهْتَدُونَ «۱» او (ملکه سبا) و قومش را دیدم که برای غیر خدا- خورشید- سجده می‌کنند؛ و شیطان اعمالشان را در نظرشان (خوب) جلوه داده، و آن‌ها را از راه (حق) بازداشته است؛ از این رو هدایت نمی‌شوند. بر این اساس، شیطان برای فریب دادن آدم به وی گفت: هَلْ أَدُلُّکَ عَلَی شَجَرَةِ الْخُلْدِ «۲» آیا تو را راهنمایی کنم به درختی که اگر از آن استفاده کنی همواره و جاودانه در بهشت خواهی ماند؟ بشر فطرتاً خواهان جاودانگی است و از فنا و نیستی هراسان است. آن‌ها که از مرگ می‌ترسند بدان جهت است که مرگ را فنا و نابودی می‌دانند، امّا پیروان اسلام و مکتب اهل البیت، که مرگ را تنها انتقال از جهانی به جهان بزرگتر می‌دانند، از آن هرگز نمی‌ترسند. به هر حال، شیطان با این حیله که درخت ممنوع باعث جاودانگی در بهشت می‌شود، آدم را وسوسه کرد. وی از یاد و فرمان خداوند غافل شد و از آن درخت خورد! سپس فهمید که شیطان او را فریفته است. آدم از این کار به سختی نادم و پشیمان شد و قصد داشت توبه کند، ولی راه توبه و توسّل را نمی‌دانست. خداوند متعال راه توسّل را به او نشان داد، کلماتی از خداوند به او القا شد، آن کلمات را در توسّل و توبه خویش به کار برد و بدین وسیله توبه‌اش پذیرفته شد و جایگاه آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۶ قبلی‌اش را در نزد خداوند منّانِ توبه‌پذیر به دست آورد. و با این توبه و بازگشت، ضربه محکم دیگری به شیطان، دشمن دیرینه انسان، وارد کرد.

«کلمات» چه بوده است؟

«کلمات» چه بوده است؟ در مورد این که منظور از کلمات، که حضرت آدم به آن‌ها متوسّل شد و به درگاه الهی توبه کرد، چه بوده است؟ نظریّات مختلفی مطرح شده، که به سه نمونه آن اشاره می‌شود. ۱- منظور از کلمات همان چیزی است که در آیه ۲۳ سوره اعراف آمده است؛ خداوند در این آیه می‌فرماید: رَبَّنا ظَلَمْنا انْفُسَنا وَ انْ لَمْ تَغْفِرْ لَنا وَ تَرْحَمْنا لَنَکُونَنَّ مِنَ الْخاسِرینَ پروردگارا! ما به خویشتن ستم کردیم؛ و اگر ما را نبخشی و بر ما رحم نکنی، از زیانکاران خواهیم بود. حضرت آدم و حوّا با این کلمات به درگاه خداوند توبه کردند. «۱» ۲- منظور از کلمات به اعتقاد «مجاهد» این جملات بوده است: اللَّهُمَّ لا اِلهَ الّا انْتَ، سُبْحانَکَ وَ بِحَمْدِکَ رَبِّ اِنی ظَلَمْتُ نَفْسی فَاغْفِرْ لی اِنَّکَ خَیْرُ الْغافِرینَ. اللَّهُمَّ لا اِلهَ الّا انْتَ، سُبْحانَکَ وَ بِحَمْدِکَ رَبِّ اِنی ظَلَمْتُ نَفْسی فَارْحَمْنی، اِنَّکَ انْتَ ارْحَمُ الرّاحِمینَ. اللَّهُمَّ لا اِلهَ الّا انْتَ، سُبْحانَکَ وَ بِحَمْدِکَ رَبِّ اِنی ظَلَمْتُ نَفْسی، فَتُبْ عَلَیَّ اِنَّکَ انْتَ التَّوّابُ الرَّحیمُ «۲» پروردگارا! هیچ معبودی به غیر از تو وجود ندارد، تو منزّه هستی و من به حمد و ستایشت مشغولم، پروردگارا! من به خویشتن ظلم کردم؛ مرا ببخش که تو بهترین بخشایندگانی. پروردگارا! هیچ معبودی به غیر از تو نیست، تو منزّه آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۷ هستی و من به حمد تو مشغولم، خدای من! من به خویشتن ظلم کردم؛ تو به من رحم کن که تو بهترین رحم‌کنندگانی. پروردگارا! هیچ الهی جز تو نیست، منزّه هستی و من به حمد تو مشغولم، خدای من! من به خویشتن ظلم کردم، توبه‌ام را بپذیر، که تو توبه‌پذیر و مهربان هستی. ۳- منظور از کلمات، حضرت محمّد، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام است؛ یعنی آدم علیه السلام به خمسه طیّبه توسّل جست و آن‌ها را شفیع درگاه خداوند قرار داد و خداوند به برکت آن بزرگواران توبه‌اش را پذیرفت. «۱» احادیث فراوانی، در منابع شیعه و اهل سنّت، وجود دارد که احتمال سوم را تأیید می‌کند؛ هر چند جمع بین هر سه احتمال امکان‌پذیر است و منافاتی بین احتمالات سه‌گانه فوق نیست. بدین معنی که حضرت آدم به خمسه طیّبه توسّل جست، ولی صیغه و الفاظ توبه‌اش به همان شکلی که در دو احتمال دیگر آمده، بوده است. همان‌گونه که گفته شد، عدّه‌ای از دانشمندان اهل سنّت احتمال سوم، که مورد اتّفاق علماء شیعه می‌باشد، را پذیرفته‌اند و روایاتی در این زمینه نقل کرده‌اند که به هشت نفر از آنان اشاره می‌شود: ۱- علّامه بیهقی در کتاب دلائل النّبوّة «۲» ۲- علّامه ابن عساکر در مسند «۳» ۳- علّامه سیوطی در تفسیر الدّرّ المنثور «۴» ۴- علّامه سیوطی در جمع الجوامع «۵» ۵- علّامه کاشفی در معارج النّبوّة «۶» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۸ ۶- علّامه قندوزی در ینابیع المودّة «۱» ۷- علّامه ابن المغازلی در مناقب «۲» ۸- علّامه نطنزی در خصایص العلویّة «۳». به چند نمونه از روایات مذکور توجّه کنید: الف- ابن مغازلی از ابن عبّاس چنین نقل می‌کند: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله و سلم عَنِ الْکَلِماتِ الَّتی تَلَقَّاها آدَمَ، قال: سَأَلَهُ آدَمُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فاطِمَةَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ الّا ما تُبْتَ عَلَیَّ فَتابَ عَلَیْهِ «۴» از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم سؤال شد: که منظور از کلماتی که آدم آن‌ها را از سوی خداوند دریافت کرد (و به آن‌ها توسّل جست و توبه کرد) چه بوده است؟ حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: آدم از خداوند خواست که به حقّ محمّد، علی، فاطمه، حسن و حسین توبه او را بپذیرد و خداوند توبه‌اش را پذیرفت. ب- ابن عساکر در مسند، از خلیفه دوم چنین نقل می‌کند: قالَ آدَمُ: أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الّا غَفَرْتَ لی- الی قوله علیه السلام- وَ لَوْ لا هُوَ ما خَلَقْتُکَ «۵» آدم (به هنگام توبه به درگاه پروردگار چنین) گفت: پروردگارا! تو را به حقّ محمّد و آل محمّد می‌خوانم که از من درگذری ... و اگر محمّد و آل محمّد نبود، خداوند آدم را خلق نمی‌کرد. عمر بن خطاب هر چند این روایت را به پیامبر نسبت نداده، ولی اینگونه آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۴۹ مطالب چیزی نیست که غیر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یا امام معصوم علیهم السلام از آن مطّلع باشد؛ بنابراین، حتماً آن را از پیامبر اسلام شنیده است. ج- علّامه نطنزی روایت زیر را در خصائص العلویّه از مجاهد نقل می‌کند: انَّ الْکَلِماتِ الَّتی تَلَقَّاها آدَمُ مِنْ رَبِّهِ اللَّهُمَّ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فاطِمَةَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ الّا تُبْتَ عَلَیَّ فَتابَ اللَّهُ عَلَیْهِ «۱» کلماتی که آدم از خداوند دریافت کرد چنین بود: «پروردگارا! به حقّ محمّد، علی، فاطمه، حسن و حسین توبه‌ام را بپذیر، سپس خداوند توبه‌اش را پذیرفت. در ادامه این روایت آمده است که وقتی توبه آدم پذیرفته شد، انگشتری برای خویش تهیّه کرد که بر روی نگین آن نام پیامبر اسلام به عنوان

رسول اللَّه، و نام حضرت علی به عنوان امیر المؤمنین حک شده بود. خلاصه این که، طبق روایات فراوانی که در کتاب‌های تشیّع و تسنّن آمده (و آنچه ذکر شد نمونه‌ای از آن احادیث فراوان بود) منظور از کلماتی که حضرت آدم به آن توسّل جست و در سایه توسّل به آن کلمات توبه‌اش پذیرفته شد، «خمسه طیّبه» بوده است. آیا این مقام در عالم هستی برای هیچ کس جز اهل بیت عصمت علیهم السلام ثابت شده است؟! آیا این فضیلت بزرگ دلالت نمی‌کند که این خاندان برترین انسان‌ها هستند؟! اگر آن‌ها برترین هستند (که هستند) و خداوند بخواهد خلیفه‌ای برای پیامبرش تعیین کند، آیا با وجود برترین افراد، حکمت خداوند اجازه می‌دهد که دیگران به عنوان خلیفه رسول خدا نصب شوند؟! و اگر مردم بخواهند انتخاب نمایند، آیا عقل اجازه می‌دهد که با وجود برترین افراد، به سراغ اشخاص دیگر رفت و آن‌ها را انتخاب نمود؟! قضاوت با شماست.

آیا توسّل مشروع است؟

آیا توسّل مشروع است؟ متأسّفانه مکّه معظّمه و مدینه منوّره و مقدّرات این دو شهر زیارتی مسلمانان جهان، به دست وهّابی‌ها، که اعتقادات خشک و خشنی دارند، افتاده است. آن‌ها که با مسأله توسّل بشدّت مخالف هستند، و مسلمانان را از زیارت قبر منوّر آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۰ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و توسّل جستن به ذیل عنایات آن حضرت و همچنین زیارت قبور پاک و منوّر ائمّه بقیع علیهم السلام و دیگر بزرگان بقیع و توسّل به آنان بشدّت منع می‌نمایند. آنها چه حقّی دارند که عقاید خویش را بر سایر مسلمانان، حتّی بسیاری از سنّی‌ها، تحمیل کنند؟ اگر چنین حقّی دارند، چرا در نماز همه را وادار نمی‌کنند که دست بسته نماز بخوانند؟ این سؤالاتی است که هر مسلمانی، که از مکّه و مدینه زیارت می‌کند، از خود می‌پرسد و جوابی نمی‌یابد! آری، وهّابی‌ها با توسّل بشدّت مخالفند و آن را منافات با توحید، و نوعی شرک می‌دانند! اکنون که بحث به توسّل رسید، لازم است پیرامون مشروعیّت آن، در پرتو آیات قرآن مجید و روایات معصومین علیهم السلام، بحث جامع و کاملی داشته باشیم.

اقسام توسّل

اقسام توسّل توسّل دارای اقسام مختلفی است: ۱- گاه مخاطب ما در توسّل پیامبر یا امام است؛ مانند آنچه در دعای توسّل آمده است؛ که تک تک معصومین را مخاطب قرار می‌دهیم و از آن بزرگواران می‌خواهیم که، با آبرویی که دارند، در پیشگاه خداوند برای ما شفاعت کنند. در این نوع از توسّل در حقیقت حاجت را از خداوند می‌خواهیم و این بزرگواران را واسطه قرار می‌دهیم. ۲- گاه مخاطب خداوند متعال است، ولی خداوند را به حقّ شخصی که در پیشگاه او احترام ویژه‌ای دارد می‌خوانیم تا حاجت ما را روا کند؛ همانند توسّلی که حضرت آدم به درگاه الهی داشت: «اللَّهُمَّ یا حَمیدُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ یا عالِیُ بِحَقِّ عَلِیٍ وَ یا فاطِرُ بِحَقِّ فاطِمَةَ وَ یا مُحْسِنُ بِحَقِّ الْحَسَنِ وَ یا قَدیمَ الْاِحْسانِ بِحَقِّ الْحُسَیْنِ» در این قسم از توسّل نیز حاجت از خداوند طلب می‌شود و بزرگی از بزرگان واسطه قرار می‌گیرد. ۳- در قسم سوم نیز مخاطب خداوند است، ولی او را به حقّ کسی که در آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۱ پیشگاهش آبرویی دارد قسم می‌دهیم تا حاجت ما را برآورده و مشکلمان را حل کند. مثل این که گفته می‌شود: «پروردگارا! تو را به پیامبر اسلام، یا قرآن مجید، یا دیگر مقدّسات قسم می‌دهیم که حاجات ما را برآورده گردانی!» وهّابی‌ها تمام اقسام و انواع توسّل را حرام و آن را نوعی شرک می‌پندارند! به سخن چند تن از سران وهّابی‌ها توجّه کنید: ۱- محمّد بن عبد الوهّاب در کتاب به اصطلاح توحیدش، که نام شرک برای آن زیبنده‌تر است، می‌گوید: انّ هذا الشّرک الاکبر «۱» این (توسّل) بزرگ‌ترین نوع شرک به خداوند واحد است. ۲- صنعانی یکی دیگر از دانشمندان وهّابی مسلک می‌گوید: من توسّل بمخلوق فقد اشرک مع اللَّه غیره و اعتقد مالا یحلّ اعتقاده «۲» کسی که به یکی از مخلوقات خداوند توسّل جوید، دیگری را شریک خداوند قرار داده و به چیزی

اعتقاد پیدا کرده، که اعتقاد به آن جایز نمی‌باشد. ۳- ابن تیمیّه، بنیان‌گذار اصلی تفکّر وهّابیّت، در این زمینه می‌گوید: من توسّل بعظیم عند الله ... فهذا من افعال الکفّار و المشرکین «۳» کسی که به شخص بزرگی در پیشگاه خداوند متوسّل می‌شود، کار او شبیه کار کفّار و مشرکین (در پرستش بت‌ها) است. خلاصه این که، معتقدین به وهّابیّت هرگونه توسّلی را شرک می‌پندارند و این منحرفان از اسلام حقیقی، با دو حربه «شرک» و «بدعت» در مکّه و مدینه برای زوّارِ خانه خدا مزاحمت‌های فراوانی ایجاد می‌کنند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۲

تفسیر توحید و جایگاه والای آن

تفسیر توحید و جایگاه والای آن برای این که روشن شود توسّل هیچ منافاتی با توحید ندارد، لازم است ابتدا توحید را تفسیر، و جایگاه والای آن را بشناسیم. به اعتقاد ما توحید پایه اصلی دین است و در همه چیز نقش اساسی دارد؛ خداوند یکی است، دعوت انبیاء به سوی یک چیز بوده است، در روز رستاخیز همه انسان‌ها در یک روز مبعوث می‌شوند، کعبه و قبله همه مسلمانان یک نقطه است، قرآنِ تمام مسلمانان یکی است؛ خلاصه این که، توحید اصل اساسی است که در تمام اصول و فروع دین ما جریان دارد. بدین جهت، توحید تنها یک اصل از اصول دین نیست، بلکه در تمام اصول و فروع دین جریان دارد. توحید همچون نخ تسبیح است که تمام دانه‌های تسبیح را به هم متّصل می‌کند، به گونه‌ای که اگر توحید نباشد دین تحقّق نمی‌یابد. همان‌گونه که اگر نخ نباشد تسبیح شکل نمی‌گیرد. با توجّه به این تفسیر از توحید و جایگاه والای آن، هر چیزی که منافات با توحید داشته باشد از نظر ما مردود است.

اقسام توحید

اقسام توحید توحید شاخه‌های مختلفی دارد؛ به چهار شاخه آن- که مهمترین اقسام توحید است- اشاره می‌شود. ۱- توحید ذات: یعنی ذات خداوند یگانه است؛ نه این که خداوند یکی هست و دو تا نیست. زیرا در تفسیر اوّل شبیه و مثل و مانندی برای خداوند تصوّر نمی‌شود، ولی در در تفسیر دوم شبیه و مثل و مانند برای خداوند تصوّر می‌شود، هر چند وجود خارجی ندارد. بدین جهت آیه اوّل سوره توحید (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) اینگونه تفسیر می‌شود که: (لَمْ یَکُنْ لَهُ کُفُواً أَحَدٌ) هیچ مثل و مانندی ندارد و تصوّر نمی‌شود. ۲- توحید صفات: تمام صفات خداوند متعال به یک حقیقت بازمی‌گردد. در مورد خداوند صفت علم جدای از قدرت خداوند نیست و صفت قدرت جدای آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۳ از شجاعت نیست و صفت ازلیّت جدای از علم و قدرت و شجاعت نمی‌باشد؛ امّا در مورد انسان ممکن است گفته شود علم او در روح اوست و شجاعت و قدرتش در بازوانش و مهر و عطوفت او در قلبش می‌باشد. ولی در مورد خداوند چنین نیست؛ بلکه تمام ذات او علم است و تمام ذاتش قدرت است و تمام ذاتش حیات و .... ۳- توحید افعال: هر فعل و حرکت و پدیده‌ای در جهان رخ دهد از سوی خداوند است و هیچ چیزی بدون اذن و اراده خداوند تأثیرگذار نیست؛ «لا مُؤَثِّرَ فِی الْوُجُودِ الَّا اللَّهُ»، اگر آتش هم می‌سوزاند به فرمان خداست؛ بدین جهت، آتشی که ابراهیم خلیل در آن انداخته می‌شود، آن حضرت را نمی‌سوزاند؛ چون چنین اجازه‌ای از ناحیه خداوند به او داده نشده بود. و اگر آب هم آتش را خاموش می‌کند، آن هم با اذن و اراده خداوند تأثیر می‌گذارد. بنابراین، ما هر کاری کنیم به فرمان خداوند است؛ چرا که خدا به ما اختیار داده، تا انتخاب کنیم؛ قدرت، عقل، انتخاب، اختیار ما، همه از ناحیه خداوند است و همه حرکات ما به ذات پاک او برمی‌گردد. خلاصه این که مؤثّر مستقل خداوند است و بقیّه اسباب، هر اثری داشته باشند به اراده الهی است. ۴- توحید عبادت: عبادت و پرستش فقط برای خداوند است و هیچ موجودی غیر از خداوند سزاوار پرستش نمی‌باشد. این که بعضی از شیعیان

به هنگام تشرّف به زیارت یکی از ائمّه اطهار علیهم السلام، بر آستان در حرم آن حضرت بوسه می‌زنند، در حقیقت سجده شکر برای خداوند به جا می‌آورند، که چنین توفیقی نصیب آن‌ها کرده است؛ نه این که- نعوذ باللّه- در برابر امام سجده کنند؛ چرا که شیعه هیچ موجودی غیر از خداوند را سزاوار پرستش نمی‌داند و بر هیچ آستانی جز آستان خداوند پیشانی نمی‌ساید. و ما برای جلوگیری از این توهّم و دستاویز- که ممکن است بعضی از آن سوء استفاده کنند- به شیعیان سفارش می‌کنیم که در آن حال حتّی سجده شکر به جا نیاورند! تا شائبه پرستش غیر خداوند هم وجود نداشته باشد. به هر حال، پرستش ویژه خداوند یگانه است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۴ چهار شاخه فوق، چهار قسم اصلی توحید است هر چند شاخه‌های دیگری از توحید، نظیر توحید حاکمیّت «۱»، توحید شارعیّت «۲»، توحید مالکیّت «۳» و مانند آن نیز وجود دارد «۴». آنچه در بالا گفته شد حقیقت توحید است، اگر مسلمانی چنین اعتقادی داشته باشد توحید او کامل است. وهّابی‌ها، که دم از توحید و شرک می‌زنند، این تقسیم‌بندی‌ها را که در پرتو تعالیم پیشوایان شیعه علیهم السلام به آن‌ها رسیده، درک نمی‌کنند؛ بدین جهت مرتّب دیگران را متّهم به شرک می‌نمایند.

اشاعره و تفسیری غلط از توحید افعالی!

اشاعره و تفسیری غلط از توحید افعالی! اشاعره، که یکی از مذاهب اهل سنّت هستند، از آنجا که نتوانستند توحید افعالی را حل کنند و تفسیر صحیحی از آن ارائه دهند، معتقد به جبر شده‌اند و انسان‌ها را بی‌اراده و بدون اختیار معرّفی نموده‌اند! آن‌ها تصوّر کرده‌اند که اگر انسان در کارهایش مختار باشد، این تفکّر باعث شرک در شاخه توحید افعالی می‌شود. در حالی که عقیده آن‌ها، یعنی جبر، تمام دستگاه نبوّت، قیامت، عبادت و امامت را زیر سؤال می‌برد! راستی اگر انسان فاقد اراده است و در افعال و کردار خویش مجبور می‌باشد، سؤال و جواب روز قیامت چه معنی دارد؟ مجازات گنهکاران و پاداش به بندگان خوب خدا، چه توجیهی دارد؟ زیرا نه آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۵ گنهکار در گناهش اختیار داشته و نه مطیع، با اراده عبادت کرده است، پس نه این مستحقّ پاداش است و نه آن استحقاق عقوبت دارد! اگر جبر را بپذیریم هیچ دادگاهی نباید مجرمی را محاکمه کند؛ زیرا در ارتکاب جرم از خود اختیاری نداشته است. آیا شما می‌توانید آتش را به جرم سوزانیدن یک انسان بی‌گناه محاکمه کنید؟ آیا می‌توانید آب دریا را به جرم خفه کردن یک انسان بی‌گناه محاکمه کنید؟ آیا می‌توان برق را به جرم کشتن بی‌گناهی محاکمه کرد؟ مسلّماً جواب همه این سؤالات منفی است و چنین محاکمه‌هایی خنده‌دار خواهد بود. انسانِ مجبورِ بی‌اراده نیز شبیه آب و آتش و برق است و جرائم او قابل محاکمه نیست. جالب این که طرفداران این نظریّه در مقام عمل بر خلاف عقیده خود عمل می‌کنند، اگر کسی به آن‌ها سیلی بزند اعتراض می‌کنند، اگر سارقی به منزل آن‌ها دستبرد بزند از او شکایت می‌نمایند، در حالی که اگر انسان‌ها فاقد اراده هستند، نباید به کسی اعتراض کرد و از شخصی شکایت نمود. و این تضادّ مهمّی بین گفتار و عمل قائلین به مذهب جبر است. خوانندگان عزیز شاید تصوّر کنند که این مطالب صرفاً یک نظریّه است و طرفدار واقعی ندارد، ولی متأسّفانه باید اعلام کنیم که عدّه‌ای بطور جدّی از این نظریّه باطل دفاع می‌کنند و در دفاع از آن، کتاب‌های مختلفی نوشته‌اند و چنین انسان‌هایی وجود دارند. آری، این افراد چون نتوانستند توحید افعالی را خوب تفسیر کنند رو به جبر آورده و فراموش کردند که اختیار و اراده انسان را نیز خداوند به او داده است و اگر بگوییم انسان اختیار و اراده دارد و بر آن اساس کارهایی انجام می‌دهد همه به خداوند بازمی‌گردد و هیچ ضرری به توحید افعالی نمی‌زند. اشاعره و معتقدان به جبر، حتّی منکر عالَم أسباب شده‌اند. آن‌ها می‌گویند: «آتش نمی‌سوزاند، بلکه این خداوند است که می‌سوزاند!» همچنین معتقدند که: آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۶ «سنگ شیشه را نمی‌شکند، بلکه همین که سنگ به نزدیک شیشه می‌رسد، خداوند شیشه را می‌شکند». آری آن‌ها این امور روشن و بدیهی را در سایه تفسیر غلطی که از توحید افعالی داشته‌اند، منکر شده‌اند. بنابراین توحید افعالی هیچ منافاتی با اختیار و اراده انسان و همچنین با عالَم أسباب ندارد، چون اراده و سببیّت، همه کار خداست. خداوند به انسان قدرت و قوّت و عقل و اختیار و اراده و

انتخاب داده است و چون همه این‌ها از ناحیه اوست، پس همه کارها را خداوند انجام می‌دهد؛ هر چند انسان در مقابل آنچه انتخاب می‌کند مسئول است. برای روشن‌تر شدن مطلب به این مثال توجّه کنید: پدری، پولی در اختیار فرزندش قرار می‌دهد تا خرج زندگی‌اش کند؛ امّا پدر در کنار اوست، هر لحظه بخواهد پول را پس می‌گیرد. در اینجا پول متعلّق به پدر است؛ هر چند فرزند در مقابل خریدی که انجام می‌دهد و مصرفی که می‌کند مسئول است. نتیجه این که، توحید افعالی هیچ منافاتی با اختیار و اراده انسان ندارد و نباید آن را به صورت افراطی و شرک‌آلود معرّفی کرد.

آیا توسّل با توحید سازگار است؟

آیا توسّل با توحید سازگار است؟ سؤال: چرا توسّل به عقیده وهّابی‌ها نوعی شرک محسوب می‌شود؟ مگر توسّل با کدام یک از شاخه‌های توحید ناسازگار است؟ آیا توسّل با توحید ذات منافات دارد؟ آیا توسّل با توحید در صفات ناسازگار است؟ بدون شک توسّل هیچ ناهماهنگی با توحید ذات و صفات ندارد. آیا توسّل مشکلی در توحید عبادت ایجاد می‌کند؟ اگر جواب مثبت است، باید بگویم که وهّابی‌ها اشتباه بزرگی کرده‌اند؛ چون شیعه به هنگام توسّل به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یا ائمّه معصومین علیهم السلام یا قرآن و مانند آن، هرگز آن‌ها را عبادت و پرستش نمی‌کند، آن گونه که بت‌پرستان با پرستش بت‌ها آن‌ها را شفیع و واسطه قرار می‌دادند. بلکه ما از این بزرگان می‌خواهیم که در پیشگاه الهی از آبرو و اعتبار خود مایه بگذارند و حلّ مشکل ما را از خداوند طلب نمایند. بنابراین تفاوت کار آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۷ توسّل ما با کار بت‌پرستان بسیار روشن است و کسی که توسّل شیعه را تشبیه به کار بت‌پرستان می‌کند، انصافاً که انسان بی‌انصافی است! گذشته از این که توسّل به چوب و سنگی که هیچ نفع و ضرری ندارد، با توسّل به امام و پیامبر و قرآن، که ارزشمند و در پیشگاه خداوند قرب فراوانی دارد، قابل مقایسه نیست. نتیجه این که توسّل منافاتی با توحید ذات، توحید صفات و توحید در عبادت ندارد. پس این که وهّابی‌ها آن را منافات با توحید می‌دانند، منظورشان چیست؟ آن‌ها توسّل را با چه شاخه‌ای از توحید ناسازگار می‌بینند؟ پاسخ: ظاهراً منظور وهّابی‌ها از این که توسّل را شرک می‌دانند، آن است که توسّل منافات با توحید افعالی دارد. زیرا کسی که به پیامبر، یا امامی متوسّل می‌شود و انجام کار یا حلّ مشکلی را از او طلب می‌کند، برای غیر خداوند تأثیر قائل شده است، و می‌دانیم که تأثیر تنها از آنِ خداوند است و اگر کسی معتقد شود غیر از خداوند، تأثیرگذاری در عالم هستی می‌باشد، چنین کسی مشرک محسوب می‌شود. و لکن در پاسخ به این مطلب می‌گوییم: شیعه، پیامبر و امام و قرآن مجید، و خلاصه آنچه که در توسّلاتش به آن متوسّل می‌شود، را دستگاه تأثیرگذاری در جهان هستی در عرض خداوند نمی‌داند، بلکه آن‌ها را در طول دستگاه آفرینش و با اذن و اجازه پروردگار مؤثّر می‌داند و این مطلب هیچ منافاتی با توحید افعالی ندارد. بله، اگر می‌گفتیم پیامبر و امام- نعوذ باللّه- مستقلّاً تأثیرگذار هستند، این شرک بود. ولی هیچ کس چنین چیزی نمی‌گوید. اگر می‌گوییم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نزد خداوند برای ما شفاعت می‌کند تا خداوند کاری برای ما انجام دهد و مشکلی از مشکلات ما را حل کند، این شرک نیست؛ بلکه عین توحید است. همان‌گونه که این مطلب در قرآن مجید نیز منعکس شده است. لا بد آقایان وهّابی‌ها قرآن را قبول دارند! آیه شریفه ۴۹ سوره آل عمران پاسخ دندان‌شکنی به ادّعاها و اتّهام‌های واهی آن‌ها است. به شرح و تفسیر اجمالی این آیه توجّه کنید: «أَنِی قَدْ جِئْتُکُمْ بِآیَةٍ مِنْ رَبِّکُمْ»- حضرت عیسای مسیح علیه السلام به مردم آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۸ بنی اسرائیل می‌گوید: «من پیامبر خدا هستم و نشانه و معجزه‌ای از ناحیه پروردگارتان برایتان آورده‌ام». سپس آن حضرت به سه نوع معجزه اشاره می‌نماید: ۱- «أَنِی اخْلُقُ لَکُمْ مِنَ الطِّینِ کَهَیْئَةِ الطَّیْرِ فَانْفُخُ فِیهِ فَیَکُونُ طَیْراً بِإِذْنِ اللَّهِ» یکی از معجزات من آن است که مجسّمه پرنده‌ای را درست می‌کنم و سپس با دم مسیحایی‌ام در آن می‌دمم. این مجسّمه گِلی پس از دمیدن من به صورت پرنده واقعی درمی‌آید! امّا همه این کارها به اذن اللّه انجام می‌شود. یعنی من خالق و تأثیرگذاری در عرض خالقیّت پروردگار نیستم، بلکه آفرینش من با اذن و اجازه پروردگار است. من فقط می‌دمم،

و آن مجسّمه به فرمان پروردگار پرنده می‌شود! ۲- «وَ ابْرِئُ الْاَکْمَهَ وَ الْاَبْرَصَ وَ احْیِ الْمَوْتی بِاِذْنِ اللَّهِ»- یکی دیگر از معجزات من آن است که نابینای مادرزاد و مبتلایان به بیماری برص را شفا می‌دهم و مردگان را زنده می‌کنم! البتّه این کارها را نیز با اذن و فرمان پروردگارم انجام می‌دهم، مبادا مرا خدا یا فرزند خدا بخوانند. من وسیله‌ای بیش نیستم و این همه آوازه‌ها از او بُوَد. نه تنها شفای مریض‌ها و احیاء مردگان، بلکه همه چیز به دست با کفایت اوست. ۳- «وَ اُنَبِّئُکُمْ بِما تَأْکُلُونَ وَ ما تَدَّخِرُونَ فی بُیُوتِکُمْ»- سومین نشانه پیامبری عیسی آن است که از آنچه می‌خورید و آنچه را ذخیره کرده‌اید به شما خبر می‌دهد، امّا همه این‌ها به تعلیم خداوند است. این آیه شریفه جواب قاطع و دندان‌شکنی است به کسانی که ولایت تکوینی را قبول ندارند و یا منکر توسّل می‌شوند و آن را منافی با توحید افعالی می‌دانند. بنابراین اگر افعالی را به غیر خداوند نسبت بدهیم و معتقد باشیم که آن‌ها می‌توانند به إذن اللّه تأثیرگذار باشند، چنین مطلبی هیچ منافاتی با توحید ندارد.

توسّل در قرآن

توسّل در قرآن علاوه بر آنچه گذشت، در قرآن مجید آیاتی وجود دارد که صریحاً مسأله توسّل را مطرح نموده است؛ به نمونه‌هایی از این آیات توجّه کنید: آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۵۹ ۱- در آیه شریفه ۹۷ سوره یوسف می‌خوانیم: قالُوا یا اَبانَا اسْتَغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا اِنَّا کُنَّا خاطِئِینَ (برادران یوسف خطاب به پدرشان) گفتند: پدر! از خدا آمرزش گناهان ما را بخواه، که ما خطاکار بودیم. وقتی که خبر سلامتی حضرت یوسف علیه السلام به پدر و برادرانش رسید، آن‌ها پی به خطا و اشتباهاتشان بردند و در صدد جبران و توبه و استغفار برآمدند، به خدمت پدر رسیدند تا او را بین خود و خدایشان واسطه قرار دهند، به پدر متوسّل شدند تا او از خداوند بخواهد که گناهانشان را ببخشاید، پدر در جواب فرزندانش گفت: سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَکُمْ رَبِی اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحیمُ «۱» بزودی برای شما از پروردگارم آمرزش می‌طلبم، که او آمرزنده و مهربان است. طبق این آیه شریفه فرزندان خطاکار حضرت یعقوب علیه السلام به آن پیامبر عالیقدر متوسّل شدند و از او خواستند که در درگاه الهی برای آن‌ها استغفار و طلب آمرزش کند. بنابراین، چه اشکالی دارد که ما هم به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم یا ائمّه معصومین علیهم السلام یا قرآن مجید یا چیزهای محترم دیگر، متوسّل شویم و از آن‌ها بخواهیم که از خداوند حلّ مشکل ما را بخواهند؟! ۲- در آیه شریفه ۶۴ سوره نساء می‌خوانیم: وَ مَا أَرْسَلْنَا مِن رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُواْ أَنفُسَهُمْ جاءُوکَ فَاسْتَغْفَرُواْ اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُواْ اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيماً آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶۰ ما هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر برای این که به فرمان خدا، از وی اطاعت شود. و اگر این مخالفان، هنگامی که به خود ستم می‌کردند (و فرمان‌های خدا را زیر پا می‌گذاردند) به نزد تو می‌آمدند، و از خدا طلب آمرزش می‌کردند، و پیامبر هم برای آن‌ها استغفار می‌کرد، خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند. خداوند متعال، خود در این آیه شریفه راه توسّل را به مردم تعلیم می‌دهد. وهّابی‌ها در مقابل این دو آیه قرآن مجید، که صریحاً توسّل را تجویز می‌کند، چه جوابی دارند؟

توسّل به بزرگان بعد از مرگشان

توسّل به بزرگان بعد از مرگشان آن‌ها که جواب قانع‌کننده‌ای در برابر این استدلال‌ها و آیات قرآن ندارند، مجبور شدند مقداری از مواضع خود عدول نموده و توسّل به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را در زمان حیاتش جایز بشمرند، ولی معتقدند که توسّل به آن حضرت بعد از وفاتش جایز نمی‌باشد! آن‌ها به لوازم این سخن توجّه نکرده‌اند؛ زیرا معنای این سخن طبق عقیده آن‌ها این است که شرک در حال حیات پیامبر جایز است، ولی بعد از رحلت آن حضرت جایز نمی‌باشد! و به تعبیر دیگر، لازمه سخن آنان این است که شرک بر دو قسم است: ۱. شرک مجاز و مباح! ۲. شرک غیر مجاز و حرام! آیا تا کنون هیچ دانشمندی چنین سخنی گفته

است؟ آیا هیچ مسلمانی تا کنون شنیده است که شرک مجاز هم وجود دارد؟ باطل بودن و غیر مجاز بودن شرک یک قانون کلّی عقلی است، که هیچ استثنایی ندارد. وهّابی‌ها از نظر علمی جمعیّتی عقب مانده هستند و قابل مقایسه با سایر مذاهب اسلامی نمی‌باشند. نه می‌توان آن‌ها را با علمای دمشق مقایسه کرد، و نه در حدّ و اندازه علمای الأزهر هستند، و نه قابل قیاس با علماء و دانشمندان شیعه در حوزه‌های علمیّه می‌باشند. علاوه بر این، مگر بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چه چیزی از آن حضرت کم شده است؟ هر چند ممکن است جسم آن حضرت از بین برود، ولی بدون شک روح آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶۱ پس از جدایی از جسم، قوی‌تر و وسیع‌تر می‌شود! قرآن مجید در مورد شهدا حیات برزخی قائل است. در آیه ۱۶۹ سوره آل عمران می‌خوانیم: وَ لا تَحْسَبَنَّ الَّذین قُتِلُوا فی سَبیلِ اللَّهِ امْواتاً بَلْ احْیاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ یُرْزَقُونَ (ای پیامبر!) هرگز گمان مبر کسانی که در راه خدا کشته شدند، مردگانند! بلکه آنان زنده‌اند، و نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند. وقتی شهدا پس از مرگ زنده هستند و در نزد خداوند روزی می‌خورند و طبق آیه بعد ناظر اعمال دوستان خویش در دنیا هستند، آیا پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم که مقامی به مراتب بالاتر از شهداء دارد، پس از مرگ زندگی برزخی ندارد؟ بدون شک آن حضرت دارای حیات برزخی، در سطحی بالاتر از شهدا می‌باشد. به همین جهت مسلمانان همه روز در پایان نماز به آن حضرت سلام می‌دهند: «السَّلامُ عَلَیْکَ ایُّهَا النَّبِیُّ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَکاتُهُ» اگر آن حضرت زنده نیست، این سلام خطاب به کیست؟ و معنای آن چیست؟ نتیجه این که، توسّل به بزرگان دین در حال حیات و ممات جایز است و تفاوتی بین مرگ و زندگی آن بزرگواران از این جهت نیست.

توسّل در روایات

توسّل در روایات توسّل در روایات شیعه و اهل سنّت نیز بطور گسترده مطرح شده است. به برخی از این روایات، که در منابع عامّه آمده، اشاره می‌شود: ۱. بیهقی یکی از دانشمندان اهل سنّت، از أنس- خادم مخصوص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم- چنین نقل می‌کند: «در حال حیات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم عربی به خدمت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم رسید و با این اشعار حاجت خویش را به عرض مبارک آن حضرت رساند: اتَیْناکَ وَ الْعُذْراءُ یُدْمی لِبانَها وَ قَدْ شَغَلَتْ امُّ الصَّبِیَّ عَنِ الطِّفْلِ وَ لَیْسَ لَنا الَّا الَیْکَ فِرارُنا وَ این فِرارُ الْخَلْقِ الَّا الَی الرُّسُلِ آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶۲ ای پیامبر خدا! از بیابان آمده‌ایم در حالی که خشکسالی ما را بیچاره نموده است. از فرط خشکسالی به جای شیر در پستان زنان شیرده خون جاری شده است. نه در پستان زنان شیر است و نه در زراعت‌ها آب. به تو پناه آورده‌ایم و پناهی جز پیامبر خدا برای ما نیست. وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عرض حال سوزناک این مرد عرب را شنید، بسیار متأثّر شد و به سوی مسجد حرکت کرد. از شدّت تأثّر و ناراحتی، عبای حضرت بر روی زمین کشیده می‌شد؛ حضرت بر فراز منبر قرار گرفت و دست به دعا برداشت؛ آن قدر دعا کرد که بارش باران رحمت شروع شد و بدین وسیله مردم از خشکسالی و قحطی آب، نجات یافتند.» «۱» طبق این روایت، مرد عرب در زمان حیات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به آن حضرت متوسّل شد و رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم او را از این کار نهی نکرد. ۲. بخاری در کتاب خویش، روایتی در این زمینه نقل می‌کند: مردم در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مبتلا به خشکسالی شدند، برای رفع این مشکل به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم متوسّل شدند، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دعا کرد و باران رحمت نازل شد، وقتی باران آمد، پیامبر فرمود: لَوْ کانَ أَبُو طالِبٍ حَیّاً لَقَرَّتْ عَیْناهُ «۲» اگر ابو طالب زنده بود، چشمانش به خاطر این دعا و نزول باران روشن می‌شد. این جمله پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اشاره به دعای بارانی دارد که قبل از بعثت پیامبر توسّط حضرت ابو طالب انجام شد و باران رحمت بر مردم نازل شد. ابو طالب در آن زمان قنداقه پیامبر را به دست می‌گیرد و او را واسطه قرار می‌دهد و خدا را به قنداقه آن حضرت قسم می‌دهد تا باران بر مردم نازل شود و دعای او مستجاب می‌شود و مردم از خشکسالی نجات می‌یابند. سپس ابو طالب در این باره شعری می‌گوید، که آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶۳ بیت اوّل آن به شرح

زیر است: وَ ابْیَضُ یُسْتَسْقَی الْغَمامُ بِوَجْهِهِ ثَمالُ الْیَتامی عِصْمَةٌ لِلْأَرامِلِ «۱» پیامبر سفید چهره‌ای است که به نور جمالش باران می‌طلبند، پناهگاه یتیمان و حمایت کننده بیوه‌زنان است. خلاصه این که، طبق این روایت مردم قبل از بعثت و پس از بعثت به آن حضرت متوسّل شدند و نتیجه گرفتند و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نه تنها آن‌ها را از این کار منع نکرد، بلکه به نیکی از آن یاد نمود، حتّی از دیگران خواست که ادامه اشعار ابو طالب را که به مناسبت داستان باران سروده بود، بخوانند و حضرت علی علیه السلام این کار را بر عهده گرفت. ۳. سمهودی، از بزرگان اهل سنّت، در کتابش «وفاء الوفاء» داستانی از مالک، یکی از امامان چهارگانه اهل سنّت، و منصور دوانیقی خلیفه عبّاسی، به شرح زیر نقل می‌کند: «منصور به منظور زیارت قبر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم به همراه خدمه و محافظین خود به مسجد النّبی آمده بود؛ مالک هم در آنجا مشغول زیارت بود؛ منصور مرتّب به همراهان خود با صدای بلند امر و نهی می‌کرد. این مطلب باعث شد که مالک اعتراض کند؛ وی خطاب به منصور گفت: چرا این قدر سر و صدا می‌کنی، مگر نمی‌دانی اینجا کجاست؟ مگر این آیه شریفه را نخوانده‌ای: یَأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ لَا تَرْفَعُواْ أَصْوَاتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَ لَا تَجْهَرُواْ لَهُ بِالْقَوْلِ کَجَهْرِ بَعْضِکُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَلُکُمْ وَ أَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ «۲» ای کسانی که ایمان آورده‌اید! صدای خود را فراتر از صدای پیامبر نکنید، و در برابر او بلند سخن مگویید (و داد و فریاد نزنید) آن‌گونه که بعضی از شما در برابر بعضی بلند صدا می‌کنند، مبادا اعمال شما نابود گردد در حالی که نمی‌دانید! آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۶۴ منصور گفت: پیامبر که زنده نیست، این آیه مربوط به زمان حیات آن حضرت است! مالک گفت: «حُرْمَتُهُ مَیِّتاً کَحُرْمَتِهِ حَیّاً «۱»؛ احترام پیامبر پس از مرگ، همانند احترامش در زمان حیات لازم و واجب است.» طبق این سخن، احترام پیامبر در حیات و ممات لازم است و توسّل به آن حضرت نیز در هر حال جایز می‌باشد. ۴. ابن حجر از علماء معروف اهل سنّت، که فردی بسیار متعصّب است، در کتاب الصّواعق المحرقه، اعترافات جالبی به نفع تشیّع دارد. از جمله این اعترافات، شعری است که از امام شافعی نقل می‌کند، به این شعر توجّه کنید: آلُ النَّبِیِّ ذَریعَتی وَ هُمْ الَیْهِ وَسیلَتی ارْجُوا بِهِمْ اعْطی غَدا بِیدِ الْیُمْنی صَحیفَتی «۲» آل پیامبر واسطه من در پیشگاه خداوند و وسیله توسّلم برای حلّ مشکلات هستند. امیدوارم به واسطه توسّل به آن بزرگواران، در روز قیامت نامه اعمالم را به دست راستم بدهند. نتیجه این که، توسّل به بزرگان دین و چیزهای مقدّس مانند قرآن کریم هیچ منافاتی با توحید افعالی ندارد و در آیات قرآن و روایات بطور روشن مطرح شده و مسلمانان نسبت به آن ترغیب و تشویق شده‌اند.

پرستش غیر خدا جایز نیست

فصل سوم آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۱ آیه لیلهٔ المبیت

اشاره

۱ آیه لیلهٔ المبیت وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْری نَفْسَهُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ رَئُوفٌ بِالْعِبادِ «سوره بقره، آیه ۲۰۷» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۱ آیه لیلهٔ المبیت وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْری نَفْسَهُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ رَئُوفٌ بِالْعِبادِ بعضی از مردم (با ایمان و فداکار، همچون علی علیه السلام در «لیلهٔ المبیت» به هنگام خفتن در جایگاه پیغمبر صلی الله علیه و آله) جان خود را به خاطر خشنودی خدا می‌فروشند؛ و خداوند نسبت به بندگان مهربان است. «سوره بقره، آیه ۲۰۷»

دورنمای بحث

دورنمای بحث این آیه شریفه، که به آیه لیلة المبیت معروف شده، یکی از مهمترین آیات فضایل حضرت امیر المؤمنین علیه السلام می‌باشد. فضیلتی که نظیر آن در اسلام برای هیچ کس ثابت نشده است. آیه فوق به فداکاری بی‌نظیر امام اوّل شیعیان، که در شب تاریخی هجرت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم به سوی مدینه، در بستر آن حضرت خوابید، اشاره دارد و با توضیحی که خواهد آمد از جمله آیات مربوط به ولایت آن حضرت می‌باشد.

شأن نزول

شأن نزول علماء و دانشمندان فراوانی، از شیعه و اهل سنّت، معتقدند که آیه مورد بحث مربوط به حضرت علی علیه السلام می‌باشد. و این مطلب را بطور گسترده در کتاب‌های خویش نقل کرده‌اند، به گونه‌ای که این داستان به سر حدّ تواتر رسیده است؛ یعنی بقدری زیاد نقل شده که جایی برای انکار آن وجود ندارد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۲ خلاصه داستان لیلة المبیت بدین شرح است: هنگامی که دشمنان اسلام و مشرکان لجوج و سرسخت مکّه، از ناحیه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم احساس خطر کردند و نقشه‌ها و توطئه‌های دیگر آنان کارساز نشد، تصمیم نهایی را گرفتند و سه برنامه بسیار خطرناک برای مقابله با آخرین پیامبر خدا در نظر گرفتند؛ آن‌ها گفتند: «پیامبر اسلام را یا باید به قتل برسانیم، و یا او را به زندان ابد بیفکنیم تا با هیچ کس ارتباط نداشته باشد، و یا به خارج از سرزمین حجاز تبعید نماییم! «۱»» قرائن و شواهد نشان می‌دهد که بالاخره گزینه اوّل، که خطرناکترین گزینه‌های سه گانه بود، انتخاب شد و برای عملی کردن این توطئه خطرناک از چهل قبیله عرب کمک خواستند. از هر قبیله‌ای شمشیر زنی قهرمان و ماهر حاضر شد. شب هنگام چهل شمشیر زن آماده نبرد، اطراف خانه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را محاصره کردند و از بالای دیوار منزل، یا روزنه‌های در ورودی، بستر آن حضرت را زیر نظر داشتند تا در موقع مناسب وارد منزل شوند و آن حضرت را به قتل برسانند! خداوند به وسیله پیک وحی پیامبرش را از توطئه مشرکین آگاه کرد؛ پیامبر تصمیم گرفت از مکّه خارج شود. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم برای این که از این توطئه خطرناک و نقشه شیطانی جان سالم به در برد، باید دو کار انجام دهد: نخست این که، بر خلاف جهت مدینه حرکت کند، یعنی به جای این که به سمت شمال مکّه، که به مدینه ختم می‌شود برود، به طرف جنوب مکّه حرکت کرد، تا اگر افرادی از دشمن متوجّه خروج آن حضرت از مکّه شدند نتوانند او را بیابند و دستگیر نمایند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۳ دوم این که، باید شخصی به جای پیامبر اسلام در بستر او بیارامد، تا دشمن متوجّه غیبت پیامبر و خروج آن حضرت از مکّه نگردد. بدین منظور به علی علیه السلام فرمود: «تو باید امشب به جای من در بسترم بخوابی» علی علیه السلام عرض کرد: «اگر من در بستر شما بخوابم، آیا شما از دست دشمنان اسلام نجات خواهید یافت و به سلامت به مدینه خواهید رسید؟ «۱»» حضرت فرمود: بله، علی علیه السلام به نشانه شکرانه سلامت وجود خلیفه خداوند در زمین، سر به سجده می‌ساید. می گویند این نخستین سجده شکر در شریعت مقدّس اسلام بود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پس از این که علی علیه السلام را به جای خویش نهاد، با لطف و عنایت خداوند از مکّه خارج شد و بر خلاف جهت مدینه به سمت جنوب مکّه حرکت نمود و در غار ثور مأوا گزید و پس از یأس دشمن از یافتن آن حضرت، به سوی مدینه حرکت کرد و به سلامت به مدینه رسید. «۲» بدون شک لیلة المبیت شب بسیار حسّاس، خطرناک و سرنوشت‌سازی برای اسلام بود و قهرمان این شب پرمخاطره کسی جز حضرت امیر المؤمنین علیه السلام نبود. هنگامی که پیامبر به سمت مدینه حرکت می کند، خداوند متعال در بین راه مکّه و مدینه آیه محلّ بحث را در شأن ایثار و فداکاری بی‌نظیر علی علیه السلام بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نازل می کند.

اعترافات دانشمندان اهل سنّت!

اعترافات دانشمندان اهل سنّت! شأن نزولی که بطور خلاصه ذکر شد، مخصوص علمای شیعه نیست؛ بلکه بسیاری از علماء اهل

سنّت نیز آن را نقل کرده‌اند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۴ از جمله می‌توان به «طبری» «۱» «ابن هشام» «۲» «حلبی» «۳» «یعقوبی» «۴» (که همگی از مورّخان مشهور اهل سنّت هستند) و «احمد» «۵»، از فقهای اهل سنّت، «ابن جوزی» «۶» و «ابن صباغ مالکی» «۷»، اشاره کرد. جالب‌تر از همه این‌ها سخنی است که «أبو جعفر اسکافی»، استاد شارح مشهور نهج البلاغه ابن أبی الحدید معتزلی، در این زمینه گفته است. او می‌گوید: قد ثبت بالتّواتر حدیث الفراش، ... و لا یجحده الّا مجنون او غیر مخالط لاهل الملّة، ... و قد روی المفسّرون کلّهم: انّ قول اللَّه تعالی: و من النّاس من یشری نفسه ابتغاء مرضات اللَّه انزلت فی علیّ علیه السلام لیلة المبیت علی الفراش «۸» حدیث خوابیدن علی علیه السلام در بستر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم به تواتر ثابت شده و قابل انکار نیست؛ بنابراین جز انسان دیوانه و مجنون، یا کسی که با مسلمانان معاشرتی ندارد، هیچ کس چنین روایتی را انکار نمی‌کند، (زیرا) تمام مفسّران قرآن کریم اتّفاق نظر دارند که آیه شریفه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْری ...» در لیلة المبیت، در شأن علی علیه السلام نازل گشته است. نتیجه این که تمام دانشمندان اسلامی، اعمّ از شیعه و سنّی، متّفق القولند که آیه لیلة المبیت در شأن فداکاری و ایثار بی‌نظیر علی علیه السلام نازل گشته است. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۵

شرح و تفسیر

معامله‌ای بی‌نظیر!

معامله‌ای بی‌نظیر! «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْری نَفْسَهُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِ اللَّهِ»- برخی از مردم برای تحصیل و به دست آوردن خشنودی و رضای خداوند (که مقامی بس والا- و مهم است) از جان خویش مایه می‌گذارند و آن را در معرض فروش قرار می‌دهند، و آن شخص، همان طور که گذشت، علی بن أبی طالب علیهما السلام بود. متاع و کالای مورد معامله در این معامله بی‌نظیر جان علی، و خریدار آن خداوند خالق همه جهانیان، و فروشنده حضرت علی علیه السلام و قیمت این کالا، خشنودی و رضای پرودگار عالم بود. «وَ اللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبادِ»- خداوند متعال نسبت به بندگانش رئوف و مهربان است. آیا رأفت و لطف و مهربانی بالاتر از این تصوّر می‌شود که خداوندِ مالک همه جهان هستی، از جمله انسان‌ها، جان انسانی را به بالاترین قیمت بخرد؟!

معامله با خداوند

معامله با خداوند سه آیه پیرامون معامله با خداوند متعال در قرآن کریم وجود دارد، که مقایسه این سه آیه با هم خالی از لطف نیست. آیه اوّل: در آیه ۱۱۱ سوره توبه می‌خوانیم: انَّ اللَّهَ اشْتَری مِنَ الْمُؤْمِنِینَ انْفُسَهُمْ وَ امْوالَهُمْ بِانَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ یُقاتِلُونَ فی سَبیلِ اللَّهِ فَیَقْتُلُونَ وَ یُقْتَلُونَ وَعْداً عَلَیْهِ حَقّاً فِی التَّوراةِ وَ الْانْجیلِ وَ الْقُرْآنِ وَ مَنْ اوْفی بِعَهْدِه مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَیْعِکُمُ الَّذی بایَعْتُمْ بِه وَ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظیمُ خداوند از مؤمنان جان‌ها و اموالشان را خریداری کرده، که (در برابرش) بهشت برای آن‌ها باشد؛ (به این گونه که:) در راه خدا پیکار می‌کنند، می‌کشند و کشته می‌شوند؛ این وعده حقّی است بر او، که در تورات و انجیل و قرآن ذکر فرموده؛ و چه کسی از خدا به عهدش وفادارتر است؟! اکنون بشارت باد بر شما، به دادوستدی که با خدا کرده‌اید؛ و این است آن پیروزی بزرگ! آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۶ در این معامله بزرگ، خریدار خداوند متعال، و فروشنده بندگان مؤمن و مجاهد، و کالای مورد معامله جان مؤمنان، و قیمت و ثمن معامله بهشت برین، و سند این معامله جالب و با ارزش در سه کتاب آسمانی معتبر (قرآن و انجیل و تورات) به ثبت رسیده است. این معامله آن قدر با برکت است که خداوند از آن به «پیروزی بزرگ» یاد می‌کند و به فروشندگان تبریک و تهنیت می‌گوید! و حقیقتاً چنین معامله‌ای بزرگ است؛ زیرا خریدار، جنسی را که متعلّق به خود اوست به بالاترین قیمت‌ها از فروشنده می‌خرد! آیا چنین معامله‌ای، «پیروزی بزرگ» محسوب نمی‌شود، و تبریک و تهنیت ندارد؟! آیه دوم:

خداونـد متعـال در آیات ۱۰ تا ۱۳ سوره صف به معـامله دیگری، که بـا بنـدگانش نموده، اشـاره می‌کنـد، در این آیـات چهارگانه می‌خـوانیم: یـا اَیُّهَـا الَّذینَ آمَنُوا هَـلْ ادُلُّکُمْ عَلَی تِجـارَةٍ تُنْجیکُمْ مِنْ عَـذابٍ الیم* تُؤْمِنُـونَ بِـاللَّهِ وَ رَسُـولِه وَ تُجاهِـدُونَ فی سَبیـلِ اللَّهِ بِامْوالِکُمْ وَ انْفُسِـکُمْ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ انْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ* یَغْفِرْ لَکُمْ ذُنُوبَکُمْ وَ یُـدْخِلْکُمْ جَنَّاتٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْانْهارُ وَ مَساکِنَ طَیِّبَةً فی جَنَّاتِ عَدْنٍ ذلِکَ الْفَوزُ الْعَظیمُ* وَ اخْرَی تُحِبُّونَها نَصْیرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَریبٌ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنینَ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! آیا شما را به تجارتی راهنمایی کنم که شـما را از عـذاب دردناک رهایی می‌بخشـد؟! به خـدا و رسولش ایمان بیاورید و با اموال و جان‌هایتان در راه خـدا جهـاد کنیـد؛ ایـن برای شـما (از هر چیز) بهـتر است اگر بدانیـد! (اگر چنین کنیـد) گناهانتـان را می‌بخشـد و شـما را در باغ‌هایی از بهشت داخل می‌کند که نهرها از زیر درختانش جاری است و در مسـکن‌های پاکیزه در بهشت جاویدان جای می‌دهد؛ و این پیروزی عظیم است! و (نعمت) دیگری که آن را دوست دارید به شـما می‌بخشد، و آن یاریِ خداوند و پیروزی نزدیک است؛ و مؤمنان را (به این پیروزی بزرگ) بشارت ده! در این معامله پرسود نیز فروشـنده مؤمنان، و خریـدار خداونـد مهربان، و متاع و کالای مورد معـامله جـان انسان‌هـای بـا ایمـان، و قیمت و ثمن معـامله آمرزش گناهان، رفتن به بهشت، مسـکن‌های پاکیزه بهشتی، پیروزی نزدیـک و یاری خداونـد (فتـح آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۷ مکّه) می‌باشـد. خداونـد متعـال از این معامله بزرگ نیز به پیروزی عظیم تعبیر کرده است و آن را به خریداران با سـعادت تبریک و تهنیت گفته است. آیه سوم: آیه ۱۰۷ سوره بقره است که شرح آن گـذشت. و همان طور که گفتیم خریـدار در این معامله نیز خداوند و فروشـنده علی بن أبی طالب علیه السـلام و کالای مورد معامله جان علی علیه السلام و بها و ثمن معامله رضایت و خشنودی خداوند متعال می‌باشد.

مقایسه این سه معامله با یکدیگر

مقایسه این سه معامله با یکـدیگر سه معامله‌ای که در آیات سوره‌های توبه، صف و بقره آمـده، و شـرح آن گـذشت، از جهاتی مثل یکدیگر هسـتند؛ مثل این که خریدار در هر سه معامله خداوند و فروشـنده مؤمنان و متاع و جنس مورد معامله جان مؤمنان است، امّا قیمت و بهاء جنس عرضه شـده متفاوت است؛ خداوند در یک معامله جان مؤمنان را در مقابل بهشت خریداری می‌کند و در معامله دیگر قیمت را بالاتر می‌برد و علاوه بر بهشت برین، خانه‌های بهشتی و آمرزش گناهان و پیروزی‌های دنیوی را نیز ضمیمه می‌نماید؛ ولی در معـامله سوم، که در آیه محـلّ بحث (آیه لیلـة المبیت) آمـده است، بالاـترین قیمت و باارزش‌ترین ثمن، که همان خشـنودی خداونـد می‌باشـد، مطرح شـده است، و روشن است که رضایت و خشـنودی خداوند با بهشت و مانند آن قابل مقایسه نیست. جالب این که این «ثمن و بها» با روحیه علی علیه السـلام سازگارتر است، بدین جهت در کلمات گهربار آن حضرت می‌خوانیم که خطاب به خداونـد متعال عرض می‌کند: خدایا! آتش جهنّم تو واقعاً دردناک است، ولی از خوف آتش به پرسـتش تو نپرداختم. همان‌گونه که بهشت و نعمت‌هایش حقیقتاً جذّاب و پرارزش است، ولی به طمع آن تو را نپرستیدم، بلکه چون تو را شایسـته عبادت و پرسـتش یافتم، فقط به عشق خودت تو را عبادت کردم! «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۸

مقایسه‌ای دیگر!

مقـایسه‌ای دیگر! علی علیه السـلام علی رغم خطر بزرگی که جانش را در لیلـة المبیت تهدیـد می‌کرد، با کمال میل و رغبت حاضـر شد در بستر پیامبر اسـلام صـلی الله علیه و آله و سـلم بیارامد و هیچ ترس و واهمه‌ای به خود راه نداد. صبحگاهان که دشمن به خانه پیامبر اسـلام صـلی الله علیه و آله و سـلم حمله‌ور می‌شود و علی را در بستر آن حضرت می‌یابد و نقشه خود را نقش بر آب می‌بیند، جمله‌ای توهین‌آمیز به «علی جوان» می‌گوید، آن حضـرت در پاسخ و به دفاع از خویش و مکتب و پیامبرش، جملاتی بسیار زیبا، که

حکایت از شجاعت، عقل و خرد، و قوّت و قدرت فوق‌العاده آن حضرت می‌کند، بیان می‌فرماید که شرح این گفت‌وگو در مباحث آینده ان شاء اللّه خواهد آمد. امّا أبو بکر که همراه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از کانون خطر خارج شده و در غار ثور پناه گرفته است به هنگامی که صدای پای دشمنان اسلام را، که در تعقیب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از مکّه خارج شده بودند، می‌شنود، رنگ می‌بازد و ترس سراسر وجودش را فرامی‌گیرد به گونه‌ای که به راحتی می‌توان با نگاهی به چهره‌اش عمق ترس و وحشتش را درک کرد! لهذا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دلداری‌اش می‌دهد تا مقداری از وحشتش کاسته شود. تو خود بخوان حدیث مفصّل از این مجمل!

ظرافت تعبیر در آیه لیلهٔ المبیت

ظرافت تعبیر در آیه لیلهٔ المبیت در آیات سوره «توبه» و «صف» تعبیر به «انَّ اللَّهَ اشْتَری» و «هَلْ ادُلُّکُمْ عَلی تِجارَةٍ» شده است و این تعبیرات بدین معنی است که خداوند متعال، که در این معاملات خریدار است، فروشندگان را تشویق به فروش متاع و کالایشان می‌کند؛ ولی در آیه لیلهٔ المبیت تعبیر به «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْری نَفْسَهُ» شده است، و معنای این جمله آن است که فروشنده خود پیشقدم می‌شود و اقدام به عرضه و فروش کالای خویش می‌نماید و روشن است لطافت تعبیر آیه لیلهٔ المبیت بیشتر است؛ آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۷۹ زیرا کسی که خود جانش را در طبق اخلاص می‌گذارد و آن را در معرض فروش قرار می‌دهد، قابل مقایسه با کسی که با تشویق و درخواست خریدار حاضر به این کار می‌شود نیست، هر چند که بدون شک چنین عملی نیز بسیار ارزشمند است. علاوه بر این، آیه محلّ بحث با کلمه «مِنْ» تبعیضیّه «وَ مِنَ النَّاسِ» شروع می‌شود، یعنی تنها بعضی از مردم قادر بر این کار فوق‌العاده هستند؛ در حالی که در دو آیه دیگر، که مسأله معامله جان با بهشت یا نجات از دوزخ در آن مطرح شده، جنبه عمومی و همگانی دارد (اشْتَری مِنَ الْمُؤْمِنینَ).

ارتباط آیه لیلهٔ المبیت با آیات قبل

ارتباط آیه لیلهٔ المبیت با آیات قبل اگر آیات سه‌گانه قبل از آیه لیلهٔ المبیت را به دقّت مطالعه کنیم، عظمت کار علی علیه السلام در آن شب پرمخاطره، و جایگاه رفیع آن حضرت در نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روشن‌تر می‌شود؛ به این آیات توجّه کنید: «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا»- بعضی از منافقین بقدری خوش ظاهر و زبان‌باز هستند که وقتی تو را می‌بینند اظهار محبّت و ارادت می‌کنند، و سخنان فریبنده و پرجاذبه آن‌ها تو را به اعجاب وامی‌دارد، در حالی که باطن آن‌ها چیز دیگری است. «وَ یُشْهِدُ اللَّهَ عَلی ما فِی قَلْبِه وَ هُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ»- خداوند از باطن این منافقان چاپلوس و خوش ظاهر آگاه است، هر چند آن‌ها خداوند را هم بر آنچه در دل دارند گواه می‌گیرند، این افراد خوش ظاهر منافق سرسخت‌ترین «۱» دشمنان اسلام هستند. این آیات به «اخْنس بن شریق» اشاره دارد که از منافقان و دوچهره‌گان خوش‌بیان و خوش‌برخورد و خوش‌ظاهر بود، برخوردهای ظاهری وی بقدری متناسب بود که هر بیننده‌ای را به خود جذب می‌کرد، او تظاهر به تقدّس و ایمان و تقوی می‌کرد، ولی انسانی پست و بی‌ایمان بود و قلباً اعتقادی به خدا و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نداشت «۲». خداوند متعال در آیه بعد دلیل نفاق و دشمنی «اخنس» را آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۰ چنین بیان می‌کند: «وَ اذا تَوَلّی سَعی فِی الْارْضِ لِیُفْسِدَ فیها وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لا یُحِبُّ الْفَسادَ»- نشانه نفاق و دورویی اخنس و سایر منافقین این است که هنگامی که روی برمی‌گردانند و از نزد تو خارج می‌شوند، در راه فساد در زمین کوشش می‌کنند و زراعت‌ها و چهارپایان را نابود می‌سازند؛ با این که می‌دانند خداوند فساد را دوست ندارد. «۱» البتّه احتمال هم دارد که کلمه «تولّی» به معنای ولایت و حکومت باشد؛ یعنی، چنین افرادی وقتی به حکومت و

قدرت دست یابند، مفسد فی الارض می‌شوند و در همه جا تخم فساد می‌پاشند؛ زراعت‌ها را ویران نموده و چهارپایان را نابود می‌نمایند. «اخنس» منافق وارد منطقه‌ای از مناطق مسلمانان شد، در آنجا شروع به إفساد و خرابکاری کرد؛ زراعت‌های مسلمانان آن منطقه را از بین برد و حیواناتشان را نابود ساخت. «۲» ولی وقتی که خدمت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم می‌رسید، شروع به تملّق و چاپلوسی و زبان‌بازی می‌نمود. «وَ اذا قیلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ اخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ»- هنگامی که به این افراد منافق تذکّر داده می‌شد که از خدا بترسید و خود را به این اعمال ضدّ انسانی آلوده نکنید و خلاصه شخصی آن‌ها را امر به معروف و نهی از منکر می‌کرد، نه تنها گوش فرا نمی‌دادند، بلکه لجاجت آن‌ها بیشتر می‌شد و خودخواهی و تکبّر و تعصّب، آن‌ها را به تکرار و پافشاری بر گناهانشان وامی‌داشت. و روشن است که برای چنین اشخاصی جهنّم کفایت می‌کند و جهنّم آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۱ چه بد جایگاهی است. خلاصه این که، در این سه آیه تصویری روشن از سرسخت‌ترین دشمنان اسلام و منفورترین انسان‌ها ارائه شد، هنگامی که این آیات سه‌گانه را در کنار آیه لیلهٔ المبیت می‌گذاریم، لا بد در آیه لیلهٔ المبیت سخن از محبوب‌ترین و علاقه‌مندترین افراد با ایمان نسبت به اسلام و مسلمانان می‌باشد، بنابراین علی علیه السلام که آیه لیلهٔ المبیت درباره او نازل شده و جان خویش را در این ماجرا بر طبق اخلاص نهاده، محبوب‌ترین افراد در نزد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم بوده است. و بدون شک علاقه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به افراد بر اساس ایمان و عشق آن‌ها به خداوند است، نه مسائل دیگر.

ارتباط آیه لیلهٔ المبیت با ولایت امیر المؤمنین علیه السلام

ارتباط آیه لیلهٔ المبیت با ولایت امیر المؤمنین علیه السلام سؤال: این آیه شریفه چه ارتباطی با ولایت و خلافت حضرت علی علیه السلام به عنوان اوّلین خلیفه و امام مسلمین دارد؟ به تعبیر دیگر، بر فرض اهل سنّت بپذیرند که آیه فوق در شأن علی بن أبی طالب علیه السلام نازل شده است، ولی چگونه می‌توان به وسیله این آیه، ثابت کرد که علی علیه السلام جانشین بلافصل پیامبر اسلام علیه السلام است؟ پاسخ: از بحث‌های گذشته روشن شد که علی علیه السلام فداکارترین، شجاع‌ترین، ایثارگرترین و خالص‌ترین بندگان خداوند منّان بعد از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم است و از سوی دیگر می‌دانیم که امام و خلیفه پس از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم باید آگاه‌ترین، شجاع‌ترین، فداکارترین، و ایثارگرترین فرد مسلمانان باشد. بنابراین، اگر مسأله امامت و خلافت انتصابی باشد، یعنی خداوند خلیفه پیامبر را همچون خود پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نصب کند، با وجود علی علیه السلام که واجد شرایط فوق است حکمت خداوند اجازه نمی‌دهد که شخص دیگری به عنوان جانشین منصوب انتخاب شود. و اگر این مسأله انتخابی باشد (همان گونه که برادران اهل سنّت معتقد هستند) عقل اقتضاء می‌کند که با وجود شخصی که صفات فوق را داراست به سراغ دیگران نرویم؛ بنابراین، انتخاب غیر علی علیه السلام، با توجّه به آنچه گذشت، بر خلاف عقل و شرع است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۲

پاسخ برخی ایرادهای بی‌اساس!

اشاره

پاسخ برخی ایرادهای بی‌اساس! شاید به جهت ارتباطی که آیه شریفه با مسأله خلافت و امامت حضرت علی علیه السلام دارد، برخی تلاش کرده‌اند آیه شریفه را از مسیر اصلی خارج نمایند، تا نتوان به این آیه برای جانشینی بلافصل پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله

و سلم استدلال کرد. در اینجا به برخی از این ایرادها و شبهات بی‌اساس می‌پردازیم و پاسخ آن را بیان می‌کنیم.

۱. آیه لیلة المبیت مربوط به آمرین به معروف است!

۱. آیه لیلة المبیت مربوط به آمرین به معروف است! مرحوم علّامه طبرسی، مفسّر مشهور شیعه، روایت مرسلی از اهل سنّت نقل می‌کند که طبق این روایت آیه شریفه در شأن کسانی وارد شده است که در راه امر به معروف و نهی از منکر کشته شده‌اند. «۱» بنابراین، آیه محلّ بحث ارتباطی به خلافت و امامت علی بن أبی طالب علیه السلام ندارد. پاسخ: سیاق آیه لیلة المبیت نشان می‌دهد که آیه مذکور در مورد آمرین به معروف و ناهین از منکر نیست؛ زیرا طبق توضیحی که گذشت خطر بزرگی فردِ موردِ نظرِ آیه شریفه را تهدید می‌کند؛ خطری در سر حدّ مرگ و از دست دادن جان، و چنین خطری کمتر در مورد آمرین به معروف و ناهین عن المنکر وجود دارد. بنابراین، از ملاحظه سیاق آیه شریفه استفاده می‌شود که آیه مذکور مربوط به آمرین به معروف و ناهین عن المنکر نیست؛ علاوه بر این که روایت فوق مرسله است و حجّت نمی‌باشد.

۲. آیه مورد بحث در مورد ابو ذر است!

۲. آیه مورد بحث در مورد ابو ذر است! برخی معتقدند این آیه در مورد ابو ذر غفاری «۲»، صحابی ارجمند و والامقام آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۳ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نازل شده، و ارتباطی با مسأله ولایت و خلافت حضرت علی علیه السلام ندارد. «۱» پاسخ: این اعتقاد نیز مقرون به واقعیّت نیست؛ زیرا ما- به شهادت تاریخ- در زندگی ابو ذر غفاری در عصر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم حادثه‌ای مهم که جان ابو ذر را تهدید کرده باشد سراغ نداریم؛ بنابراین، نمی‌توان باور کرد که این آیه شریفه درباره او نازل شده باشد؛ هر چند شخصیّت و خدمات ابو ذر غفاری، مخصوصاً بعد از رحلت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و در عصر تلخ سکوت و خفقان، بر همه روشن و آشکار است.

۳. این آیه درباره همه مهاجران و انصار است!

۳. این آیه درباره همه مهاجران و انصار است! عدّه‌ای دیگر گفته‌اند: «آیه شریفه لیلة المبیت مربوط به تمام مهاجرین و انصار است. «۲»» یعنی تمام مسلمانان زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که به هنگام نزول آیه فوق وجود داشتند، مشمول این آیه هستند؛ بنابراین، آیه محلّ بحث اختصاص به حضرت علی ابن أبی طالب علیه السلام ندارد. پاسخ: بطلان این سخن بسیار روشن است؛ زیرا آیه شریفه صریحاً این افتخار را اختصاص به بعضی از مسلمانان می‌دهد و شمول آیه را نسبت به همه مسلمانان نفی می‌کند؛ بنابراین نمی‌توان ادّعا کرد که همه مهاجرین و انصار مشمول آیه لیلة المبیت هستند.

۴. علی علیه السلام می‌دانست زنده می‌ماند، یا نه؟

۴. علی علیه السلام می‌دانست زنده می‌ماند، یا نه؟ سؤال: آیا علی علیه السلام از عاقبت کار اطّلاع داشت؟ آیا آن حضرت می‌دانست که از این خطر بزرگ جان سالم به در می‌برد و زنده می‌ماند، یا نمی‌دانست؟ اگر می‌دانست مشرکین او را نخواهند

کشت و در نهایت زنده خواهد ماند، آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۴ خوابیدنش در بستر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم افتخاری برای او محسوب نمی‌شود و اگر نمی‌دانست، این کار افتخار بزرگی است، ولی مشکل دیگری دارد و آن این که: امامان علم غیب دارند، چطور آن حضرت از عاقبت این کار اطّلاع نداشته است؟ پاسخ: مطابق تحقیقات دانشمندان بزرگ و تصریح برخی از روایات، علوم أئمّه علیهم السلام نسبت به غیب و آینده، علوم ارادی بوده است؛ یعنی هر چه را اراده می‌کردند می‌دانستند و آنچه را اراده نمی‌کردند نمی‌دانستند. «۱» ممکن است در این حادثه اراده‌ای برای دانستن عاقبت کار نداشته است، بدین جهت احتمال خطر در ذهن حضرت بوده و در عین حال حاضر به این فداکاری و ایثار بزرگ شده است، بنابراین حادثه فوق افتخاری بس بزرگ برای آن حضرت بوده و منافاتی با علم غیب ائمّه علیهم السلام ندارد. توجّه به این نکته، بسیاری از شبهات و اشکالات و سؤالاتی که پیرامون علم غیب ائمّه علیهم السلام مطرح است را حل می‌کند. سؤال: شما گفتید: «علی علیه السلام طبق علم ارادی، اراده نکرد که بداند سرنوشتش چه می‌شود؛ بنابراین، احتمال خطر برای آن حضرت وجود داشته است. بدین جهت خوابیدن آن حضرت در بستر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فضیلت بزرگی برای ایشان محسوب می‌شود» در حالی که طبق آنچه در برخی روایات آمده: «آن حضرت اطّلاع داشت که در این حادثه صدمه‌ای به او نمی‌رسد و طبق این حدیث پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم سلامتی ایشان را تضمین فرمودند.» «۲» بنابراین، چگونه آیه لیلة المبیت فضیلتی برای آن حضرت محسوب می‌شود؟ پاسخ: می‌توان از این اشکال به دو صورت پاسخ گفت: الف: این حدیث مرسله است و سندی ندارد. مرحوم علّامه امینی این حدیث را به صورت مرسل از تفسیر ثعلبی نقل کرده است «۳» و چون سندی ندارد نمی‌توان آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۵ به آن اعتماد و تکیه کرد. «۱» ب: برای پذیرش هر روایتی سه شرط لازم است؛ نخست این که سند آن روایت معتبر باشد، دیگر این که آن روایت مخالف آیات قرآن مجید نباشد، و سوم آن که از نظر دانشمندان و علماء دین قابل قبول باشد. روایت مزبور علاوه بر این که از نظر سند قابل قبول نیست، مخالف قرآن مجید نیز می‌باشد! زیرا خداوند متعال در آیه لیلة المبیت از کار علی علیه السلام به عنوان یک کار با عظمت و معامله با خداوند تعبیر می‌کند، در صورتی که اگر روایت فوق اعتبار داشته باشد، کار علی علیه السلام عظمتی ندارد و یک امر عادی تلقّی می‌شود، بنابراین نمی‌توان به چنین روایتی که مخالف با یکی از آیات قرآن مجید است تکیه زد و به وسیله آن، کار کم نظیر و با عظمت حضرت علی علیه السلام را زیر سؤال برد (دقّت فرمایید).

۵. مخاطب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چه کسانی بوده‌اند؟

۵. مخاطب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چه کسانی بوده‌اند؟ سؤال: برخی معتقدند: «هنگامی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم قصد داشت شخصی را به جای خویش در بسترش بگذارد، خطاب به اصحابش فرمود: کدام یک از شما حاضر است در این شب (خطرناک) در بستر من بیارامد؟ ولی هیچ‌کس جز علی بن أبی طالب پاسخ نگفت و آمادگی خویش را برای پذیرفتن این خطر اعلام ننمود.» آیا این مطلب صحّت دارد، یا این که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در این مورد فقط با علی علیه السلام سخن گفت؟ پاسخ: ما در کتاب‌های معتبر ندیده‌ایم که حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم این موضوع را با همه اصحابش در میان بگذارد، علاوه بر این که این مطلب با عقل هم آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۶ سازگار نیست؛ زیرا اگر این مطلب به اطّلاع تمام اصحاب آن حضرت می‌رسید، بالاخره منتشر می‌شد و دشمنان اسلام از نقشه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم آگاه می‌شدند و مانع اجرای آن می‌گشتند، بدین جهت به نظر می‌رسد که این طرح و نقشه کاملًا سرّی و مخفیانه بوده، و گذشته از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام و چند نفر دیگر، عموم مسلمانان از آن بی‌اطّلاع بودند.

مباحث تکمیلی

۱. اشعار حسّان بن ثابت در توصیف فداکاری علی علیه السلام

۱. اشعار حسّان بن ثابت در توصیف فداکاری علی علیه السلام حسّان بن ثابت «۱» از شعرای معاصر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم، که علاقه ویژه‌ای به جانشین واقعی پیامبر داشت و عالی‌ترین اشعار را در وصف حادثه مهمّ و تاریخی غدیر خم سروده، اشعار مختلفی در مورد فضایل امیر المؤمنین، علی علیه السلام، گفته که قسمتی از آن پیرامون لیلهٔ المبیت است. قسمتی از اشعار نغز و زیبای این شاعر چیره دست عرب به شرح زیر است: مَنْ ذا بِخاتَمِه تَصَدَّقَ راکِعاً وَ اَسَرَّها فی نَفْسِه إسْراراً مَنْ کانَ باتَ عَلی فِراشِ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدٌ اسْری یَؤُمُّ الْغارا مَنْ کانَ فِی الْقُرْآنِ سُمّیَ مُؤْمِناً فی تِسْعِ آیاتٍ تُلینَ غَزاراً آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۷ ترجمه: چه کسی توانست انگشتری را در حال رکوع نماز به صورت مخفیانه و به دور از چشم سایر مسلمانان به شخصی نیازمندی بدهد، ولی خداوند این انفاق او را آشکار نمود؟ چه کسی بود که در آن شب تاریخی، لیلهٔ المبیت، بر بستر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خوابید، در حالی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اسیر چنگال دشمن و در محاصره آنان بود و قصد غار ثور را داشت؟ چه کسی است که در نُه آیه قرآن «۱» از وی به عنوان مؤمن حقیقی یاد شده است؟ «۲» خلاصه این که حادثه لیلهٔ المبیت آن قدر مشهور و معروف بوده، که در اشعار شعرای عرب هم منعکس شده است.

۲. سرانجام علی علیه السلام در آن شب پرمخاطره!

۲. سرانجام علی علیه السلام در آن شب پرمخاطره! دشمنان اسلام پس از استقرار نیروهایشان قصد داشتند شب هنگام به خانه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حمله کنند و نقشه شوم خویش را عملی سازند، ولی یکی از سران مشرکین (أبو جهل، یا أبو لهب) مانع این کار شد و گفت: «شبانه حمله نکنید، زیرا زنها و بچّه‌های درون خانه وحشت‌زده می‌شوند، آن‌ها که گناهی ندارند!» «۳» بدین جهت زمان حمله به تأخیر افتاد، آن‌ها تصمیم گرفتند صبحگاهان نقشه خویش را عملی سازند، صبح هنگام به قصد کشتن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به منزل آن حضرت هجوم آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۸ آوردند، علی علیه السلام قبل از این که آن‌ها به رختخواب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برسند از جای برخاست و فریاد زد: چه می‌خواهید؟ مشرکان که از دیدن علی در بستر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مات و مبهوت شده بودند، گفتند: یا علی! به دنبال محمّد هستیم، او کجاست؟ حضرت فرمود: مگر او را به من سپرده بودید که سراغش را از من می‌گیرید؟ دشمن از این ماجرا متحیّر و سرگردان شد، آیا علی را بکشند، یا او را رها کنند؟ أبو جهل گفت: این جوان را رها کنید، محمّد او را فریب داده و برای حفظ جان خویش او را در بسترش خوابانیده است! علی علیه السلام هنگامی که این جمله توهین‌آمیز را شنید، که هم توهین به محبوبش پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم بود و هم توهین به خودش، در نهایت جرأت و شجاعت فرمود: الی تَقُولُ هذا یا أَبا جَهْلٍ! قَدْ اعْطانی مِنَ الْعَقْلِ ما لَوْ قُسِّمَ عَلی جَمیعِ حُمَقاءِ الدُّنْیا وَ مَجانینِها لَصاروا بِه عُقَلاءَ، وَ مِنَ الْقُوَّةِ ما لَوْ قُسِّمَ عَلی جَمیعِ ضُعَفاءِ الدُّنْیا لَصاروا بِه اقْویاءَ، وَ مِنَ الشَّجاعَةِ ما لَوْ قُسِّمَ عَلَی جَمیعِ جُبَناءِ الدُّنْیا لَصاروا بِه شُجْعاناً «۱» أبو جهل! آیا سادگی و خامی را به من نسبت می‌دهی؟ (گویا مرا نشناخته‌ای، بگذار خود را معرّفی کنم، آن‌طور که شما خیال می‌کنید نیست، بلکه) خداوند آن قدر به من عقل و خرد داده که اگر بین تمام احمق‌های دنیا تقسیم شود، همه آن‌ها صاحب عقل و خرد می‌شوند! و آن قدر به من قوّت و قدرت عطا کرده که اگر بین تمام ضعیفان عالم تقسیم شود، همگی نیرومند و پرقدرت می‌شوند! و آن قدر به من شجاعت داده که اگر بین ترسوهای جهان تقسیم شود، همه از شجاعان خواهند شد! من پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را شناخته‌ام و اسلام را آگاهانه پذیرفته‌ام و لهذا جانم را در طبق اخلاص نهاده‌ام. پس از این گفت‌وگو، دشمنان اسلام سرافکنده و مأیوس از خانه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم خارج

شدند و علی علیه السلام سربلند و خوش‌حال به این قسمت از مأموریّت خویش پایان بخشید. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۸۹

۳. خداوند به فداکاری علی علیه السلام مباهات می‌کند!

۳. خداوند به فداکاری علی علیه السلام مباهات می‌کند! ثعلبی، یکی از مفسّران معروف اهل سنّت، هنگامی که به تفسیر آیه مورد بحث می‌رسد، روایت بسیار زیبایی پیرامون حادثه لیلة المبیت نقل می‌کند، به این روایت توجّه کنید: خداوند در شبی که علی علیه السلام در بستر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خوابید، خطاب به جبرئیل و میکاییل فرمود: شما دو نفر برادر هستید، اگر خداوند بخواهد عمر یکی از شما را بگیرد، آیا دیگری حاضر است فداکاری کند و از عمر خودش به او بدهد؟ هیچ کدام سخنی نگفتند و آمادگی خویش را برای این امر اعلان نکردند! خداوند به آن‌ها فرمود: به خانه پیامبر ما در روی زمین نگاه کنید، ببینید چگونه علی برای حفظ جان پیامبر، زندگی خویش را به خطر انداخته است! بروید و مواظب علی باشید. جبرئیل و میکاییل به زمین آمدند و در خانه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم حاضر شدند. جبرئیل بالای سر علی علیه السلام و میکاییل پایین پای آن حضرت ایستاد تا از جان علی محافظت کنند. سپس آن دو خطاب به علی علیه السلام گفتند: بَخٍّ بَخٍّ لَکَ یَا بْنَ ابی طالِبٍ، مَنْ مِثْلُکَ؟ وَ قَدْ باهَی اللَّهُ بِکَ مَلائِکَةَ السَّماواتِ و فاخَرَ بِکَ «۱» علی جان به تو تبریک می‌گوییم، چه کسی مثل توست؟ در حالی که خداوند متعال به خاطر تو بر ملائکه آسمان مباهات و افتخار کرد. آیا مقامی بالاتر از این تصوّر می‌شود؟! بی‌جهت نیست که شیعه به در خانه این خاندان با عظمت آمده است، پیروی شیعه از علی علیه السلام کورکورانه و از روی تعصّب نیست، بلکه به خاطر مقامات و فضیلت‌های فوق العاده آن حضرت است.

پیام آیه

همه چیز در مسیر رضایت خداوند

همه چیز در مسیر رضایت خداوند گرچه این آیه- همان‌طور که در مباحث قبل به آن اشاره شد- در شب هجرت آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۰ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درباره حضرت علی علیه السلام نازل گردیده؛ ولی بسان سایر آیات قرآن مشتمل بر یک حکم کلّی و عمومی است؛ و از آنجا که این آیه در مقابل آیه «وَ مِنَ النَّاس مَنْ یُعْجِبُکَ ...» قرار گرفته است معلوم می‌شود که این دسته از مردم، که در آیه به آن‌ها اشاره شده، در برابر دسته سابق هستند و صفاتشان نیز در نقطه مقابل آنان می‌باشد. آن‌ها مردمی خودخواه، خودپسند، لجوج و معاند بودند که از راه نفاق در بین مردم عزّت و آبرویی به دست می‌آوردند و در ظاهر خود را خیرخواه و مؤمن نشان می‌دادند، امّا کردارشان جز فساد در زمین و هلاکت مردم چیز دیگری نبود. ولی این دسته تنها با خدا معامله می‌کنند و هر چه دارند، حتّی جان خود را، به او می‌فروشند و جز رضای او خریدار چیزی نیستند و عزّت و آبرویی جز به واسطه خداوند قائل نیستند. با فداکاریهای این‌هاست که امر دین و دنیا اصلاح و حق و حقیقت زنده و پایدار می‌شود و زندگی انسان گوارا و درخت اسلام بارور می‌گردد. «۱» پیام این آیه شریفه به همه مسلمانان این است که خود را از گروه اوّل خارج نموده و در صف دسته دوم قرار گیرند. البتّه کار آسانی نیست! *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۱ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۳ آیه سقایة الحاج

اشاره

۳ آیه سقایهٔ الحاج اجَعَلْتُمْ سِقایَةَ الْحاجِّ وَ عِمارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ کَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْیَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فی سَبیلِ اللَّهِ لا یَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمینَ* الَّذینَ آمَنُوا وَ هاجَرُوا وَ جاهَدُوا فی سَبیلِ اللَّهِ بِامْوالِهِمْ وَ انْفُسِهِمْ اعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَ اولئِکَ هُمُ الْفائِزُونَ* یُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمةٍ مِنْهُ وَ رِضْوانٍ وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فیها نَعیمٌ مُقیمٌ* خالِدینَ فیها ابَداً انَّ اللَّهَ عِنْدَهُ اجْرٌ عَظیمٌ «سوره توبه، آیات ۱۹ تا ۲۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۳ آیه سقایهٔ الحاج اجَعَلْتُمْ سِقایَةَ الْحاجِّ وَ عِمارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ کَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْیَوْمِ دالْآخِرِ وَ جاهَدَ فی سَبیلِ اللَّهِ لا یَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمینَ* الَّذینَ آمَنُوا وَ هاجَرُوا وَ جاهَدُوا فی سَبیلِ اللَّهِ بِامْوالِهِمْ وَ انْفُسِهِمْ اعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولئِکَ هُمُ الْفائِزُونَ* یُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمةٍ مِنْهُ وَ رِضْوانٍ وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فیها نَعیمٌ مُقیمٌ* خالِدینَ فیها ابَداً انَّ اللَّهَ عِنْدَهُ اجْرٌ عَظیمٌ آیا سیراب کردن حجّاج، و آباد ساختن مسجد الحرام را، همانندِ (عملِ) کسی قرار دادید که به خدا و روز قیامت ایمان آورده، و در راه او جهاد کرده است؟! (این دو،) نزد خدا مساوی نیستند. و خداوند گروه ظالمان را هدایت نمی‌کند. آن‌ها که ایمان آوردند، و هجرت کردند، و با اموال و جان‌هایشان در راه خدا جهاد نمودند، مقامشان نزد خدا برتر است؛ و آن‌ها پیروز و رستگارند. پروردگارشان آن‌ها را به رحمتی از ناحیه خود، و رضایت (خویش)، و باغ‌هایی از بهشت بشارت می‌دهد که در آن، نعمت‌های جاودانه دارند؛ همواره و تا أبد در این باغ‌ها (و در میان این نعمت‌ها) خواهند بود؛ زیرا پاداش عظیم نزد خداوند است. «سوره توبه، آیات ۱۹ تا ۲۲»

دورنمای بحث

دورنمای بحث این آیه شریفه، که در نزد مفسّرین به آیه سقایهٔ الحاج معروف شده، به یکی دیگر از فضایل حضرت علی علیه السلام که می‌توان با آن ولایت و خلافت آن حضرت را به اثبات رساند، اشاره می‌کند؛ و کسانی را که «سقایهٔ الحاج» و «عمارهٔ آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۴ المسجد الحرام» را مساوی با «ایمان به خداوند و هجرت در راه او و جهاد با جان و مال» می‌دانند زیر سؤال می‌برد. شرح بیشتر را در ادامه بحث خواهیم آورد.

شأن نزول

شأن نزول آیه «سقایهٔ الحاج» خبر از حادثه‌ای می‌دهد که در عصر نبوی رخ داده است و صرفاً بیان یک قانون کلّی نیست؛ یعنی حقیقتاً چنین مقایسه‌ای انجام شده است. بنابراین، آیه شریفه شأن نزولی دارد، بدین جهت شأن نزول‌های متعدّدی برای آن ذکر شده، که خلاصه معروف‌ترین آن‌ها به شرح زیر است: «عبّاس»، عموی پیامبر، و «شیبه»، که از فرزندان عبد المطّلب است، در مسجد الحرام با هم گفت‌وگو می‌کردند. عبّاس خطاب به شیبه گفت: خداوند متعال افتخاری نصیب من کرده، که نصیب هیچ کس ننموده، و آن «سقایهٔ الحاج» «۱» است. «شیبه» در پاسخ گفت: خداوند افتخار «عمارهٔ المسجد الحرام» «۲» را نصیب من کرده است و افتخاری بالاتر از کلیدداری کعبه وجود ندارد. بنابراین افتخاری که آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۵ نصیب من شده، بالاتر از افتخار توست. علی علیه السلام که از کنار آن‌ها عبور می‌کرد و سخنان آن‌ها را شنید، به نزد ایشان رفت، و پس از سلام و ادای احترام، اجازه خواست سخنی بگوید، اجازه سخن داده شد. حضرت فرمود: «خداوند افتخاری به من عنایت کرده که از همه افتخارات بالاتر و نصیب هیچ کس نشده است!» گفتند: آن چیست؟ فرمود: من قبل از همه شما ایمان آوردم، و به خاطر رضای خداوند قبل از همه هجرت کردم، و در راه خدا با مال و جانم جهاد نمودم! و شما و امثال شما، به برکت جهاد من و امثال من مسلمان شدید و اسلام را پذیرفتید! بنابراین بالاترین افتخار «سقایهٔ الحاج» یا «عمارهٔ المسجد الحرام» نیست، بلکه «ایمان به خدا» و «هجرت در مسیر رضای او» و «جهاد در راه او» بالاترین افتخار است. عبّاس عموی پیامبر و علی علیهما السلام، با شنیدن این سخن خشمگین و ناراحت شد و به خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم رسید، و ماجرا را برای آن حضرت بیان نمود و از علی شکایت کرد، که وی مقام و

موقعیّت مرا زیر سؤال برده است. پیامبر شخصی را به دنبال علی علیه السلام فرستاد، وقتی علی به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسید، حضرت از او توضیح خواست و فرمود: چه گفته‌ای که عمویت عبّاس را عصبانی کرده‌ای؟ علی عرض کرد: سخن حقّی گفته‌ام، عمویم از سخن حقّ من ناراحت شده است، سپس آنچه اتّفاق افتاده بود را برای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم بازگو کرد. ضمناً این نکته را یادآور شد که من در مقام تعریف و تمجید از خود نبودم، بلکه می‌خواستم به آن‌ها بگویم «سقایهٔ الحاج» و «عمارهٔ المسجد الحرام» بالاترین افتخارات نیست و افتخاراتی بالاتر از آن هم وجود دارد. در این هنگام آیه سقایهٔ الحاج نازل شد و خداوند سخن علی علیه السلام را تأیید کرد. «۱» شأن نزول فوق حدّ اقل در دوازده کتاب معروف اهل سنّت، که پیرامون تفسیر آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۶ قرآن، یا تاریخ، و یا روایات نوشته شده، آمده است: ۱- اسباب النّزول، نوشته علّامه واحدی «۱» ۲- تفسیر علّامه خازن بغدادی «۲» ۳- تفسیر العلّامهٔ القرطبی «۳» ۴- تفسیر فخر رازی «۴» ۵- دُرّ المنثور، نوشته علّامه سیوطی «۵» ۶- تفسیر أبو البرکات النّسفی «۶» ۷- فصول المهمّهٔ، نوشته ابن صبّاغ مالکی «۷» ۸- کفایهٔ الطّالب گنجی شافعی «۸» ۹- تاریخ خطیب بغدادی «۹» ۱۰- مناقب ابن مغازلی «۱۰» ۱۱- تاریخ ابن عساکر «۱۱» ۱۲- ربیع الابرار، نوشته زمخشری «۱۲» بنابراین، شأن نزول فوق جای هیچ گونه تردید و گفت و گویی ندارد.

نکته‌ای مهمّ!

نکته‌ای مهمّ! «عبّاس بن عبد المطّلب» به هنگام نزول آیه سقایهٔ الحاج بدون شک ایمان داشت و جهاد نیز کرده بود. همان‌گونه که «شیبه» هم ایمان داشت و دارای سابقه آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۷ جهاد بود. پس چگونه علی علیه السلام ایمان و جهاد خویش را به رخ آن‌ها می‌کشد، چیزی که آن‌ها هم داشتند؟ پاسخ این سؤال آن است که علی علیه السلام می‌خواهد بگوید من اوّلین شخصی هستم که از بین مردان به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ایمان آوردم، و اوّلین شخصی هستم که پس از هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به مدینه هجرت کردم، و اوّلین مجاهد در راه خدا و رسولش هستم. سبقت در اسلام و هجرت و جهاد، که «عبّاس» و «شیبه» نداشتند، فضیلت منحصر به فرد «علی» علیه السلام است.

شرح و تفسیر

ایمان به خدا، برتر از هر چیز!

ایمان به خدا، برتر از هر چیز! «أَ جَعَلْتُمْ سِقایَهَ الْحاجِّ وَ عِمارَهَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ کَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فی سَبیلِ اللَّهِ لا یَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ»- آیا سیراب کردن حجّاج و عمران و آباد کردن مسجد الحرام را مانند کسی قرار می‌دهید که ایمان به خدا و روز قیامت داشته و در راه خدا جهاد می‌کند؟» از تعبیر آیه شریفه معلوم می‌شود که چنین مقایسه‌ای انجام شده و کسی «سقایهٔ الحاج» و «عمارهٔ المسجد الحرام» را در ردیف «ایمان به خدا» و «جهاد در راه خدا» دانسته است- که شرح آن گذشت- ولی خداوند متعال این مقایسه را صحیح نمی‌داند و «ایمان به خدا و قیامت» و «جهاد فی سبیل اللّه» را قابل مقایسه با «سقایهٔ الحاج» و «عمارهٔ المسجد الحرام» نمی‌داند. چرا که بدون شک ایمان و جهاد، برتر از آن دو است. «وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمینَ»- خداوند گروه ظالم را هدایت نمی‌کند». شاید این تعبیر اشاره به این باشد که نه تنها مقایسه مذکور صحیح نمی‌باشد و «ایمان» و «جهاد» برتر از «سقایهٔ الحاج» و «عمارهٔ المسجد الحرام» است، بلکه این مقایسه، نوعی ظلم و ستم به کسی است که سبقت در ایمان به خدا و روز قیامت و جهاد فی سبیل اللّه داشته است. «الَّذینَ آمَنُوا وَ هاجَرُوا وَ جاهَدُوا فی سَبیلِ اللَّهِ بِأَمْوالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَهً آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۸ عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولئِکَ هُمُ الْفائِزُونَ»- کسانی که ایمان آورده‌اند و علاوه بر آن، جهت حفظ ایمان خویش و گسترش آن،

سختی هجرت را بر خویشتن خریده‌اند و با مال و جان خویش در راه خداوند و اعتلای نام و گسترش دین او جهاد نموده‌اند، درجاتشان در پیشگاه خداوند بالاتر است و چنین افرادی رستگار و پیروز هستند». خداوند پس از این که در آیه اوّل اصل آن مقایسه را رد می‌کند و آن را نوعی ظلم تلقّی می‌نماید، در این آیه تصریح می‌کند که ایمان و هجرت و جهاد، مهم‌تر و باارزش‌تر می‌باشد. «یُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَ رِضْوانٍ»- خداوند متعال پس از مردود دانستن مقایسه بین «ایمان» و «جهاد» و «هجرت» از یک سو، و «سقایهٔ الحاج» و «عمارهٔ المسجد الحرام» از سوی دیگر، و تصریح بر این که سه امر اوّل ارزشمندتر است، در دو آیه بعد به کسانی که اهل ایمان و جهاد و هجرت هستند، بشارت‌هایی می‌دهد. به این بشارت‌ها توجّه کنید: ۱- خداوند به این انسان‌ها بشارت رحمت خویش و قرب الی اللّه را می‌دهد. ۲- دومین بشارت معنوی برای این افراد خشنودی خداوند است، و چه نعمتی بالاتر از این که انسان بداند محبوبش از او خشنود و راضی است. ۳- «وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فیها نَعیمٌ مُقیمٌ خالِدینَ فیها اَبَداً»- پاداش سوم آن‌ها باغ‌هایی از بهشت است (توجّه داشته باشید که تعبیر به باغ‌ها شده است، نه یک باغ) که انواع نعمت‌های زائل نشدنی در آن وجود دارد. یکی از مشکلات و معایب نعمت‌های دنیا ناپایداری آن است؛ امّا نعمت‌های جهان آخرت متزلزل و ناپایدار نیست. «انَّ اللَّهَ عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظیمٌ»- آیا این جمله اشاره به نعمت دیگری است که خداوند برای اهل ایمان و جهاد و هجرت در نظر گرفته است؛ نعمتی که علاوه بر قرب الی اللّه و خشنودی خداوند و باغ‌های بهشت است؛ نعمتی که نه به فکر انسان می‌رسد و نه کسی قدرت توصیف و شرح آن را دارد، بدین جهت به صورت سربسته بیان شده است؟ یا اشاره به نعمت‌های سه‌گانه سابق دارد و تأکید بر آن‌هاست؟ هیچ یک از دو احتمال فوق بعید نیست. آیات ولایت در قرآن، ص: ۲۹۹

ارتباط آیه سقایهٔ الحاج با ولایت

ارتباط آیه سقایهٔ الحاج با ولایت از آنجا که فضیلت سبقت در ایمان و جهاد از آنِ علی علیه السلام است و هیچ کس از مردان مسلمان چنین فضیلتی ندارد، بنابراین علی علیه السلام افضل افراد مسلمانان است و روشن است که اگر خداوند بخواهد جانشینی برای پیامبرش نصب کند، با وجود «افضل» به سراغ «مفضول» و حتّی «فاضل» نمی‌رود؛ زیرا خداوند حکیم است و تقدیم «مفضول» بر «فاضل» و «فاضل» بر «افضل» بر خلاف حکمت است. و اگر مسأله خلافت انتخابی هم باشد، عقلاء نیز با وجود «افضل» به سراغ «فاضل» یا «مفضول» نمی‌روند. بنابراین با آیه فوق هم می‌توان ولایت حضرت را ثابت کرد.

اعترافی از یکی از علماء اهل سنّت!

اعترافی از یکی از علماء اهل سنّت! یکی از دانشمندان سنّی می‌گفت: «شما شیعیان می‌توانید تمام اصول دین و اعتقاداتتان را با روایات موجود در کتاب‌های ما ثابت کنید؛ زیرا در کتاب‌های ما آن قدر روایت در مورد عقاید و نظریّات شما وجود دارد که این امر را امکان‌پذیر می‌کند!» سپس در توجیه این مطلب می‌گفت: «پیشینیان ما آدم‌های ساده‌ای بودند، به هر روایتی دست می‌یافتند آن را در کتاب‌های خود نقل می‌کردند.» «۱» ما از این تناقض تعجّب می‌کنیم؛ زیرا آن‌ها در تعریف و تمجید از کتاب‌های خویش، مخصوصاً «صحاح ستّه»، می‌گویند: «روایات این کتاب‌ها با دقّت فراوان انتخاب شده و تمام روایات آن معتبر است؛ زیرا گاه از بین هزار روایت، تعداد کمی انتخاب شده است!» «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۰ آیا این سخن با آنچه آن عالم سنّی گفته، متناقض نیست؟ این نوع تناقض‌ها نتیجه این است که انسان اوّل تصمیمی می‌گیرد و سپس می‌خواهد آیات قرآن و روایات را بر آن تطبیق دهد! امّا اگر انسان اوّل در آستانه قرآن و روایات زانو بزند و آنچه از این دو چشمه زلال و جوشان استفاده می‌شود انتخاب کند، هرگز دچار چنین تناقض‌هایی نمی‌شود.

پیام آیه

پیروی عملی از بزرگان دین

پیروی عملی از بزرگان دین بیان فضائل و مناقب و ویژگی‌های اخلاقی، اجتماعی، سیاسی ائمّه اطهار علیهم السلام کاری پسندیده و لازم است، امّا کافی نیست و نباید به آن اکتفا نمود! بلکه باید آن‌ها را سرلوحه کارهای خویش در زندگی فردی و اجتماعی قرار داد. در آیاتی که مورد بحث قرار گرفت سه چیز به عنوان سه پایه مهمّ اسلام بیان شد، و علی علیه السلام به خاطر دارا بودن آن سه امر، در حدّ اعلاء ستوده شد. این سه اصل اساسی عبارتند از: «ایمان»، «هجرت» و «جهاد در راه خداوند با مال و جان». ما اگر بخواهیم پا جای پای علی علیه السلام و دیگر پیشوایان دین بگذاریم، باید این سه اصل را در خود زنده کنیم. برای تقویت ایمان دو راه وجود دارد: نخست مطالعه بیشتر در چیزی که به آن ایمان داریم. مثلًا برای تقویت ایمان به خدا، لازم است مطالعاتمان را در اسرار آفرینش گسترش دهیم. برای ایمان بیشتر به قرآن مجید باید در آیات زیبای این کتاب آسمانی تفکّر و اندیشه افزون‌تری نماییم و خلاصه، برای تقویت ایمان به هر چیزی، مطالعه پیرامون آن چیز راه‌کار مؤثّری است. دیگر آن که از راه خودسازی و پاکسازی درونی وارد شویم، زیرا ایمان نوری است که در آینه قلب انسان می‌تابد و هر چه آینه قلب انسان صاف‌تر و شفّاف‌تر باشد، انعکاس نور ایمان توسّط آن بهتر انجام می‌پذیرد. اگر قلبی (خدای ناکرده) آلوده به گناه شود و زنگار معصیت آینه دل را تیره و تار کند، بطور طبیعی تابش نور ایمان در چنین قلبی کم می‌شود. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۱ و امّا در مورد هجرت، تصوّر برخی آن است که این اصل مهمّ دینی، مخصوص مسلمانان صدر اسلام بوده، و پس از هجرت مسلمانان به مدینه پرونده آن بسته شده است؛ در حالی که از روایات اهل البیت علیهم السلام خلاف این مطلب به دست می‌آید. در حدیثی از حضرت علی علیه السلام می‌خوانیم: الْهِجْرَةُ قائِمَةٌ عَلی حَدِّها الْاَوَّل «۱» هجرت بر همان پایه اوّلی خویش هست (و هرگز تعطیل نشده و همچنان پرونده آن باز است). بنابراین هجرت همچون ایمان و جهاد تا دامنه قیامت ادامه دارد و مسلمانان موظّف به انجام آن هستند. البتّه در بسیاری از مواقع شکل هجرت عوض می‌شود، بدین جهت در روایتی از امام علی علیه السلام می‌خوانیم: یَقُولُ الرَّجُلُ هاجَرْتُ وَ لَمْ یُهاجِرْ، انَّمَا الْمُهاجِرُ مَنْ هاجَرَ السَّیِّئاتِ وَ لَمْ یَأْتِ بِها «۲» گاه کسی ادّعای هجرت می‌کند در حالی که مهاجر نیست! مهاجر (حقیقی) کسی است که از (کشور آلوده) گناه (به سرزمین پاکی‌ها) هجرت کند و دیگر به سراغ معصیت نرود. آری، مهاجر واقعی کسی است که از زشتی‌ها و گناهان و آلودگی‌ها به سوی اطاعت و بندگی و تقوی و پاکی‌ها هجرت کند. مهاجر راستین کسی است که از دوستان ناباب و مجالس آلوده به گناه، هجرت و دوری گزینند. هجرت از مال حرام، از مقام حرام، از گناهان، واجب و لازم است. و روشن است که این شکل از هجرت، اختصاص به مسلمانان صدر اسلام نداشته و وظیفه همه مسلمانان تا دامنه قیامت است. و امّا اصل سوم، جهاد با جان و مال، آن نیز در همه اعصار و اماکن مورد ابتلای مسلمانان است. جهاد با جان و مال هیچ‌گاه تعطیل‌بردار نیست، مخصوصاً با آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۲ وجود دشمنانی که به تعبیر قرآن مجید کینه و عناد و دشمنی از سیمای آنها بخوبی هویدا است «قَدْ بَدَتِ الْبَغْضاءُ مِنْ افْواهِهِمْ «۱»». دشمنانی که به هیچ اصلی از اصول انسانی پایبند نیستند و حاضرند برای حفظ منافع نامشروع خویش دست به هر جنایتی بزنند. در مقابل چنین دشمنان خطرناکی همواره باید آماده دفاع و جهاد بود؛ و همیشه باید حالت حماسه و سلحشوری را در جوانان مسلمان زنده نگهداشت. بدین جهت ما معتقدیم کسانی که می‌کوشند با بازی‌های ناسالم، یا سرگرمی‌های سالم افراطی، روحیّه سلحشوری را در جوانان مسلمان تضعیف یا نابود کنند، بر خویشتن و کشور خویش، و اسلام عزیز خیانت بزرگی کرده‌اند. پروردگارا! نور ایمان را در قلب ما شعله‌ورتر بفرما تا در پرتو نور ایمان از کشور ظلمانی و تاریک گناه هجرت کنیم و با جهاد در راه خداوند دیگران را نیز نجات دهیم.

مباحث تکمیلی

۱. چرا نام علی علیه السلام در قرآن نیامده است؟

۱. چرا نام علی علیه السلام در قرآن نیامده است؟ سؤال: اگر علی علیه السلام جانشین بلافصل پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم است (همان‌طور که شما معتقد هستید و با استدلال به آیاتی از قرآن مجید در صدد اثبات آن می‌باشید)، پس چرا نام آن حضرت صریحاً در قرآن مجید نیامده، تا این همه بحث‌ها و اختلافات مطرح نشود؟ پاسخ: با توجّه به این که «علی» فقط نام حضرت امیر المؤمنین علیه السلام نبوده، همان‌گونه که «ابو طالب» تنها کنیه پدر بزرگوارش نبوده است، بلکه نام و کنیه افراد متعدّدی در میان عرب «علی» و «ابو طالب» بوده، بنابراین اگر نام «علی» صریحاً هم در قرآن ذکر می‌شد، بازهم کسانی که نمی‌خواستند این حقیقت را بپذیرند بهانه‌ای داشتند و آن را بر «علی» دیگری تطبیق می‌کردند. بدین جهت بهتر همان آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۳ است که با ارائه ویژگی‌ها و صفات ممتاز و منحصر به فرد حضرت امیر المؤمنین علیه السلام به معرّفی او پرداخته شود، تا قابل تطبیق بر هیچ کس، جز وجود مقدّس آن حضرت نباشد. و لهذا خداوند در قرآن مجید، این راه را انتخاب کرده و با ذکر فضایل خاصّ آن حضرت، در آیاتی از قرآن مجید، او را به عنوان ولیّ مؤمنان و جانشین بلافصل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم معرّفی کرده است، هر چند کسانی که در قلبشان مرض و انحراف وجود دارد، این آیات را به گونه دیگر تفسیر می‌کنند. سؤال دیگر: در حدیثی چنین می‌خوانیم: «یونس بن عبد الرّحمن خدمت امام هشتم، حضرت رضا علیه السلام، می‌رسد و عرض می‌کند: بعضی از مردم می‌پرسند نام علی علیه السلام در کجای قرآن آمده است؟ من در جواب می‌گویم: «وَ جَعَلْنا لَهُمْ لِسانَ صِدْقٍ عَلِیّاً «۱»» آیا این پاسخ صحیح است؟ امام فرمود: «صَدَقْتَ هُوَ هکَذا «۲»؛ راست گفتی، مطلب همان‌طور است که تو می‌گویی!» آیا این روایت با آنچه شما گفتید، که نام علی علیه السلام صریحاً در قرآن مجید نیامده، سازگار است؟ پاسخ: بدون شک واژه «علیّاً»، که در این آیه شریفه آمده، اسم شخص (و به تعبیر فنّی عَلَم) نیست، بلکه جنبه وصفی دارد و به عنوان صفتی برای کلمه «لسان» آمده است. و امّا حدیث مذکور از نظر سند اعتباری ندارد؛ زیرا یکی از راویان آن «احمد بن محمّد السّیاری» می‌باشد که فرد بسیار ضعیفی است، او کسی است که روایات تحریف قرآن را به صورت گسترده، نقل کرده است؛ بدین جهت روایاتی که او در سلسله سند آن باشد قابل قبول نیست، و فاقد اعتبار می‌باشد. مرحوم علّامه اردبیلی در شرح حال او می‌نویسد: «او مردی ضعیف و فاسد المذهب بوده آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۴ و روایاتش تو خالی و غیر قابل اعتماد است. «۱»» بنابراین روایت فوق معتبر نیست.

۲. چرا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم منافقین را نابود نکرد؟

۲. چرا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم منافقین را نابود نکرد؟ سؤال: بدون شک منافقین در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و پس از رحلت آن حضرت، ضربات جبران‌ناپذیری بر پیکره نوپای اسلام وارد کردند، و بانیان اصلی انحراف خلافت و ولایت بودند و بی‌شک پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این افراد را می‌شناخت و پی به نفاق آن‌ها برده بود. با توجّه به این مطلب، چرا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در زمان خود آن‌ها را به قتل نرساند، تا این همه ضایعات بر اسلام و مسلمین وارد نشود؟ پاسخ: خود پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در حدیثی پاسخ این سؤال را داده است. در حدیث مزبور می‌خوانیم: اگر از این اتّهام نمی‌ترسیدم که بگویند: «محمّد در آغاز نبوّتش عدّه‌ای را به کمک طلبید و با کمک و یاری آن‌ها پیروز شد و پس از استحکام پایه‌های حکومت، دوستان قدیمی‌اش را کشت» گردن عدّه زیادی از منافقین را می‌زدم و اسلام را از شرّ آن‌ها راحت می‌کردم. «۲» ولی با توجّه به این اتّهام، که در واقع موجب تزلزل مردم در پایه‌های نبوّت می‌شد، و برای جلوگیری از چنین توهّمی، آن حضرت با

منافقین کاری نداشت و کارشکنی‌های آن‌ها را تحمّل نمود. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۵ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۳ آیه نصرت

اشاره

۳ آیه نصرت وَ انْ یُریدُوا انْ یَخْدَعُوکَ فَانَّ حَسْبَکَ اللَّهُ هُوَ الَّذی ایَّدَکَ بِنَصْرِه وَ بِالْمُؤْمِنینَ «سوره أنفال، آیه ۶۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۷ آیه نصرت وَ انْ یُریدُوا انْ یَخْدَعُوکَ فَانَّ حَسْبَکَ اللَّهُ هُوَ الَّذی ایَّدَکَ بِنَصْرِه وَ بِالْمُؤْمِنینَ و اگر بخواهند تو را فریب دهند، خدا برای تو کافی است؛ او همان کسی است که تو را، با یاری خود و مؤمنان تقویت کرد. «سوره أنفال، آیه ۶۲»

دورنمای بحث

دورنمای بحث این آیه شریفه، که از آن به آیه نصرت تعبیر می‌شود، یکی دیگر از آیات فضیلت حضرت علی علیه السلام است. سؤال: موضوع بحث، آیات مربوط به ولایت آن حضرت است. آیات فضیلت چه ارتباطی با ولایت دارد؟ پاسخ: آیاتی که جهت اثبات ولایت و خلافت بلافصل حضرت امیر المؤمنین علیه السلام مورد استدلال قرار می گیرد، بر دو قسم است: نخست، آیاتی که دلالت صریح و روشن و مستقیم بر ولایت آن حضرت دارد؛ مثل آیه «اکمال دین»، «آیه ولایت» و مانند آن که در فصل اوّل مورد بحث قرار گرفت. دوم، آیاتی که دلالت مستقیم بر ولایت ندارد، بلکه متضمّن فضائل منحصر به فرد آن حضرت است. ولی با یک مقدّمه عقلی می‌توان بطور غیر مستقیم از این دسته از آیات نیز برای اثبات ولایت استفاده کرد، همان‌گونه که در برخی از آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۸ آیات پیشین شرح این مطلب گذشت، و در شرح و تفسیر آیه نصرت و سایر آیاتی از این قبیل نیز خواهد آمد.

شرح و تفسیر

آمادگی با تمام قوا

آمادگی با تمام قوا برای روشن‌تر شدن تفسیر آیه نصرت لازم است از آیه شریفه ۶۰ تا ۶۳ سوره انفال تفسیر شود: وَ اعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِباطِ الْخَیْلِ هر نیرویی در توان دارید، برای مقابله با دشمنان آماده سازید، همچنین اسب‌های ورزیده خویش را برای میدان نبرد آماده کنید. این آیه شریفه برای تمام مکان‌ها، زمان‌ها، کشورها و ادوار تاریخ الهامبخش است؛ زیرا از اسلحه خاصّی سخن نمی گوید که با گذشت زمان از رده خارج شود، بلکه تعبیر به «قوّه» می کند، یعنی مسلمانان برای حفظ آمادگی خویش باید از هر سلاحی کمک بگیرند، در هر عصر و زمان باید مجهّز به پیشرفته‌ترین سلاح‌های نظامی دنیا باشند، کلمه «قوّه» حتّی سلاح‌های دیگر، غیر از سلاح‌های جنگی، را هم شامل می‌شود؛ مثلًا، وسایل تبلیغاتی که نیرویی قوی برای نابودی دشمن بشمار می‌رود نیز مشمول «قوّه» می‌باشد، همان‌گونه که این کلمه شامل امور اقتصادی، اخلاقی، اجتماعی نیز می‌شود و خلاصه، هر چیزی که در نبرد با دشمن کارساز باشد، و جلوی تجاوز دشمن را بگیرد، و در دفاع در برابر دشمن ما را یاری کند، مشمول آیه می‌باشد. «تُرْهِبُونَ بِه عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّکُمْ وَ آخَرینَ مِنْ دُونِهِمْ لا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ یَعْلَمُهُمْ»- در این قسمت از آیه هدف از تهیّه نیرو و سلاح‌های جنگی چنین بیان شده است: هدف از این آمادگی، نابودی انسان‌ها و ویرانی جهان و قتل و غارت بیچارگان و محرومان نیست! بلکه هدف دفاع مشروع است. باید تمام نیروها و سلاح‌ها را در آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۰۹ اختیار داشت تا دشمن

جرأت حمله نکند، بلکه خیال حمله را نیز در سر نپروراند؛ چون ستمگران و ظالمان همیشه به کشورها و افراد ضعیف و ناتوان حمله می‌کنند و قوّت و قدرت، عاملِ بازدارنده آن‌ها از تجاوز و جنگ است. بالا بردن توان نظامی برای إرهاب و ترساندن دشمن است، هم دشمنان خداوند و هم دشمنان خودتان، هم دشمنان ظاهر و آشکار و هم دشمنان پنهان و مخفی. بنابراین، هدف از افزایش قدرت نظامی باید دفاع منطقی و مشروع در برابر تجاوزهای احتمالی باشد. «وَ ما تُنْفِقوا مِنْ شَیْءٍ فی سَبیلِ اللَّهِ یُوَفَّ اِلَیْکُمْ وَ انْتُمْ لا تُظْلَمُونَ»- بدون شک تقویت بنیه دفاعی اسلام و بالا بردن توان نظامی ارتش اسلام و به کارگیری پیشرفته‌ترین سلاح‌های نظامی، اقتصادی، تبلیغاتی، اخلاقی، اجتماعی و مانند آن، هزینه زیادی خواهد داشت، که مسلمانان باید آن را تأمین کنند؛ ولی از آنجا که این هزینه‌ها در راه خدا مصرف می‌شود، خداوند متعال آن را بطور کامل به شما بازخواهدگرداند و بدون شک در این معامله ضرر نخواهید کرد. «وَ انْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَها وَ تَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ انَّهُ هُوَ السَّمیعُ الْعَلیمُ»- هر چند مسلمانان موظّف هستند از تمام توان و نیروی خویش استفاده کنند و بنیه نظامی خویش را بالا ببرند، ولی اگر دشمن دست دوستی به سوی آنان دراز کند، مسلمانان دست آن‌ها را به گرمی می‌فشارند، و اگر آن‌ها دعوت به صلح کنند، مسلمانان اصراری بر جنگ نخواهند داشت. این آیه شریفه جواب مناسبی است برای افراد لجوج و عنودی که اصرار دارند از اسلام یک چهره خشن و جنگ طلب معرّفی کنند، زیرا اگر اسلام دین خشونت و شمشیر باشد هرگز دعوت به صلح نمی‌کند و دستی که به عنوان صلح دراز شده را با گرمی نمی‌فشارد؛ سپس به مسلمانان هشدار می‌دهد: «وَ انْ یُریدُوا انْ یَخْدَعُوکَ فَانَّ حَسْبَکَ اللَّهُ هُوَ الَّذی ایَّدَکَ بِنَصْرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنینَ»- اگر چه اسلام دعوت به صلح می‌کند و به دعوت صلح دشمن پاسخ مثبت می‌دهد، ولی به مسلمانان هشدار می‌دهد که مواظب مکر و فریب دشمن باشند و حتّی به هنگام صلح هم توان نظامی و قدرت دفاعی را در حدّ بالایی حفظ کنند، تا اگر آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۰ دشمن مکر و حیله کرد، مسلمانان غافلگیر نشوند؛ مثل این که دشمن در موقعیّت ضعیفی قرار گرفته و برای تجدید قوای نظامی خویش و سازماندهی جدید آن‌ها، پیشنهاد صلح دروغین می‌کند و مدّتی مسلمانان را سرگرم گفت‌وگوهای صلح می‌نماید تا پس از آمادگی مجدّد ضربه‌ای بر مسلمانان وارد سازد؛ در اینجا اگر مسلمانان توان نظامی خویش را، حتّی به هنگام صلح حفظ کنند، غافلگیر نخواهند شد و توطئه دشمن را دفع می‌کنند. حضرت علی علیه السلام نیز در فرمان مالک اشتر، پس از این که به فرمانده شجاع خویش توصیه می‌کند از هر موقعیّتی که جهت صلح پیش می‌آید استفاده نماید، به او هشدار می‌دهد که در هنگام صلح نیز از توطئه‌های دشمن غفلت نکند. «۱» خداوند سپس در پایان آیه می‌فرماید: (اگر بخواهند تو را فریب دهند) خداوند برای تو کافی است؛ او همان کسی است که تو را، با یاری خود و مؤمنان، تقویت کرد. «وَ اَلَّفَ بَیْنَ قُلُوبِهِمْ لَو انْفَقْتَ ما فِی الْارْضِ جَمیعاً ما اَلَّفْتَ بَیْنَ قُلُوبِهِمْ وَ لکِنَّ اللَّهَ اَلَّفَ بَیْنَهُمْ انَّهُ عَزیزٌ حَکیمٌ»- ای پیامبر ما! خداوندی پشتیبان توست که بین قلب‌های متفرّق و از هم جدای مؤمنان الفت ایجاد کرده است، دل‌هایی که آن قدر با هم عداوت و دشمنی داشتند که اگر تمام ثروت روی زمین را خرج می‌کردی، قادر بر تألیف قلوب آن‌ها نبودی! ولی خداوند عزیز و حکیم این کار را انجام داده است و این نعمت بسیار بزرگی برای تو و همه مسلمانان است. آیات چهارگانه فوق بحث‌های زیادی دارد که به همین مقدار قناعت نموده، به مباحث دیگر می‌پردازیم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۱

مؤمنین کیانند؟

مؤمنین کیانند؟ سؤال: آیه شریفه نصرت در مورد چه کسی نازل شده است؟ و منظور از مؤمنین چه کسانی هستند؟ پاسخ: روایات فراوانی در این زمینه وجود دارد، که هم مرحوم علّامه امینی در الغدیر «۱» و هم نویسنده احقاق الحق «۲» ، این روایات را ذکر کرده‌اند. این روایات بر دو قسم است: نخست، روایاتی که می‌گوید: «نخستین یار و یاور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حضرت علی علیه السلام است و آیه نصرت اشاره به آن حضرت دارد. دوم، روایاتی که درباره نصرت علی علیه السلام سخن می‌گوید، ولی

در مورد تطبیق آیه نصرت بر علی علیه السلام مطلبی ندارد. از هر گروه از روایات مذکور به یک روایت قناعت می کنیم: ۱ ابن عساکر، نویسنده کتاب تاریخ دمشق، روایت زیر را از أبو هریره «۳» نقل می کند: مَکْتُوبٌ عَلَی الْعَرْشِ لا الهَ الّا أنَا وَحْدی، لا شَریکَ لی، وَ مُحَمَّدٌ عَبْدی «۴» وَ رَسُولی، ایَّدْتُهُ بِعَلِیٍّ وَ ذلِکَ قَوْلُهُ «هُوَ الَّذی ایَّدَکَ بِنَصْرِه وَ بِالْمُؤْمِنینَ» «۵» بر ساقه عرش این جملات نوشته شده است: هیچ خدایی جز من که یکتا هستم نیست، من شریکی ندارم، محمّد، بنده و فرستاده من است، و من او را به وسیله علی تأیید کردم و منظور از آیه نصرت همان چیزی است که در ساقه عرش پیرامون نصرت علی آمده است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۲ یادآوری چند نکته در اینجا لازم به نظر می‌رسد: اوّل: هر چند أبو هریره صریحاً این روایت را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نسبت نمی‌دهد؛ ولی با توجّه به جمله «مَکْتُوبٌ عَلَی الْعَرْشِ» معلوم می‌شود که از پیامبر شنیده است؛ زیرا او نمی‌تواند چنین ادّعایی داشته باشد. دوم: شأن نزول آیات قرآن بر دو قسم است: نخست، شأن نزول‌هایی که منحصر به فرد و در مورد یک نفر است، مثل آیه «اکمال دین» و «آیه ولایت» و مانند آن، که منحصراً در مورد حضرت علی علیه السلام است و شامل هیچ‌کس دیگر نمی‌شود. دیگر، شأن نزول‌هایی که منحصر به یک فرد نیست و شامل افراد متعدّدی می گردد، ولی یک فرد شاخص و مصداق أکمل دارد که معمولًا از او نام برده می‌شود، مانند آیه نصرت که در مورد خصوص علی علیه السلام نیست؛ ولی آن حضرت مصداق أکمل و فرد شاخص آن‌هاست. سوم: علاوه بر ابن عساکر، افراد دیگری نیز روایت فوق را نقل کرده‌اند، از جمله: الف- محبّ الدّین طبری در الرّیاض «۱» ب- سیوطی در الدّرّ المنثور «۲» ج- قندوزی در ینابیع المودّة «۳» د- علّامه گنجی در کفایة الطّالب «۴» ۲ مرحوم علّامه امینی روایات زیادی، از راویان دیگر نقل می کند که علی علیه السلام را نخستین یار و یاور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم معرّفی می کند، ولی تصریح نمی کند که مراد از آیه شریفه، علیّ بن أبی طالب است. از جمله این روایات، حدیثی است که «أنس بن آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۳ مالک» از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم چنین نقل می کند: لَمَّا عُرِجَ بی: رَأَیْتُ عَلی ساقِ العَرشِ مَکْتُوباً: لا الهَ الَّا اللَّهُ، محمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، ایَّدْتُهُ بِعَلِیٍّ، نَصَرْتُهُ بِعَلِیٍ وقتی مرا به معراج بردند، مشاهده کردم که بر ساقه عرش این جملات نوشته شده است: «هیچ خدایی جز خدای یکتا نیست، محمّد پیامبر و فرستاده خداست، محمّد را به وسیله علی تأیید کردم و به واسطه علی او را کمک نمودم. «۱» حدیث فوق در کتاب‌های مختلف اهل سنّت آمده است، از جمله می‌توان به کتاب‌های زیر اشاره کرد: ۱- ذخائر العقبی «۲» ۲- مناقب خوارزمی «۳» ۳- فرائد حمّویی «۴» ۴- خصائص الکبری سیوطی «۵» و کتاب‌های دیگر «۶» این که گفته می‌شود: «بر ساقه عرش خداوند فلان مسأله نوشته شده است» نشانه اهمّیّت چنین مسأله‌ای است، این که در ساق عرش الهی و در کنار نام مبارک خداوند و پیامبرش، نام علی علیه السلام نوشته شده، دلیل بر این است که علی علیه السلام از جهت نصرت و یاری پیامبر برترین مسلمانان بوده است و طبیعی است که اگر خداوند بخواهد جانشینی برای پیامبرش انتخاب کند، برترین مسلمانان را برای این منظور در نظر می گیرد و اگر مسلمانان هم بخواهند شخصی را انتخاب کنند، عقل حکم می کند که به سراغ چنین شخصی بروند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۴

مؤمنین کیانند؟

دفاع از اسلام با تمام توان

دفاع از اسلام با تمام توان در آیاتی که خوانده شد، ملاحظه کردید که اهمّیّت فوق‌العاده علی علیه السلام، در سایه حمایت از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به دست آمده است. امیر المؤمنین علیه السلام این موقعیّت ممتاز را در سایه تلاش برای دفاع از رهبری مسلمانان کسب کرد. در لحظاتی که اسلام در لبه پرتگاه و در آستانه سقوط بوده علی علیه السلام را در میدان می‌بینیم که با تمام نیرو به دفاع از اسلام می‌پردازد. مثلًا در جنگ اُحُد که همه فرار کرده بودند علی علیه السلام به تنهایی مشغول مبارزه با دشمن

می‌شود، علی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خبری ندارد، ولی می‌داند که پیامبر کسی نیست که پشت به جبهه کند. بدین جهت همان‌طور که مشغول جنگ است به دنبال پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز می گردد، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را در گوشه‌ای از میدان جنگ می‌یابد که دندان مبارکش شکسته و از پیشانی‌اش خون جاری است، پروانه‌وار به دور محبوبش می‌چرخد و یکّه و تنها از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و کیان اسلام دفاع می کند، و زخم‌های فراوانی برمی‌دارد. «۱» شیعیان آن حضرت نیز باید با جان، مال، اخلاق، حُسن معاشرت، محبّت، علم و دانش و خلاصه، تمام استعدادها و توان خویش از اسلام دفاع کنند، تا ان شاء اللّه فردای قیامت سرافراز باشند و شرمنده پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام نگردند.

*** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۵ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۴ آیه علم الکتاب

اشاره

۴ آیه علم الکتاب وَ یَقُوُلُ الَّذینَ کَفَروُا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهیداً بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ «سوره رعد، آیه ۴۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۷ آیه علم الکتاب وَ یَقُوُلُ الَّذینَ کَفَروُا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهیداً بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ آن‌ها که کافر شدند می گویند: «تو پیامبر نیستی» بگو: «کافی است که خداوند، و کسی که علم کتاب (و آگاهی بر قرآن) نزد اوست، میان من و شما گواه باشند.» «سوره رعد، آیه ۴۳»

دورنمای بحث

اشاره

دورنمای بحث یکی دیگر از آیات فضائل حضرت علی علیه السلام، که می‌توان از آن به عنوان دلیلی بر ولایت آن حضرت استفاده کرد، آیه علم الکتاب است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در این آیه شریفه از دو کس به عنوان گواه و شاهد بر صدق ادّعایش نام می‌برد: یکی «خداوند متعال»، و دیگری «من عنده علم الکتاب». این که این دو، چگونه گواه صدق ادّعای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم هستند، و منظور از «من عنده علم الکتاب» کیست؟ در بحث‌های آینده بطور مشروح و مفصّل خواهد آمد؛ ولی قبل از شرح و تفسیر آیه شریفه، لازم است مطلبی به عنوان مقدّمه تقدیم شود.

هیچ چیز را بدون دلیل نپذیرید!

هیچ چیز را بدون دلیل نپذیرید! یکی از تعلیمات مهم و اساسی قرآن مجید به همه مسلمان‌ها، بلکه به همه آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۸ انسان‌ها، این است که هیچ چیز را بدون دلیل نپذیرند. آری، از نظر اسلام پذیرش هر مطلبی توأم با دلیل قابل قبول است. چهار آیه در قرآن مجید در این زمینه وجود دارد. در این آیات می‌خوانیم: «هاتُوا بُرهانَکُمْ؛ دلیل خود را (بر این موضوع) بیاورید.» «۱» مخاطب در این آیات، گاه یهود و نصاری است؛ خداوند به پیامبرش می‌فرماید: به آن‌ها بگو اگر در ادّعاهای خویش صادق هستند (که بهشت تنها از آنِ آن‌هاست و هیچ کس غیر از یهود و نصاری وارد بهشت نمی‌شود) دلیل خود را ارائه کنند. و گاه مخاطب بت‌پرستان هستند، که ادّعاهایی پوچ و بی‌اساس در مورد بت‌ها داشتند، آن‌ها هم باید بر ادّعاهای خویش دلیل و برهان داشته باشند وگرنه سخن آن‌ها پذیرفته نخواهد شد. حتّی یکی از آیات فوق اشاره به روز قیامت است، اگر کسی در آنجا هم

ادّعایی داشته باشد، باید همراه با ارائه دلیل و برهان باشد. بنابراین، از آیات فوق استفاده می کنیم که برای اثبات هر مطلبی «۲» در دنیا و آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۱۹ آخرت و از سوی هر قوم و ملّتی باید دلیل و برهان ارائه شود و این فرهنگ بسیار عالی اگر در جامعه‌ای عملی شود جلوی خرافات و سخنان پوچ و بی‌اساس گرفته می‌شود و شایعات و جنجال‌ها و غوغاسالاری‌ها و تهمت‌ها و اتّهام‌ها در چنین جامعه‌ای نمی‌تواند موج ایجاد کند، تا موج سواران بر آن سوار شوند و در راستای منافع شخصی خود مقدّس‌ترین مقدّسات مردم را به مسلخ ببرند! بر این اساس است که حتّی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم برای صدق ادّعای خویش برهان و دلیل ذکر می کند و دو گواه معتبر، و دو شاهدی که همه کس شهادت آن‌ها را می‌پذیرند، ارائه می‌دهد. با توجّه به این مقدّمه به شرح و تفسیر آیه شریفه می‌پردازیم.

شرح و تفسیر

شاهدان نبوّت

شاهدان نبوّت «وَ یَقُولُ الَّذینَ کَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا»- کافران مدّعی هستند که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم از سوی خداوند فرستاده نشده است؛ بنابراین، حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم باید برای اثبات رسالت خویش، طبق فرهنگ قرآن مجید، دلیل و برهانی بیاورد، بدین جهت خداوند متعال در ادامه آیه می‌فرماید: «قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهیداً بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ»- ای پیامبر ما! به کفّار بگو من دو شاهد و گواه، که بین منِ پیامبر و شما کفّار شهادت بدهند ارائه می کنم؛ گواه اوّل من خداوند متعال است، و شاهد دیگر کسی است که «علم الکتاب» نزد اوست؛ یعنی، کسی که تمام «علم الکتاب» نه جزئی از آن، را داراست. این دو گواه بر رسالت و پیامبری من شهادت می‌دهند. و این دو شاهد برای کسانی که حقیقتاً به دنبال دلیل هستند کافی است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۰

چگونگی شهادت خداوند!

چگونگی شهادت خداوند! سؤال: خداوندی که از نظرها غایب است و هیچ کس نمی‌تواند او را ببیند، چگونه شهادت بر رسالت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم می‌دهد؟ پاسخ: خداوند از طریق معجزاتی که در اختیار پیامبرش قرار می‌دهد شاهد صدقی بر رسالت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم است؛ زیرا محال است خداوندِ حکیم، نه یک رقم و نه دو رقم، بلکه صدها رقم معجزه در اختیار پیامبری دروغین قرار دهد وگرنه بندگانش گمراه می‌شوند و خداوند حکیم بندگانش را گمراه نمی کند. بنابراین، همین که خداوند معجزات فراوانی در اختیار پیامبرش قرار داده، خود شهادت بر رسالت اوست.

«من عنده علم الکتاب» کیست؟

«من عنده علم الکتاب» کیست؟ علّامه طبرسی در مجمع البیان سه نظریّه در این زمینه مطرح کرده است: ۱- منظور از «مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ» همان خداوند متعال است. در حقیقت این جمله، عطف تفسیری بر «بِاللَّهِ» است و هر دو به یک معنی است؛ بنابراین، در این آیه شریفه یک شاهد بیشتر برای صدق ادّعای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم مطرح نشده و آن خداوند متعال است. «۱» و لکن این نظریّه مردود است؛ زیرا اصل و قانون اوّلی در عطف، تعدّد است و این که جمله معطوف مطلبی تازه غیر از معطوف علیه باشد و عطف تفسیری خلاف اصل است. و این حقیقتی است که دانشمندان ادبیّات عرب به آن اذعان دارند؛ بنابراین، تا زمانی که

دلیل متقن و معتبری نداشته باشیم که جمله فوق عطف تفسیری است، باید گفت که این جمله در صدد بیان مطلبی جدید است، نه این که تکرار جمله قبل محسوب شود؛ بدین جهت، نظریّه فوق قابل قبول نیست. ۲- معتقدان به نظریّه دوم، ضمن ردّ نظریّه اوّل معتقد هستند که منظور از «من عنده علم الکتاب» آن دسته از اهل کتاب هستند که به اسلام گرویدند، که از جمله آن‌ها «عبد الله بن سلام» است «۲»، او دانشمندی یهودی، امّا با انصاف بود. آثار و آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۱ نشانه‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را در تورات خوانده بود و هنگامی که نشانه‌های پیامبر آخر الزّمان، را در وجود حضرت محمّد صلی الله علیه و آله و سلم دید و فهمید که او فرستاده خداوند است، به آن حضرت ایمان آورد، در حالی که اگر بر دین خود باقی می‌ماند جایگاه ویژه‌ای نزد یهودیان داشت و شاید امکانات مادّی مناسبی هم در اختیارش می‌نهادند، ولی او وقتی که حقیقت را شناخت، پا بر سر هواهای نفسانی نهاد و به دین اسلام گروید؛ بنابراین، او کسی است که «علم الکتاب»، یعنی نشانه‌های پیامبر در تورات، در نزد او بود و بر آن شهادت داد، پس وی یکی از دو شاهد صدق ادّعای پیامبر در رسالت و نبوّتش می‌باشد. به تعبیر دیگر، خداوند متعال و کتاب‌های آسمانی پیشین، دو شاهد و گواه بر رسالت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم است. ولی این نظریّه نیز قابل پذیرش نیست؛ زیرا سوره رعد از جمله سوره‌هایی است که در مکّه نازل شده است، در حالی که عبد الله بن سلام در مدینه به دین اسلام گروید؛ بنابراین، در زمان نزول آیه محلّ بحث، هنوز عبد الله بن سلام مسلمان نشده بود، تا این آیه اشاره به او باشد. ۳- نظریّه سوم، که در بسیاری از کتاب‌های تفسیری، تاریخی، حدیثی و مانند آن به آن اشاره شده، این است که منظور از «من عنده علم الکتاب» حضرت علیّ بن أبی طالب علیهما السلام است. «۱» ابو سعید خدری، از دانشمندان اسلام و صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که مورد قبول اهل سنّت می‌باشد، و علماء شیعه نیز نسبت به او خوشبین هستند، می‌گوید: خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسیدم، عرض کردم: منظور از «الّذی عنده علم من الکتاب «۲»» چه کسی است؟ حضرت فرمود: منظور وزیر برادرم سلیمان بن داود، آصف بن برخیا، است. عرض کردم: منظور از «من عنده علم الکتاب» در سوره رعد کیست؟ آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۲ حضرت فرمود: «ذاکَ اخی عَلِیُّ بْنُ أَبی طالِبٍ «۱»؛ منظور برادرم علی است.» این روایت را علاوه بر ابو سعید خدری، عبد الله بن عباس، سلمان، سعید بن جبیر، محمّد بن حنفیّه، زید بن علی و دیگران نیز روایت کرده‌اند. و از جمله کسانی که روایت فوق را نقل کرده‌اند می‌توان به قرطبی «۲»، سیوطی «۳»، علّامه دشتکی شیرازی «۴»، ترمذی «۵»، و دیگران اشاره کرد. بنابراین، بهترین تفسیر برای «من عنده علم الکتاب» حضرت علیّ بن أبی طالب علیه السلام است.

چگونگی شاهد بودن علی علیه السلام!

چگونگی شاهد بودن علی علیه السلام! سؤال: با توجّه به روایات فراوانی که در شأن نزول آیه شریفه وارد شده، پذیرفتیم که آیه مذکور در مورد حضرت علی علیه السلام است، ولی سؤالی دیگر پیش می‌آید و آن اینکه: چگونه آن حضرت شاهد و گواه بر نبوّت و رسالت حضرت محمّد صلی الله علیه و آله و سلم است؟ پاسخ: برای روشن شدن جواب این سؤال، به دو مثال توجّه کنید: الف- اگر شخصی وارد شهری شود که هیچ کس از اهالی آن شهر را نمی‌شناسد و به هنگام نماز به مسجد برود تا هم فضیلت نماز اوّل وقت را درک کند و هم فضیلت نماز جماعت را، با توجّه به این که هیچ کس را نمی‌شناسد، چگونه می‌تواند به عدالت امام جماعت پی ببرد و به او اقتدا کند؟ فقهاء می‌فرمایند: همین که عدّه‌ای از مردم متشخّص و اهل دقّت، به او اقتداء کرده باشند، می‌توان از اقتداء این عدّه پی به عدالت امام جماعت برد؛ مثل این که صدها روحانی سالخورده به آن امام جماعت اقتدا کرده باشند، در اینجا از طریق مأمومین به عدالت امام جماعت پی می‌بریم. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۳ ب- اگر مشاهده کنیم شخصی که از لحاظ علمی سرشناس و مورد احترام همه مردم است، نزد استادی که ما او را نمی‌شناسیم زانوی أدب زده و درس می‌خواند، از علم و دانش شاگرد به عظمت استاد پی می‌بریم؛ مثلًا، اگر شیخ انصاری، یا علّامه حلّی را مشاهده نماییم که نزد استاد

گمنامی درس می‌خوانند، از طریق این شاگرد به عظمت استاد پی می‌بریم. با توجّه به این دو مثال، اکنون به پاسخ سؤال مذکور توجّه کنید: هنگامی که به مطالعه شخصیّت علی می‌پردازیم، وی را در تمام صفات اخلاقی و انسانی برترین می‌بینیم: علی با آن علم و دانش، که یک نمونه آن نهج البلاغه است که وقتی انسان در آن تفکّر و اندیشه می‌کند باور نمی‌کند از مغز انسانی تراوش کرده باشد، بدین جهت در وصف آن گفته‌اند: «پایین‌تر از کلام خداوند و بالاتر از کلمات تمام انسان‌ها است.» علی با آن قضاوت‌های عجیب و مبهوت‌کننده، که سخت‌ترین پرونده‌های قضایی را به بهترین وجه حلّ و فصل می‌کند و حق مظلوم را از ظالم می‌ستاند. علی با آن عبادت و بندگی غیر قابل توصیف، که به هنگام نماز جز به خداوند نمی‌اندیشد و به هیچ کس جز او توجّهی ندارد. تا آنجا که معالجه‌ای که در غیر نماز بر علی سخت است را به هنگام نماز بر روی او انجام می‌دهند و با موفقیّت انجام می‌شود. علی با آن شهامت و شجاعت مثال زدنی‌اش، که در هیچ جنگی مغلوب نمی‌شود و هرگز پشت به دشمن نمی‌کند. علی با آن عدالت شدیدش که هیچ‌کس و هیچ چیز نمی‌تواند او را از مسیر عدالت خارج کند و بالاخره همین عدالت منتهی به شهادتش می‌شود. آری، اگر علی علیه السلام را، که در این اوصاف و ویژگی‌های دیگر برترین انسان‌هاست، ملاحظه کنیم که به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم ایمان آورده و تمام زندگی خویش را وقف تبلیغ دین او نموده و خود را بنده‌ای از بندگان محمّد می‌داند، آیا از علی به حقانیّت ادّعای رسالت حضرت محمّد پی نمی‌بریم؟ بنابراین، علی شاهد و گواه دیگری بر نبوّت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم است. به اعتقاد ما این شاهد و گواه بر نبوّت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم آن قدر با اهمّیّت است که اگر فرضاً حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم هیچ دلیل دیگری بر نبوّت خویش نداشت جز شهادت علیّ بن أبی طالب، کافی بود! آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۴

مقایسه‌ای بین آصف بن برخیا و علیّ بن أبی طالب علیه السلام

مقایسه‌ای بین آصف بن برخیا و علیّ بن أبی طالب علیه السلام آصف بن برخیا وزیر حضرت سلیمان علیه السلام بود و داستانش در سوره نمل آمده که خلاصه آن به شرح زیر است: «هنگامی که ملکه سبأ تسلیم حضرت سلیمان شد و به سوی آن پیامبر خدا حرکت کرد، آن حضرت خطاب به کارگزارانش، که از جن و انس بودند، گفت: کدام یک از شما قادر است قبل از آن که ملکه سبأ تسلیم ما شود و در نزد ما حاضر گردد، تخت او را برای ما بیاورد؟ یکی از جنّیان گفت: من آن را نزد تو می‌آورم، ولی مدّت زمانی لازم است؛ پیش از این که این جلسه شما به اتمام برسد! گوییا حضرت سلیمان به این امر راضی نشد و می‌خواست این کار زودتر انجام پذیرد و لهذا شخصی که قسمتی از علم الکتاب در نزد او بود (آصف بن برخیا) و به وسیله آن، کارهای خارق‌العاده‌ای انجام می‌داد گفت: پیش از آن که چشم بر هم زنی، تخت ملکه سبأ را در نزد تو حاضر می‌کنم، تا سلیمان چشم باز کرد آن تخت را نزدش حاضر دید! سلیمان پس از این که به منظور خویش دست یافت به شکر خداوند پرداخت و همه این نعمت‌ها را از خداوند دانست.» «۱» آصف بن برخیا با اطّلاع بر قسمتی از علم الکتاب و اسم اعظم، قادر بر انجام چنین کارهای خارق العاده و با عظمتی شد، حال با توجّه به این که حضرت علی علیه السلام دارای تمام علم الکتاب بود و کلّ اسم اعظم را می‌دانست، آیا قدرت او قابل مقایسه با آصف بن برخیا است؟ از این بحث می‌توان پلی به ولایت تکوینیّه ائمّه اطهار علیهم السلام زد؛ زیرا معنای علم تکوینی آن نیست که نعوذ باللّه ما معتقد باشیم علی علیه السلام خالق السماوات و الأرضین بود، بلکه معنای آن این است که آن بزرگواران به اذن پروردگار می‌توانستند تصرّفاتی در عالم هستی داشته باشند، شبیه کاری که آصف بن برخیا انجام داد. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۵ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

اشاره

آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام ۵ و ۶ آیه مؤذّن و آیه اذان وَ نَادَی اصْحابُ الْجَنَّةِ اصْحابَ النَّارِ انْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقّاً فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ حَقّاً قالُوا نَعَمْ فَاذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَیْنَهُمْ انْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمینَ «سوره اعراف، آیه ۴۴» وَ اذانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ الَی النَّاسِ یَوْمَ الْحَجِّ الْاکْبَرِ انَّ اللَّهَ بَرِیءٌ مِنَ الْمُشْرِکینَ وَ رَسُولُهُ ... «سوره توبه، آیه ۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۷ آیه مؤذّن و آیه اذان آیات ۴۴ سوره اعراف و ۳ سوره توبه از دیگر آیات مربوط به فضایل حضرت علی علیه السلام است. خداوند در آیه ۴۴ سوره اعراف می‌فرماید: وَ نَادَی اصْحابُ الْجَنَّةِ اصْحابَ النَّارِ انْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقّاً فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ حَقّاً قالُوا نَعَمْ فَاذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَیْنَهُمْ انْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمینَ و بهشتیان، دوزخیان را صدا می‌زنند که: «آنچه را پروردگارمان به ما وعده داده بود، همه را حق یافتیم؛ آیا شما هم آنچه را پروردگارتان به شما وعده داده بود حق یافتید؟!» دوزخیان می گویند: «آری، همه آنچه خداوند وعده داده بود حق یافتیم» در این هنگام، ندادهنده‌ای در میان آن‌ها ندا می‌دهد که: «لعنت خداوند بر ستمگران باد!» و در آیه ۳ سوره توبه می‌خوانیم: وَ اذانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ الَی النَّاسِ یَوْمَ الْحَجِّ الْاکْبَرِ انَّ اللَّهَ بَرِیءٌ مِنَ الْمُشْرِکینَ وَ رَسُولُهُ ... و این، اعلامی است از ناحیه خدا و پیامبرش به (عموم) مردم در روز حجّ اکبر [روز عید قربان] که: خداوند و پیامبرش از مشرکان بیزارند ... آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۸

دورنمای بحث

دورنمای بحث کلمه «مؤذّن» در قرآن مجید تنها یک بار به کار رفته، که پیرامون مسائل جهان آخرت می‌باشد و در آیه ۴۴ سوره اعراف آمده است؛ و یک بار هم کلمه «اذان» آمده، و آن در آیه ۳ سوره توبه می‌باشد و هر دو در ارتباط با فضایل حضرت امیر المؤمنین علیه السلام است. «أذان» در عصر و زمان ما به معنای ذکرهای مخصوصی است که برای دعوت به نماز گفته می‌شود، ولی در لغت به معنای هرگونه اعلام است، گاه اعلام توأم با تهدید، گاه اعلام جنگ، و گاه اعلام وقت نماز. و به تعبیر دیگر «أذان» به معنای رسانیدن پیامی به صورت آشکار و علنی است. پس اذان مخصوص اعلام نماز نیست، بلکه معنای وسیعی دارد

شرح و تفسیر آیه ۴۴ اعراف

گفتگوی بهشتیان و جهنّمیان

گفتگوی بهشتیان و جهنّمیان برای روشن‌تر شدن تفسیر آیه مؤذّن، لازم است از چند آیه قبل شروع کنیم: «وَ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَا نُکَلِّفُ نَفْساً الَّا وُسْعَها أُولئِکَ اصْحابُ الْجَنَّةِ هُمْ فیها خالِدُونَ؛ و کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام داده‌اند- البته هیچ کس را جز به اندازه توانایی‌اش تکلیف نمی کنم- آنها اهل بهشتند و جاودانه در آن خواهند ماند.» جمله «لا نُکَلِّفُ نَفْساً الَّا وُسْعَها»- که به صورت یک جمله معترضه در آیه فوق آمده است- اشاره به نکته مهمّی دارد و آن این که ایمان و عملِ صالح همه یکسان نیست و از همه مردم انتظار ایمان و عمل صالح مساوی نمی‌رود، بلکه از هر کس به اندازه توان و درک او انتظار ایمان و عمل صالح می‌رود، بدون شک ایمان حضرت علی علیه السلام و سلمان و ابو ذر در سطح ایمان بقیّه مردم نیست و انتظاری که از چنین اشخاص برجسته‌ای می‌رود غیر از انتظاری است که از مردم عادی می‌رود. خلاصه این که، هر کس به اندازه ظرفیّت و وُسع و توانش ایمان داشته باشد و عمل صالح انجام دهد وارد بهشت می‌شود و جاودانه در آن خواهد ماند. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۲۹ «وَ نَزَعْنا ما فی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ»- خداوند پس از این که صفات مستحقّین ورود به بهشت را بیان می کند، به کارهایی که در بهشت در مورد آن‌ها انجام می‌شود می‌پردازد. اوّلین کاری که انجام می‌شود این که: «آنچه در دل آن‌ها از کینه و حسد دارند،

برمی کنیم تا در صفا و صمیمیّت با هم زندگی کنند». «غلّ» به حرکت آب در زیر گیاهان که مخفی و ناپیداست گفته می‌شود و از آنجا که حسد و کینه هم به صورت ناپیدا و پنهان است به آن غل گفته شده است. سؤال: مگر بهشتی‌ها کینه و حسد دارند که خداوند آن را با ورود به بهشت از بین می‌برد؟ پاسخ: از برخی روایات استفاده می‌شود که بعضی از درجات خفیف حسد و کینه در بعضی از بهشتیان وجود دارد که تا آن را اظهار نکنند گناه محسوب نمی‌شود و منافاتی با ایمان ندارد. «۱» خداوند حتّی این درجه ضعیف از حسد و کینه را از قلب بهشتیان برطرف می‌کند، تا در کنار هم و در کمال آرامش زندگی کنند. «تَجْری مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ»- بهشتیان در قصرها و خانه‌هایی سکونت دارند که آب از زیر این خانه‌ها جاری است؛ یعنی خداوند آن قصرها و خانه‌ها را بر روی نهرها و رودخانه‌ها بنا کرده است. و این، از جمله نعمت‌های مهمّی است که در بسیاری از آیات قرآن «۲»، که متعرّض نعمت‌های بهشتی شده، مطرح گشته است. «وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذی هَدانا لِهذا وَ ما کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لا انْ هَدانا اللَّهُ لَقَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ»- بهشتیان پس از مشاهده نعمت‌های بهشتی و الطاف و عنایات خداوندی، دست به شکرگزاری بلند کرده و می گویند: «ستایش مخصوص خداوندی است که ما را به این (همه نعمت‌ها) رهنمون شد؛ و اگر خدا ما را هدایت نکرده بود، ما (به این‌ها) راه نمی‌یافتیم. مسلّماً فرستادگان پروردگار ما حق آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۰ را آوردند». آری، بهشتیان اعتراف می کنند که هدایت تشریعی انبیاء و اولیاء و کتاب‌های آسمانی، و هدایت تکوینی نشأت گرفته از جاذبه‌هایی که در وجود انسان به ودیعت نهاده شده، باعث شده که آن‌ها وارد بهشت شوند و همه این‌ها از عنایات و الطاف خداوند متعال است. «وَ نُودُوا انْ تِلْکُمُ الْجَنَّةُ اوْرِثْتُمُوها بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»- پس از این که بهشتیان به حمد و سپاس نعمت‌های بی‌حدّ و حصر خداوند، که از الطاف و عنایت آن حضرت نشأت گرفته، پرداختند؛ به آن‌ها ندا داده می‌شود که: «این بهشت را در برابر اعمالی که انجام می‌دادید، به ارث بردید». «وَ نادَی اصْحابُ الْجَنَّةِ اصْحابَ النّارِ انْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَ رَبُّنا حَقّاً فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ حَقّاً»- هنگامی که بهشتیان در بهشت مستقر می‌شوند، به اطراف خویش می‌نگرند و به دنبال دوستان و آشنایان خویش هستند، امّا بعضی از آن‌ها را نمی‌یابند! متوجّه می‌شوند که آن‌ها جهنّمی شده و از ورود به بهشت محروم گشته‌اند، بدین جهت خطاب به جهنّمیان می گویند: «آنچه خداوند به ما وعده داده بود و ما بر اساس ایمان به آن، راه صحیحی در دنیا انتخاب کردیم و بالاخره به بهشت رهنمون شدیم، تمام وعده‌های خداوند را حق یافتیم و هیچ تخلّفی نداشته است، آیا شما هم وعده‌های خداوند را در مورد سرانجام خویش حق یافتید؟ آیا مجازات‌هایی که به شما وعده داده شد، تحقّق یافت؟ «قالُوا نَعَمْ»- جهنّمیان در پاسخ می گویند: «آری، تمام وعده‌هایی که داده شد، انجام شد. ما با چشم خویش تحقّق آن‌ها را مشاهده کردیم. سؤال: چرا بهشتیان این مطالب را از جهنّمیان می‌پرسند؟ پاسخ: ممکن است برای اطمینان بیشتر و باور عمیق‌تر باشد؛ هر چند بهشتیان به تمام وعده‌های انبیاء ایمان و اعتقاد داشتند، ولی وقتی تحقّق آن‌ها را ببینند، یا از جهنّمی‌ها بشنوند، باورشان عمیق‌تر می‌شود. احتمال دیگر آن‌که آن‌ها برای سرزنش و ملامت جهنّمی‌ها این سؤال را مطرح آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۱ می کنند، همان‌گونه که جهنّمی‌ها در دنیا مؤمنان را سرزنش و ملامت می کردند و ایمان و اعتقادات آن‌ها را به سخریّه می گرفتند. بنابراین، این سؤال و جواب نوعی مقابله به مثل محسوب می‌شود! «فَاذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَیْنَهُمْ انْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَی الظّالِمینَ»- برای پایان دادن به گفت و گوی بهشتیان و جهنّمیان یک نفر باید حرف آخر را بزند، بدین جهت پیام‌آور الهی فریاد می‌زند: «لعنت خداوند بر ظالمان و ستمگران باد!» و با این سخن، گفت‌وگوهای بهشتیان و جهنّمیان پایان می‌یابد.

مؤذّن کیست؟

مؤذّن کیست؟ مؤذّن، که در آیه ۴۴ سوره اعراف بدان اشاره شد، کیست؟ این پیام‌آور الهی که بر بهشت و جهنّم و قیامت سلطه دارد چه شخصی است؟ این شخص که همگان صدایش را می‌شنوند و با سخن او گفت و گوی بهشتیان و جهنّمیان پایان می‌یابد، چه کسی می‌تواند باشد؟ پاسخ: روایات متعدّدی در منابع شیعه و اهل سنّت وجود دارد که مؤذّن را به حضرت علی علیه السلام

تفسیر کرده است، به عنوان نمونه به چند منبع اشاره می‌کنیم: ۱- حاکم حسکانی، دانشمند حنفی اهل تسنّن، در شواهد التّنزیل، از محمّد حنفیّه، از حضرت علی علیه السلام چنین نقل می‌کند: «أَنَا ذلِکَ الْمُؤذِّنُ؛ پیام‌آور الهی در روز قیامت من هستم.» وی روایتی نیز از ابن عبّاس نقل می‌کند؛ او می‌گوید: «علی علیه السلام در قرآن نام‌هایی دارد، که مردم با آن آشنا نیستند، یکی از آن نام‌ها «مؤذّن» است». ابن عبّاس هر چند این روایت را به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نسبت نداده؛ ولی حتماً از آن حضرت شنیده است. «۱» ۲- حافظ أبو بکر ابن مردویه در کتاب المناقب نقل کرده است که مؤذّن علی علیه السلام است. «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۲ ۳- آلوسی، یکی از مفسّران معروف اهل سنّت، در تفسیر روح المعانی از ابن عبّاس نقل می‌کند که گفته است: «الْمُؤَذِّنُ عَلِیٌّ کَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ؛ مؤذّن حضرت علی علیه السلام است.» «۱» ۴- شیخ سلیمان قندوزی، نویسنده کتاب ینابیع المودة، نیز در کتابش نقل می‌کند که منظور از مؤذّن حضرت علی علیه السلام است. «۲» ۵- میر محمّد صالح کشفی ترمذی نیز همین مطلب را در مناقب نقل کرده است. «۳»

آیا مؤذّن بودن افتخاری محسوب می‌شود؟

آیا مؤذّن بودن افتخاری محسوب می‌شود؟ سؤال: بعضی از روشنفکران، که در دام تعصّب گرفتار شده‌اند، مثل محمّد رشید رضا نویسنده تفسیر المنار، هنگامی که به این آیه شریفه و روایات پیرامون آن می‌رسند می‌گویند: «بر فرض که بپذیریم منظور از مؤذّن حضرت علی علیه السلام است؛ ولی این، افتخاری محسوب نمی‌شود، زیرا یک نفر باید پیام‌آور الهی باشد و تفاوتی نمی‌کند که چه کسی باشد.» پاسخ: جواب این سخن بی‌اساس روشن است؛ زیرا این مؤذّن می‌خواهد به فرمان الهی مطلبی را اعلام کند، پس او پیام‌آور الهی است و وظیفه خطیر و سنگین سخنگوی خداوند را دارد، بنابراین سخنگو باید شخص مهمّی باشد، که مطلب و پیام خدا را خوب بیان کند؛ آن هم پیامی که در روز قیامت بیان می‌شود. و با توجّه به محتوای پیام، که شامل لعنت خداوند بر ظالمین است، خود پیام‌آور نباید در دنیا آلوده به ظلم شده باشد وگرنه هیچ کس خودش را لعنت نمی‌کند. بنابراین، مقام مؤذّن در روز قیامت یک مقام معمولی و عادی نیست، که هر کس بتواند عهده‌دار آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۳ آن باشد و کسی که این مقام را به دست آورد، فضیلت بزرگی نصیبش شده است. چرا برخی از مفسّران اهل سنّت چشمان خویش را در مقابل واقعیّت‌ها می‌بندند و از کنار حقیقت‌های قرآنی، برای حفظ پیشداوری‌هایشان، به راحتی می‌گذرند و گاهی از اوقات منکر آن می‌شوند؟!

شرح و تفسیر آیه ۳ سوره توبه

اشاره

شرح و تفسیر آیه ۳ سوره توبه برای روشن شدن تفسیر «آیه أذان»، که یکی دیگر از آیات فضایل حضرت علی علیه السلام محسوب می‌شود و در ارتباط با «آیه مؤذّن» می‌باشد، لازم است توضیحی کوتاه پیرامون آیات اوّلیه سوره توبه داشته باشیم: سال هشتم هجرت مکّه فتح شد و بساط بت‌پرستی از سرزمین وحی برچیده شد و همه مسلمان شدند. برخورد محبّت‌آمیز و توأم با عفو و إغماض و گذشت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم با مشرکان مکّه، سبب شد که مردم بطور گسترده از اسلام استقبال نموده و گروه گروه به اسلام روی آورند و نبوّت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را بپذیرند. این سال با تمام حوادثش به پایان رسید، حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم قصد داشت در سال نهم حجّة الوداع را به جا آورد، ولی با توجّه به امور زیر مناسب ندید که در آن سال این عبادت بزرگ را انجام دهد: الف- برخی از بت‌پرستان از گوشه و کنار جزیرة العرب به زیارت خانه خدا می‌آمدند و علی رغم این که کعبه مقدّس از بت‌ها پاک شده بود، ولی آن‌ها به عشق بت‌ها برگرد آن بیت عتیق به طواف

می‌پرداختند و علاوه بر این، شعارهای زمان جاهلیّت را به هنگام طواف سرمی‌دادند! ب- هنوز طواف به صورت برهنه و عریان کاملًا ریشه‌کن نشده بود و برخی از بت‌پرستان بدین شکل طواف می‌کردند؛ زیرا آن‌ها معتقد بودند لباسی را که طائف به هنگام طواف به تن دارد، باید پس از إتمام طواف به نیازمندی صدقه بدهد، بدین جهت اگر کسی بیش از یک لباس نداشت، یا به هر علّتی مایل نبود لباس خود را به فقیر بدهد، قبل از طواف لباس‌ها را از تن خارج می‌کرد و لخت و عریان به طواف می‌پرداخت، تا بدین شکل لباس‌های خویش را حفظ کرده باشد، گاه این مسأله از سوی طواف کنندگان زن نیز عملی می‌شد! حال تصوّر کنید هنگامی که یک آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۴ زن به صورت عریان در مسجد الحرام ظاهر شود و به طواف بپردازد، چه صحنه‌ای به وجود می‌آید و محیط روحانی و معنوی مسجد به چه فضایی تبدیل می‌شود!؟ با توجّه به امور فوق، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم از انجام حج در سال نهم منصرف شد، تا این که آیات اوّلیّه سوره توبه نازل گشت که طبق این آیات پیامبر موظّف شد چهار مطلب را در مراسم حجّ سال دهم هجرت به مشرکان ابلاغ کند: ۱- «لا یَحِجَّنَّ الْبَیْتَ مُشْرِکٌ»- پس از سال دهم هجرت هیچ مشرکی حق ندارد حج به جا آورد، آن‌ها حقّ ورود به مسجد الحرام را پس از این نخواهند داشت. خانه‌ای که قهرمان مبارزه با بت‌پرستی و بت‌شکن تاریخ آن را بنا نهاده، جای بت‌پرستان و مشرکان نیست. مشرک و بت‌پرست نباید بر گرد خانه توحید بچرخد؛ مگر این که دست از شرک خویش بردارد. ۲- «وَ لا یَطُوفَنَّ بِالْبَیْتِ عُرْیانٌ»- پس از این، هیچ کس حق ندارد برهنه بر گِرد خانه خداوند طواف کند و با این کار زشت خویش فضای روحانی و معنوی و ملکوتی مسجد الحرام را آلوده نماید. ۳- «وَ لَا یَدْخُلَ الْبَیْتَ الّا مُؤمِنٌ»- در گذشته ورود به داخل کعبه برای عموم مردم امکان‌پذیر بود (بر خلاف امروز که این سعادت جز برای افراد معدود و انگشت‌شمار، برای کسی حاصل نمی‌شود) و مسلمان و مشرک داخل کعبه می‌رفتند، ولی پس از ابلاغ این پیام هیچ مشرکی حق ندارد وارد خانه کعبه گردد. ۴- «وَ مَنْ کانَتْ لَهُ مُدَّةٌ فَهُوَ الی مُدَّتِه وَ مَنْ لَمْ یَکُنْ لَهُ مُدَّةٌ فَمُدَّتُهُ اَرْبَعَةُ اشْهُرٍ»- آن عدّه از مشرکین که با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عهد و پیمان ترک مخاصمه داشتند و هیچ مدّتی برای آن ذکر نشده بود، تا چهار ماه فرصت داشتند که اسلام بیاورند، پس از چهار ماه هیچ عهد و پیمانی بین پیامبر و آن‌ها نخواهد بود، امّا آن‌ها که عهد و پیمانشان دارای مدّت بود و هنوز مدّت آن نرسیده بود و بر خلاف عهد خویش عمل نکرده بودند و به کمک دشمنان اسلام نشتافته بودند، عهد و پیمان آن‌ها تا پایان مدّت محترم بود. «۱» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۵ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم موظّف بود امور فوق را در ایّام حجّ سال دهم هجرت به اطّلاع مشرکان برساند. حضرت برای این کار أبو بکر را انتخاب کرد تا آیات اوّلیّه سوره توبه را در ایّام حج برای مشرکان بخواند، او بدین منظور به سمت مکّه حرکت کرد، مدّتی نگذشت که جبرئیل امین بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد و عرض کرد: «این مأموریّت را خودت، یا مردی که مثل توست باید انجام دهد؛ نه شخص دیگری» پیامبر پس از این پیام، به علی فرمود: علی جان برو و آیات اوّلیّه سوره توبه را از أبو بکر بگیر و در مراسم حج به اطّلاع مشرکان برسان! علی علیه السلام طبق دستور پیامبر آیات را از أبو بکر گرفت و آن‌ها را در ایّام حج به اطّلاع مشرکان رسانید. «۱» مرحوم طبرسی در این مورد می‌گوید: أجمع المفسّرون و نقلة الاخبار انّه لمّا نزلت براءة رفعها رسول اللّه صلی الله علیه و آله و سلم الی أبی بکر، ثم اخذها منه و دفعها الی علیّ بن أبی طالب «۲» تمام مفسّران عالم اسلام، اعمّ از شیعه و سنّی، و تمام محدّثان و راویان اخبار، اجماع و اتّفاق دارند بر اینکه هنگامی که سوره توبه بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد آن حضرت، این سوره را به أبو بکر داد (تا در مراسم حج برای مشرکان بخواند) سپس از وی پس گرفت و به علی سپرد (تا آن حضرت این مأموریّت را انجام دهد). آنچه مجمع البیان گفته و ما به صورت مشروح‌تر توضیح دادیم، قدر مشترک تمام روایاتی است که در این زمینه وارد شده، و تنها احقاق الحق آن را از چهل آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۶ کتاب از کتاب‌های اهل سنّت نقل کرده است! «۱»

اختلاف در جزئیّات

اختلاف در جزئیّات البتّه روایات مذکور در مورد جزئیّات اختلاف دارند، که به نمونه‌ای از آن اشاره می‌شود: در برخی از روایات آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم علی را بر شتر مخصوص خودش، که به «ناقه غضبی» معروف بود، سوار کرد و علی در مسجد شجره که در نزدیکی مدینه است و یکی از میقات‌های حجّ تمتّع و عمره محسوب می‌شود، به أبو بکر رسید و فرمان پیامبر را برای أبو بکر بیان کرد. أبو بکر شدیداً ناراحت شد و به مدینه بازگشت و خدمت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم رسید و عرض کرد: «انْزَلَ فِیَّ شَیْءٌ؛ آیا در مذمّت من آیه‌ای از سوی خداوند نازل شده است؟» پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: نه، ولی من از سوی خداوند دستور دارم که این کار را انجام دهم، این کار یا باید توسّط خود من، یا شخصی که جزء اهل بیت من است انجام شود (لاـ الّا انّی امِرْتُ انْ ابَلِّغُهُ انَا اوْ رَجُلٌ مِنْ اهْلِ بَیْتی «۲»). خلاصه این که، از این روایات استفاده می‌شود تغییر مأموریّت از سوی شخص پیامبر نبوده، بلکه خداوند او را مأمور به این کار کرده است. به هر حال، این مأموریّت به حضرت علی علیه السلام سپرده شد و آن حضرت با انجام این مأموریّت نگرانی‌های پیامبر را در مورد انجام حج، که پیشتر به آن اشاره شد، از بین برد و با پاکسازی کعبه از آخرین بقایای شرک و بت‌پرستی، مقدّمات سفر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به مکّه برای انجام حجّة الوداع آماده شد.

شرح و تفسیر

هشداری جدّی به مشرکان

هشداری جدّی به مشرکان «بَراءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِه الَی الَّذینَ عاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِکینَ؛ این، اعلام بیزاری از سوی خدا و پیامبر او، به کسانی از مشرکان است که با آن‌ها عهد بسته‌اید!»- پیمان بین مسلمانان و مشرکانی که پیمانشان مدّت ندارد از این ساعت لغو و کأن لم یکن تلقّی می گردد. «فَسیحُوا فِی الْأَرْضِ ارْبَعَةَ اشْهُرٍ وَ اعْلَمُوا انَّکُمْ غَیْرُ مُعْجِزِی اللَّهِ وَ انَّ اللَّهَ مُخْزِی الْکافِرِینَ؛ با این حال (که پیمان شما با رسول خدا لغو شده است) چهار ماه مهلت دارید که آزادانه در زمین سیر کنید و هر جا که می‌خواهید بروید و بیندیشید، و بدانید که شما نمی‌توانید خدا را ناتوان سازید، (و از قدرت او فرار کنید، و بدانید) خداوند خوار کننده کافران است.» سؤال: چرا پیامبر پیمان‌هایش را با مشرکان نقض کرد؟ آیا این نقضِ پیمان، شامل تمام پیمان‌های حضرت می‌شد؟ پاسخ: از آیات بعد استفاده می‌شود که مسأله لغو پیمان‌ها تنها در مورد پیمان‌هایی بود که مدّت خاصّی نداشته، یا مدّت آن به سر رسیده است، و همچنین پیمان‌هایی که مدّت آن به إتمام نرسیده، ولی مشرکان پیمان‌شکنی کرده بودند و به دشمنان اسلام و مسلمین در جنگ أحزاب و مانند آن کمک کرده بودند، امّا پیمان‌هایی که مدّت آن به پایان نرسیده بود، و صاحبان آن تخلّفی نکرده بودند و به یاری دشمنان اسلام نشتافته بودند، چنین پیمان‌هایی بر قوّت خود باقی بود و تا پایان یافتن مدّتش مورد احترام پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و مسلمانان بود، همان‌گونه که در آیه چهارم سوره توبه این نوع پیمان‌ها استثناء شده است؛ زیرا عهد و پیمان از نظر اسلام، هر چند با دشمن بسته شود، محترم است و اگر مصلحتی ایجاب کند که مسلمانان با کفّار عهد و پیمانی داشته باشند، باید آن را محترم بشمارند و بر طبق آن عمل کنند. «وَ اذانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِه الَی النَّاسِ یَوْمَ الْحَجِّ الْاکْبَرِ؛ و این، اعلامی از ناحیه خدا و پیامبرش به عموم مردم در روز «حجّ اکبر» است». در مورد «حجّ اکبر» تفسیرهای مختلفی ذکر شده است، ولی بهترین تفسیر این است که منظور از حجّ اکبر همان «حجّ تمتّع» است که وقوف در «عرفات» و «مشعر الحرام» و «منی» و «قربانی» و آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۸ «رمی جمرات» و مانند آن دارد و منظور از حجّ اصغر «عمره تمتّع» می‌باشد. «۱» به هر حال باید دید که این اعلام خدا و رسولش در حجّ تمتّع سال نهم هجرت چه بوده است؟ به ادامه آیه توجّه کنید: «انَّ اللَّهَ بَرِیءٌ مِنَ الْمُشْرِکینَ وَ رَسُولُهُ»- اعلام خداوند و رسولش به همه مشرکین این است که خدا و پیامبرش از مشرکین بیزار هستند، بدین جهت پیمان‌ها لغو می‌شود. بنابراین

مشرکین و کفّار دو راه بیشتر در پیش رو ندارند: راه اوّل آن است که از گذشته خویش توبه کنند و دست از شرک بردارند و به اسلام و آیین توحید روی آورند. «فَانْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَیْرٌ لَکُمْ»- مشرکان و بت‌پرستان که پیمان آن‌ها لغو شده است، اگر راه توبه و پذیرش اسلام را در پیش بگیرند و به اسلام بگروند برای آن‌ها بهتر است؛ زیرا هم امنیّت آن‌ها در دنیا تأمین می‌شود و هم در سایه عمل به قوانین اسلام، و انجام واجبات و ترک محرّمات، سعادت اخروی آن‌ها تأمین می گردد. «وَ انْ تَوَلَّیْتُمْ فَاعْلَمُوا انَّکُمْ غَیْرُ مُعْجِزِی اللَّهِ وَ بَشِّرِ الَّذِینَ کَفَروا بِعَذابٍ الیمٍ»- و اگر توبه نکنند، و بر عقاید شرک‌آلود خود پافشاری کنند، و از حق سرپیچی نمایند، نمی‌توانند از قلمرو قدرت خداوند خارج شوند و آن حضرت را ناتوان سازند! علاوه بر این که مجازات و عذابی دردناک هم در انتظار آن‌هاست.

آیا این مأموریّت فضیلت است؟

آیا این مأموریّت فضیلت است؟ سؤال: طبق آنچه که گذشت حضرت علی علیه السلام از سوی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم مأمور ابلاغ آیات اوّلیّه سوره توبه به مشرکان مکّه در ایّام حجّ تمتّع شد، و این مأموریّت، که در ابتدا به أبو بکر سپرده شده بود، از وی پس گرفته شد؛ آیا این مأموریّت فضیلتی برای حضرت علی علیه السلام محسوب می‌شود؟ پاسخ: گروهی از متعصّبین، که در صدد تضعیف و کم رنگ نمودن این فضایل آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۳۹ هستند، گفته‌اند: علّت تغییر این مأموریّت سنّت و رسمی است که در بین عرب مرسوم بود؛ زیرا در بین عرب‌ها مرسوم است که وقتی کسی پیامی برای شخصی می‌فرستد، یا باید خودش حامل پیام باشد، یا یکی از خاندان و خویشاوندانش این مسئولیّت را عهده‌دار شود، بدین جهت حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم أبو بکر را عزل و علی علیه السلام را به جای ایشان فرستاد، بنابراین مأموریّت فوق فضیلتی برای حضرت علی علیه السلام محسوب نمی‌شود! «۱» و لکن انصاف این است که چنین سخنی بسیار دور از حقیقت است، زیرا: اوّلًا: این رسم عرب را شما از کجا کشف کرده‌اید؟ در کجا چنین مطلبی آمده است؟ آیا به صرف احتمال، می‌توان منکر چنین فضیلت مهمّی شد؟ ثانیاً: بر فرض ثبوت چنین رسمی در بین اعراب، تغییر مأموریّت فوق ربطی به رسم عرب ندارد، زیرا حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم، طبق برخی از روایات، که شرح آن گذشت، این کار را به دستور و فرمان خداوند انجام داد. بنابراین، بدون شک این مأموریّت فضیلت بزرگی برای حضرت علی علیه السلام محسوب می‌شود و با توجّه به این مطلب، اگر خداوند بخواهد شخصی را به عنوان خلیفه بلافصل پیامبر انتخاب کند، بدون شک انسان برتر و دارای فضیلت بیشتر را برمی گزیند و اگر هم مردم بخواهند چنین شخصی را انتخاب کنند، آن‌ها نیز به مقتضای عقل چنین شخصی را برمی گزینند.

ارتباط آیه «اذان» و «مؤذّن»

ارتباط آیه «اذان» و «مؤذّن» «پاداش‌ها» و «مجازات‌های» جهان آخرت در حقیقت انعکاس اعمال انسان در دنیاست. این مطلب با توجّه و تأمّل در ارتباط «پاداش‌ها» و «کیفرها» ی جهان آخرت، با اعمال انسان در دنیا روشن می‌شود. اگر انسان رباخوار، که مرتکب گناه بزرگ رباخواری می‌شود، در جهان آخرت همانند انسانی مست و بی‌اراده جلوه می کند و قدرت بر حرکت صحیح و متعادل آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۰ ندارد و هر از چند قدمی به زمین می‌خورد و دوباره برمی‌خیزد و به راهش ادامه می‌دهد، بدان جهت است که او در دنیا با این گناه بزرگ تعادل اقتصادی جامعه را بر هم زده و جامعه را دچار بی‌ثباتی اقتصادی و مالی نموده است. پس عدم تعادل رباخوار در آخرت، انعکاسی از برهم خوردن تعادل جامعه در دنیا بر اثر ارتکاب او به گناه زشت رباخواری است. «۱» اگر ظلم در آخرت بسان تاریکی و ظالم همچون انسان تاریکی می‌باشد که راه به جایی نمی‌برد، به خاطر آن

است که ظالم دنیا را بر مظلومین تیره و تار کرده، به گونه‌ای که آن‌ها راه به هیچ جا نمی‌برند. پس ظلمات ظالم در آخرت نتیجه و انعکاس ظلماتی است که او خود در دنیا برای مظلومان به وجود آورده و زندگی آن‌ها را تیره و تار کرده است. اگر انسان مؤمن و دارای ایمان با چراغی از نور وارد صحنه محشر می‌شود و در سایه آن چراغ، به سوی رضوان و مغفرت الهی رهنمون و هدایت می‌گردد، به خاطر این است که انسان‌های مختلفی در پرتو نور ایمان او در دنیا هدایت گشته و به حقیقت رهنمون شدند. خلاصه این که، تمام «پاداش‌ها» و «کیفرها» در جهان آخرت انعکاس و زاییده اعمال خود ما انسان‌ها در دنیاست. با توجّه به این مطلب، اگر علی علیه السلام طبق آنچه در آیه سوم سوره توبه آمده، «مؤذّن» پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در دنیاست و پیام آن حضرت را در مکّه به گوش مشرکان می‌رساند، همو در جهان آخرت نیز «مؤذّن» است و پیام خداوند عالم را به گوش جهنّمیان می‌رساند و آن‌ها را مشمول لعنت الهی، به خاطر ظلمی که مرتکب شده‌اند، می‌داند. اگر علی در جهان آخرت فصل الخطاب تمام سخن‌هایی است که بین بهشتیان و جهنّمیان ردّ و بدل می‌شود، به خاطر آن است که او در دنیا نیز فصل الخطاب بوده و آخرین سخن را خطاب به مشرکان و بت‌پرستان بیان کرده است. آیا این، آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۱ فضیلت کم ارزشی است؟ آیا هیچ انسان دیگری، اعمّ از مسلمانان و پیروان دیگر ادیان الهی، واجد چنین فضیلتی هست؟

حکمت تغییر مأموریّت ابلاغ آیات سوره برائت

حکمت تغییر مأموریّت ابلاغ آیات سوره برائت سؤال: حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم- طبق آنچه گذشت- به اتّفاق همه مفسّرین، اعم از شیعه و سنّی، ابتدا أبو بکر را مأمور ابلاغ آیات اوّلیّه سوره برائت کرد، سپس او را عزل نمود و حضرت علی علیه السلام را مأمور این کار کرد؛ آیا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از کارش پشیمان شد و لهذا دست به این تغییر زد؟ یا هر دو کار طبق دستور خداوند بوده است؛ هم نصب و عزل أبو بکر، و هم اعطای این مأموریّت به علی علیه السلام؟ خلاصه، این تغییر مأموریّت چه حکمتی داشته است؟ پاسخ: پاسخ این پرسش واضح است؛ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هر دو کار را آگاهانه انجام داد و هدفش این بود که شخصی که برترین و افضل است را معرّفی کند، و ذهن مردم را از کسی که تصوّر می‌کردند برترین است، به سوی برترین حقیقی و واقعی هدایت کند. بدین جهت در ابتدا این مأموریّت را به أبو بکر سپرد و سپس او را عزل کرد و علی علیه السلام را مأمور این کار نمود، تا به مردم بفهماند علی علیه السلام افضل و شایسته‌تر از أبو بکر و همه مسلمانان است. این اوّلین مرتبه‌ای نبود که حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم چنین کاری می‌کرد، بلکه قبلًا نیز بارها شبیه این کار را- برای تبیین هدف مذکور- انجام داده بود. مثلًا، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ خیبر یک روز پرچم را به دست أبو بکر می‌دهد، تا قلعه خیبر را فتح کند، وی تا عصر هر چه در توان دارد سعی و تلاش می‌کند، ولی موفّق به فتح قلعه محکم خیبر نمی‌شود؛ روز دوم پرچم را به عمر می‌سپارد، او نیز در فتح قلعه خیبر ناکام می‌ماند. در شب سوم می‌فرماید: «فردا پرچم را به دست شخصی می‌دهم که خدا و رسولش را دوست می‌دارد و خدا و پیامبر هم او را دوست می‌دارند، وی مرتّب به دشمن حمله می‌کند و هرگز فرار نمی‌نماید. او قلعه خیبر را فتح خواهد کرد.» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۲ اصحاب که متوجّه منظور حضرت شده بودند، عرض کردند: اگر منظورتان حضرت علی است، او هم اکنون سخت مبتلا به چشم درد است. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: علی را حاضر کنید. علی به خدمت پیامبر رسید، حضرت مقداری از آب دهانش را به چشمان علی مالید، به اذن الهی چشمان علی شفا یافت! پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روز بعد پرچم را به دست او سپرد و آن حضرت قلعه خیبر را فتح کرد. «۱» چرا رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ابتدا پرچم را به دست دو تن دیگر از اصحاب داد و سپس به علی سپرد؟ پاسخ این سؤال روشن است، حضرت می‌خواهد عملًا افضلیّت و برتری علی علیه السلام را نشان دهد. در جنگ احزاب نیز شبیه این جریان رخ داد. هنگامی که عمرو بن عبد ود، آن قهرمان پرآوازه مشرکان و بت‌پرستان، از خندق عبور کرد و در مقابل مسلمانان قرار گرفت و هماورد و مبارز

طلبید، کسی جز علی اعلام آمادگی نکرد. پیامبر فرمود: علی جان شما بنشینید! برای بار دوم عمرو بن عبدود مبارز طلبید، باز کسی جز علی از جا برنخاست. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: شما بنشینید! «عمرو» در مرتبه سوم سخن زشتی گفت: از بس که مبارز طلبیدم خسته شدم و صدایم گرفت، آیا کسی از بین شما مسلمانان مشتاق رفتن به بهشت نیست، تا او را به بهشت بفرستم! باز جز علی کسی برنخاست! این بار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اجازه داد که علی به میدان برود و در کمال تعجّب و حیرت همگان بر عمرو بن عبد ود غالب و پیروز گردد. «۲» در اینجا نیز پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای اثبات برتری و افضلیّت علی علیه السلام بدین شکل عمل کرد، تا عملًا جایگاه و موقعیّت اجتماعی علی علیه السلام را استحکام بخشد. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۳ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

آیه محسنین

دورنمای بحث

دورنمای بحث در آیات سوره زمر از دو گروه سخن به میان آمده است: ظالم‌ترین افراد و صادق‌ترین افراد. سپس به مجازات ظالم‌ترین و پاداش صادق‌ترین افراد اشاره شده است. مطلب مهم، که باید آن را در بحث‌های آینده روشن کنیم، این است که صادق‌ترین افراد، که از او به «محسن» تعبیر شده، کیست؟ پاسخ این سؤال بطور مشروح خواهد آمد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۶

شرح و تفسیر

ظالم‌ترین انسان‌ها!

ظالم‌ترین انسان‌ها! «فَمَنْ اظْلَمُ مِمَّنْ کَذَبَ عَلَی اللَّهِ وَ کَذَّبَ بِالصِّدْقِ اذْ جاءهُ»- چه کسی ظالم‌تر از شخصی است که مرتکب این دو دروغ بزرگ می‌شود: ۱- دروغ بر خدا. ۲- دروغ بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم. بدون شک تمام دروغ‌ها زشت و از گناهان کبیره محسوب می‌شود، ولی پرواضح است که دروغ به خداوند بزرگ و پیامبران عظیم الشأن علیهم السلام بسیار زشت و خطرناک و گاه عوارض وحشتناک و ثمرات نامیمونی را به دنبال دارد. سؤال: بت‌پرستان چه دروغ‌هایی به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نسبت می‌دادند؟ پاسخ: قسمتی از نسبت‌های دروغ آنان بدین شرح است: الف- آن‌ها فرشتگان را دختران خدا می‌دانستند. ب- برخی از آن‌ها معتقد بودند که خداوند به بت‌پرستی آن‌ها رضایت دارد و بت‌ها واسطه بین آن‌ها و خداست و شفیع آنان در پیشگاه خداوند محسوب می‌شود! ج- بعضی از مشرکان برای خداوند فرزندانی قائل بودند و حضرت مسیح را پسر خدا می‌دانستند. د- گاه بعضی چیزها را حلال و بعضی چیزهای دیگر را حرام می‌دانستند و این امور را به دروغ به خداوند نسبت می‌دادند. این امور و امثال آن، دروغ‌هایی بود که به خداوند متعال می‌بستند و چون با عدم تصدیق پیامبران الهی و مقابله و مبارزه آن بزرگواران، که برای نجات انسان‌ها مبعوث شده بودند، مواجه می‌شدند به تکذیب و انکار رسالت و نبوّت آنان می‌پرداختند. حقیقتاً این افراد ظالم‌ترین انسان‌ها محسوب می‌شوند. این‌ها نه تنها بر خود، بلکه بر مردم و کلمات نورانی کتاب‌های آسمانی هم ظلم کرده‌اند. ظلم بر خودشان بدین شکل بود که راه سعادت و فلاح و رستگاری را با این تکذیب‌ها بر روی خویش می‌بستند و با دست خویش، خود را گمراه و جهنّمی می‌نمودند! آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۷ و امّا ظلمشان بر مردم به خاطر این بود که باعث گمراهی دیگران نیز می‌شدند، آن‌ها نه تنها راه سعادت را بر خود می‌بستند، که دیگران را هم به وادی شقاوت و گمراهی سوق می‌دادند. اینان همانند بدعت‌گذارانند که آثار گناه بزرگ و نابخشودنی بدعتشان، هزاران سال، و گاه تا دامنه قیامت، پرونده

سنگین و ظلمانی گناهانشان را باز نگه می‌دارد. به گونه‌ای که اگر پشیمان نیز شوند، هیچ راه بازگشت و جبرانی ندارند. و ظلم آن‌ها به آیات الهی نیز تصوّر می‌شود، همان‌گونه که در آیه شریفه ۱۰۳ سوره اعراف به این مطلب تصریح شده است. خداوند متعال در این آیه شریفه می‌فرماید: ثُمَّ بَعَثْنا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسی بِآیاتِنا الی فِرْعَوْنَ وَ مَلَإِیهِ فَظَلَمُوا بِها فَانْظُرْ کَیْفَ کانَ عاقِبَةُ الْمُفْسِدِینَ سپس به دنبال آن‌ها [پیامبران پیشین] موسی را با آیات خویش به سوی فرعون و اطرافیان او فرستادیم؛ امّا آن‌ها (با عدم پذیرش)، به آن (آیات) ظلم کردند. ببین عاقبت مفسدان چگونه بود! طبق صریح این آیه شریفه عدم پذیرش و انکار آیات الهی- که همان کتاب‌های آسمانی و معجزات پیامبران است- نوعی ظلم به آیات الهی شمرده می‌شود؛ چون وقتی جلوی قابلیّت چیزی، که قابل هدایت مردم است، را بگیریم به آن ظلم کرده‌ایم، علاوه بر این که بر آن مردم هم ظلم شده است. بنابراین، کسانی که اسلام را بد معرّفی می‌کنند، یا با اعمال زشت خویش اسلام را بد جلوه می‌دهند، یا قوانین اسلام را تفسیر به رأی می‌کنند، همه این‌ها به اسلام ظلم کرده‌اند. خلاصه این که، ظالم‌ترین مردم کسی است که خداوند و پیامبرش را تکذیب کند و چنین کسی مجازات بس شدیدی دارد که در ادامه آیه شریفه به آن اشاره شده است. «أَ لَیْسَ فی جَهَنَّمَ مَثْوًی لِلْکافِرِینَ»- سرنوشت چنین انسان‌های ظالمی، که هم بر خویشتن و هم بر مردم دیگر و هم بر آیات الهی ظلم می‌کنند، جهنّم است؛ جهنّمی که جایگاه کافران است. این که در اینجا صریحاً جایگاه ظالم‌ترین افراد را بیان نمی‌کند، بلکه به صورت سؤال و استفهام آن را مطرح می‌نماید، خود نکته آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۸ قابل تأمّل و در خور دقّت دارد، که چنین جایگاه و مجازاتی برای چنان موجوداتی از سوی همگان قابل پیش‌بینی است! «وَ الَّذی جاءَ بِالصِّدْقِ وَ صَدَّقَ بِهِ أُولئِکَ هُمُ الْمُتَّقُونَ»- امّا گروه دوم، که در نقطه مقابل گروه اوّل هستند، یعنی کسانی که آورنده صدق و راستی هستند و کسانی که اینان را در پیامشان تصدیق می‌نمایند، این‌ها پرهیزکارترین افراد هستند. هر چند واژه «أتقی» در اینجا به کار نرفته است، ولی به دو دلیل می‌توان ادّعا کرد که این دو گروه پرهیزکارترین افراد هستند: یکی به قرینه مقابله؛ بدین معنی که وقتی تکذیب‌کنندگان خدا و رسول ظالم‌ترین افراد باشند، حتماً تصدیق‌کنندگان خدا و رسول پرهیزکارترین افراد می‌باشند. دیگر این که جمله «هُمُ الْمُتَّقُونَ» جمله حصر است و معنای آن این است که فقط این‌ها اهل تقوا هستند، متّقیان واقعی این افراد می‌باشند. بنابراین، آثار و برکات تقوا و پاداش‌ها و وعده‌هایی که در قرآن مجید برای متّقین ذکر شده، اختصاص به چنین انسان‌هایی دارد. افرادی که در این آیه شریفه به آن‌ها اشاره شده، علاوه بر آنچه که به عموم متّقین داده می‌شود، پاداش‌های ویژه‌ای نیز دارند که در آیه بعد شرح آن آمده است: «لَهُمْ ما یَشاؤُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذلِکَ جَزاءُ الْمُحْسِنِینَ»- درجات و مقامات پرهیزکارترین انسان‌ها به قدری بالاست که بطور نامحدود نعمت‌هایی در اختیارشان نهاده می‌شود و هر چه بخواهند در اختیارشان می‌گذارند و این پاداش نیکوکاران است. پاداشی که بالاتر از آن قابل تصوّر نیست.

«آورنده کلام صدق» و «تصدیق‌کننده آن» کیست؟

«آورنده کلام صدق» و «تصدیق‌کننده آن» کیست؟ سؤال: منظور از جمله «الَّذی جاءَ بِالصِّدْقِ؛ کسی که سخن راست بیاورد» و جمله «الَّذی صَدَّقَ بِهِ؛ کسی که آن را تصدیق کند» کیست؟ پاسخ: منظور از جمله اوّل حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و مراد از جمله دوم حضرت علی علیه السلام است؛ هر چند ممکن است جمله دوم شامل تمام مؤمنین که رسالت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را تصدیق کرده‌اند نیز بشود، ولی بدون شک در رأس آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۴۹ آن‌ها علیّ بن أبی طالب علیه السلام است. مطلب فوق در کتاب‌های متعدّدی از شیعه و اهل سنّت آمده است، که به چند نمونه آن اشاره می‌کنیم: ۱- ابن مغازلی، از دانشمندان بسیار معروف اهل سنّت، در کتاب معروفش «مناقب» از مفسّر معروف «مجاهد» چنین نقل می‌کند: فی قَوْلِه تَعالی: «الَّذی جاءَ بِالصِّدْقِ»؛ رَسُولُ اللَّهِ وَ «الَّذی صَدَّقَ بِه» عَلِیٌّ «۱» منظور از آورنده کلام صدق، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و منظور از «تصدیق‌کننده آن» علیّ بن أبی طالب علیه السلام است. ۲- ابن عساکر، نیز مطلب مذکور را نقل کرده است.

«۲» ۳- علّامه گنجی در کفایهٔ الطّالب نیز از جمله دانشمندانی است که حدیث فوق را نقل نموده است. «۳» ۴- قرطبی نیز در تفسیرش تصریح به مطلب فوق کرده است. «۴» ۵- ابو حیّان اندلسی نیز این تفسیر را انتخاب کرده است. «۵» ۶- سیوطی در تفسیر «الدّرّ المنثور» هم همین عقیده را دارد. «۶» ۷- ترمذی صاحب کتاب «مناقب مرتضوی» نیز اعتقاد به همین مطلب دارد. «۷» ۸- آلوسی در تفسیر «روح المعانی» نیز از جمله افراد متعدّدی است که در بین اهل سنّت این تفسیر را پذیرفته است. «۸» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۰

فخر رازی، تنها مخالف!

فخر رازی، تنها مخالف! علی رغم این که همه مفسّران و راویان، آیه شریفه فوق را به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و حضرت علی علیه السلام تفسیر کرده‌اند، فخر رازی، عَلَم مخالفت برافراشته و می گوید: «منظور از جمله دوم أبو بکر است؛ چون او ملقّب به صدّیق بوده است!» قاضی نور اللّه تستری پاسخ مناسبی به این سخن می‌دهد، وی می گوید: «قبل از فخر رازی در هیچ کتابی این مطلب نیامده و فخر رازی هم که از اصحاب پیامبر نبوده است، پس او این سخن را بر چه اساسی گفته است؟» بنابراین بطلان این سخن نیازی به شرح و تفسیر ندارد. «۱». *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۱ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۸ آیه پیشگامان نخستین

اشاره

۸ آیه پیشگامان نخستین وَ السَّابِقُونَ الْاوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِینَ وَ الْانْصارِ وَ الَّذِینَ اتَّبَعُوهُمْ بِاحْسانٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُواْ عَنْهُ وَ اعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی تَحْتَهَا الْانْهارُ خالِدِینَ فِیها ابَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ «سوره توبه، آیه ۱۰۰» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۳ آیه پیشگامان نخستین وَ السَّابِقُونَ الْاوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِینَ وَ الْانْصارِ وَ الَّذِینَ اتَّبَعُوهُمْ بِاحْسانٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُواْ عَنْهُ وَ اعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی تَحْتَهَا الْانْهارُ خالِدِینَ فِیها ابَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ پیشگامان نخستین از مهاجرین و انصار، و کسانی که به نیکی از آن‌ها پیروی کردند، خداوند از آن‌ها خشنود گشت، و آن‌ها (نیز) از او خشنود شدند؛ و باغ‌هایی از بهشت برای آن‌ها فراهم ساخته، که نهرها از زیر درختانش جاری است؛ جاودانه در آن خواهند ماند؛ و این است پیروزی بزرگ! «سوره توبه، آیه ۱۰۰»

دورنمای بحث

دورنمای بحث هر چند این آیه شریفه از سه گروه سخن می گوید، و به پیشگامان هر سه گروه بشارت‌های والایی می‌دهد، ولی در بین پیشگامان نیز پیشگامی وجود دارد که در صف اوّل است و نخستین فرد از پیشگامان است. طبق روایات فراوانی که خواهد آمد، آن فردِ نخست و طلایه‌دارِ تمام پیشگامان، شخصی جز علیّ بن أبی طالب علیه السلام نیست!

شرح و تفسیر

پیشگامان اسلام

پیشگامان اسلام «وَ السَّابِقُونَ الْاوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِینَ وَ الْانْصارِ وَ الَّذِینَ اتَّبَعُوهُمْ بِاحْسانٍ»- در آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۴ این آیه شریفه از سه گروه سخن به میان آمده است: گروه اوّل: «مهاجرین»- آن‌ها مسلمانانی بودند که در مکّه تحت فشار شدید دشمن

واقع شدند و هنگامی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم به مدینه هجرت کرد به دنبال آن حضرت و برای نجات از فشارها و آزارها و اذیّت‌های مشرکان و جهت تقویت دین نوپای اسلام، خانه و کاشانه و اموال و زمین‌ها و اقوام و خویشان و قبیله و خلاصه همه هستی خویش را رها کردند و با دست خالی به مدینه هجرت نمودند. خطرات زیادی مهاجرین را تهدید می کرد؛ خطر مشرکان مکّه که در صدد انتقام و نابودی آن‌ها بودند. خطر گرسنگی، چون همه چیزشان را در مکّه گذاشته بودند. خطر بیکاری و نداشتن شغل مناسب و غم غربت و تنهایی و دوری از اقوام و خویشان و وطن، و خطراتی از این قبیل؛ ولی این مسلمانان راستین تمام این خطرات را به جان خریده و به مدینه هجرت کردند. وضع اقتصادی برخی از آنان بقدری خراب بود که در کنار مسجد النّبی سکّویی برای آن‌ها در نظر گرفته شد، تا شب و روز خود را در آنجا بگذرانند! این دسته بعداً به «اصحاب صفّه» معروف شدند. این مسلمانان تهیدست در کنار مسجد النّبی روزگار می گذراندند و آماده هرگونه خدمت و فداکاری برای اسلام بودند. گروه دوم: «انصار»- آن‌ها مسلمان‌هایی بودند که در مدینه به اسلام گرویده، و از پیامبر دعوت کرده بودند که به مدینه هجرت کند و آمادگی خویش را برای هرگونه همکاری با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و مسلمانان اعلام نموده بودند، این‌ها با آغوش باز از مهاجرین استقبال نمودند و خانه و زندگی در اختیار مهاجران گذاشتند و به آنان همچون برادران خویش، کمک نمودند. البتّه این‌ها هم ایثار و فداکاری زیادی کردند، هر چند وضع مالی بعضی از انصار برای گذران زندگی ساده خود آن‌ها هم کافی نبود. گروه سوم: «تابعین»- مسلمان‌هایی که پس از مهاجران و انصار به دنیا آمدند و آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۵ گام در راه آن‌ها گذاشتند و به آن دو گروه پیوستند تابعین هستند. «۱» بنابراین تابعین طبق این تفسیر، از نسل دوم مسلمانان تا قیام قیامت شامل تمام مسلمان‌ها در هر عصر و مکان می‌شود؛ یعنی اگر مسلمان عصر و زمان ما هم خطّ نصرت مسلمانان و هجرت به سوی رضای خداوند را ادامه دهند، عنوان «تابعین» که در این آیه شریفه آمده، شامل آن‌ها می‌شود؛ زیرا همان‌گونه که در بحث‌های سابق گفته شد هجرت اختصاص به مسلمانان صدر اسلام ندارد، بلکه در هر عصر و زمانی امکان‌پذیر است؛ چون هجرت به معنای هجرت از گناهان به سوی اطاعت‌ها و از ناپاکی‌ها به سوی پاکی‌ها و از ظلمات به سوی نور است. سؤال: واژه «بِاِحْسانٍ» که در توضیح «تابعین» آمده، به چه معنی است؟ پاسخ: دو احتمال در تفسیر این واژه وجود دارد: نخست این که پیروی از مهاجران و انصار نباید فقط در زبان و حرف باشد، بلکه در عمل نیز خطّ نصرت و هجرت را ادامه دهند. و به تعبیر دیگر بخوبی و به درستی از مهاجران و انصار پیروی و تبعیّت کنند. احتمال دیگر آن که در کارهای نیک از مهاجرین و انصار پیروی کنید، نه در همه افعال و کردار آن‌ها؛ زیرا در بین آن بزرگواران هم افرادی بودند که بر خلاف روش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و دستورات اسلام حرکت می کردند. بر خلاف آنچه اهل سنّت معتقدند، که تمام صحابه پیامبر پاک و معصوم هستند، «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۶ ما معتقد به عصمت همه آن‌ها نیستیم و آیه شریفه فوق می‌تواند دلیل خوبی بر این اعتقاد شیعه باشد. بنابراین تابعین باید در کارهای نیک و خوب مهاجرین و انصار از آن‌ها پیروی و تبعیّت کنند. نه در تمام کارها و گفتار و کردارشان، حتّی اگر در غیر مسیر حقّ باشد! «رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُواْ عَنْهُ وَ اَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْری تَحْتَهَا الْاَنْهارُ خالِدینَ فیها اَبَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظیمُ»- خداوند پس از این که سه گروه از پیشگامان نخستین را نام می‌برد و از آن‌ها به عظمت یاد می کند، به پاداش‌های معنوی و مادّی آن‌ها می‌پردازد. پاداش‌های معنوی آن‌ها عبارت است از: «خشنودی خداوند از آن‌ها؛ و خشنودی آن‌ها از خداوند متعال». امّا خشنودی خداوند از آن‌ها مطلب روشن و واضحی است؛ زیرا آن‌ها خطّ نصرت اسلام و مسلمین و هجرت را در پیش گرفتند و این امور موجبات خشنودی پروردگار را به دنبال داشت و مراد از خشنودی آن‌ها از خداوند این است که خداوند در برزخ و قیامت هر چه بخواهند در اختیارشان می‌نهد و آن‌ها از این جهت از پروردگارشان خشنود می‌شوند. و امّا پاداش مادّی آن‌ها این است که از هم اکنون باغ‌های بهشتی، که دارای دو ویژگی است، برای آن‌ها آماده شده است؛ نخست این که از زیر درختان آن همواره آب جاری است و دیگر این که بهشتیان پس از سکونت در این باغ‌ها غم از دست آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۷ دادن آن را نخواهند داشت؛ زیرا این باغ‌ها برای همیشه

در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد و آن‌ها جاودانه در آن باغ‌ها خواهند ماند. و بدون شک خشنودی خداوند از آن‌ها، و خشنودی آن‌ها از خداوند، و داشتن چنان باغ‌های بهشتی برای این گروه‌های سه‌گانه پیروزی بزرگی محسوب می‌شود، و بالاتر از این پیروزی تصوّر نمی‌شود.

نخستین مرد مسلمان

نخستین مرد مسلمان سؤال: از آیه ۱۰۰ سوره توبه استفاده شد که پیشگامان سه گروه بودند، امّا اکنون این سؤال مطرح می‌شود که پیشگام‌ترین پیشگامان کیست؟ اوّلین شخصی که از بین مردان مسلمان دعوت پیامبر اسلام را لبّیک گفت، چه کسی بود؟ پاسخ: روایات فراوانی در ذیل همین آیه وارد شده که اوّلین مسلمان را معرّفی می‌کند، طبق این روایات اوّلین نفر از مردان که به اسلام گروید، حضرت علیّ بن أبی طالب علیه السلام، و اوّلین زن حضرت خدیجه علیها السلام بوده است. این مطلب در میان تمام دانشمندان اسلامی از شیعه و سنّی از واضحات محسوب می‌شود. چندین نفر از علمای اهل سنّت نسبت به مطلب فوق ادّعای اجماع کرده‌اند؛ به کلمات این دانشمندان توجّه کنید: ۱- ابن عبد البر، از دانشمندان معروف اهل سنّت می‌گوید: اتّفقوا علی ان خدیجهٔ اوّل من آمن باللّه و رسوله و صدّقته فیما جاء به، ثم علیٌّ بعدها «۱» دانشمندان مسلمان اتّفاق نظر دارند که (از زنان) خدیجه اوّلین کسی بود که به خداوند و پیامبرش ایمان آورد و دین اسلام را تصدیق نمود و پس از او (از مردان) علی (اوّلین کسی بود که) ایمان آورد. ۲- أبو جعفر إسکافی معتزلی، استاد ابن ابی الحدید معتزلی، که در سال ۲۴۰ فوت کرده است، در مورد اوّلین مسلمان می‌گوید: آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۸ قد روی النّاس کافهٔ افتخار علیّ بن أبی طالب بالسّبق الی الاسلام «۱» نه تنها علماء اسلام، بلکه همه مردم افتخار علی را در سبقت گرفتن به اسلام (و به عنوان اوّلین مسلمان از بین مردان) روایت نموده‌اند. ۳. حاکم نیشابوری در «مستدرک الصّحیحین»، که همسنگ و همطراز «صحیح بخاری» و «صحیح مسلم» است، می‌گوید: لا اعلم خلافاً بین اصحاب التّواریخ انّ علیّ بن أبی طالب رضی اللّه عنه اوّلهم اسلاماً و انّما اختلفوا فی بلوغه «۲» هیچ اختلافی در بین تاریخ‌نگاران در مورد این که علیّ بن أبی طالب اوّلین مرد مسلمان است، مشاهده نکردم. البتّه در مورد این که: آیا به هنگام پذیرش اسلام بالغ بوده یا نه؟ اختلاف نظرهایی وجود دارد. گذشته از کلمات فوق، که مشتمل بر ادّعای اجماع بر سبقت علی علیه السلام در پذیرش اسلام بود، مرحوم علّامه امینی ۲۵ روایت از معصومین علیهم السلام و نظریه ۶۶ تن از بزرگان اسلام و شعرای والامقام را در این زمینه نقل کرده است! و بعضی از دانشمندان شیعه یکصد حدیث از منابع اهل سنّت در این زمینه نقل نموده‌اند و این عدد فوق العاده‌ای است! «۳» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۵۹ آری، این مسأله در حدّ بالایی از اعتبار و اتقان است و شیعه بدین جهت بر خود می‌بالد. ما شیعیان باید قدردان نعمت بزرگ تشیّع باشیم و از پدران و مادران خویش و علماء و دانشمندانی که این مسیر را به ما نشان دادند سپاسگزار و ممنون باشیم. به چند نمونه از روایات مذکور توجّه کنید: ۱- أنس، خادم مخصوص پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چنین روایت می‌کند: نُبِّأَ النّبی یوم الاثنین و اسلم علیٌّ یوم الثّلثاء. (و فی روایهٔ اخری) بعث رسول اللّه صلی الله علیه و آله و سلم یوم الاثنین و صلّی علیٌّ یوم الثّلثاء «۱» پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در روز دوشنبه مبعوث به رسالت شد و علی علیه السلام در روز بعد، روز سه شنبه، اسلام آورد. (و در روایت دیگری آمده است که:) و علی علیه السلام در روز سه‌شنبه نماز گزارد. سؤال: آیا علیّ بن أبی طالب علیه السلام هرگز در مقابل بت سجده کرد و به غیر توحید اعتقاد داشت؟ پاسخ: علیّ بن أبی طالب به شهادت تاریخ، حتّی برای یک لحظه در مقابل بت سر بر سجده نگذاشت و دین و آیینی غیر از آیین توحید اختیار نکرد؛ «۲» بنابراین آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۰ معنای جملات فوق این است که آن حضرت یک روز بعد از بعثت، اسلام خویش را ابراز و اعلام کرد و منافاتی ندارد که قبل از آن هم اسلام را در قلب پذیرفته باشد. ۲. سلمان فارسی، صحابی معروف پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، در مورد اوّلین مسلمان می‌گوید: اوّل هذه الامّهٔ وروداً علی نبیّها الحوض اوّلها اسلاماً علیّ بن أبی طالب «۱» اوّلین مسلمانی که در

روز قیامت در کنار حوض کوثر بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم وارد می‌شود، همان کسی است که در دنیا در اسلام آوردن بر همه مسلمانان سبقت گرفت، و او علیّ بن أبی طالب است. همان‌گونه که قبلًا گفته شد، پاداش‌های اخروی انعکاس اعمال انسان در دنیاست و از آنجا که حضرت علی علیه السلام اوّلین مسلمان است، پس همو اوّلین شخصی است که بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در کنار حوض کوثر وارد می‌شود. ۳. خلیفه دوم، عمر بن خطاب، نیز به این مطلب اعتراف دارد. عبد الله بن عبّاس، صحابی معروف پیامبر و شاگرد مخصوص حضرت علی علیه السلام، می‌گوید: من و عدّه‌ای دیگر از مسلمانان نزد عمر بودیم، در مورد اوّلین مسلمان گفت‌وگو شد، عمر در این باره حدیثی نقل کرد، که من با گوش خودم از وی شنیدم: امّا علیٌّ فسمعت رسول اللّه یقول: فیه ثلاث خصال لوددت ان تکون لی واحدهٔ منهن، وَ کانت احبّ الیّ مما طلعت علیه الشّمس، کنت انا و أبو عبیدهٔ و جماعهٔ من اصحابه اذ ضرب النّبی صلی الله علیه و آله و سلم علی منکب علیٍّ فقال یا علی: «انْتَ اوَّلُ الْمُؤْمِنینَ ایماناً، وَ اوَّلُ الْمُسْلِمینَ اسْلاماً، وَ انْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هارُونَ مِنْ مُوسی» «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۱ در مورد علی بن أبی طالب سه ویژگی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که اگر یکی از آن‌ها را داشتم از تمام دنیا و آنچه در آن است برایم ارزشمندتر بود. من و أبو عبیده و عدّه‌ای از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در خدمت آن حضرت بودیم، حضرت بر شانه علی زد (تا مبادا شخصی از حاضرین، یا دیگری که نامش علی است، ادّعا کند که این سخن در مورد اوست) و فرمود: «ای علی! تو اوّلین مؤمن و اوّلین مسلمان هستی، تو نسبت به من، همانند هارون (جانشین حضرت موسی) نسبت به موسی هستی.» سؤال: آیا جمله «اوّلین مسلمان» عبارت دیگر «اوّلین مؤمن» است، یا معنای متفاوتی دارد؟ پاسخ: «ایمان» مربوط به اعتقادات درونی انسان است و «اسلام» ابراز و اعلام آن اعتقادات به زبان است. بنابراین، حضرت علی علیه السلام هم اوّلین کسی بود که قلباً به حضرت رسول ایمان آورد و هم نخستین شخصی محسوب می‌شود که ایمان قلبی خویش را ابراز و اعلام کرد.

ارزش ایمان قبل از بلوغ!

ارزش ایمان قبل از بلوغ! سؤال: آیا علیّ بن أبی طالب علیه السلام به هنگام تشرّف به دین اسلام، بالغ بود؟ اگر در آن زمان به سنّ بلوغ نرسیده بود، آیا ایمان آوردنش فضیلتی است، تا به عنوان اوّلین مسلمان مطرح شود؟ پاسخ: در پاسخ به این سؤال توجّه به چهار نکته لازم و ضروری است: نکته اوّل: اگر شخصی به سنّ بلوغ نرسیده باشد، ولی بچّه‌ای باهوش و زرنگ، عاقل و هوشیار و ممیّز باشد و خوب و بد را بخوبی تشخیص دهد، به نظر ما اسلام و ایمان چنین شخصی پذیرفته می‌شود. نه تنها ایمانش پذیرفته است، بلکه طبق آنچه فقهای ما گفته‌اند: عبادات چنین نوجوانی هم صحیح است؛ نمازش، روزه‌اش، حجّ و عمره‌اش و سایر عباداتی را که با رعایت تمام شرایطش انجام می‌دهد صحیح می‌باشد. و به تعبیر فقهای اسلام، عبادت‌های چنین شخصی شرعی است، نه تمرینی! «۱» بنابراین آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۲ وقتی عبادت‌های چنین نوجوان غیر بالغی صحیح و شرعی باشد، ایمانش به طریق أولی پذیرفته می‌شود. نتیجه این که، ایمان قبل از بلوغ از نوجوان ممیّز پذیرفته می‌شود. از این فراتر، ما معتقدیم چنین نوجوانانی در مقابل برخی گناهان مسئول هستند و به صرف نرسیدن به سنّ تکلیف، نمی‌توان آن‌ها را از پیامد تمام گناهان معاف داشت و بدین وسیله چراغ سبزی به آن‌ها نشان داد! بدین جهت اگر بچّه ممیّزی که هنوز به سنّ بلوغ نرسیده و می‌داند کشتن یک بی‌گناه کار زشتی است، شخص بی‌گناهی را به قتل برساند، ضامن خون اوست و در پیشگاه خداوند مسئول است! نتیجه این که، اشخاص غیر بالغ در صورتی که عاقل و هوشیار و ممیّز باشند، ایمانشان پذیرفته می‌شود. بنابراین بلوغ شرط پذیرش اسلام و ایمان نمی‌باشد. نکته دوم: جمعی از انبیاء و پیامبران الهی در سنّ طفولیّت به مقام نبوّت رسیده‌اند. چگونه بلوغ در نبوّت- که قابل مقایسه با پذیرش ایمان نیست، شرط نمی‌باشد، ولی در پذیرش اسلام شرط باشد؟! به دو نمونه از اعطای مقام نبوّت در طفولیّت توجّه کنید: ۱- حضرت یحیی علیه السلام در سنّ طفولیّت به پیامبری رسید؛ خداوند متعال در آیه ۱۲ سوره مریم در این باره چنین می‌فرماید: یا

یَحْیی خُذِ الْکِتابَ بِقُوَّةٍ وَ آتَیْناهُ الْحُکْمَ صَبِیّاً ای یحیی! کتاب (خدا) را با قوّت بگیر! و ما فرمان نبوّت را در کودکی به او دادیم. ۲- حضرت عیسی نیز در سنّ طفولیّت به پیامبری رسید؛ خداوند در سوره مریم، آیه ۳۰، از زبان آن حضرت به هنگامی که در گهواره بود، چنین می‌فرماید: قالَ انّی عَبْدُ اللَّهِ آتانیَ الْکِتابَ وَ جَعَلَنی نَبِیّاً (ناگهان عیسی زبان به سخن گشود و) گفت: من بنده خدایم؛ او کتاب (آسمانی) به من داده؛ و مرا پیامبر قرار داده است! آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۳ این که تأکید می‌کند من بنده خدا هستم برای این است که بعداً او را فرزند خدا نخوانند و این که می‌گوید: «جعلنی» و نمی‌گوید: «یجعلنی» برای این است که از همان زمان کودکی وی پیامبر خدا بوده است. در مورد بعضی دیگر از پیامبران نیز این مطلب نقل شده است. «۱» خلاصه این که، وقتی در نبوّت، که مقامی بزرگ و والاست، سنّ خاصّی مطرح نباشد، در ایمان آوردن و پذیرش اسلام به طریق أولی سنّ بلوغ نباید شرط باشد. نکته سوم: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم سه سال پس از بعثت مأمور شد اقوام و خویشاوندانش را دعوت کند و اسلام را بر آن‌ها عرضه نماید، یعنی پس از این که سه سال دعوت به اسلام به صورت مخفیانه و پنهانی «۲» از معدود افرادی که زمینه پذیرش اسلام داشتند، صورت گرفت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم مأمور تبلیغ و ترویج آیین توحیدی اسلام به صورت علنی و آشکار گشت. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم علی را مأمور تهیّه مقدّمات این میهمانی نمود و به وی دستور داد که به کمک بقیّه مسلمانان غذای مناسبی تهیّه کند و اقوام و بستگان پیامبر را به آن مجلس دعوت نماید. میهمان‌ها آمدند، و غذا صرف شد. پس از صرف غذا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم برخاست و دین جدید را با اقوام و بستگان خویش در میان گذارد و خود را پیامبر خداوند خواند، سپس فرمود: هر کس که دعوت مرا بپذیرد وصیّ و وزیر و خلیفه من خواهد شد! پیامبر سخنانش را سه بار تکرار کرد، ولی هیچ کس جز حضرت علی علیه السلام پاسخ مثبتی به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نداد. پیامبر خطاب به اقوام و بستگانش در مورد علیِ نوجوان فرمود: آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۴ انَّ هذا اخی وَ وَصِیّی وَ خَلیفَتی عَلَیْکُمْ فَاسْمَعُوا لَهُ وَ اطیعُوهُ «۱» این نوجوان (علیّ بن أبی طالب) برادر، وصیّ و خلیفه من است؛ سخنانش را گوش دهید و از وی اطاعت نمایید. طبق نظر کسانی که معتقدند حضرت علی علیه السلام به هنگام پذیرش اسلام و در ابتدای بعثت ده‌ساله بوده و بدین جهت ایمان او ارزش چندانی نداشته، آن حضرت به هنگام داستان فوق ۱۳ ساله بوده است. اگر ایمان علی قبل از بلوغ ارزشی نداشته، پس چرا پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم چنان جملات زیبایی را در مورد او به عنوان خلیفه پس از خودش به کار برده است؟! کسی که در این فضیلت علی شک و تردید کند، در حقیقت در مقام و گفتار پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم شک نموده است! و اگر بگویید که این سخنان در سنّ سیزده سالگی و قبل از بلوغ شایسته آن حضرت بوده، باید بپذیرید که ایمان آن حضرت در سنّ ده سالگی نیز معتبر و با ارزش بوده است. نکته چهارم: گذشته از همه این بحث‌ها، بالغ نبودن حضرت علی علیه السلام به هنگام بعثت پیامبر و پذیرش اسلام، مسلّم و قطعی نیست؛ بلکه در این زمینه بین علماء و دانشمندان اسلامی اختلاف نظر وجود دارد. همان‌گونه که صاحب مستدرک الصّحیحین در بحث‌های سابق به این مطلب اشاره کرد. به گوشه‌ای از نظرات دانشمندان مسلمان در این زمینه توجّه کنید: الف- ابن عبد البر در کتاب الاستیعاب، جلد ۲، صفحه ۴۷۱ می‌گوید: اوّل من اسلم بعد خدیجهٔ علیّ بن أبی طالب و هو ابن خمس عشر سنهٔ او ستّ عشر سنهٔ «۲» علی علیه السلام در سنّ شانزده، یا پانزده سالگی مسلمان شد و او اوّلین مسلمان (در بین مردان) بود. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۵ ب- نویسنده کتاب «أسد الغابهٔ فی معرفهٔ الصّحابهٔ» در جلد ۴، صفحه ۱۷، سه نظریّه در این زمینه نقل کرده است، که طبق یکی از آن نظریّه‌ها، عدّه‌ای معتقدند سنّ آن حضرت در آن زمان پانزده سال بوده است. ج- مرحوم علّامه مجلسی رضی الله عنه نیز متعرّض این مسأله شده و هفت قول پیرامون آن نقل کرده است. «۱» بنابراین، نابالغ بودن حضرت علی علیه السلام به هنگام تشرّف به اسلام، امر مسلّم و قطعی نیست، بلکه دانشمندان اسلامی در این زمینه اختلاف نظر دارند. خلاصه این که، به شهادت روایات فراوان و متواتر، علی علیه السلام اوّلین مردی است که به اسلام گروید و به یاری پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم شتافت و بر فرض که بپذیریم حضرت در آن زمان نابالغ بوده، چیزی از این فضیلت

بزرگ کاسته نمی‌شود.

«اوّل المؤمنین» امتیازی بزرگ!

«اوّل المؤمنین» امتیازی بزرگ! شاید بعضی تصوّر کنند که «اوّل المؤمنین» بودن امتیازی محسوب نمی‌شود و تفاوتی بین کسی که قبل از همه ایمان می‌آورد، با کسانی که پس از وی به صفّ مؤمنان می‌پیوندند وجود ندارد. ولی انصاف آن است که تفاوت بسیاری بین این دو می‌باشد. برای روشن‌تر شدن این مطلب، داستان «ساحران فرعون» را با هم مرور می‌کنیم: فرعون برای شکست حضرت موسی علیه السلام دستور داد که تمام جادوگران از سراسر مصر جمع شوند و در روز موعود به مبارزه با آن حضرت بشتابند. وی به آن‌ها وعده‌های فراوان داد که مهمترین آن‌ها این بود که: «آن‌ها جزء مقرّبان درگاه فرعون خواهند شد. «۲» فرعون همه چیز را برای روز موعود آماده کرد و اطمینان داشت که پیروز خواهد شد. روز موعود فرا رسید؛ ابتدا ساحران فرعونی وسایل سحر خود را آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۶ افکندند و مردم را با سحر و چشم‌بندی ترساندند و در حیرت عجیبی فروبردند! سپس حضرت موسی علیه السلام به فرمان خداوند عصای خویش را به سمت جادوی جادوگران فرعون انداخت، ناگاه آن عصا تبدیل به مار عظیمی شد و تمام وسایل جادوگران را بلعید! جادوگران که دریافته بودند این کار حضرت موسی، مانند کار جادوگران نیست و او از ناحیه خداوند تأیید شده است، همگی بی‌اختیار به سجده افتادند و گفتند: «آمَنَّا بِرَبِّ الْعالَمینَ «۱»؛ ما به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم.» ایمان ساحران فرعون به حضرت موسی- که به منظور شکست او جمع شده بودند- بسیار مؤثّر بود و باعث پیشرفت عجیبی در آیین حضرت موسی شد و ضربه سهمگینی بر فرعون و فرعونیان وارد کرد؛ زیرا وقتی مردم می‌دیدند کسانی که خود اهل سحر و جادو هستند و بخوبی «معجزه» را از «سحر» تشخیص می‌دهند، به حضرت موسی به عنوان پیامبر خداوند ایمان آورده‌اند، مردم نیز به دنبال ساحران به موسی می‌پیوستند. فرعون وقتی این صحنه شگفت‌انگیز را دید، شروع به تهدید و إرعاب جادوگران دیروز و مسلمانان و مؤمنان امروز کرد. فرعون آن‌ها را به سخت‌ترین شکنجه‌ها تهدید کرد؛ از جمله گفت: «لَاُقَطِّعَنَّ اَیْدِیَکُمْ وَ اَرْجُلَکُمْ مِنْ خِلافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّکُمْ اَجْمَعینَ «۲»؛ سوگند می‌خورم که دست‌ها و پاهای شما را به طور مخالف [دست راست با پای چپ، یا دست چپ با پای راست] قطع می‌کنم؛ سپس همگی را به دار می‌آویزم!» ولی نور ایمان تمام این عذاب‌ها و شکنجه را برای آن‌ها آسان کرده بود. لهذا برای هرگونه عذاب و شکنجه‌ای اعلام آمادگی کردند و گفتند: «اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ یَغْفِرَ لَنا رَبُّنا خَطایانا اَنْ کُنَّا اَوَّلَ الْمُؤْمِنینَ «۳»؛ ما امیدواریم که پروردگارمان خطاهای ما را ببخشد، چرا که ما نخستین ایمان‌آورندگان بودیم.» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۷ از این آیات استفاده می‌شود که «اوّل المؤمنین» بودن امتیاز بزرگی است. به گونه‌ای که کفّاره تمام گناهان سابق می‌شود، و دلیل آن هم روشن است، زیرا همه کس شهامت ندارد اوّل المؤمنین شود؛ خطرها، ترس‌ها، ضررها و دیگر امور غالباً برای کسانی است که در صفّ مقدّم مؤمنین قرار دارند، بدین جهت اوّل المؤمنین بودن پاداش مهمّی دارد. حضرت علی علیه السلام که در بین مسلمانان اوّل المؤمنین است، نیز امتیاز خاصّ و ویژه‌ای دارد. شجاعت و شهامت آن حضرت باعث شد وقتی دعوت پیامبر را شنید و تشخیص داد که این دعوت، پیام خدا است، و به آیات قرآن مجید گوش فراداد، درنگ نکرد و بی‌درنگ به عنوان اوّل المؤمنین ایمان آورد. شیعیان آن حضرت نیز باید به هنگام مفاسد و آلودگی‌ها صف‌شکن باشند و حتّی اگر همراه و یاوری ندارند به تنهایی به مبارزه با مفاسد و ناپاکی‌ها بپردازند و اوّلین آمرین به معروف و ناهین عن المنکر باشند. جوانان عزیزی که در مجالس جشن و سرور شرکت می‌کنند، اگر مشاهده کردند که مجلس آلوده به گناه است و اهل مجلس حاضر نیستند از گناه دست بردارند، نباید همرنگ جماعت شوند، که در اینجا همرنگ جماعت شدن رسوایی است، بلکه باید مجلس گناه را ترک کنند و همه ملامت‌ها و مذمّت‌ها را به خاطر رضای خداوند با جان و دل پذیرا باشند. پیروان و شیعیان امیر المؤمنین علیه السلام نباید در طیّ مسیر و راه علی از تنهایی بترسند، چرا که آن حضرت فرمود: «لا تَسْتَوْحِشُوا فی طَریقِ الْهُدی لِقِلَّةِ اَهْلِه «۱»؛ در راه حقّ از

کمی همراهان وحشت نداشته باشید.» خلاصه این که «اوّل المؤمنین» هم شجاعت بیشتر، هم معرفت فزونتر، و هم قدرت شکستن قید و بندهای تقلید از نیاکان را باید داشته باشد و تمام این‌ها در وجود حضرت علی علیه السلام جمع بود. ساحران فرعونی با ایمان به حضرت موسی و قرار گرفتن در صف اوّل مؤمنینِ آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۸ به آن حضرت، نه تنها از ظلمت و تاریکی کفر و شرک رهایی یافتند، بلکه در صفّ شهیدان قرار گرفتند. آری، آن‌ها صبح هنگام در صفّ انصار فرعون، و شب هنگام در صفّ شهیدان بودند. «۱» زیرا فرعون تهدیدش را عملی کرد و همه آن‌ها را با وضع أسفباری به شهادت رساند. این نکته نیز قابل توجّه است که ایمان مؤمنین بعد، مرهون ایمان اوّل المؤمنین است؛ بدین جهت قسمت عمده‌ای از یاران و مؤمنان به حضرت موسی، بر اثر ایمان و شهادت همین ساحران به آیین توحید گرویدند و این یکی از آثار فراوان خون شهید است.

پیام آیه

شناخت فضایل، مقدّمه‌ای برای عمل!

شناخت فضایل، مقدّمه‌ای برای عمل! در بحث پیرامون فضایل حضرت علی علیه السلام یا سایر اهل البیت علیهم السلام، نباید به صرف گفتن و شنیدن آن قناعت کرد، بلکه باید پس از شناخت آن فضایل، آن را همچون چراغی تابناک فراسوی مسیر زندگی قرار داد و با عمل به آن در گفتار و کردار، شیعه راستین آن حضرات شد. بنابراین، اگر در این آیات حضرت امیر به خاطر این که هم «صادق» است و هم سخن «صدق» را تصدیق می‌کند، مورد ستایش قرار گرفته است، شیعیان او نیز باید چنین باشند و در تأیید حرف حقّ و کلام صدق، سلایق و علایق خود را دخالت ندهند. جالب است که اگر حتّی شیطان هم حرف حق بگوید باید گوش داد و تصدیق نمود، همان‌گونه که خداوند عزّ و جلّ حضرت نوح را مکلّف می‌کند به سخنان خوب شیطان گوش فرادهد، هر چند شیطان است. «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۶۹ در اینجا توجّه شیعیان «صادق» و «مصدّق» را به دو حدیث پیرامون صدق جلب می‌کنیم: ۱- قال رسول اللَّه صلی الله علیه و آله و سلم: لا تَنْظُرُوا الی کَثْرَةِ صَلاتِهِمْ وَ صَوْمِهِمْ وَ کَثْرَةِ الْحَجِّ وَ الْمَعْرُوفِ وَ طَنْطَنَتِهِمْ بِاللَّیْلِ، وَ لکِنِ انْظُرُوا الی صِدْقِ الْحَدیثِ وَ أداءِ الْامانَةِ «۱» (اگر خواستید مردم را امتحان کنید) به نماز زیاد و روزه فراوان و انجام حج‌های پی‌درپی و کمک‌های مستمر به نیازمندان و راز و نیازهای شبانه افراد قناعت نکنید (و فقط این امور را معیار و ملاک قرار ندهید) بلکه آن‌ها را به صدق در گفتار و امین بودن در اداء امانت امتحان کنید. خلاصه این که، طبق این حدیث نبوی، ملاک سنجش افراد صداقت و اداء امانت است. ۲- قال علی علیه السلام: الْایمانُ انْ تُؤْثِرَ الصِّدْقَ حَیْثُ یَضُرُّکَ عَلَی الْکِذْبِ حَیْثُ یَنْفَعُکَ «۲» (یکی از نشانه‌های) ایمان آن است که انسان صدق و راستی را، هر چند به ضررش باشد، بر دروغگویی و کذب، هر چند به نفعش باشد، ترجیح دهد. طبق این حدیث مقتضای ایمان، صداقت و راستی است و شخص مؤمن نمی‌تواند دروغگو باشد. از خداوند بزرگ می‌خواهیم ما را در پیروی از تمام فضایل امیر مؤمنان، علی علیه السلام، مخصوصاً صدق و راستی و تصدیق حقّ و حقیقت موفّق بدارد. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۱ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام ۹

۹ آیه محبّت

اشاره

۹ آیه محبّت انَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَیَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدّاً «سوره مریم، آیه ۹۶» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۳ آیه محبّت انَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَیَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدّاً مسلّماً کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، خداوند رحمان محبّتی برای آنان در دل‌ها قرار می‌دهد. «سوره مریم، آیه ۹۶»

دورنمای بحث

اشاره

دورنمای بحث این آیه شریفه، به شهادت کتاب‌های فراوانی از اهل سنّت، در مورد حضرت علی علیه السلام است و آن حضرت از مصادیق أکمل و أتمّ این آیه شریفه می‌باشد. مباحث مختلفی پیرامون این آیه مطرح می‌باشد، از جمله، ارتباط ایمان و عمل صالح با محبّت در دل‌ها، نظریّات دانشمندان اهل سنّت پیرامون شأن نزول آیه فوق، و مطالبی دیگر از این قبیل، که در مباحث آینده بطور مشروح به آن می‌پردازیم.

نفوذ در دل‌ها، مهمترین سرمایه رهبران

نفوذ در دل‌ها، مهمترین سرمایه رهبران مهمترین سرمایه رهبران جوامع مختلف، محبوبیّت در دل‌هاست. نفوذ در دل‌ها سرمایه بزرگی است، به گونه‌ای که کارهای مهمّ اجتماعی بدون وجود این سرمایه و حضور مردم در صحنه‌های اجتماعی، امکان‌پذیر نمی‌باشد. بدین جهت مشارکت مردم در امور اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حتّی نظامی، لازم و ضروری است. و برای جلب مشارکت مردم، نفوذ در دل‌ها و محبوبیّت اجتماعی آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۴ مورد نیاز می‌باشد. اگر می‌بینیم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم دین نجاتبخش اسلام را در مدّت زمانی کوتاه در شرق و غرب عالم منتشر می‌سازد، و قلب‌های مسلمانان را به هم پیوند می‌زند، و از انسان‌های پرکینه و عنود، سپاهی یکپارچه و متّحد و یک‌دست تهیّه می‌کند و به کمک آن‌ها، دین حق را در سراسر کره زمین تبلیغ می‌نماید؛ قرآن سرّ آن را اخلاق خوش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و نفوذ عجیب آن حضرت در قلب و دل مسلمانان و غیر مسلمانان معرّفی می‌نماید. قرآن مجید در این زمینه می‌فرماید: فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ «۱» به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان [مردم] نرم (و مهربان) شدی! و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می‌شدند. حضرت ابراهیم علیه السلام هنگامی که همسر و فرزند شیرخوارش، حضرت اسماعیل، را به دستور خداوند به سرزمین خشک و سوزان مکّه می‌آورد، و آن‌ها را بدون زاد و توشه کافی در کنار خانه خدا، کعبه مقدّس، می‌گذارد، دست به دعا برمی‌دارد و برای آن‌ها چنین دعا می‌کند: رَبَّنا اِنِی اسْكَنْتُ مِنْ ذُرِيَّتِي بِوادٍ غَيْرَ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنا لِيُقِيمُوا الصَّلوةَ فَاجْعَلْ افْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي اِلَيْهِمْ وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَراتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ «۲» پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی‌آب و علفی، در کنار خانه‌ای که حرم توست، ساکن ساختم تا نماز را برپا دارند؛ (پروردگارا) تو دل‌های گروهی از مردم را متوجّه آن‌ها ساز؛ و از ثمرات به آن‌ها روزی ده؛ شاید آن‌ها شکر تو را به جای آورند! ابراهیم علیه السلام چون می‌داند نفوذ در دل‌ها مهمترین سرمایه است، لهذا از خداوند می‌خواهد که محبّت خانواده‌اش را در دل مردم قرار دهد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۵ امام خمینی رحمه الله تا آخرین روزهای انقلاب سلاح نظامی مهمّی در اختیار نداشت، امّا سلاحی برّنده‌تر و کارآمدتر، که بر تمام سلاح‌های پیشرفته طاغوت غلبه کرد، در اختیار داشت و آن همان نفوذ در دل‌ها و محبوبیّت عمومی بود. خلاصه این که، نفوذ در دل‌ها، مهمترین سرمایه رهبران جوامع مختلف است.

شرح و تفسیر

ارتباط ایمان و عمل صالح با نفوذ در دل‌ها

ارتباط ایمان و عمل صالح با نفوذ در دل‌ها «انَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَیَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدّا»- در این آیه شریفه بین ایمان و عمل صالح از یک سو، و نفوذ در قلب‌های مردم از سوی دیگر ارتباط برقرار شده است. خداوند متعال محبوبیّت عمومی را نتیجه ایمان و عمل صالح شمرده است. معنی این جمله آن است که با زور شمشیر و اسلحه، هر چند ممکن است بر جسم مردم تسلّط پیدا کرد، ولی بدین وسیله هرگز ممکن نیست بر قلب و جان مردم سلطنت نمود و راهی به سوی دل آن‌ها باز کرد. سؤال: راستی چه رابطه‌ای بین ایمان و عمل صالح از یک سو، و نفوذ در قلب‌ها و مقبولیّت عامّه از سوی دیگر، وجود دارد؟ آیا ما نیز می‌توانیم در سایه ایمان و عمل صالح به چنین نعمت بزرگی دست یابیم؟ پاسخ: رابطه بین این دو، به دو شکل متصوّر است: نخست، ارتباطی معنوی و الهی که خداوند طبق حکمتش ایجاد می‌کند؛ همانند علاقه‌ای که در دل فرعون و همسرش نسبت به حضرت موسی علیه السلام به هنگام کودکی ایجاد کرد. فرعون، که برای نابودی دشمن خویش دستور داده بود تمام نوزادان مصر را نابود کنند، به اراده خداوند مهر موسایِ نوزاد در قلبش لانه می‌کند و با دست خویش دشمنش را پرورش می‌دهد، خداوند بدین وسیله قدرت‌نمایی می‌کند و به فرعون و فرعونیان می‌فهماند که هرگاه اراده الهیّه به چیزی تعلّق بگیرد، هیچ چیز نمی‌تواند مانع تحقّق آن شود. اینگونه رابطه‌ها و علاقه‌ها قابل تحصیل نیست، بلکه تنها از ناحیه خداوند متعال إعطا می‌گردد. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۶ دوم، علاقه‌ها و محبوبیّت‌های عادّی که قابل تحلیل منطقی است. کار خوب و عمل صالح جاذبه دارد و حتّی آدم‌های ناصالح و بد را به خود جذب می‌کند. مثلًا امانت یک عمل صالح است و امین یک انسان صالح. همه مردم به امین عشق می‌ورزند و او را دوست می‌دارند، حتّی سارقین و دزدان هم به او اعتماد دارند و هنگامی که اموال مسروقه را می‌خواهند نزد کسی به امانت بگذارند، به سراغ دوستان سارق خود نمی‌روند، بلکه به نزد انسان‌های امانتدار می‌روند و به آن‌ها می‌سپرند! بنابراین خود عمل صالح و ایمان جاذبه‌ای دارد که ثمره آن نفوذ در قلب‌هاست. شخصی که طالب نفوذ در قلب مردم می‌باشد، کافی است که نشان دهد انسانی مؤمن و صالح العمل است، هنگامی که مردم پی بردند که وی دارای ایمان و عمل شایسته است، قلب آن‌ها خود به خود به سوی او متوجّه می‌شود و نیاز به کار خاص نیست. پاکدامنی و عفّت یکی دیگر از اعمال صالح بسیار با ارزش است، این عمل آن قدر ارزشمند است که حتّی ناپاکان به آن عشق می‌ورزند. آن‌ها، هنگامی که قصد ازدواج می‌کنند و می‌خواهند تشکیل خانواده دهند، به سراغ خانواده‌های پاکدامن می‌روند و از ناپاکان اجتناب می‌نمایند! جالب این که حضرت علی علیه السلام، که موضوع بحث این آیه است، هم از طریق ایمان و عمل صالح- در بالاترین حدّ آن- به این سرمایه بزرگ دست یافته است و هم خداوند متعال محبّت وی را در دل و قلب مردم جای داده است.

شأن نزول آیه محبّت

شأن نزول آیه محبّت هر چند آیه شریفه مفهوم عامّ و گسترده‌ای دارد و شامل هر مؤمن صالح العملی که ایمان و عمل صالح او باعث محبوبیّتش گشته، می‌شود؛ ولی بی‌شک مصداق أکمل و أتمّ این آیه شریفه حضرت امیر مؤمنان علی علیه السلام است، همان‌گونه که در کتاب‌های مختلفی از اهل سنّت به این مطلب تصریح شده است؛ هر چند بعضی تلاش کرده‌اند که منکر این مطلب واضح و روشن شوند! آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۷ مرحوم علّامه حلّی در کتاب احقاق الحق «۱» شأن نزول آیه فوق را مربوط به حضرت علی علیه السلام می‌داند، آقای قاضی روزبهان از علمای اهل سنّت در ردّ کلام علّامه می‌گوید: لیس هذه الرّوایهٔ فی تفسیر اهل السنّهٔ و ان صحت دلّت علی وجوب محبّته و هو واجب بالاتّفاق «۲» چنین روایتی در هیچ یک از کتاب‌های تفسیری اهل سنّت نیامده است، و بر فرض که آمده باشد (چیز تازه‌ای نیست؛ زیرا) محبّت علی علیه السلام واجب می‌باشد و این مطلب مورد قبول همگان است. جالب این که محقّقین شیعه، که بر احقاق الحق پاورقی زده‌اند، از ۱۷ کتاب اهل سنّت روایات مربوط به حضرت علی علیه السلام را نقل می‌کنند، که اتّفاقاً در بین آن‌ها شش کتاب تفسیری وجود دارد! این تناقض در کلمات دانشمندان

اهل سنّت چگونه توجیه می‌شود؟ آیا قاضی روزبهان این کتاب‌ها را مطالعه نکرده؟! یا مطالعه کرده، ولی پرده‌های تعصّب و لجاجت مانع پذیرش این احادیث شده است؟! به هر حال، کتاب‌های مزبور به شرح زیر است: ۱- تفسیر ثعلبی «۳» ۲- تفسیر کشّاف، نوشته مفسّر معروف اهل سنّت آقای زمخشری «۴» ۳- تفسیر علّامه نیشابوری، که در حاشیه تفسیر طبری چاپ شده است. «۵» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۸ ۴- سیوطی در الدّرّ المنثور «۱» ۵- علّامه شوکانی در تفسیرش «۲» ۶- آلوسی دانشمند معروف در روح المعانی «۳» به سه روایت از کتاب‌های مذکور توجّه کنید: الف- در روح المعانی آمده است که براء بن عازب، از اصحاب معروف و مشهور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می گوید: قالَ رَسُولُ اللَّه صلی الله علیه و آله و سلم لِعَلِیّ کَرَّمَ اللَّهُ تَعالی وَجْهَهُ: «قُلِ اللَّهُمَّ اجْعَلْ لی عِنْدَکَ عَهْداً وَ اجْعَلْ لی فی صُدُورِ الْمُؤْمِنِینَ وُدّاً» فَانْزَلَ اللَّهُ سُبْحانَهُ هذِهِ الْآیَهَ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به علی علیه السلام فرمود: (از خداوند دو چیز مسئلت کن، نخست) «بگو: پروردگارا برای من نزد خود عهد و پیمانی قرار ده و (دیگر این که) محبّت مرا در قلب‌های مؤمنین قرار بده» سپس آیه «انَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ ...» نازل شد. وَ کانَ مُحَمَّدُ بْنُ حنفیّه رضی الله عنه یَقُولُ: لا تَجِدُ مُؤْمِناً الّا وَ هُوَ یُحِبُّ عَلِیّاً کَرَّمَ اللَّهُ تَعالی وَجْهَهُ وَ اهْلَ بَیْتِه «۴» محمّد بن حنفیّه همواره می گفت: هیچ مؤمنی وجود ندارد، مگر این که علی و اهل بیتش را دوست دارد. سؤال: منظور از عهد و پیمانی که در این روایت بدان اشاره شده چیست؟ پاسخ: احتمال دارد که این عهد، به آنچه در چند آیه قبل از آیه مورد بحث آمده، آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۷۹ یعنی آیه ۸۷ سوره مریم، اشاره داشته باشد؛ در آن آیه می‌خوانیم: لا یَمْلِکُونَ الشَّفاعَهَ الّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً آنان هرگز مالک شفاعت نیستند؛ مگر کسی که نزد خداوند رحمان، عهد و پیمانی دارد. بنابراین مراد از عهد، شفاعت است؛ پیامبر به علی می گوید: از خدا طلب کن که مقام شفاعت را نصیبت گرداند و علاقه و محبّت تو را در قلوب مؤمنان قرار دهد. عشق و محبّتی که از زمان ابراهیم خلیل و با دعای آن حضرت شروع شد و تا زمان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم ادامه پیدا کرد. پس از آن هم تا قیامت ماندگار خواهد بود. ب- علّامه شوکانی به نقل از طبرانی و او از ابن عبّاس چنین نقل می کند: نَزَلَتْ فی عَلِیِّ بْنِ ابی طالِبٍ «انَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ ...» قالَ مَحَبَّهً فی قُلُوبِ الْمُؤْمِنینَ «۱» آیه شریفه «انَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ ...» در مورد حضرت علی علیه السلام نازل شده است و منظور از «ودّ» محبّت و نفوذ در قلب مؤمنین است. حاصل تمام بحث‌های گذشته این که آیه شریفه ارتباطی بین ایمان و عمل صالح با نفوذ در قلب‌ها مطرح می کند و طبق روایات مصداق أکمل این پیوند حضرت علیّ بن أبی طالب علیه السلام است.

تفسیرهای دیگری برای آیه مورد بحث

تفسیرهای دیگری برای آیه مورد بحث علاوه بر تفسیری که گذشت، چند تفسیر دیگر هم برای آیه مذکور بیان شده است، از جمله: الف- منظور از آیه شریفه قرار دادن محبّت فرد یا افراد خاصّی در دل تمام مؤمنان و مسلمانان نیست، بلکه منظور این است که ایمان و عمل صالح باعث می‌شود که همه مؤمنان همدیگر را دوست داشته باشند و به تعبیر دیگر محبّت همه مؤمنان، در دل تمام مؤمنان قرار داده می‌شود. ب- این آیه شریفه به روز قیامت اشاره دارد. خداوند متعال در روز قیامت محبّت آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۰ مؤمنین را در قلب همدیگر قرار می‌دهد، بنابراین ارتباطی به این دنیا ندارد. ج- منظور از این آیه شریفه فقط و فقط حضرت علی علیه السلام است و هیچ مؤمن دیگری را شامل نمی‌شود و صیغه‌ها و ضمیرهای جمع مشکلی ایجاد نمی کند؛ چون جمع گاهی برای احترام می‌آید. «۱» ولی انصاف آن است که تمام این تفسیرها قابل جمع است و آیه شریفه تمام مؤمنان صالح العمل را در بر می گیرد، هر چند فرد أکمل و مصداق أتمّ آن، حضرت علیّ بن أبی طالب علیهما السلام است. همان‌گونه که نور شمع، چراغ، لامپ، پروژکتور و خورشید همه نور است؛ ولی بی‌شک نور خورشید مصداق کامل و أتمّ نور است.

پیام آیه شریفه

شیعه چراغی پرفروغ

شیعه چراغی پرفروغ همان‌گونه که بارها گفته‌ایم شیعیانِ مولا علی علیه السلام هر چند در شناخت فضایل و کمالات آن حضرت و اهل البیتِ پاکش باید سعی و تلاش وافر داشته باشند، ولی بدون شک نباید به این مقدار قناعت کنند، بلکه باید پس از شناخت این فضایل در پرتو آن حرکت کرده و راه نجات و فلاح و رستگاری را بیابند و به دیگران نیز نشان دهند. شیعیان علی باید هم در بُعد ایمان و هم در بُعد عمل صالح، همچون چراغی پرفروغ در جامعه خود نور افشانی کنند. تا دیگران در سایه نور ایمان آن‌ها هدایت شوند و این امر باعث نفوذ محبّت آن‌ها در قلب دیگران شود و در نتیجه موجب زینت و خرسندی ائمّه بزرگوار شوند، نه این که خدای ناکرده به گونه‌ای عمل کنند که باعث سرافکندگی و شرمساری رهبران آسمانی و الهی خویش گردند! «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۱

مباحث تکمیلی

۱. نفوذ در دل همگان

۱. نفوذ در دل همگان ظاهر آیه شریفه این است که ایمان و عمل صالح نه تنها موجب نفوذ محبّت شخص مؤمن در دل مؤمنان می‌گردد؛ بلکه شعله این محبّت، قلب غیر مؤمنان را نیز تسخیر می‌کند. به همین جهت حتّی دشمنان علی علیه السلام نیز او را دوست می‌داشتند، هر چند هوای نفس به آن‌ها اجازه ابراز دائمی آن را نمی‌داد، ولی گاه بناچار آن را ابراز می‌کردند. معاویه بطور مکرّر از یاران حضرت علی علیه السلام، به هنگامی که با آن‌ها ملاقات داشت، می‌خواست که حالات علی را برایش بازگو کنند و او پس از شنیدن آن‌ها را تأیید می‌کرد. «۱» عمرو عاص، آن مکّار حیله‌باز، که تمام توطئه‌ها و خرابکاری‌های دوران معاویه از او نشأت می‌گرفت و در حقیقت او فرد اوّل جنایات معاویه به شمار می‌رفت و معاویه نقش دوم را داشت، در قصیده معروفی به نام جلجلیّه «۲» به جنایات دوران معاویه و فضایل علی علیه السلام به شکل زیبایی اعتراف می‌کند، اشعار زیر گزیده‌ای از قصیده اوست: آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۲ مُعاوِیَةُ الْحالَ لا تَجْهَل وَ عَنْ سُبُلِ الْحَقّ لا تَعْدِل وَ کِدْتُ لَهُمْ انْ اقامُوا الرِّماحَ عَلَیْه الْمَصاحِفَ فِی الْقَسْطَل نَسیتَ مُحاوَرَةَ الْاشْعَری وَ نَحْنُ عَلی دُومَةِ الْجَنْدَل؟ خَلَعْتُ الْخِلافَةَ مِنْ حَیْدَر کَخَلْعِ النَّعالِ مِنَ الْارْجُل وَ الْبَسْتُها فیکَ بَعْدَ الْإیاسِ کَلُبْسِ الْخَواتیم بِالْانْمُل وَ کَمْ قَدْ سَمِعْنا مِنَ المصْطَفی وَصایا مُخَصَّصَةً فی عَلِیّ؟ وَ فی یَوْم خُمّ رَقی مِنْبراً یُبَلِّغُ وَ الرَّکْبُ لَمْ یَرْجُل وَ فی کَفّه کَفّه مُعْلِنا یُنادی بِامْرِ الْعَزیزِ الْعَلِیّ وَ قالَ فَمَنْ کُنْتُ مَوْلیً لَهُ فَهذا لَهُ الْیَوْمَ نِعْمَ الْوَلِیّ وَ انّا وَ ما کانَ مِنْ فِعْلِنا لَفِی النّارِ فِی الدَّرْکِ الْاسْفَلِ «۱» ترجمه: ای معاویه! اکنون خودت را به نادانی مزن و از مسیر حقّ و عدالت منحرف نشو (اگر خدمات مرا فراموش کرده‌ای برایت بازگو می‌کنم): من بودم که در جنگ صفّین، آن زمان که لشکریان علی تا نزدیک خیمه تو رسیده بودند، حیله قرآن بر فراز نیزه‌ها را مطرح کردم، و بدین وسیله تو را از سقوط حتمی نجات دادم (آیا فراموش کرده‌ای؟!) ای معاویه! آیا داستان حکمیّت، که در منطقه دومة الجندل رخ داد، را فراموش کرده‌ای!؟ آنجا که با حیله‌ای شگرف علی را از خلافت خلع کردم، همان‌گونه که کفش‌ها را از پا درمی‌آورند! و سپس لباس خلافت را بر قامت تو پوشانیدم، همان‌گونه که انگشتری را بر انگشتان می‌کنند! (معاویه! تمام این خدمات نه به خاطر استحقاق تو برای خلافت بود، بلکه به خاطر آن بود که هوای نفس بر ما غالب بود. وگرنه شکّی نیست که علی علیه السلام خلیفه حقیقی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است، چرا که:) از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بارها و بارها سفارش‌های فراوانی در مورد علی علیه السلام شنیدیم، همان‌گونه که روز غدیر خم را فراموش نکرده‌ایم، که

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در آن روز بر فراز منبر بالا رفت و فرمان خدا را، در حالی که مسلمان‌ها اجتماع کرده بودند، به مردم ابلاغ کرد. آن روز دست علی در دست پیامبر بود و به صورت آشکار و با صدای بلند فرمان خداوند را بیان کرد. حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم در آن حال فرمودند: «هر کس من آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۳ مولای او هستم، این علی نیز مولای اوست». معاویه! (باید حقیقتی تلخ را اقرار کنم و آن این که:) من و تو و افعال و کردار ما (و کسانی که با ما همراه بوده‌اند) در جهان آخرت در قعر آتش جهنّم خواهیم سوخت و در درک اسفل جای خواهیم گرفت!

۲. گستره عمل صالح

۲. گستره عمل صالح عمل صالح از نظر اسلام بسیار مهمّ و ارزشمند است، به گونه‌ای که بیش از ۷۰ آیه از آیات قرآن کریم در این مورد بحث می‌کند. عمل صالح مفهوم گسترده و فراگیر و دایره وسیعی دارد و شامل هرگونه کار خیری که در راستای رضای خدا انجام شود، می‌گردد. در روایت زیبایی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم که تبیین‌کننده گستره عمل صالح است، می‌خوانیم: الْایمانُ بِضْعَةٌ وَ سَبْعُونَ (سِتُّونَ خ ل) شُعْبَةً اعْلاها شَهادَةُ انْ لا الهَ الَّا اللَّهُ وَ ادْناها اماطَةُ الْأذی عَنِ الطَّریقِ «۱» ایمان هفتاد و چند باب (و طبق برخی از نسخه‌های روایت، شصت و چند باب) دارد که افضل و برترین آن کلمه توحید «لا الهَ الَّا اللَّه» است و کمترین حدّ آن برطرف کردن موانع از سر راه مسلمانان است. این روایت، علاوه بر بیان وسعت دایره عمل صالح، به این مطلب اشاره دارد که اسلام به کوچکترین مسائل زندگی مسلمان‌ها عنایت ویژه‌ای دارد و به مسلمانان سفارش می‌کند که این امور جزئی را نیز مراعات کنند. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۵ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۱۰ آیه سابقون

اشاره

۱۰ آیه سابقون وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ* اولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ* فی جَنَّاتِ النَّعیم «سوره واقعه، آیات ۱۰ تا ۱۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۷ آیه سابقون وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ* اولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ* فی جَنَّاتِ النَّعیم و (سومین گروه) پیشگامان پیشگامانند، آن‌ها مقرّب هستند، در باغ‌های پرنعمت بهشت (جای دارند). «سوره واقعه، آیات ۱۰ تا ۱۲»

دورنمای بحث

اشاره

دورنمای بحث این آیات شریفه نیز مشتمل بر یکی دیگر از فضایل و مناقب مولای متّقیان حضرت علی علیه السلام است، که دانشمندان عامّه هم به صورت گسترده بدان اعتراف نموده‌اند. در این آیات، که سخن از گروه‌های سه‌گانه مردم در روز قیامت است، مطالب تلخ و شیرین آموزنده‌ای وجود دارد، که در ادامه بحث به آن خواهیم پرداخت.

محتوای سوره واقعه

محتوای سوره واقعه سوره واقعه، همانند سایر سوره‌های قرآن کریم، سوره‌ای پرمحتوا و دارای مطالب تکان‌دهنده‌ای است. عمده موضوعات آیات این سوره، پیرامون معاد و جهان پس از مرگ است. آیات اوّلیّه آن با معرّفی آثار و علائم قیامت شروع می‌شود.

قیامت با یک انقلاب آغاز می گردد، همان‌گونه که پیدایش زمین و آسمان و کهکشان‌ها با انقلاب و انفجاری همراه بوده است. بنابراین، دنیا با انقلابی آغاز و آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۸ با انقلاب و انفجاری پایان می‌پذیرد! در هنگام قیامت زمین بشدّت می‌لرزد و کوه‌ها با تمام عظمت و وزنی که دارند به هوا پرتاب می‌شوند و در آسمان با هم برخورد می کنند، و برخورد آن‌ها با هم آن قدر شدید است، که به صورت غباری پراکنده درمی‌آیند. خداوند سپس بر ویرانه‌های دنیا، جهان آخرت را پی‌ریزی می کند و زمین و آسمانی دیگر می‌آفریند. در آن روز انسان‌هایی که از قبرها سر برداشته و دوباره زنده شده‌اند، بر سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱- «اصحاب المیمنه»- عدّه‌ای در گروه اصحاب المیمنه جای می گیرند، این‌ها سعادتمندان و خجستگان هستند و افتخار و برکت و سعادت از آنِ آن‌هاست. ۲- «اصحاب المشئمه» «۱» - عدّه‌ای دیگر، انسان‌های شوم و بدبخت و شقاوتمند هستند، این‌ها کسانی هستند که نامه اعمالشان را به دست چپشان می‌دهند! ۳- «السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ»- گروه سوم پیشگامان پیشگامانند. خداوند متعال برای این گروه که سعادتمندترین گروه‌های سه گانه هستند مدال افتخاری در نظر گرفته است که هیچ کس آن را ندارد. و آن مدال افتخار، «مقام قرب» پروردگار است. آری، سابقون مقرّبان درگاه الهی هستند. خداوند متعال پس از این تقسیم‌بندی، به شرح و تفسیر پاداش‌ها و مجازات‌های گروه‌های سه گانه می‌پردازد؛ پاداش‌هایی خیره‌کننده که اندیشه پیرامون آن وجدآفرین؛ و عذاب‌هایی دردناک که تصوّر آن ناراحت‌کننده است! آیه ۱۱ تا ۲۶ به پاداش مقرّبان و سابقون می‌پردازد، پاداش‌هایی که بعضاً در ذهن نمی گنجد و تصوّر آن‌ها که قابل تصوّر است، لذّت‌بخش می‌باشد. و از آیه ۲۷ تا ۴۰ به پاداش اصحاب الیمین پرداخته شده است و از آیه ۴۱ به بعد مجازات‌های دردناک اصحاب الشّمال بطور مفصّل بیان شده است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۸۹

شرح و تفسیر

سابقون کیانند؟

سابقون کیانند؟ «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ* أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ»- پیشگامان پیشگام که مقرّب درگاه الهی‌اند باید الگو و اسوه باشند و امامت و رهبری خلق را در دست گیرند. سؤال: پیشگام پیشگامان چه کسانی هستند، که مدال قرب پروردگار را دریافت کرده‌اند؟ پاسخ: برای سابقون تفسیرهای مختلفی ذکر شده است: ۱- پیشگامان در ایمان ۲- سابقین در جهاد و مبارزه ۳- پیشگامان در عبادت و نمازهای پنج گانه ۴- سابقین در توبه ۵- پیشگامان در اطاعت خدا ۶- سابقین در ورود به بهشت ۷- پیشگامان در هجرت ۸- سابقین در کارهای خیر و تفاسیر دیگری که مفسّران بیان کرده‌اند. «۱» ولی به اعتقاد ما هیچ اشکالی ندارد که همه موارد مذکور منظور آیه شریفه باشد، بنابراین نباید آیه را مقیّد به یک مورد از موارد مذکور کنیم، بلکه یک معنای وسیع و گسترده‌ای در نظر بگیریم که تمام پیشگامان را شامل شود. به هر حال، سابقون افتخارات فراوانی دارند که در قلّه رفیع افتخارات آنان نعمت قرب پروردگار است. بدون شک لذّتی که قرب پروردگار برای مقرّبون و سابقون دارد از هر لذّتی بالاتر است. «فی جَنَّاتِ النَّعیم»- تعبیر به «جنّات النّعیم» انواع نعمتهای مادّی و معنوی آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۰ بهشت را شامل می‌شود؛ ضمناً این تعبیر می‌تواند اشاره به این باشد که باغهای بهشت تنها کانون نعمت است، بر خلاف باغهای دنیا که گاه وسیله زندگی و زحمت است؛ همانگونه که حال مقرّبان در آخرت با حالشان در دنیا متفاوت است، زیرا مقام والای آنها در این دنیا توأم با مسئولیّتهایی است، در حالی که در سرای دیگر تنها مایه نعمت است. آیا چنین پاداشهایی جز برای «سابقون» زیبنده کسانی دیگر هست! پروردگارا به لطف و کرمت ما را به سوی این گروه رهنمون باش.

علی علیه السلام مصداق أتمّ و أکمل سابقون!

علی علیه السلام مصداق أتمّ و أکمل سابقون! همان طور که گفته شد مفهوم آیه شریفه سابقون گسترده است، و شامل همه کسانی که در ایمان و جهاد و نماز و توبه و اطاعت و ورود در بهشت و مانند آن سبقت گرفته‌اند می‌شود. ولی طبق آنچه در روایات آمده است، علی علیه السلام پیشگام همه پیشگامان و سابق بر همه سابقین می‌باشد. و به تعبیر دیگر، مصداق روشن بلکه روشن‌ترین مصداق این آیه شریفه حضرت علی علیه السلام است. به برخی از این روایت‌ها توجّه کنید: الف- ابن عبّاس، راوی و مفسّر معروف، که مورد قبول شیعه و سنّی است، می گوید: سابِقُ هذِهِ الْاُمَّةِ عَلِیُّ بْنُ ابی طالِبٍ «۱» پیشگام پیشگامان مسلمان‌ها، علیّ بن أبی طالب است. ب- وی در روایت دیگری چنین می گوید: یُوشَعُ بْنُ نُونٌ سَبَقَ الی مُوسی، وَ مُؤْمِنُ آلِ یاسین سَبَقَ الی عیسی، وَ عَلِیُّ بْنُ ابی طالِبٍ سَبَقَ الی مُحَمَّدٍ «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۱ پیشگام پیشگامان در امّت حضرت موسی علیه السلام یوشع بن نون، و در امّت حضرت عیسی، حبیب نجّار، و در امّت محمّد، علیّ بن أبی طالب است. ج- پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم هنگامی که می‌خواست صیغه مبارک‌ترین عقد ازدواج را اجرا کند، و فاطمه زهرا علیها السلام را به عقد علی علیه السلام درآورد، خطاب به دخترش فرمود: زَوَّجْتُکِ باوَّلِ مَنْ آمَنَ بی وَ عَرَفَنی وَ ساعَدَنی «۱» فاطمه جان! شوهری برای تو انتخاب کردم که نخستین ایمان‌آورنده به من بود و نخستین کسی بود که مرا شناخت و به یاری‌ام شتافت. آری، طبق این روایات، و دیگر روایاتی که جهت رعایت اختصار از ذکر آن صرف‌نظر می کنیم، علی علیه السلام پیشگام پیشگامان مسلمانان است. آیا شایسته است با وجود علی علیه السلام، شخص دیگری خلیفه پیامبر شود؟ چه خوش گفته آن شاعر شیرین زبان عرب: أ لَیْسَ اوَّلُ مَنْ صَلَّی بِقِبْلَتِهِمْ وَ اعْلَمُ النَّاسِ بِالْقُرْآنِ وَ السُّنَنِ «۲» مگر نه این که علی علیه السلام (پس از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم) اوّلین مسلمانی است که به سمت قبله نماز خوانده و آگاه‌ترین مسلمانان به قرآن و سنّت پیامبر اسلام است؟ پس چرا با وجود علی به در خانه دیگران که معترفند علی بر آن‌ها رجحان دارد می‌روید؟ روایات فوق در منابع مختلف اهل سنّت آمده است که به ۱۰ مورد آن اشاره می‌شود: ۱- ابن مغازلی در مسند «۳» ۲- سبط ابن جوزی در تذکره «۴» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۲ ۳- ابن کثیر دمشقی «۱» ۴- محیی الدّین طبری در الرّیاض النّضرة «۲» ۵- سیوطی در الدّرّ المنثور «۳» ۶- ابن حجر در الصّواعق المحرقة «۴» ۷- علّامه شوکانی در فتح القدیر «۵» ۸- میر محمّد صالح ترمذی در مناقب مرتضوی «۶» ۹- آلوسی در روح المعانی «۷» ۱۰- قندوزی در ینابیع المودّة «۸» با توجّه به روایات فراوانی که در مورد حضرت علی علیه السلام در ذیل آیه فوق وارد شده است، آیا امکان دارد خداوند با وجود علی علیه السلام با آن همه فضایل، شخص دیگری را برای خلافت نصب کند!

تفسیر سابقون از زبان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

تفسیر سابقون از زبان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در روایتی فرمود: «السَّابِقُونَ الی ظِلِّ الْعَرْشِ طُوبی لَهُمْ؛ خوشا به حال سبقت گیرندگان به سایه عرش الهی (در روز قیامت، که روزی سخت و طاقت‌فرساست).» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۳ قیلَ: یا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ هُمْ؟ سؤال شد: آن‌ها چه کسانی هستند؟ حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم در پاسخ به این پرسش فرمودند: ۱- «الَّذینَ یَقْبَلُونَ الْحَقَّ إذا سَمِعُوهُ؛ سابقون کسانی هستند که وقتی حق را می‌شنوند آن را پذیرا می‌شوند.» سابقین، حرف حق را هر چند از زبان دشمن یا کودکی باشد، می‌پذیرند؛ آن‌ها در برابر حق، تعصّب و لجاجت و جدال و تکبّر ندارند. انسان وقتی به اشتباه خویش پی می‌برد و حقیقت برایش روشن می‌شود، باید با شجاعت حق را بپذیرد و به اشتباهش اعتراف نماید، و بداند که هزینه اعتراف به اشتباه، بسیار کمتر از إنکار اشتباه است! ۲- «وَ یَبْذُلُونَهُ اذا سَألُوهُ؛ (صفت دیگر سابقون آن است که) وقتی حق را از آن‌ها می‌پرسند بیان می‌دارند.» سابقون، حق را کتمان نمی کنند؛ آن‌ها نمی گویند که اگر حق را بگوییم، پدر و مادر ما، همسر ما، دوست و همسایه ما، و یا افراد دیگر ناراحت می‌شوند، زیرا کتمان حق از گناهان کبیره است و شهادت دادن نسبت به چیزی که انسان از آن اطّلاع دارد واجب می‌باشد، همان‌گونه که خداوند متعال در آیه شریفه ۲۸۳ سوره

بقره می‌فرماید: وَ لا تَکْتُمُوا الشَّهادَةَ وَ مَنْ یَکْتُمْها فَاِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ عَلیمٌ و شهادت را کتمان نکنید. و هر کس آن را کتمان کند، قلبش گناهکار است. و خداوند، به آنچه انجام می‌دهید، داناست. ۳- «وَ یَحکُمُونَ لِلنَّاسِ کَحُکْمِهِمْ لِانْفُسِهِمْ «۱»؛ (دیگر ویژگی سابقین آن است که) همان حکمی را که برای خود می‌کنند، برای مردم نیز در نظر می‌گیرند و آنچه برای خویش دوست دارند، برای دیگران هم دوست می‌دارند.» و به تعبیر دیگر، به منافع خویش و دیگران، با یک چشم نگاه می‌کنند! البتّه بدون شک این کار، کار سختی است. اگر ما همه را با یک چشم نگاه کنیم، و در برابر حق تسلیم باشیم، و آن را پذیرا گردیم، و حق را گویا باشیم، جزء سابقین خواهیم بود. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۴ اگر جهان امروز به این دستورات سه‌گانه عمل کند، گلستان خواهد شد؛ ولی متأسّفانه برخورد دوگانه مدّعیان حقوق بشر، جهان امروز را به جهنّمی سوزان تبدیل کرده است. و از حقوق بشر، مفهوم دیگری در ذهن جهانیان آفریده شده است. مردم جهان امروز وقتی این واژه را از مدّعیان دروغین آن می‌شنوند، معنای جدیدی از آن می‌فهمند و آن «حفظ منافع قدرتمندان و زورمندان با هر قیمت و تحت هر شرایطی است»! *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۵ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۱۱ آیه اذُن واعیه

اشاره

۱۱ آیه اذُن واعیه اِنَّا لَمَّا طَغَا الْماءُ حَمَلْناکُمْ فِی الْجارِیَةِ* لِنَجْعَلَها لَکُمْ تَذْکِرَةً وَ تَعِیَها اذُنٌ واعِیَةٌ «سوره حاقّه، آیات ۱۱ و ۱۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۷ آیه اذُن واعیه اِنَّا لَمَّا طَغَا الْماءُ حَمَلْناکُمْ فِی الْجارِیَةِ* لِنَجْعَلَها لَکُمْ تَذْکِرَةً وَ تَعِیَها اذُنٌ واعِیَةٌ و هنگامی که آب طغیان کرد، ما شما را سوار بر کشتی کردیم، تا آن را وسیله تذکّری برای شما قرار دهیم و گوش‌های شنوا آن را دریابد و بفهمد. «سوره حاقّه، آیات ۱۱ و ۱۲»

دورنمای بحث

دورنمای بحث آیه شریفه «اذن واعیه» از دیگر آیات مربوط به فضایل حضرت علی علیه السلام است. طبق روایاتی که در ذیل این آیه شریفه وارد شده، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دعا کرد که علی از جمله کسانی باشد که دارای «اذن واعیه» هستند. و این دعا مستجاب شد. مشروح روایات مذکور، و شرح و تفسیر آیه مورد بحث، و معنای «اذن واعیه»، مطالبی است که در مباحث آینده مطرح خواهد شد.

شرح و تفسیر

داستان پیامبران

داستان پیامبران قرآن مجید نه تنها در سوره حاقّه، بلکه در بسیاری از سوره‌های دیگر، داستان انبیاء و اقوام گذشته را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۸ سؤال: راستی چرا قرآن به بیان تاریخ امّت‌های گذشته پرداخته و داستان انبیاء پیشین را مطرح کرده است؟ آیا قرآن مجید کتاب تاریخ است؟ پاسخ: قرآن، کتاب انسان‌سازی است و تاریخ نقش مهمّی در تعلیم و تربیت انسان دارد. خلاصه زندگی انسان، تجربه است و چه بهتر که آدمی از تجربه گذشتگان بهره بگیرد؛ نه این که به قول شاعر دو بار عمر کند، یکی را تجربه بیندوزد و در عمر دوباره از تجربه‌هایش استفاده کند «۱». خداوند متعال در آیه ۱۱۱ سوره یوسف می‌فرماید: «لَقَدْ کانَ فی قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِاُولِی الْاَلْبابِ؛ در سرگذشت آن‌ها درس عبرتی برای

صاحبان اندیشه بود.» در ابتدای سوره حاقّه نیز اشاره‌ای به داستان انبیاء و امّت‌های پیشین شده، که به شرح این آیات به صورت گذرا می‌پردازیم: «وَ جاءَ فِرْعَوْنُ وَ مَنْ قَبْلَهُ وَ الْمُؤْتَفِكاتُ بِالْخاطِئَةِ»- فرعون و کسانی که قبل از او بودند، یعنی قوم شعیب، عاد، ثمود و دیگران، و نیز اهل شهرهای زیر و رو شده، مرتکب گناهان بزرگ شدند. «مؤتفکات» جمع «مؤتفکه» به معنای شهرهای زیر و رو شده است و اشاره به داستان قوم لوط دارد. هنگامی که عذاب الهی بر قوم سرکش لوط نازل شد، خانه‌های آن‌ها بر اثر زلزله چنان ویران و نابود شد که گویا آن شهر را زیر و رو کرده‌اند. و پس از زلزله، بارانی از سنگ بر آن شهر باریدن گرفت و بقایای آن شهر را بطور کلّی نابود کرد. علّت تمام این عذاب‌ها خطاها و گناهان آن‌ها بود، که در آخر آیه به آن اشاره شده است (بالخاطئه). «فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رابِيَةً»- اقوام پیشین با فرستادگان پروردگارشان به مخالفت برخاستند و خداوند نیز آن‌ها را به عذاب شدیدی گرفتار ساخت. تعبیر به «ربّهم» اشاره به این دارد که خداوند با فرستادن رسولان می‌خواهد مردم را تربیت کند؛ ولی برخی از مردم، که در مسیر گناه قدم آیات ولایت در قرآن، ص: ۳۹۹ برمی‌دارند، به نافرمانی از دستورات مربّی خویش قیام می‌کنند. بدین جهت مستحقّ عذاب و مجازات هستند. «انَّا لَمَّا طَغَا الْماءُ حَمَلْناكُمْ فِي الْجارِيَةِ»- این آیه اشاره به داستان حضرت نوح علیه السلام دارد. هنگامی که به فرمان خداوند آب به شکل سیلاب از آسمان باریدن گرفت، و از زمین به صورت چشمه‌های بزرگی فَوَران کرد، بطوری که در مدّت زمانی کوتاه آب حتّی کوه‌ها را هم فراگرفت، خداوند در این هنگام حضرت نوح و مؤمنین به آیین او را، که سوار بر کشتی نوح بودند، از خطر غرق شدن نجات داد. امّا بت‌پرستان و مشرکان، حتّی فرزند حضرت نوح، که راه شرک و بت‌پرستی را می‌پیمود، همگی در آب غرق شدند. آری، آنان که روزی حضرت نوح علیه السلام را به خاطر ساختن کشتی در فاصله دور از دریا مسخره می‌کردند و حتّی نسبت جنون به آن پیامبر بزرگ خدا می‌دادند! به هنگام طوفان و باران گرفتار چنگال عذاب الهی گشتند و به سزای اعمالشان رسیدند. «لِنَجْعَلَها لَكُمْ تَذْكِرَةً وَ تَعِيَها اذُنٌ واعِيَةٌ»- بیان داستان اقوام گذشته و انبیاء پیشین در قرآن، صرفاً جنبه تبیین و تشریح تاریخ ندارد، بلکه هدف این است که سرگذشت تلخ آن‌ها موجب تذکّر و بیداری شما گردد و گوش‌های شنوا این داستان‌ها را در خود حفظ و نگهداری کنند. «وَعْی» قرار دادن چیزی در قلب است. عرب‌های عصر ما به اندیشه عمیق «وعی» می‌گویند. بنابراین «اذن واعیه» به معنای گوش‌های شنوایی است که چیزی را در خود نگهداری و حفظ می‌نماید. یعنی آن را فراموش نمی‌کند و به آن عمل می‌کند، گوش‌هایی که مشمول آن ضرب المثل، که می‌گوید «از یک گوش می‌شنود و از گوش دیگر بیرون می‌کند» نیست، بلکه با هر دو گوش می‌شنود و آن را حفظ می‌نماید. صاحبان «اذن واعیه» گوشی شنوا، چشمی بینا، و قلبی دانا دارند.

صاحب «اذُن واعیه» کیست؟

صاحب «اذُن واعیه» کیست؟ آیه شریفه هر چند مفهوم گسترده‌ای دارد و شامل تمام کسانی که «اذن واعیه» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۰ دارند می‌شود، ولی طبق روایات فراوانی که در تفسیر آن وارد شده، مصداق أتمّ و أکمل «اذن واعیه» حضرت علی علیه السلام است. در بعضی از روایات آمده است که وقتی این آیه شریفه نازل شد، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم خطاب به حضرت علی علیه السلام فرمود: «سَأَلْتُ اللَّهَ انْ يَجْعَلَها اذُنَكَ يا عَلِيّ؛ ای علی! از خداوند متعال خواستم که گوش‌های تو را «اذن واعیه» قرار دهد.» «۱» علی علیه السلام می‌گوید: پس از این داستان چیزی نبود که از پیامبر بشنوم و فراموش کنم، همواره گوش‌هایم شنوا بود و مطالب را در خود نگه می‌داشت و چیزی را فراموش نمی‌کردم. در برخی از روایات آمده است که ابتدا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم این دعا را در حقّ حضرت علی علیه السلام کرد و سپس آیه شریفه فوق نازل شد. روایتی که به آن اشاره شد در منابع مختلف اهل سنّت آمده است، که به عنوان نمونه به ده مورد آن اشاره می‌شود. ۱- قرطبی در الجامع لاحکام القرآن «۲» ۲- علّامه متّقی هندی در منتخب کنز العمّال «۳» ۳- علّامه آلوسی در روح المعانی «۴» ۴- علّامه واحدی نیشابوری در

اسباب النّزول «۵» ۵- أبو نعیم اصفهانی در حلیهٔ الاولیاء «۶» ۶- طبری در تفسیرش «۷» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۱ ۷- زمخشری در کشّاف «۱» ۸- ثعلبی در تفسیرش «۲» ۹- علّامه اندلسی مغربی در البحر المحیط «۳» ۱۰- گنجی در کفایهٔ الطّالب «۴» فخر رازی علی رغم تعصّب فراوانی که در مباحث امامت و ولایت دارد، حدیث جالبی در ذیل آیه شریفه فوق نقل کرده است. وی پس از نقل دعای پیامبر در مورد حضرت علی علیه السلام این جمله را از امیر المؤمنین نقل می‌کند: «فَما نَسیتُ بَعْدَ ذلِکَ وَ ما کانَ لی انْ انْساهُ؛ بعد از این جریان، هیچ چیز را فراموش نکردم، و سزاوار نبود و امکان نداشت که چیزی را فراموش کنم.» «۵» یعنی قلب علی پس از دعای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم خزانه وحی الهی و مرکز کلمات آن حضرت شد

تناقض در کلام شیخ روزبهان!

تناقض در کلام شیخ روزبهان! شیخ روزبهان، که در ردّ نوشته‌های علّامه حلّی مطالبی نوشته است، وقتی به این آیه شریفه می‌رسد می‌گوید: لمّا نزلت هذه الآیهٔ، قال رسول اللَّه صلی الله علیه و آله و سلم لعلی علیه السلام سألت اللَّه تعالی ان یجعلها اذنک، قال علی: «فَما نَسیتُ بَعْدَ هذا شَیْئاً». و هذا یدلّ علی علمه و حفظه و فضیلته هنگامی که آیه «اذن واعیه» نازل شد، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خطاب به علی علیه السلام فرمود: از آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۲ خداوند خواسته‌ام که گوش‌های تو را «اذن واعیه» قرار دهد. علی می‌گوید: «پس از این دعا، هرگز چیزی را فراموش نکردم.» شیخ روزبهان بعد از نقل حدیث فوق می‌گوید: «این روایت بر علم و دانش علی، و قدرت حافظه قوی او، و فضیلت و برتریش دلالت دارد.» وی پس از نقل روایت فوق و جمله‌ای که خود در ذیل روایت در شأن علی گفته، می‌گوید: «ولی این امور دلیل بر امامت و خلافت بلافصل علی نمی‌شود!» «۱» پاسخ این سخن روشن است، زیرا یکی از پایه‌های اصلی امامت علم و آگاهی است، چون امام جانشین پیامبر است و باید از تمام سنّت‌های پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با اطّلاع باشد؛ امام باید حلّال مشکلات مردم باشد و روشن است که لازمه این کار، علم و آگاهی در سطح بالایی است. بدین جهت کسی که از همه مردم آگاه‌تر و عالم‌تر است، شایستگی بیشتری برای خلافت دارد، و لهذا ما می‌گوییم: علی بن أبی طالب علیه السلام به اعتراف خودتان علم و فضل و هوش و ذکاوت فوق العاده‌ای داشت و بر سایر مدّعیان خلافت از این جهات برتری دارد، کدام عقل و منطق اجازه می‌دهد که با وجود چنین انسان برجسته‌ای، به سراغ دیگران برویم! بنابراین، چگونه آیه شریفه دلالت بر علم و تقوای فوق العاده علی علیه السلام دارد، ولی ارتباطی به خلافت و امامت ندارد! آیا این سخن تناقضی آشکار نمی‌باشد!

نکته‌ای ظریف از فخر رازی

نکته‌ای ظریف از فخر رازی فخر رازی در تفسیر «اذن واعیه» این سؤال را مطرح می‌کند: چرا «اذن واعیه» به صورت مفرد و نکره آمده، نه به صیغه جمع و معرفه؟ سپس در پاسخ به این سؤال به سه نکته اشاره می‌کند: ۱. «للایذان بان الوعاهٔ فیهم قلّهٔ»- خداوند متعال می‌خواهد با این تعبیر به ما بفهماند که گوش شنوا کم و صاحبان آن‌ها انسان‌های بی‌ادّعا و ناشناخته‌ای هستند. ۲. «لتوبیخه النّاس بقلّهٔ من یعی منهم»- دومین نکته این تعبیر این است که خداوند مردم را به خاطر کم بودن گوش شنوا توبیخ و سرزنش می‌کند، چرا در میان این همه انسان، صاحبان گوش‌های شنوا کم هستند؟ آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۳ ۳. «للدّلالهٔ علی ان الاذن الواحدهٔ اذا وعت و عقلت عن اللَّه فهی السّواد الاعظم عند الله و ان ما سواه لا یلتفت الیهم «۱»»- یک گوش شنوا در بین یک جمعیّت بقدری ارزش دارد که گویا همه آن جمعیّت گوش شنوا دارند. گوش شنوا یک دنیا ارزش دارد. با توجّه به این مطالب، و با توجّه به این که طبق روایات «اذن واعیه» بر علیّ بن أبی طالب علیه السلام تفسیر شد، نتیجه می‌گیریم که گوش شنوای امّت اسلام

حضرت علی علیه السلام است و این مطلب ارزش شأن نزول و دعای پیامبر صلی الله علیه و آله برای علی علیه السلام را روشنتر می‌سازد.

علی با حق و حق با علی است!

علی با حق و حق با علی است! برای روشنتر شدن ابعاد مختلف شخصیّت بی‌نظیر جانشین حقیقی و بلافصل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم توجّه شما عزیزان را به سه روایت، که در منابع اهل سنّت نیز آمده، جلب می کنیم: ۱- طبرانی به نقل از امّ سلمه، همسر با وفای پیامبر، و او از رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم چنین نقل می کند: عَلِیٌّ مَعَ الْقُرْآنِ وَ الْقُرْآنُ مَعَ عَلِیٍّ لا یَفْتَرِقانِ حَتّی یَرِدا عَلَیَّ الْحَوْضَ «۲» علی با قرآن و قرآن با علی است و هرگز از هم جدا نمی‌شوند، تا در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند. سؤال: این که گفته شد «علی با قرآن است و قرآن با علی» یعنی چه؟ آیا منظور این است که علی علیه السلام همیشه قرآنی همراه دارد؟ یا منظور این است که او حافظ کلّ قرآن می‌باشد؟ یا منظور پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم چیز دیگری است؟ پاسخ: منظور این است که علم و تفسیر قرآن نزد علی است و از او جدا نمی‌شود، عمل به مضامین و دستورات قرآن از علی علیه السلام جدا شدنی نیست. علی، آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۴ عالِم و عامل به قرآن است و علم و عمل به قرآن از علی تفکیک‌ناپذیر است. و این امتیاز بزرگ و ویژه‌ای است که در مورد هیچ یک از اصحاب پیامبر سراغ نداریم.

دعای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در حقّ علی علیه السلام

دعای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در حقّ علی علیه السلام ۲- حاکم نیشابوری در کتاب مستدرک الصّحیحین با سند صحیح و معتبر حدیث زیر را به نقل از حضرت علی علیه السلام از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم نقل می کند: قالَ: بَعَثَنی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله و سلم الَی الْیَمَنِ فَقُلْتُ یا رَسُولَ اللَّهِ بَعَثْتَنی وَ انَا شابٌّ اقْضی بَیْنَهُم وَ انَا لا ادْری مَا الْقَضاءُ، فَضَرَبَ صَدْری ثُمَّ قالَ صلی الله علیه و آله و سلم: «اللّهُمَّ اهْدِ قَلْبَهُ وَ ثَبِّتْ لِسانَهُ» فَوَ الَّذِی فَلَقَ الْحَبَّةَ ما شَکَکْتُ فی قَضاءٍ بَیْنَ اثْنَیْنِ بَعْدُ «۱» پیامبر به من مأموریّت داد که (جهت تصدّی امر قضاوت) به یمن بروم. عرض کردم: چگونه در بین مردم یمن قضاوت کنم، در حالی که جوان هستم و تجربه قضایی ندارم؟ پیامبر دست بر سینه‌ام نهاد و این دعا را در حق من کرد: «پروردگارا قلبش را هدایت کن، و زبانش را بر حق ثابت بگردان، (تا هم حق را بفهمد و هم حق را بگوید)! قسم به خدایی که دانه را در دل خاک می‌شکافد «۲» پس از دعای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در هیچ قضاوتی شک و تردید نکردم! طبق این روایت، علی علیه السلام به برکت دعای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم همواره بدرستی قضاوت می کرد و در هیچ موردی دچار شکّ و تردید نمی‌شد.

علی علیه السلام بهترین قاضی!

علی علیه السلام بهترین قاضی! ۳- شخصی خدمت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم رسید و این سؤال را مطرح کرد: آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۵ «گاو و الاغی در اصطبلی بودند، گاو به الاغ حمله کرد و آن را کشت، حکم آن چیست؟ اصحاب پیامبر، که در محضر رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم حضور داشتند، به همدیگر نگاه کردند و عرض کردند: حیوانات که تکلیفی ندارند؛ حیوانی، حیوان دیگری را کشته است، نه می‌توان حکم به قصاص کرد، نه دیه! پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خطاب به علی علیه السلام فرمود: حکم این مسأله چیست؟ حضرت علی علیه السلام از صاحب آن دو حیوان پرسید: آیا هر دو حیوان بسته بودند، یا هر دو باز بودند، یا یکی بسته بود و دیگری باز گفته؟ شد: صاحب الاغ حیوان خود را بسته بود و صاحب گاو

آن را بازگذاشته بود! حضرت علی علیه السلام فرمود: در این صورت باید صاحب گاو خسارت صاحب الاغ را بپردازد! پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پس از تأیید حکم و قضاوت حضرت علی علیه السلام فرمود: «اقْضاکُمْ عَلِیٌّ «۱»؛ علی در مقام قضاوت از همه شما آگاه‌تر است و بهتر قضاوت می کند.» قضاوت حضرت علی علیه السلام در این داستان مصداق همان چیزی است که اکنون در فقه شیعه به عنوان یک قاعده کلّی مطرح است و آن این که: «هرگاه سبب اقوی از مباشر باشد، سبب ضامن است». در داستان فوق، گاو مباشر در قتل است و صاحب گاو که آن را نبسته سبب قتل می‌باشد، ولی چون سبب اقوی بوده، زیرا او عاقل است و حیوان عقل ندارد، بدین جهت سبب ضامن است. «۲» طبق آنچه گذشت علی علیه السلام صاحب «اذن داعیه»، همراهِ جدانشدنی با قرآن، آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۶ متخصّص‌ترین فرد در امر قضاوت، عالم‌ترین و آگاه‌ترین مسلمان و فاضل‌ترین صحابه پیامبر است. با توجّه به این مطلب اگر خداوند متعال بخواهد شخصی را برای خلافت و جانشینی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نصب کند، آیا حکمت خداوند اجازه می‌دهد شخصی غیر از علی منصوب گردد! و اگر این وظیفه بر دوش مردم نهاده شود، آیا صاحبان عقل و خرد و اندیشه، با وجود علی و آن صفات و ویژگی‌هایش، به سراغ شخص دیگری می‌روند! لازم است بار دیگر دست به آسمان بلند کنیم و خداوند را از صمیم دل شکر گوییم که نعمت پیروی از چنین انسان والا و بی‌نظیری را بر ما ارزانی داشت و ما را شیعه علی علیه السلام قرار داد. و از پدران و مادرانمان، که ما را با مهر و عشق و محبّت علی علیه السلام آشنا کردند و درس ولایت را به ما آموختند، سپاسگزار باشیم و بر تمام معلّمان و اساتید و علماء و دانشمندان و اندیشمندانی که در طول تاریخ با زحمات فراوان پرچم ولایت را در این کشور علوی به اهتزاز درآورده، و هادیان خوبی برای پیروان علی علیه السلام بودند، درود بفرستیم. و از خداوندِ علی بخواهیم: پروردگارا! عشق شیرین علی را همچنان در قلب و روح ما زنده بدار و نسل ما را تا روز قیامت از شیعیان حقیقی آن حضرت قرار بده! بار الها! علی و خاندان پاکش را در لحظات سخت جان دادن و مرگ و مواقف وحشتناک قیامت به فریاد ما برسان! خدایا به ما توفیق ده که در گفتار و کردار شیعیان و پیروان خوبی برای این خاندان پاک باشیم، به گونه‌ای که باعث خشنودی و رضایت آن‌ها گردیم! *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۷ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۱۲ آیه صالح المؤمنین

اشاره

۱۲ آیه صالح المؤمنین إِن تَتُوبَآ إِلَی اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُکُمَا وَ إِنْ تَظاهَرا عَلَیْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَ جِبْرِیلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمَلائِکَهُ بَعْدَ ذلِکَ ظَهِیرٌ «سوره تحریم، آیه ۴» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۰۹ آیه صالح المؤمنین إِن تَتُوبَآ إِلَی اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُکُمَا وَ إِنْ تَظاهَرا عَلَیْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَ جِبْرِیلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمَلائِکَهُ بَعْدَ ذلِکَ ظَهِیرٌ اگر شما (همسران پیامبر) از کار خود توبه کنید (به نفع شماست، زیرا) دل‌هایتان از حق منحرف گشته؛ و اگر بر ضدّ او دست به دست هم دهید، (کاری از پیش نخواهید برد) زیرا خداوند یار اوست. و همچنین جبرئیل و «مؤمنان صالح»، و فرشتگان بعد از آنان پشتیبان او هستند. «سوره تحریم، آیه ۴»

دورنمای بحث

دورنمای بحث آیه شریفه فوق، که به آیه «صالح المؤمنین» مشهور گشته، از جمله آیاتی است که به اعتراف شیعه و اهل سنّت دلالت بر فضیلتی دیگر از فضایل فراوان حضرت علی علیه السلام دارد. این که چگونه این آیه دلالت بر فضیلت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام دارد و ارتباط آن با مسأله ولایت آن حضرت چیست، در مباحث آینده بطور مشروح خواهد آمد.

شأن نزول

شأن نزول این آیه چهارمین آیه سوره تحریم است. در شأن نزول نخستین آیات سوره تحریم روایات زیادی در کتب تفسیر و حدیث و تاریخ شیعه و اهل سنّت نقل شده، که آنچه مشهورتر و مناسب‌تر به نظر می‌رسد، به شرح زیر است: آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۰ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گاه که نزد «زینب بنت جحش» یکی از همسرانش می‌رفت، زینب از عسلی که تهیّه کرده بود، خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می‌آورد. این مطلب به گوش «عایشه»، یکی دیگر از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسید، و بر او گران آمد. وی می‌گوید: من با «حفصه»، دیگر همسر حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم قرار گذاشتیم که هر وقت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نزد یکی از ما آمد فوراً بگوییم: آیا صمغ «مغافیر» «۱» خورده‌ای؟ و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مقیّد بود که هرگز بوی نامناسبی از دهان یا لباسش استشمام نشود، بلکه به عکس اصرار داشت همیشه خوشبو و معطّر باشد، ولی این صمغ مادّه‌ای بد بو بود و اگر این نقشه مؤثّر می‌افتاد پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم از نوشیدن آن عسل خودداری می‌کرد. به این ترتیب روزی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نزد «حفصه» آمد، او این سخن را به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گفت، حضرت فرمود: من «مغافیر» نخورده‌ام، بلکه از عسلی که نزد زینب بنت جحش بوده نوشیده‌ام، سوگند یاد می‌کنم که دیگر از آن عسل ننوشم. (نکند زنبور آن عسل، روی گیاه نامناسبی، و احتمالًا «مغافیر» نشسته باشد!) ولی این سخن را به کسی مگو (مبادا به گوش مردم برسد، و بگویند: چرا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم غذای حلالی را بر خود تحریم کرده است؟ و یا به گوش زینب برسد و او دل شکسته شود). ولی سرانجام حفصه راز پیامبر را فاش کرد، و بعداً معلوم شد اصل این قضیه توطئه‌ای بوده است. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از این ماجرا ناراحت شد و آیات فوق نازل گشت. و چنان ماجرا را پایان داد که دیگر این گونه کارها در درون خانه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تکرار نشود، امروز ممکن است در مسأله کوچکی باشد و فردا در مسائل مهمتر. «۲» در برخی از روایات نیز آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بعد از این ماجرا یک ماه از آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۱ همسران خود کناره‌گیری کرد. «۱» تا آنجا که شایعه تصمیم آن حضرت، نسبت به طلاق آن دو نفر منتشر شد، بطوری که سخت به وحشت افتادند «۲» و از کار خود پشیمان شدند.

شرح و تفسیر

یاوران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

یاوران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای روشن شدن تفسیر آیه مورد بحث ناچاریم نگاهی اجمالی به آیات قبل از آن هم داشته باشیم. بدون شک شخصیّت بزرگی همچون پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم تنها به خودش تعلّق ندارد، بلکه متعلّق به تمام جامعه اسلامی و عالم بشریّت است. بنابراین، اگر در داخل خانه او توطئه‌ای بر ضدّ وی، هر چند بظاهر کوچک، انجام گیرد نباید به سادگی از کنار آن گذشت. حیثیّت او، نعوذ باللّه، نباید بازیچه دست این و آن گردد، و اگر چنین برنامه‌ای پیش آید باید با قاطعیّت با آن برخورد کرد، تا مبادا به جاهای مهمتر سرایت کند. آیات نخستین سوره تحریم در حقیقت دستور قاطعانه‌ای است از سوی خداوند بزرگ در برابر چنین حادثه‌ای، و برای حفظ حیثیّت پیامبرش می‌فرماید: یا اَیُّها النَّبِیُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما اَحَلَّ اللَّهُ لَکَ تَبْتَغی مَرْضاتِ ازْواجِکَ ای پیامبر! چرا چیزی را که خدا بر تو حلال کرده، به خاطر جلب رضایت (بعضی از) همسرانت بر خود تحریم کرده‌ای! معلوم است که این تحریم، تحریم شرعی نبود؛ بلکه بطوری که از آیات بعد استفاده می‌شود سوگندی از ناحیه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یاد شده بود و می‌دانیم که قسم خوردن بر ترک بعضی از مباحات گناهی ندارد. بنابراین، جمله «لم تحرم؛ چرا بر آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۲ خود تحریم می‌کنی!» به عنوان عتاب و سرزنش نیست، بلکه نوعی شفقت است. درست مثل این که ما به کسی که زحمت زیادی برای تحصیل درآمد می‌کشد و خود از آن بهره چندانی نمی‌گیرد، می‌گوییم: چرا این قدر به خود

زحمت می‌دهی، و از نتیجه این زحمت بهره نمی‌گیری! «وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»- سپس در پایان آیه می‌فرماید: «خداوند غفور و رحیم است» این غفران و رحمت نسبت به همسرانی است که موجبات آن حادثه را فراهم کردند، که اگر راستی توبه کنند مشمول آن خواهند بود. یا اشاره به این است که بهتر این بود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چنین سوگندی یاد نمی‌کرد، کاری که احتمالًا موجب جرأت و جسارت بعضی از همسران آن حضرت می‌شد. در آیه بعد اضافه می‌کند: «قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ ايْمانِكُمْ؛ خداوند راه گشودن سوگندهایتان را (در این گونه موارد) روشن ساخته است.» به این ترتیب که کفّاره قسم را بدهید و خود را آزاد سازید. البته اگر سوگند در موردی باشد که ترک کاری رجحان دارد باید به سوگند عمل کرد، و شکستن آن گناه است، و کفّاره دارد. امّا اگر در مواردی باشد که ترک آن عمل مرجوح باشد (مانند آیه مورد بحث) در این صورت شکستن آن جایز است، امّا برای حفظ احترام قسم بهتر است کفّاره نیز داده شود. وَ اللَّهُ مَوْلاـكُمْ وَ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ خداوند مولای شما و حافظ و یاور شما است و او علیم و حکیم است. لذا او راه نجات از اینگونه سوگندها را برای شما هموار ساخته، و طبق علم و حکمتش مشکل را برای شما گشوده است. از روایات استفاده می‌شود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بعد از نزول این آیه برده‌ای آزاد کرد، و آنچه را بر خود از طریق قسم حرام کرده بود حلال نمود. در آیه بعد شرح بیشتری پیرامون این ماجرا داده، می‌فرماید: وَ اذْ اسَرَّ النَّبِيُّ الى بَعْضِ ازْواجِه حَدِيثاً فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِه وَ اظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَ اعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۳ به خاطر بیاورید هنگامی را که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت، ولی او رازداری نکرد و به دیگران خبر داد، و خداوند پیامبرش را از این افشای «سرّ» آگاه ساخت، او قسمتی از آن را برای همسرش بازگو کرد و از قسمت دیگر آن خودداری نمود.» در مورد این که این راز چه بود و کدام یک از همسران پیامبر، راز آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را فاش نمودند، در بحث شأن نزول مطالبی بیان کردیم. از مجموع این آیات برمی‌آید که بعضی از همسران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نه تنها او را با سخنان خود ناراحت می‌کردند، بلکه مسأله رازداری، که از مهمترین شرایط یک همسر با وفا است، نیز در آن‌ها نبود. امّا بعکس، رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با آن‌ها با تمام این اوصاف چنان بزرگوارانه بود که حتّی حاضر نشد تمام رازی که همسرش افشا کرده بود به رخ او بکشد، بلکه تنها به قسمتی از آن اشاره کرد. و لذا در حدیثی از امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌خوانیم: ما اسْتَقْصى كَرِيمٌ قَطُّ لِانَّ اللَّهَ يَقُولُ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَ اعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ «۱» افراد کریم و بزرگوار هرگز در مقام احقاق حق شخصی خویش تا آخرین مرحله، پیش نمی‌روند؛ زیرا خداوند در اینجا برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید: «او قسمتی را خبر داد و از قسمتی خودداری کرد. سپس روی سخن را به آن دو که در توطئه بالا دست داشتند کرده، می‌فرماید: «انْ تَتُوبا الَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُما؛ اگر شما از کار خود توبه کنید، و دست از آزار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بردارید به سود شماست؛ زیرا دل‌های شما با این عمل از حق منحرف گشته، و به گناه آلوده شده است.» منظور از این دو نفر، به تصریح مفسّران شیعه و اهل سنّت، «حفصه» دختر عمر و «عایشه» دختر أبو بکر بوده است. «۲» و از آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۴ آنجا که اگر این گونه کارها در خانه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تکرار می‌شد آینده خطرناکی داشت، خداوند متعال در ادامه این آیه و خطاب به آن دو نفر می‌فرماید: «وَ انْ تَظاهَرا عَلَيْهِ فَانَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَ جِبْريلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنينَ وَ الْمَلائِكَةُ بَعْدَ ذلِكَ ظَهيرٌ؛ اگر شما دو نفر بر ضدّ او دست به دست هم دهید (کاری از پیش نخواهید برد) چرا که خداوند یاور او است، و همچنین جبرئیل و مؤمنان صالح و فرشتگان نیز بعد از آن‌ها پشتیبان او هستند». این تعبیر نشان می‌دهد که تا چه حد این ماجرا در قلب پاک پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و روح عظیم او تأثیر منفی گذاشت، تا آنجا که خداوند به دفاع از او پرداخته و با این که قدرت خودش از هر نظر کافی است، حمایت جبرئیل و مؤمنان صالح و فرشتگان دیگر را نیز اعلام می‌دارد.

صالح المؤمنین کیست؟

صالح المؤمنین کیست؟ آنچه در آیه مذکور قابل توجّه و جای بحث و بررسی دارد این که: منظور از «صالح المؤمنین» کیست؟ آیا شخص خاصّی مراد است، یا این تعبیر شامل تمام مؤمنان صالح العمل می‌شود؟ بدون شک «صالح المؤمنین» به حسب ظاهر معنی وسیعی دارد، که همه مؤمنان صالح و باتقوا و کامل الایمان را شامل می‌شود؛ هر چند کلمه «صالح» در اینجا مفرد است، نه جمع؛ ولی چون معنی جنسی دارد از آن عمومیّت استفاده می‌شود. امّا بی‌تردید «صالح المؤمنین» مصداق أتمّ و اکملی نیز دارد و از روایات متعدّدی استفاده می‌شود که آن فرد کامل «امیر مؤمنان علیّ بن ابی طالب علیه السلام» است. این مطلب را بسیاری از علمای اهل سنّت نیز در کتاب‌های خود نقل کرده‌اند. از جمله: ۱- علّامه ثعلبی «۱» ۲- علّامه گنجی در کفایة الطّالب «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۵ ۳- أبو حیان اندلسی «۱» ۴- سبط ابن جوزی «۲» ۵- سیوطی در الدّرّ المنثور «۳» ۶- آلوسی در روح المعانی «۴» ۷- حاکم حسکانی در شواهد التّنزیل «۵» ۸- علّامه برسویی در روح البیان «۶» ۹- ابن حجر در الصّواعق «۷» ۱۰- علاء الدّین متّقی در کنز العمّال «۸» تنها حاکم حسکانی حنفی در ذیل این آیه شریفه «هیجده حدیث» از طرق مختلف نقل می‌کند که منظور از «صالح المؤمنین» «علیّ بن ابی طالب» است. به سه حدیث از آن روایات توجّه کنید: ۱- اسماء بنت عمیس می‌گوید: از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که می‌فرمود: صالِحُ الْمُؤْمِنینَ عَلِیُّ بْنُ ابی طالِبٍ «۹» ؛ صالح المؤمنین علی بن أبی طالب است. ۲- ابن عبّاس به نقل از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌گوید: آن حضرت درباره علی بن أبی طالب علیه السلام فرمود: آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۶ هُوَ صالِحُ الْمُؤْمِنینَ «۱»؛ او است صالح المؤمنین. ۳- عمّار یاسر می‌گوید از علی علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم مرا فراخواند و فرمود: أَ لا اَبَشِّرُکَ؟ قُلْتُ: بَلی یا رَسُولَ اللَّهِ وَ ما زِلْتَ مُبَشِّراً بِالْخَیْرِ! قالَ: قَدْ انْزَلَ اللَّهُ فیکَ قُرْآناً. قُلْتُ: وَ ما هُوَ یا رَسُولَ اللَّهِ؟ قالَ: قُرِنْتَ بِجَبْرَئیل ثُمَّ قَرَأَ: وَ جِبریلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنینَ ... «۲» آیا تو را بشارت دهم؟ عرض کردم: آری ای رسول خدا، تو همیشه بشارت‌دهنده به خیر بوده‌ای! فرمود: خداوند درباره تو آیه‌ای نازل کرده است. عرض کردم: کدام آیه؟ فرمود: تو قرین و همردیف جبرئیل شده‌ای (آری خداوند تو را قرین او ساخته) سپس خواند: «وَ جِبریلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنینَ ...» کوتاه سخن این که احادیث در این زمینه فراوان است. مفسّر معروف «بحرانی» در تفسیر «برهان» بعد از ذکر روایتی در این زمینه، از محمّد بن عبّاس نقل می‌کند که او ۵۲ حدیث در این موضوع از طریق شیعه و اهل سنّت جمع‌آوری کرده است، سپس به نقل قسمتی از آن احادیث می‌پردازد! «۳» نتیجه این که، بعد از خداوند و جبرئیل امین، برترین یار و یاور پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در تمام طول عمر، علیّ ابن أبی طالب علیه السلام بود. بنابراین، چه کسی جز او می‌تواند شایسته خلافت و جانشینی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم باشد؟ آیا این روایات دلیل بر این نیست که او افضل امّت و برترین خلق بعد از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم بوده است؟ اگر چنین است، و خداوند بخواهد شخصی را به عنوان جانشین پیامبرش نصب کند، آیا حکمت او اجازه می‌دهد با وجود علی علیه السلام شخص دیگری نصب شود! و اگر مردم و عقلا بخواهند شخصی را برای این منظور مهمّ انتخاب کنند، آیا عقل و خرد آن‌ها اجازه می‌دهد با وجود شخصی که بعد از خداوند و آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۷ جبرئیل، برترین یار و ناصر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم بوده است، به سراغ دیگری بروند و او را برگزینند؟ آری، علی علیه السلام در دوران حیات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم دوش به دوش آن حضرت در تمام صحنه‌های زندگی یار و یاور رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود، و از همه کس برای جانشینی شایسته‌تر است.

پیام آیه

پیام آیه عبارت «صالح المؤمنین» برای همگان پیام «ایمان» و «درستکاری» و «صلاح» دارد. این آیه شریفه به همه پیروان حضرت علیّ بن أبی طالب علیه السلام سفارش می‌کند که در مرز «پذیرش اسلام» متوقّف نشوند، بلکه اسلام خویش را تعمیق دهند و به مرحله «ایمان» برسند و با تقویت ایمان خویش آن را از قلب و درون به اعضاء و جوارح بروز دهند و با انجام اعمال «صالح و

شایسته» مؤمنان صالح العمل شوند. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۱۹ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۱۳ آیه انذار و هدایت

اشاره

۱۳ آیه انـذار و هـدایت وَیَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْلا انْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّما انْتَ مُنْذِرٌ وَلِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ «سوره رعد، آیه ۷» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۱ آیه انـذار و هـدایت وَیَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْلا انْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّما انْتَ مُنْذِرٌ وَلِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ کسانی که کافر شدنـد می‌گوینـد: «چرا آیه (و معجزه‌ای) از پروردگارش بر او نازل نشـده است؟!» تو فقط بیم‌دهنـده‌ای؛ و برای هر گروهی هـدایت کننده‌ای است (و اینها همه بهانه است، نه برای جستجوی حقیقت). «سوره رعد، آیه ۷»

دورنمای بحث

دورنمـای بحث این آیه شـریفه نیز یکی از آیـات مربوط به ولایت امیر المؤمنین علیه السـلام است، که علماء و مفسّـران پیرامون آن بحثهای مختلفی مطرح کرده‌اند. و از روایات اسـتفاده می‌شود که نه تنها ولایت امیر المؤمنین علیه السلام، بلکه امامت و ولایت تمام ائمّه علیهم السلام به مقتضای این آیه ثابت می‌شود؛ شرح این مسأله خواهد آمد.

شرح و تفسیر

بازهم بهانه‌جوئی!

بـازهم بهـانه‌جوئی! «وَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لا انْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ»- ظاهر آیه طرح یک تقاضای منطقی از سوی کفّار است؛ زیرا مرسوم بود که هر پیـامبری از سوی خـدا فرسـتاده می‌شـد برای اثبـات حقّـانیّت خود، معجزه‌ای همراه داشت؛ در این آیه نیز کفّار از آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۲ معجزه پیامبر اسـلام صلی الله علیه و آله سؤال می‌کنند. خداوند در پاسخ این تقاضای بظاهر منطقی و معقول می‌فرماید: «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ؛ ای پیامبر ما! تو تنها بیم‌دهنده‌ای و هر قوم و ملّتی هدایتگری دارد.»

تناسب صدر و ذیل آیه

تنـاسب صـدر و ذیـل آیه سؤال: آیـا صـدر و ذیـل آیه شـریفه با هم تناسب دارد؟ آیا در پاسـخ تقاضا و سؤال مشـرکان و کفّار، که معجزه‌ای از پیامبر اسـلام می‌خواستند، این جمله: «تو تنها بیم‌دهنده‌ای و هر قوم و ملّتی هدایتگری دارد» جواب مناسبی است؟ پاسخ: در پاسـخ این سؤال و یـافتن ارتباط بین صـدر و ذیل و به عبارت ساده‌تر ابتـدا و انتهای آیه، بایـد به سـراغ آیات دیگری از قرآن که پیرامون تقاضـای معجزه از سوی کـافران مطرح شـده است برویم. خداونـد متعـال در آیات ۹۰ تا ۹۳ سوره إِسـراء از زبان مشـرکان می‌فرمایـد: «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ»- کفّار به پیامبر اسـلام عرض کردنـد: ما هرگز به تو ایمان نمی‌آوریم، مگر این که معجزه‌ای برای ما بیاوری، سـپس درخواست هفت معجزه کردنـد، یعنی معجزاتی که تو بـدون درخواست و میل ما بیاوری برای ما فایـده‌ای نـدارد، بلکه مـا در صورتی ایمـان خواهیم آورد، که معجزاتی بـاب طبع و میـل مـا ارائه نمـایی. «۱» از ظـاهر آیه اسـتفاده می‌شود که هفت معجزه‌ای که در این آیـات مطرح شـده، مـورد تقاضـای همه آنهـا نبـوده، بلکه هر یـک از آنهـا، یکی از این معجزات را طلب کرده است. ۱- «حَتَّی تَفْجُرَ لَنـا مِنَ الْـارْضِ یَنْبُوعـاً»- اوّلین معجزه‌ای که درخواست کردنـد این بود که پیـامبر صـلی الله علیه و آله در آن

سرزمین خشک و سوزان و بی‌آب و علف حجاز به عنوان معجزه الهی چشمه آبی ظاهر سازد، چشمه‌جوشانی که همچون فوّاره‌ای آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۳ بجوشد و مردم برای آشامیدن خود و حیواناتشان و جهت کشاورزی از آن بهره‌برداری کنند. ۲- «أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً»- معجزه دیگری که کفّار طلب کردند این بود که پیامبر صلی الله علیه و آله باغ خرّم و سرسبزی، مملوّ از نخل‌ها و درخت‌های انگور که جویبارها در لابه‌لای آن در حرکت باشد، ظاهر کند. این دو معجزه، جنبه عمران و آبادی داشت و امکان‌پذیر بود. ۳- «أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً»- معجزه سومی که برخی از آنها تقاضا کردند، و کار غیر معقولی بود، این بود که: از خدا بخواه سنگهای آسمانی از بالا بر سر ما بریزد و ما را درهم بکوبد، اگر چنین چیزی رخ دهد ما به تو ایمان می‌آوریم و دین تو را می‌پذیریم! ۴- «اوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَةِ قَبِیلًا»- و یا این که برای اسلام آوردن ما، خداوند و تمام ملائکه را، همه با هم، نزد ما حاضر کنی! وقتی انسان لجاجت می‌کند به سخنان خویش هم توجّه کافی ندارد، آنها نگفتند: ما را نزد خدا و ملائکه ببر؛ بلکه از حضرت رسول صلی الله علیه و آله خواستند خدا و ملائکه را نزد آنها حاضر سازد! ۵- «اوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ»- پنجمین تقاضایی که از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به عنوان معجزه داشتند این که حضرت قصری پرنقش‌ونگار از طلا- برای خویش بسازد؛ زیرا از آنجا که مردم مکّه غالباً فقیر هستند اگر تو چنین خانه و قصر با شکوهی داشته باشی، معلوم می‌شود که از جانب خدا آمده‌ای! ۶- «أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ»- ششمین معجزه، و به عبارت صحیح، بهانه‌ای که مطرح کردند این که: ای پیامبر اگر تو راست می‌گویی از جانب خدا آمده‌ای، به سمت آسمان پرواز کن! اگر در جلوی چشمان ما به آسمان پرواز کنی، ما تسلیم تو می‌شویم! ۷- «وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ»- برخی از این کفّار بهانه‌گیر و لجوج، در کمال جسارت و بی‌ادبی گفتند: اگر به آسمان هم پرواز کنی و در آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۴ جلوی چشم ما به آسمان بروی بازهم به تو ایمان نمی‌آوریم، مگر این که از آسمان نامه‌ای برای ما بیاوری که ما آن را مطالعه کنیم! همانطور که ملاحظه کردید هفت معجزه‌ای که ذکر شد، برخی مربوط به عمران و آبادی بود و برخی دیگر متضمّن نابودی و هلاکت تقاضا کنندگان آن بود، قسم سوم کارهای غیر معقول و محالی بیش نبود و بخش چهارم بهانه و لجاجت محسوب می‌شد، نه تقاضای معجزه. اگر پیامبران در آوردن معجزات تسلیم مردم می‌شدند، عدّه‌ای از مردم ناآگاه و لجوج و بهانه‌گیر هر روز معجزه‌ای از آن حضرات می‌خواستند و دین و پیامبر خدا را به بازی می‌گرفتند، بدین جهت خداوند به هر پیامبر معجزه یا معجزاتی که نشانه آشکار و روشنی بر پیامبری و رسالت او بود می‌داد و به تقاضاهای افراد لجوج اعتنایی نمی‌کرد. با توجّه به این مقدّمه طولانی به آیه شریفه بازمی‌گردیم: «کفّار گفتند: چرا آیه (و معجزه‌ای) از پروردگارش بر پیامبر اسلام نازل نشده است؟» در پاسخ این سؤال عرض می‌شود: بر پیامبر اسلام معجزه‌ای نازل شد که تمام جن و انس از آوردن همانند آن عاجز و ناتوان هستند. در آیه ۸۸ همان سوره می‌خوانیم: قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْأِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ کانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیراً بگو: (ای پیامبر ما! من معجزه‌ای آورده‌ام که) «اگر تمام انسانها و پریان (جنّ و انس) دست به دست هم دهند که همانند این قرآن بیاورند، همانند آن را نخواهند آورد؛ هر چند یکدیگر را (در این کار) کمک کنند. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله از سوی خداوند معجزه‌ای آورده است که هیچ کس توان آوردن همانند آن را ندارد و علاوه بر آن معجزات دیگری نیز آورده است دیگر طلب معجزه بهانه‌جویی است، بدین جهت خداوند در پاسخ آنها که طلب معجزه کردند می‌فرماید: آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۵ ای پیامبر ما! تو منذر و انذار کننده‌ای و تصمیم گیرنده برای آوردن معجزه نیستی! ما هستیم که در این باره تصمیم می‌گیریم و هر قوم و ملّتی هدایتگری دارد.» بنابراین تناسب صدر و ذیل آیه روشن شد.

«منذر» و «هادی» کیست؟

«منذر» و «هادی» کیست؟ برای تفسیر این دو کلمه، که کلید تفسیر آیه است، از دو راه می‌توان بحث کرد:

راه اوّل: تفسیر آیه با قطع نظر از روایات

راه اوّل: تفسیر آیه با قطع نظر از روایات آیا معنای آیه این است که پیامبر هم «منذر» و هم «هادی» است؟ و یا این که او فقط «منذر» است، و «هادی» شخص دیگری است؟ در تفسیر این دو کلمه، سه نظریّه وجود دارد: ۱- برخی معتقدند که هر دو کلمه مربوط به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است، آن حضرت هم انذارکننده است و هم هدایتگر و سخن از شخص دیگری نیست. و لکن انصاف این است که این سخن، سخن صحیحی نیست و با ظاهر آیه نمی‌سازد. و با فصاحت و بلاغت و ادبیّات آیه سازگاری ندارد؛ چون اگر هر دو کلمه مربوط به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بود، فصاحت و بلاغت اقتضاء می‌کرد که آیه بدین شکل باشد: «أَنْتَ لِكُلِّ قَوْمٍ مُنْذِرٌ وَ هادٍ»؛ نه این که «هادٍ» را در جمله‌ای مستقل و جداگانه بیان کند. بنابراین ظاهر آیه نشان می‌دهد که «هادٍ» مربوط به شخص دیگری غیر از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است. که باید با دقّت در آیه و قرائن دیگر روشن سازیم «او» کیست؟ ۲- عدّه‌ای دیگر بر این عقیده‌اند که «منذر» مربوط به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و «هاد» مربوط به خداوند است؛ پیامبر انذار کننده مردم و خداوند هدایتگر هر قوم و ملّتی است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۶ ولی در جواب باید گفت: این نظریّه هم با ظاهر آیه شریفه تناسب ندارد؛ زیرا کلمه «هادٍ» در اصطلاح ادبیّات عرب «نکره» است، در حالی که خداوند أعرف معارف است و از همه چیز و هر کس شناخته‌شده‌تر است، علاوه بر این که ظاهر آیه دلالت دارد بر این که اقوام مختلف «هدایتگر» های متعدّدی دارند، نه این که هدایتگر همه اقوام یک شخص باشد. بنابراین، تفسر فوق هم با ظاهر آیه سازگار نیست. ۳- تفسیر سوم این است که هدایتگر شخصی غیر از خدا و پیامبرش می‌باشد. آیا علما و دانشمندان هر قوم و جمعیّت منظور آیه شریفه هستند؟ نه! نمی‌توان کلمه «هاد» را بر دانشمندان هر قوم و جمعیّت در هر عصر و زمانی تفسیر کرد، چون کلمه «هاد» همانگونه که گذشت «نکره» است و نکره دلالت بر وحدت دارد؛ یعنی برای هر قوم و جمعیّتی یک هدایتگر و هادی است، راستی آن هادی برای امّت اسلام کیست؟ با توجّه به مجموع بحثهای گذشته می‌توان آیه شریفه را به شکل زیر ترجمه کرد: «ای پیامبر! تو انذارکننده و شارع دین مقدّس اسلام و بنیانگذار آن هستی و برای هر دین و آئینی هدایتگری است، که بمنزله حافظ و نگهبان و ادامه دهنده دین و هدایت کننده مردم خواهد بود.» از سوی دیگر، اتّحاد سیاق اقتضا می‌کند که همانطور که پیامبر و «منذر» از سوی خداوند تعیین و نصب می‌شود، «هادی» و هدایتگر هم منصوب الهی باشد. بنابراین «هادی» غیر از خدا و پیامبر و دانشمندان هر امّتی است و باید از سوی خداوند تعیین شود. از سوی سوم، تنها شخصی که گفته می‌شود از سوی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نصّ و تصریح به ولایت و امامت او شده است، حضرت علی علیه السلام است و نسبت به هیچ کس دیگر، حتّی در بین علماء اهل سنّت، چنین ادّعایی وجود ندارد، بنابراین اگر بگوئیم: «بیم دهنده و بنیانگذار اسلام پیامبر صلی الله علیه و آله و هدایتگر و امام و پیشوای مسلمانان علی علیه السلام است که از سوی خدا و توسّط پیامبر منصوب شده است» با آیه سازگار خواهد بود. آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۷

راه دوم: تفسیر آیه در سایه روایات

راه دوم: تفسیر آیه در سایه روایات در شرح و تفسیر این آیه شریفه نیز روایات متعدّدی وجود دارد که به پنج نمونه آن اشاره می‌شود، سه روایت از روایات فوق را از منابع و کتابهای اهل سنّت و یک روایت از مصادر و کتب شیعه نقل می‌کنیم و روایت پنجم در مصادر و منابع هر دو گروه آمده است. ۱- ابن عبّاس، که یکی از راویان احادیث مذکور است، می‌گوید: لَمَّا نَزَلَتْ «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ» وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَدَهُ عَلى صَدْرِهِ، فَقالَ: أَنَا الْمُنْذِرُ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ، وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ عَلى

مِنْکَبِ عَلِیٍّ، فَقالَ: أَنْتَ الْهادی یا عَلِیّ، بِکَ یَهْتَدِی الْمُهْتَدُونَ مِنْ بَعْدِی «۱» هنگامی که آیه «انَّما انْتَ مُنْذِرٌ ....» بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نازل شد، آن حضرت دست بر سینه مبارکشان نهادند و فرمودند: «منذر من هستم، بنیانگذار و شارع شریعت اسلام من هستم و هر قوم و جمعیّتی هدایتگری دارد» سپس دست بر شانه علی علیه السلام نهاد و فرمود: «ای علی (منظور از) هادی (در آیه شریفه) تو هستی؛ علاقه‌مندان به هدایت به وسیله تو هدایت می‌شوند (با فکر و اندیشه در گفتار و احادیث و سیره و اخلاق تو هدایت می‌گردند. روایت فوق که از منابع اهل سنّت نقل شده صراحت دارد که منظور از «هادی» علی علیه السلام است. ۲- در کتاب «شواهد التّنزیل «۲»» و «الدّرّ المنثور» از أبو برزه أسلمی چنین نقل شده است: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ: «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ» وَضَعَ یَدَهُ عَلی صَدْرِ نَفْسِه، ثُمَّ وَضَعَها عَلی صَدْرِ عَلِیٍّ وَ یَقُولُ «لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ» «۳» (ابو برزه اسلمی می‌گوید:) از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله آیه «إِنَّما انْتَ مُنْذِرٌ» را شنیدم، آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۸ سپس حضرت دست بر سینه مبارکش نهاد (یعنی من «منذر» هستم)، سپس دست بر سینه علی بن ابی طالب علیه السلام نهاد و فرمود: «وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ» (یعنی هادی علیّ بن أبی طالب است). این روایت نیز، که از دو کتاب معتبر اهل سنّت نقل شده و شخص دیگری غیر از ابن عبّاس آن را روایت کرده، صریحاً «هادی» را به «علی علیه السلام» تفسیر کرده است. ۳- در کتاب مستدرک الصّحیحین، که کتابی معروف و مشهور در بین اهل سنّت است، روایتی در تفسیر آیه مذکور از خود حضرت علی علیه السلام نقل شده است: عَنْ عَلِیٍّ: «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ» قالَ عَلِیٌّ: رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمُنْذِر وَ أَنَا الْهادی «۱» حضرت علی در تفسیر آیه شریفه «إِنَّما انتَ مُنْذِرٌ ...» فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله «منذر» و «هادی» من هستم. طبق این روایت، که از کتاب معروف دیگری از اهل سنّت نقل شده، علی علیه السلام «هادی» است. سؤال: می‌دانیم که اگر شخصی، راوی روایت و حدیثی در مدح و ستایش خویش باشد، چنین روایتی پذیرفته نمی‌شود، پس چگونه روایت فوق، که از خود حضرت علی علیه السلام نقل شده، مورد استدلال قرار گرفته است؟ پاسخ: این سخن در مورد غیر معصومین صحیح است؛ ولی در مورد معصومین «علیهم السّلام» که خطا و اشتباه و گناه در مورد آنها تصوّر نمی‌شود صادق نیست. علی به اعتقاد شیعه معصوم است و به اعتقاد اهل سنّت هم کلمات و سخنان و احادیث تمام صحابه، که یکی از آنها علی علیه السلام است، حجّت و دلیل شرعی است؛ بنابراین، اشکال فوق طبق نظر هیچ یک از دو مذهب وارد نیست. ۴- چهارمین روایت، که هم در منابع عامّه آمده و هم خاصّه آن را نقل کرده‌اند، فوق العاده جالب و دارای مضمونی بسیار عالی است، این روایت را دانشمندان آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۲۹ اهل سنّت از ابن عبّاس «۱» و علماء شیعه از ابن مسعود نقل کرده‌اند. یعنی روایت مزبور را ابن عباس و ابن مسعود هر دو از پیامبر شنیده و برای ما نقل نموده‌اند. طبق این حدیث پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله چنین می‌فرماید: لَمَّا اسْرِیَ بی الَی السَّماءِ لَمْ یَکُنْ بَیْنِی وَ بَیْنَ رَبّی مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَ لا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ وَ لا حاجَةٌ سَأَلْتُ إِلَّا أَعْطانِی خَیْراً مِنْها، فَوَقَعَ فِی مَسامِعی «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ»، فَقُلْتُ: إِلهی أَنَا الْمُنْذِرُ، فَمَنِ الْهادی؟ فَقالَ: یا مُحَمَّد ذاکَ عَلِیُّ بْنُ أَبی طالِبٍ غایَةُ الْمُهْتَدِینِ، إِمامُ الْمُتَّقِینَ، قائِدُ غُرِّ الْمحَجَّلِینَ؛ «۲» وَ مَنْ یَهْدِی مِنْ امَّتِکَ بِرَحْمَتِی إِلَی الْجَنَّةِ «۳» هنگامی که به معراج رفتم (در مرحله‌ای از این سفر) به جایی رسیدم که تمام واسطه‌ها برداشته شد، نه فرشتگان مقرّب (نه جبرئیل، نه روح الامین، نه میکائیل) و نه پیامبری از پیامبران (و خلاصه هیچ کسی غیر از من و خداوند نبود و من مستقیماً مطالب را از خداوند می‌گرفتم) در آن درجه عالی قرب الهی هیچ حاجتی از خداوند نخواستم مگر این که خداوند بهتر از آن را به من عنایت فرمود. (در این مقام قرب پروردگار و در این حالت خاصّ و استثنایی) صدایی شنیدم که می‌گفت: «انَّما انْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ» عرض کردم: پروردگارا! من «منذر» من هستم، ولی منظور از «هادی» کیست؟ خداوند فرمود: هادی، علیّ بن أبی طالب است. (سپس خداوند علیّ اعلی در آن مقام قرب و ویژه، شروع به توصیف علی نمود و سه صفت بسیار زیبا و پرمعنی برای آن حضرت بر شمرد، آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۰ فرمود:) آن کسی که آخرین مرحله هدایت‌شوندگان است (یعنی کسانی که می‌خواهند قرب الی اللَّه را طی کنند باید به سوی علی گام بردارند)؛ و رهبر و پیشوای پرهیزگاران است؛ و پیشوای روسفیدانِ آبرومندِ با شخصیّت در

جامعه انسانی است؛ شخصیّتی که راه بهشت از مسیر ولایت او می گذرد. این روایت زیبا به روشنی تطبیق آیه را بر وجود مبارک پیامبر و علی علیهما السلام حتّی در آسمانها، بیان می کند.

پیامهای آیه ولایت و انذار

اشاره

پیامهای آیه ولایت و انذار این آیه شریفه صرفاً متضمّن یک بحث اعتقادی و تاریخی نیست، بلکه حاوی دو پیام برای مسلمانان و شیعیان عصر ما است که راهگشای زندگی مسلمانان عصر ما و تمام اعصار می‌باشد و عمل به آن، قسمتی از مشکلات آنان را حل می کند. به این دو پیام توجّه کنید:

۱. تعصّب و لجاجت دو مانع بزرگ!

۱. تعصّب و لجاجت دو مانع بزرگ! پیام اوّل آیه که از قسمت ابتدائی آن استفاده می‌شود، این که انسان با تعصّب و لجاجت به جایی نمی‌رسد، اگر کسی بخواهد حق را درک کند باید تسلیم آن باشد و از تفسیر به رأی و پیشداوریها و پیروی از هوای نفس خودداری کند؛ بدین جهت، در آیات قرآن مجید و روایات از «جدالِ به باطل» نهی شده و عاقبت سخت و خطرناکی برای مجادله کنندگان به باطل پیش‌بینی شده است. در آیه سوم سوره حج می‌خوانیم: «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُجادِلُ فِی اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّبِعُ کُلَّ شَیْطانٍ مَرِیدٍ؛ گروهی از مردم، بدون هیچ علم و دانشی، به مجادله درباره خدا برمی‌خیزند؛ و از هر شیطان سرکشی پیروی می کنند.» مجادله به باطل در این آیه شریفه، در ردیف پیروی از شیطان سرکش آمده است یعنی کسانی که از طریق جدل، بحث‌های کور و غیر منطقی و تعصّب‌آلود آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۱ دارند، قرین «شیطان مرید» هستند. در روایات اسلامی نیز یکی از حجابهای مهم در مقابل یقین و رسیدن به حق، همین سخن‌های بغض‌آلود و بهانه‌جویانه و بی‌محتوا و جدال به باطل بیان شده است. در روایتی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «ما ضَلَّ قَوْمٌ إِلَّا أُوتُوا الْجِدالَ «۱»؛ هیچ قوم و جمعیّتی گمراه نشد، مگر به سبب تمسّک به جدال باطل.» طبق این روایت ضلالت و گمراهی تنها یک عامل دارد و آن بحثهای غیر منطقی و جدال‌آمیز است. سؤال: چرا ریشه تمام گمراهی‌ها به جدال به باطل بر می گردد؟ پاسخ: زیرا اگر انسان در مقابل حق تسلیم باشد، منادیان حق در دنیا فراوان هستند و براحتی هدایت می‌شود. امام موسی بن جعفر علیه السلام در پاسخ هارون الرّشید، که از آن حضرت موعظه خواسته بود، فرمود: «ما مِنْ شَیءٍ تَراهُ عَیْناکَ إِلَّا وَ فِیهِ مَوْعِظَةٌ «۲»؛ هر آنچه در جهان هستی می‌بینی موعظه است.» یعنی زمین با تمام موجوداتش موعظه است؛ آسمان با همه آنچه در خود دارد موعظه است؛ زمانها و مکانها موعظه هستند؛ حوادث تلخ و شیرین موعظه است؛ آری، همه اینها موعظه است، به شرط آن که چشمی باز و گوشی شنوا داشته باشیم. بنابراین، حق برای حقیقت‌جویان و طالبان حقیقت، مخفی و پنهان نیست و کسانی که گمراه می‌شوند خود مشکل دارند و دچار بیماری جدال به باطل هستند. و روشن است که در آنچه گفته شد تفاوتی بین مباحث دینی و اخلاقی و سیاسی و مانند آن نیست؛ منشأ جنگ مطبوعات در محدوده مسائل سیاسی نیز همین مطلب است که نمی‌خواهند تسلیم حق باشند و هر کس می‌خواهد پیشداوریهای خویش را حاکم کند وگرنه تشخیص حق در مسائل سیاسی نیز آن آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۲ قدر مشکل و آفتاب حقیقت آنچنان پنهان نیست، ولی هنگامی که پای تعصّبها و منافع شخصی و حزبی به میان آید، حقّ و حقیقت پنهان می گردد! در روایت دیگری، که از وجود مبارک مولای متّقیان، امیر مؤمنان علیه السلام، نقل شده می‌خوانیم: «الْجِدَلُ فِی الدِّینِ یُفْسِدُ الْیَقِینَ «۱»؛ مجادله به باطل در مسائل دینی یقین انسان را بر باد می‌دهد.» زیرا وقتی کسی اهل جدل شد، کم کم برای تحقّق خواسته‌های دلش، آنچه را هوای نفسش

می‌خواهد در لباس دین و به عنوان قرائت و برداشت تازه مطرح می‌کند! خلاصه این که، در آیات و روایات از جدال به باطل به شدّت نهی شده است. امّا جدال بحق و بحثهای منطقی و مسالمت‌آمیز، که طرفین بحث در پی روشن شدن حقیقت و رسیدن به آن هستند و هیچ کدام قصد برتری‌جویی بر دیگری ندارد، نه تنها اشکالی ندارد، بلکه خداوند به آن دستور داده است. در آیه ۱۲۵ سوره نحل می‌خوانیم: «وَ جادِلْهُمْ بِالَّتی هِیَ أَحْسَنُ؛ و با آنها به روشی که نیکوتر است، استدلال و مناظره کن.»

۲. اقتداء هدایت شونده به هادی

۲. اقتداء هدایت شونده به هادی پیام دوم آیه، که از قسمت پایانی آن استفاده می‌شود، این است که اگر علی علیه السلام به عنوان «هادی» مسلمانان مطرح شده است و مسلمانان خواهان هدایت هستند، باید به علی اقتدا کنند. اخلاق علی، رفتار علی، گفتار علی، خطبه‌های پرسوز و گداز علی، نامه‌های مشحون از معارف بلند علی، کلمات قصار سراسر حکمت‌آمیز علی، تاریخ زندگانی سراسر عبرت‌آموز علی، آداب معاشرت پرجاذبه علی، مدیریّت قوی و نیرومند علی، نحوه برخورد مهربانانه و خوب علی با افراد و اقوام و شخصیّتهای آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۳ داخلی و خارجی، ارشاد و هدایت پرسوز و گداز علی و بویژه زندگی ساده علی باید الگو و اسوه همه مسلمانان باشد. راستی چقدر بین زندگی ما و زندگی مولای ما، که مدّعی ولایت او هستیم، فاصله است! غذای علی چقدر ساده و کم خرج بود! لباس علی در اوج قدرت و حکومت چقدر ساده بود! آیا تجمّلات توانست، حتّی در اوج اقتدار و قدرت، علی را اسیر خود کند! حتّی مراسم خاکسپاری و مجالس بعد از مرگ علی نیز ساده بود. امّا متأسفانه برخی از کسانی که مدّعی شیعه بودن علی علیه السلام هستند نه تنها زرق و برق دنیا سراسر زندگی آنها را فرا گرفته و تشریفات زندگی آنها را اسیر کرده، بلکه مراسم پس از مرگشان نیز مملوّ از زرق و برقهاست؛ بگونه‌ای که شباهتی با مجالس عزاداری و فاتحه ندارد! و در برخی از این مجالس گاهی میلیون‌ها تومان خرج می‌شود! خبری برایم نقل کردند که از جهتی خوشحال‌کننده و از جهتی دیگر نگران‌کننده بود: «شخصی از دنیا می‌رود بازماندگان او تصمیم می‌گیرند هزینه مجالس و مراسم یادبود او را صرف امور خیریّه کنند؛ هزینه‌ها را برآورد می‌کنند، رقمی حدود پنج میلیون تومان می‌شود! بازماندگان آن مرحوم تصمیم می‌گیرند به جای برگزاری مراسم یاد بود و صرف مبلغ فوق در آن مراسم، جهیزیّه ده دختر دم بخت از خانواده‌های نیازمند را تهیّه کنند.» این خبر از این جهت نگران‌کننده است که تشریفات آن قدر زندگی ما را فرا گرفته که هزینه مجالس یاد بود این قدر سنگین و زیاد می‌شود؛ و از این جهت خوشحال‌کننده می‌باشد که بازماندگان این مرحوم در یک اقدام عاقلانه دست به چنین ابتکاری زدند و آن مبلغ بالا را صرف کاری خیر کردند. راستی چه اشکال دارد که به جای پرداختن به آن تشریفات بی‌حاصل، چنین کارهای مهمّی انجام شود؟ خوانندگان عزیز! تهیّه مقدّمات ازدواج جوانانِ نیازمند به ازدواج فقط وظیفه آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۴ پدر و مادر آنان نیست، بلکه به تعبیر قرآن مجید: «وَ أَنْکِحُوا الْایامی مِنْکُمْ وَ الصَّالِحِینَ مِنْ عِبادِکُمْ وَ إِمائِکُمْ» «۱» این، یک وظیفه عمومی می‌باشد که بر دوش همه مردم است. نه تنها در مسئله ازدواج، بلکه در سایر مشکلات و معضلات جوانان نیز باید آنها را یاری دهیم؛ معضلاتی از قبیل مشکل بیکاری، که عامل بسیاری از مفاسد است، مشکل مسکن، مشکل تحصیل و مانند آن. در سال امیر المؤمنین علیه السلام نه تنها تک تک افراد جامعه باید با الهام از زندگی ساده علی علیه السلام خود را از باتلاق تشریفات زندگی و زرق و برق دنیا برهانند و به سوی زندگی ساده و پاک گام بردارند، بلکه، حکومت اسلامی نیز علاوه بر تهیّه کردن چنین بستری از نظر فرهنگی و اجتماعی برای عموم مردم، خود باید در دستگاههای خویش این امر مقدّس را شروع کند. تا شاید با اصلاح این معضل اجتماعی و اداری، قسمت مهمّی از فساد اداری و گره‌های کور اقتصادی و وابستگی‌های مالی به کشورهای دیگر، که قطعاً بیشتر در فکر منافع خویش هستند تا مصالح ما، به برکت آن پیشوای سفید رویان آبرومند جامعه اسلامی حل شود؛ به امّید آن روز. از خداوند بزرگ می‌خواهیم گوشی شنوا برای شنیدن و درک این پیامهای مهمّ آیات الهی به ما عنایت فرماید و سپس توفیق عمل

کردن و بهره‌گیری از ثمرات آن را به همه ما مرحمت فرماید. آمین یا ربّ العالمین. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۵ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۱۴ آیه خیر البریّه

اشاره

۱۴ آیه خیر البریّه إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ اولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ* جَزائُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الانْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُم وَرَضُوا عَنْهُ ذلِکَ لَمِنْ خَشِیَ رَبَّهُ «سوره بیّنه، آیات ۷ و ۸» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۷ آیه خیر البریّه إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ اولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ «۱»* جَزائُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الانْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُم وَ رَضُوا عَنْهُ ذلِکَ لَمِنْ خَشِیَ رَبَّهُ (امّا) کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند، بهترین مخلوقات (خدا) هستند. پاداش آنها نزد پروردگارشان باغهای بهشت جاویدان است، که نهرها از زیر درختانشان جاری است؛ همیشه در آن می‌مانند؛ (هم) خدا از آنها خشنود است و (هم) آنها از خدا خشنودند؛ و این (مقام والا) برای کسی است که از پروردگارش بترسد. «سوره بیّنه، آیات ۷ و ۸»

دورنمای بحث

دورنمای بحث این آیه شریفه نیز یکی از آیات مربوط به ولایت امیر المؤمنین، علی علیه السلام، است و با ظرافتی خاص دلالت بر ولایت و امامت آن حضرت دارد، اختلاف چندانی در آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۸ این آیه شریفه- بر خلاف آیات سابق- به چشم نمی‌خورد، امّا چگونگی استدلال به آیه برای ولایت و امامت بسیار دقیق و ظریف است، که شرح آن خواهد آمد.

شرح و تفسیر

بهترین و بدترین مخلوقات!

بهترین و بدترین مخلوقات! برای این که بطور واضح معنای آیه خیر البریّه روشن شود، لازم است از آیه ششم سوره بیّنه شروع کنیم: «إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الکِتابِ وَ الْمُشْرِکِینَ فی نارِ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیهَا؛ کافران از اهل کتاب و مشرکان در آتش دوزخند، جاودانه در آن می‌مانند.» یعنی یهودیان و مسیحیان که اسلام را نپذیرفتند و نیز مشرکان و بت‌پرستان همگی در آتش جهنّم جای خواهند گرفت و برای همیشه در آن خواهند ماند. «أُولئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّهِ؛ آنها (یهودیان و مسیحیان) بدترین مخلوقاتند.» و بدین جهت جاودانه در آتش می‌مانند. گویا این جمله استدلالی برای جاودانگی آنان در آتش جهنّم است! «۱» از آیات قبل از این آیه، استفاده می‌شود که اینها، کافران معمولی و عادی نیستند، بلکه آن دسته از کفّارند که با آمدن بیّنه و تمام شدن حجّت و حاصل شدن علم و یقین به حقّانیّت اسلام، بازهم مخالفت و لجاجت نمودند و آگاهانه با حق و عدالت دشمنی کردند؛ بنابراین، هر کافری از مشرکان و اهل کتاب، هر چند بر اثر آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۳۹ جهل راه کفر پیموده باشد، مشمول این آیه نیست. پس از این که در آیه فوق بدترین مخلوقات را معرّفی می‌کند، در آیه بعد به معرّفی بهترین مخلوقات می‌پردازد، توجّه کنید: «إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ؛ کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند، بهترین مخلوقات خدا هستند.» برای بهترین مخلوقات خدا سه صفت و ویژگی بیان شده است: ۱. «الَّذِینَ آمَنُوا»- ویژگی اوّل آنها ایمان به خدا و پیامبر و روز قیامت و جهان پس از مرگ است؛ بنابراین، مشرکان و تمام کسانی که دینی غیر از اسلام گزیده‌اند از محدوده این آیه خارج هستند. ۲. «وَ عَمِلُوا

الصَّالِحاتِ»- ویژگی دوم «خیر البریّهٔ» این است که دارای اعمال صالح می‌باشند و ایمان و اعتقادات آنها در کردار و اعمالشان ظاهر شده است. «عمل صالح» «۱» معنای وسیعی دارد؛ ساده‌ترین آن، طبق آنچه در روایات آمده، برداشتن موانع از سر راه مسلمانان است، اگر مانعی در راه رفت و آمد مردم دیده شد و کسی آن را برداشت، این نوعی عمل صالح است «اماطَهُ ألأذی عَن الطَّریقِ» و برترین نوع عمل صالح پذیرش آئین حق (اسلام) است «أعْلاها شَهادَهُ انْ لا الهِ الَّا اللَّهُ «۲»» خلاصه این که صفت دوم «خیر البریّهٔ» داشتن عمل صالح است. ۳. «ذلِکَ لِمَنْ خَشِیَ رَبَّهُ»- ویژگی سوم «خیر البریّهٔ» «مقام خشیت» است. خیر البریّه کسانی هستند که علاوه بر «ایمان» و «عمل صالح»، به مقام «خشیت» نیز دست یافته باشند. سؤال: آیا «خشیت» چیزی اضافه بر «ایمان» و «عمل صالح» است؟ پاسخ: آری، خشیت چیزی فزونتر از ایمان و عمل صالح است و ظاهراً به آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۰ معنای احساس مسئولیّت است. گاهی ایمان و عمل صالح وجود دارد، ولی ناشی از احساس مسئولیّت نیست، بلکه بر اثر عادت یا نوع تربیت خانواده و محیط، آن را کسب کرده است، ولی گاهی بر اساس حسّ مسئولیت به این دو مرحله دست یافته است! چنین شخصی در مقابل اشخاص مختلف و حوادث گوناگون احساس مسئولیّت دارد و بر طبق آن عمل می‌کند. نتیجه این که «خیر البریّهٔ» دارای صفات سه‌گانه «ایمان» و «عمل صالح» و «احساس مسئولیّت» هستند. پس از معرّفی «خیر البریّهٔ» و تبیین صفات و ویژگی آنان، به بیان اجر و پاداش آنان می‌پردازد: «جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِم جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الأنهارُ»- پاداش «خیر البریّهٔ» در سرای آخرت، هم پاداش مادّی و هم پاداش معنوی است، چون انسان خود ترکیبی از جسم و روح است، که جسمش طالب پاداشهای مادّی و روحش مشتاق پاداشهای معنوی است. امّا پاداش مادّی آنان، باغهایی از بهشت است که همواره «۱» آب از زیر درختانش جاری و روان است و هیچ‌گاه آب آن قطع نمی‌گردد. باغها دو رقم است: ۱. باغی که آب آن از خارج تأمین می‌شود و هر از چند روزی طبق نوبت آبیاری می‌شود، ولی همیشه آب در زیر درختانش جاری نیست. ۲. باغهایی که از خود آب دارد و همواره نهرهای آب در زیر درختان آن روان است. بدون شک چنین باغی طراوت و شکوه و عظمت خاصّی دارد و بیم خشکیدن درختانش نیست. باغهای بهشتی توصیف شده در آیه شریفه، از نوع دوم است و همواره خرّم و سرسبز است. «خالِدینَ فیها أَبَداً»- همانگونه که کفّار از اهل کتاب و مشرکان، که آگاهانه و از آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۱ سر عناد و لجاج آئین حق را نپذیرفته‌اند، جاودان در جهنّم هستند، مؤمنان دارای احساس مسئولیّت و عمل صالح نیز جاودان در بهشت هستند. «رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ»- این جمله اشاره به پاداش معنوی مؤمنان دارد؛ پاداش معنوی آنان این است که خداوند آن قدر به آنها نعمت می‌دهد که آنها خشنود و راضی می‌شوند و از سوی دیگر، لطف خداوند در مورد آنها بقدری زیاد است که او نیز از آنها خشنود است. وه که چه مقامی! آیا بالاتر از این، نعمتی یافت می‌شود! نتیجه این که، در آیات سه‌گانه فوق، هم ویژگیهای «شرّ البریّهٔ» و مجازات و عقوبت آنان در سرای آخرت بیان شد، وهم صفات و ویژگیهای «خیر البریّهٔ» و اجر و پاداش آنها در جهان آخرت ذکر شد.

خیر البریّه در روایات

خیر البریّه در روایات سؤال: آیا آیه شریفه عام است، یا خاص؟ به تعبیر دیگر، آیا «خیر البریّه» شامل تمام مؤمنان صالح العمل می‌شود، یا گروه خاصّی را در بر می‌گیرد؟ پاسخ: جواب این پرسش را باید در روایاتی که در شأن نزول آیات فوق از معصومین علیهم السلام صادر شده جستجو کرد؛ به این روایات توجّه کنید: طبق روایات فراوانی که در کتابهای شیعه و اهل سنّت وجود دارد، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، علی و شیعیانش را خیر البریّه معرّفی کرده است. این روایات در کتب مختلفی آمده است، از جمله: ۱. «شواهد التّنزیل» نوشته حاکم حسکانی «۱» ۲. «الصّواعق المحرقهٔ» تألیف ابن حجر هیثمی «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۲ ۳. «الدّرّ المنثور» نوشته سیوطی «۱» ۴. «نور الابصار» از آثار محمّد شبلنجی «۲» ۵. «تفسیر طبری» «۳» ۶. «روح المعانی» از تألیفات آلوسی «۴» ۷. «مناقب خوارزمی» «۵» ۸. «فتح الغدیر» نوشته علّامه شوکانی «۶» تنها در شواهد التّنزیل بیش از بیست روایت در ذیل

آیه خیر البریه نقل شده است، که سه نمونه از آن روایات را انتخاب کرده‌ایم. به این روایات توجه کنید: الف- جابر بن عبد الله انصاری، صحابی معروف پیامبر صلی الله علیه و آله، چنین نقل می‌کند: با پیامبر صلی الله علیه و آله و عدّه‌ای از مسلمانان کنار خانه خدا، کعبه معظّمه، نشسته بودیم، ناگهان علی علیه السلام از دور نمایان شد؛ هنگامی که چشم پیامبر صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام افتاد، نگاهی به اصحاب کرد و فرمود: قَدْ أَتاکُمْ أَخی، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی الْکَعْبَةِ، فَقالَ وَ رَبِّ هذِهِ الْبُنْیَةِ! إِنَّ هذا وَ شِیعَتَهُ هُمُ الفائِزونَ یَوْمَ الْقِیامَةِ، ثمَّ أَقْبَلَ عَلَیْنا بِوَجْهِهِ، فَقالَ: أَما وَ اللَّهِ إِنَّهُ أَوَّلُکُمْ ایماناً باللَّهِ، وَ اقْوَمُکُمْ بأمر اللَّهِ وَ أَوفاکُم بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَقْضاکُمْ بِحُکْمِ اللَّهِ وَ أَقْسَمُکُمْ بِالسَّوِیَّةِ وَ أَعْدَلُکُمْ فی الرَّعِیَّةِ وَ أَعْظَمُکُمْ عِنْدَ اللَّه مَزِیَّةً. قالَ جابِرُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: «إِنَّ الَّذینَ آمَنُوا ... خَیْرُ البَرِیَّةِ» فَکانَ عَلِیٌّ إِذا أَقْبَلَ قالَ أَصْحابُ مُحَمّدٍ: قَدْ أَتاکُمْ خَیْرُ آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۳ الْبَرِیَّةِ بَعْدَ رَسُول اللَّهِ «۱» برادرم علی به سوی شما می‌آید، سپس رو به سوی کعبه کرد و فرمود: قسم به خدای کعبه که تنها علی و شیعیانش در روز قیامت از رستگاران هستند؛ زیرا به خدا سوگند او قبل از همه شما به خدا ایمان آورد، و قیام او به فرمان خدا بیش از همه شما است، وفایش به عهد الهی از همه بیشتر، و قضاوتش به حکم اللَّه افزونتر، و مساواتش در تقسیم (بیت المال) از همه زیادتر، عدالتش درباره رعیّت از همه فزونتر، و مقامش نزد خداوند از همه بالاتر است. جابر می‌گوید: در اینجا بود که آیه شریفه خیر البریّه نازل شد، و پس از نزول آیه فوق، هرگاه مسلمانان علی را می‌دیدند، می‌گفتند: بهترین مخلوق خدا پس از رسول اللَّه آمد. از جمله‌ای که در ذیل روایت آمده استفاده می‌شود که روایت فوق در بین همه مسلمانان صدر اسلام مشهور بوده است؛ بنابراین، نقل آن اختصاصی به ابن عبّاس و جابر بن عبد الله و ابو برزه ندارد! ب- جابر در روایت دیگری می‌گوید: هنگام که آیه خیر البریّه نازل شد، پیامبر صلی الله علیه و آله رو به علی کرد و فرمود: هُمْ أَنْتَ وَ شِیعَتُکَ، تَرِدُ عَلَیَّ وَ شِیعَتُکَ رَاضِینَ مَرْضِیِّینَ منظور از خیر البریّه تو و شیعیان تو می‌باشد. در روز قیامت تو و شیعیانت بر من وارد می‌شوید، در حالی که هم خدا از شما راضی است و هم شما از خداوند خشنود هستید. «۲» ج- ابو برزه اسلمی می‌گوید: هنگامی که آیه خیر البریّه نازل شد، پیامبر صلی الله علیه و آله به علی فرمود: هُمْ أَنْتَ وَ شِیعَتُکَ یا عَلِیّ، وَ میعادُ ما بَیْنی وَ بَینَکَ الْحَوْضُ «۳» ای علی! خیر البریّه تو و شیعیان تو هستند و وعده‌گاه من و تو در روز قیامت در کنار حوض کوثر است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۴ د- ابن عساکر روایت جالبی در شرح آیه شریفه خیر البریّه از عایشه نقل می‌کند. طبق این روایت، شخصی از عایشه درباره علی پرسید، عایشه (با این که رابطه خوبی با علی نداشت، بلکه علیه علی آتش جنگ جمل را افروخته بود) گفت: «علی برترین خلق خداوند است، هر کس بغض علی را در سینه داشته باشد، او کافر است! «۱»» نتیجه این که، طبق روایات بسیار فراوانی که در ذیل آیه خیر البریّه وارد شده، منظور از خیر البریّه علی علیه السلام است. سؤال: آلوسی در روح المعانی سؤالی بدین شکل مطرح کرده است: اگر منظور از «خیر البریّه» علیّ بن أبی طالب علیه السلام است، آیا او از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله هم بالاتر است؟ چون خیر البریّه در آیه مطلق است و مفهومش این است که مصداق آن از همه انسانها بالاتر است؟ جواب: اگر در خود آیه دقّت شود، پاسخ این پرسش روشن می‌گردد؛ زیرا همانگونه که گذشت یکی از شرایط «خیر البریّه» ایمان بود؛ ایمان به خدا و رسول و سایر احکام اسلام، بنابراین علی از ناحیه اعتقاد به خدا و پیامبر، خیر البریّه می‌شود و چطور امکان دارد که او از ناحیه اعتقاد به رسالت پیامبر خیر البریّه شود، آنگاه حتّی از خود پیامبر صلی الله علیه و آله هم بالاتر باشد!؟ بدین جهت در روایت جابر بن عبد الله انصاری، که از منابع عامّه نقل شد، آمده است که علی پس از پیامبر صلی الله علیه و آله خیر البریّه است. سؤال دیگر: چه ارتباطی بین آیه شریفه و مسأله خلافت و امامت و ولایت امیر مؤمنان علیه السلام وجود دارد؟ بر فرض که اهل سنّت بپذیرند علی علیه السلام طبق روایات، «خیر البریّة» است؛ امّا چگونه ممکن است برای امامت به این آیه استدلال کرد؟ پاسخ: در مورد روش تعیین خلیفه پیامبر و جانشین خلیفه پیامبر در بین شیعه و اهل سنّت اختلاف است. شیعه معتقد است که خلیفه و جانشین خلیفه پیامبر صلی الله علیه و آله باید از سوی خداوند تعیین و نصب شود «۲»، پس تعیین خلیفه طبق نظر شیعه انتصابی است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۵ ولی اهل سنّت معتقدند که تعیین خلیفه پیامبر صلی الله علیه و آله انتخابی است و این امر

باید از سوی مردم صورت پذیرد، مردم به هر کس بعنوان خلیفه رأی دادند، وی جانشین پیامبر صلی الله علیه و آله می‌شود. البتّه این اختلاف در این آیه تأثیری ندارد، چون چه مسأله خلافت انتخابی باشد و چه انتصابی، تنها علی علیه السلام شایستگی خلافت دارد! زیرا اگر انتصابی باشد، همانگونه که شیعه معتقد است، با وجود علی علیه السلام، که خیر البریّه و بهترین مخلوقات عالم است، خداوند حکیم شخص دیگری را انتصاب نمی‌کند؛ چون اگر چنین کند، نصب حکیمانه‌ای نخواهد بود! و اگر هم انتخابی باشد، آیا با وجود بهترینِ مردم، جایز است شخص یا اشخاص دیگری انتخاب شوند؟ و روشن است که عذر عدم شناخت مردم نسبت به بهترین مخلوقات، با وجود روایات فراوانی که قسمتی از آن بطور مشروح گذشت و با توجّه به شهرتی که علی علیه السلام در بین مسلمانان به عنوان «خیر البریّهٔ» داشته، عذر قابل قبولی نیست! با توضیح فوق ارتباط آیه شریفه با مسأله ولایت و خلافت روشن شد. سؤال سوم: معمولًا بهترین یک نفر است، نه چند نفر؛ بنابراین، چطور علی علیه السلام و شیعیانش همه بهترین هستند؟ پاسخ: بهترین خلق بودن سلسله مراتب دارد، ممکن است شخصی در رأس هرم بهترینها باشد، و کسانی دیگر در مراحل پائین تر، و گروه سوم پائین تر از آنها. بنابراین، علی علیه السلام در رأس هرم بهترینها و شیعیانش در مراحل بعدی قرار دارند. نتیجه تمام مباحث گذشته این شد که: خیر البریّه (که دارای ویژگیهای سه‌گانه ایمان، عمل صالح و احساس مسئولیت می‌باشد) علی و شیعیانش هستند.

پیام‌های آیه خیر البریّه

اشاره

پیام‌های آیه خیر البریّه آیه خیر البریّه و روایاتی که در ذیل آن وارد شده پیام‌های مختلفی دارد، از جمله:

۱. نظام ارزشی اسلام

۱. نظام ارزشی اسلام هر دین و مذهب و مکتبی در گرو ارزشهای آن مکتب است؛ به عبارت ساده‌تر، آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۶ هر مکتب و مذهبی بر یک محوری می‌چرخد که آن محور اصلی، نظام ارزشی آن مکتب محسوب می‌شود؛ به مثالهایی در این زمینه توجّه کنید: الف- نظام ارزشی جامعه طاغوتی فرعونی، طبق آنچه در آیه ۵۱ سوره زخرف، از زبان خود فرعون آمده، چنین بیان شده است: «وَ نادی فِرْعَوْنُ فی قَوْمِهِ قالَ یا قَوْمِ أَ لَیْسَ لِی مُلْکُ مِصْرَ وَ هذِهِ الْأَنْهارُ تَجْری مِنْ تَحْتی أَ فَلا تُبْصِرُونَ؛ فرعون در میان قوم خود ندا داد و گفت: «ای قوم من! آیا حکومت مصر از آن من نیست؟ و این نهرها تحت فرمان من جریان ندارد؟ آیا نمی‌بینید؟» افتخار فرعون به تسلّط بر مصر و در اختیار داشتن حکومت مصر است، آن هم حکومتی استبدادی و دیکتاتوری؛ این نظام ارزشی فرعون است؛ بنابراین، از نظر فرعون و فرعونیان انسانهای خوب، حکّام و فرمانروایان هستند؛ هر چند جنایتکارترین و ظالمترین افراد باشند! و انسانهای بد، کسانی هستند که فاقد قدرت و سلطه باشند، هر چند از نظر اخلاقی، متخلّق به بهترین صفات باشند! بدین جهت فرعون در اعتراض به نبوّت حضرت موسی علیه السلام می‌گوید: «فَلَوْ لا أُلْقِیَ عَلَیْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جاءَ مَعَهُ الْمَلائِکَةُ مُقْتَرِنِینَ «۱»؛ (اگر موسی راست می‌گوید) چرا دستبندهای طلا- به او داده نشده، یا این که چرا فرشتگان دوشادوش او نیامده‌اند (تا گفتارش را تأیید کنند)؟!» یعنی چون موسی علیه السلام طبق نظام ارزشی فرعون دارای ثروت و قدرت و حکومت نیست، پس نمی‌تواند پیامبر خدا باشد! نتیجه این که، نظام ارزشی جامعه فرعونی، قدرت و ثروت و زینت است. ب- نظام ارزشی بعضی از جوامع و مکاتب دیگر، فزونی فرزندان و مال و ثروت است. در آیه شریفه ۳۵ سوره سبأ می‌خوانیم: «وَ قالُوا نَحْنُ أَکْثَرُ أَمْوالًا وَ أَوْلاداً وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِینَ؛ و گفتند: اموال و اولاد ما (از همه) بیشتر است (و این نشانه علاقه خدا به ماست!)؛ و ما هرگز مجازات نخواهیم شد!» نظام ارزشی اینان، نیروی انسانی بیشتر و اقتصاد قویتر است، طبق این عقیده آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۷

خوبان کسانی هستند که دارای فرزندانی بیشتر و بنیه مالی قویتری باشند، مخصوصاً اگر فرزند پسر باشد، بدین جهت در زمان جاهلیّت، خانواده‌ای که دارای پسران بیشتری بود را خوشبخت می‌دانستند؛ زیرا آنها می‌توانستند در قتل و غارت به پدران خود کمک کنند! خلاصه این که نظام ارزشی این گروه، نیروی انسانی افزونتر و اقتصاد قویتر می‌باشد. امّا از نظر اسلام هیچ یک از امور فوق نظام ارزشی محسوب نمی‌شود، هر چند به عنوان ابزاری برای رسیدن به اهداف مقدّس دینی، مطلوب است. قران مجید در ردّ نظام ارزشی گروه اخیر می‌فرماید: وَ ما أَمْوالُکُمْ وَ لا أَوْلادُکُمْ بِالَّتی تُقَرِّبُکُمْ عِنْدَنا زُلْفی إِلّا مَنْ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَاولئِکَ لَهُمْ جَزاءُ الضِّعْفِ بِما عَمِلُوا وَ هُمْ فی الْغُرُفاتِ آمِنُونَ «۱» اموال و فرزندانتان هرگز شما را نزد ما مقرّب نمی‌سازد، جز کسانی که ایمان بیاورند و عمل صالحی انجام دهند که برای آنان پاداش مضاعف در برابر کارهایی است که انجام داده‌اند؛ و آنها در غرفه‌های (بهشتی) در نهایت امنیّت خواهند بود! این آیه شریفه ضمن ردّ نظام ارزشی که بر محور نیروی انسانی و اقتصادی دور می‌زند، نظام ارزشی اسلام را معرّفی می‌کند؛ «ایمان» و «عمل صالح» از جمله اموری است که نظام ارزشی اسلام را تشکیل می‌دهد؛ چرا که این امور چیزهایی است که انسان را به خداوند نزدیک می‌کند؛ نه مال و فرزند از هر راهی که باشد! در آیه ۱۳ سوره حجرات، تقوا به عنوان یکی دیگر از محورهای نظام ارزشی اسلام معرّفی شده است. خداوند در این آیه شریفه می‌فرماید: یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَ انْثی وَ جَعَلْناکُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاکُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلیمٌ خَبیرٌ آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۸ ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ (اینها ملاک امتیاز نیست) گرامی‌ترین شما نزد خداوند باتقواترین شماست؛ خداوند دانا و آگاه است! هنگامی که با آمدن اسلام نظام ارزشی جامعه عوض شد و ایمان و عمل صالح و تقوا، جای ارزشهای جاهلیّت را گرفت، تحوّلی شگرف رخ داد و جامعه اسلامی به جای «ابو جهل‌ها» و «أبو لهب‌ها» و «ابو سفیانها»، «ابو ذرها» و «سلمانها» و «میثمها» را به مردم عرضه کرد! آیه «خیر البریّة» نیز نظام ارزشی اسلام را «ایمان» و «عمل صالح» و «احساس مسئولیّت» بیان می‌کند و بهترین مخلوقات را هم بر همین مقیاس معرّفی می‌نماید. متأسّفانه در دنیای امروز، همان نظام ارزشی جاهلیّت حاکم است؛ و کسانی که دلارها و لیره‌های بیشتری داشته باشند خوبان جهان معرّفی می‌شوند! یا آنها که قدرت اقتصادی مهمتری هستند، و یا از توان نظامی بالاتری برخوردار هستند، بهترین شمرده می‌شوند! امّا هیچ کدام اینها از نظر اسلام مستقلاً ارزش محسوب نمی‌شود.

۲. تاریخ پیدایش شیعه

۲. تاریخ پیدایش شیعه برخی تصوّر کرده‌اند، یا تعمّداً اینگونه القاء می‌کنند، که شیعه از زمان صفویان، یا پس از آن، به وجود آمده و سابقه تاریخی چندانی ندارد! ولی با مطالعه‌ای کوتاه در آثار و روایات اسلامی، بطلان این تصوّر روشن می‌شود؛ از جمله، در روایات وارد شده در ذیل آیه خیر البریّه، خواندیم که لقب «شیعه» برای اوّلین بار توسّط پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله برای پیروان علیّ بن أبی طالب علیه السلام به کار برده شد؛ بنابراین، تاریخ پیدایش شیعه، قرین تاریخ پیداش اسلام است و سابقه آن از تمام مذاهب اسلامی بیشتر و مقدّم‌تر است. با توجّه به این مطلب، کسانی که ندانسته، یا دانسته و از روی عناد، چنین اتّهامات و مطالب بی‌اساسی را مطرح می‌کنند، مشمول این شعر شاعر عرب هستند: آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۴۹ وَ إِن کُنْتَ لا تَدْری فَتِلْکَ مُصِیبَةٌ وَ إِنْ کُنْتَ تَدْری فَالْمُصِیبَةُ أَعْظَمُ یعنی اگر دانشمندان فوق از احادیث مذکور اطّلاعی ندارند، این خود مصیبتی است (که انسان دانشمندی از وجود چنین روایتی بی‌اطّلاع باشد) و اگر اطّلاع دارند و از روی عناد منکر می‌شوند، مصیبت دو چندان و بزرگتر می‌شود. خدایا! ما را از تعصّب‌های بی‌جا حفظ کن، تا آثار شوم آن دامنگیر ما نگردد.

۳. شیعه یعنی چه؟

۳. شیعه یعنی چه؟ سؤال: روایاتی که در این بحث ذکر شد، شیعیان علیّ بن أبی طالب علیه السلام را به همراه آن حضرت، بهترین آفریده‌های خداوند معرّفی کرد؛ با توجّه به این مقام والای شیعه، می‌خواهیم بدانیم که شیعه به چه اشخاصی گفته می‌شود؟ آیا ما واقعاً شیعه می‌باشیم، و مشمول این روایات هستیم؟ جواب: در پاسخ به این سؤال باید کلمه «شیعه» را از سه جهت مورد مطالعه قرار دهیم: ابتدا معنای آن را در لغت بررسی کنیم، سپس به موارد استعمال آن در قرآن مجید بپردازیم، و در پایان، بخشی از روایاتی که به معرّفی شیعیان حقیقی پرداخته، ذکر نماییم. الف- شیعه در لغت: کلمه شیعه در لغت، به «الانتشار مع القدره» تفسیر شده است؛ یعنی به چیزی که با قدرت و قوّت در نقاط مختلف منتشر شود شیعه گفته می‌شود. نتیجه این که، شیعه در لغت به گروهی منتشر، قوی و نیرومند اطلاق می‌شود. ب- شیعه در قرآن: این کلمه در چهار جای قرآن بکار رفته است. یکی از آیات فوق در مورد حضرت ابراهیم علیه السلام است. در آیات ۸۳ و ۸۴ سوره صافّات می‌خوانیم: «وَ إِنَّ مِنْ شیعَتِهِ لَابْراهیمَ* إِذْ جاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلیمٍ؛ و از پیروان او (حضرت نوح علیه السلام) ابراهیم بود؛ (به خاطر آور) هنگامی را که با قلب سلیم به پیشگاه پروردگارش آمد.» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۰ در این آیه شریفه، ابراهیم به عنوان شیعه حضرت نوح علیه السلام معرّفی شده است، یعنی آن حضرت ادامه دهنده خطّ حضرت نوح علیه السلام بود؛ آیه دوم چگونگی موفّقیت حضرت ابراهیم در ادامه خطّ حضرت نوح را، روی آوردن به درگاه پروردگار با قلبی سلیم «۱» بیان کرده است. یکی دیگر از آیاتی که کلمه شیعه در آن به کار رفته، آیه ۱۵ سوره قصص می‌باشد، در این آیه، که پیرامون داستان حضرت موسی علیه السلام است، می‌خوانیم: وَ دَخَلَ الْمَدینَهَ عَلی حینِ غَفْلَهٍ مِنْ أَهْلِها فَوَجَدَ فیها رَجُلَیْنِ یَقْتَتِلانِ هذا مِنْ شِیعَتِهِ وَ هذا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغاثَهُ الَّذِی مِنْ شیعَتِهِ عَلَی الَّذِی مِنْ عَدُوِّهِ ... او (موسی) هنگامی که اهل شهر در غفلت بودند وارد شهر شد؛ ناگهان دو مرد را دید که به جنگ و نزاع مشغولند؛ یکی، از پیروان او (و از بنی اسرائیل) بود، و دیگری، از دشمنانش؛ آن که از پیروانش بود در برابر دشمنش ز وی تقاضای کمک نمود ... کلمه شیعه در این آیه شریفه بر پیروان حضرت موسی علیه السلام اطلاق شده است و شاید از این تعبیر بتوان استفاده کرد که آن حضرت قبل از نبوّت گروهی را تربیت کرده بود که در راه حق، متشکّل و منسجم بودند. نتیجه این که، کلمه شیعه در آیات فوق در مورد بعضی از پیامبران و پیروان آنها به کار رفته است. ج- شیعه در روایات: کلمه «شیعه» در روایات بطور گسترده استعمال شده است؛ به سه نمونه آن در این بحث قناعت می‌کنیم: آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۱ ۱. روزی حضرت علی علیه السلام خطاب به یکی از یارانش به نام «نوف بکالی» فرمود: «أَ تَدْری یا نَوْفُ مَنْ شیعَتی؟؛ آیا می‌دانی شیعیان من چه کسانی هستند (و چه ویژگیهایی دارند؟) نوف عرض کرد: لا وَ اللَّه؛ نه به خدا قسم! شما بفرمائید. سپس حضرت شروع به بیان اوصاف شیعیان خود نمود، از جمله فرمود: «رُهْبانٌ بِاللَّیْلِ وَ اسْدٌ بِالنَّهار «۱»؛ شیعیان من راهبان شب و شیرمردان روز هستند (در دل شب عالم خاصّی دارند و در روز، به هنگام دفاع از اسلام بسیار شجاع و قوی هستند.)» ۲. در روایت دیگری شیعیان این گونه توصیف شده‌اند: «إِنَّما شَیعَتُنا أَصْحابُ الْاَرْبَعَهِ الأَعْیُنِ؛ عَیْنانِ فِی الرَّأْسِ وَ عَینانِ فِی الْقَلْبِ «۲»؛ شیعیان ما دارای چهار چشم هستند! دو چشم (مانند همه انسانها) در سر و دو چشم دیگر در قلب دارند.» یعنی شیعیان آدمهای قوی، شجاع، بیدار، روشن، فهمیده، عالم و همه چیز فهم هستند؛ نه آدمهای بی‌دست و پا و ساده‌لوح. ۳. شخصی به امام باقر علیه السلام عرض کرد: «الحمد للَّه شیعیان شما خیلی زیاد هستند» امام علیه السلام نگاه پرمعنایی به او کرد و فرمود: اینها که می‌گویی شیعیان ما هستند، آیا این کارها را انجام می‌دهند؟ هَلْ یَعْطِفُ الْغَنیُّ عَلَی الْفَقیرِ؟ وَ یَتَجاوَزُ الْمُحْسِنُ عَنِ الْمُسیءِ و یَتَواسَوْنَ؟ قُلتُ: لا، قالَ: لیْسَ هؤُلاءِ الشِّیعَهُ، الشِّیعَهُ مَنْ یَفْعَلُ هَکَذا «۳» آیا ثروتمندان این افراد به حال فقراء و مستمندان خود توجّهی دارند و به آنها رسیدگی می‌کنند؟ آیا بزرگان و نیکوکاران این افرادی که شما آنها را شیعه آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۲ می‌خوانید، خطاها و اشتباهات خطاکاران را می‌بخشند و آنها را مورد عفو و گذشت قرار می‌دهند، (یا آنها را چندین برابر مجازات می‌کنند و زجر می‌دهند!؟) آیا اینها مواسات دارند؟ خوشبختی‌های خویش را بین همدیگر تقسیم می‌کنند (شادیهایشان را با هم قسمت نمایند)؟ آن مرد وقتی این ویژگیها را شنید شرمنده شد و پاسخ منفی داد. سپس حضرت

فرمود: چنین افرادی شیعه نیستند؛ شیعه کسی است که آنچه را گفتم عمل کند. آری، شیعه باید راهب شب و شیر روز، انسانی هوشیار و فهمیده و زرنگ باشد، به فقراء و نیازمندان کمک کند و از خطای خطاکاران درگذرد و دیگران را در شادیهای خود سهیم کند. *** آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۳ آیات فضائل مخصوص حضرت علی علیه السلام

۱۵ آیه حکمت

اشاره

۱۵ آیه حکمت یُؤْتِی الْحِکْمَةَ مَنْ یَشاءُ وَ مَنْ یُؤْتَ الْحِکْمَةَ فَقَدْ اوتِیَ خَیْراً کَثیراً وَ ما یَذَّکَّرُ الّا اولُوا الْالْبابِ «سوره بقره، آیه ۲۶۹» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۵ آیه حکمت یُؤْتِی الْحِکْمَةَ مَنْ یَشاءُ وَ مَنْ یُؤْتَ الْحِکْمَةَ فَقَدْ اوتِیَ خَیْراً کَثیراً وَ ما یَذَّکَّرُ الّا اولُوا الْالْبابِ (خدا) دانش و حکمت را به هر کس بخواهد (و شایسته بداند) می‌دهد؛ و به هر کس دانش داده شود، خیر فراوانی داده شده، و جز خردمندان (این حقایق را درک نمی‌کنند، و) متذکّر نمی‌گردند. «سوره بقره، آیه ۲۶۹»

دورنمای بحث

دورنمای بحث بدون شک سهم اسلام از تمام ادیان الهی در ترویج و تشویق مردم به علم و دانش بیشتر است؛ بدین جهت، اگر اسلام را دین «علم و دانش» بنامیم، سخن به گزاف نگفته‌ایم. آیه مورد بحث از جمله آیاتی است که از «حکمت و دانش» به «خیر کثیر» تعبیر می‌کند. این که چگونه این آیه شریفه مربوط به فضایل حضرت علی علیه السلام می‌باشد؟ در بحث‌های آینده روشن خواهد شد. از خداوند می‌خواهیم که ما را در زمره خردمندانی قرار دهد که این حقایق را درک می‌کنند. آمین یا ربّ العالمین.

شرح و تفسیر

حکمت، خیری کثیر!

حکمت، خیری کثیر! «یُؤْتِی الْحِکْمَةَ مَنْ یَشاءُ؛ خداوند دانش را به هر کس که بخواهد و شایسته باشد می‌دهد.» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۶ برای «حکمت» معانی زیادی، از قبیل: «معرفت و شناخت اسرار جهان هستی»؛ «آگاهی از حقایق قرآن»؛ «رسیدن به حق از نظر گفتار و عمل» و بالاخره «معرفت و شناسایی خدا» «۱» ذکر شده است که همه آن‌ها در یک معنی وسیع جمع است. و از آنجا که در آیه قبل (آیه ۲۶۸ سوره بقره) سخن از این است که خداوند در برابر إنفاق وعده آمرزش و برکت می‌دهد و شیطان وسوسه ترس از فقر را در دل انسان به وجود می‌آورد، در این آیه اشاره به این حقیقت می‌شود که تنها «حکمت» است که می‌تواند بین این دو کشش «الهی» و «شیطانی» فرق بگذارد و از وسوسه‌های گمراه‌کننده نجات بخشد. ضمناً منظور از جمله «من یشاء» این نیست که حکمت و دانش بدون جهت به این و آن داده می‌شود، بلکه مشیّت و اراده خدا همه جا آمیخته با حکمت است. یعنی آن را به هر کس شایسته ببیند می‌بخشد، و آن کس را که لیاقت داشته باشد از این سرچشمه زلال زندگی‌بخش، سیراب می‌کند. «وَ مَنْ یُؤْتَ الْحِکْمَةَ فَقَدْ اوتِیَ خَیْراً کَثیراً»- با این که بخشنده حکمت خداوند است، در عین حال در این جمله نامی از او به میان نیامده است، بلکه تنها می‌فرماید: «به هر کس حکمت داده شود، خیر فراوانی داده شده است». این تعبیر گویا اشاره به این است که دانش و حکمت ذاتاً خوب است؛ از هر جا و از هر ناحیه که باشد، تفاوتی در نیکی آن نیست. قابل توجّه این که در این جمله می‌فرماید: به هر کس دانش و حکمت داده شود «خیر و برکت فراوان» داده شده است، نه «خیر مطلق»؛ زیرا خیر و سعادت مطلق تنها در دانش نیست، بلکه دانش تنها یکی از عوامل مهمّ آن است. «وَ ما یَذَّکَّرُ الّا أُولُو الْالْبابِ»- «تذکّر» به معنی «یادآوری» و «نگاهداری علوم و

دانش‌ها» در درون روح است و «الباب» جمع «لُب» به معنی «مغز» است و از آنجا آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۷ که مغز هر چیز بهترین و اساسی‌ترین قسمت آن است، به «عقل و خرد» «لب» گفته می‌شود. این جمله می گوید: تنها صاحبان عقل و خرد این حقایق را حفظ می کنند و به یاد می‌آورند و از آن بهره‌مند می‌شوند. اگر چه همه افراد (جز مجانین و دیوانگان) صاحب عقلند، امّا اولو الالباب به همه آنها گفته نمی‌شود، بلکه منظور کسانی هستند که عقل و خرد خود را به کار می گیرند و در پرتو این چراغ پرفروغ، راه زندگی را می‌یابند.

علی علیه السلام صاحب حکمت!

علی علیه السلام صاحب حکمت! آیه حکمت دلالت می کند بر این که: «هر کسی که به او حکمت داده شده، خیر فراوانی نصیبش شده است» امّا در مورد این که به چه کسی حکمت داده شده؟ از آیه شریفه چیزی استفاده نمی‌شود. ولی روایات مختلفی از شیعه و اهل سنّت نقل شده که علیّ ابن أبی طالب علیه السلام را واجد چنان حکمتی معرّفی می کند. به برخی از روایات مذکور توجّه کنید: ۱- «حاکم حسکانی»، دانشمند معروف اهل سنّت، از «ربیع بن خیثم» نقل می کند که: نام علی علیه السلام را نزد من بردند، گفتم: لَمْ ارَهُمْ یَجِدُونَ عَلَیْهِ فی حُکْمِهِ وَ اللَّهُ تَعالی یَقُولُ «وَ مَنْ یُؤْتَ الْحِکْمَةَ فَقَدْ اوتِیَ خَیْراً کَثیراً «۱»» ندیدم کسی از مردم بتواند ایرادی بر حکم و داوری آن حضرت بگیرد (سپس به آیه حکمت استدلال می کند). ۲- ابن عبّاس می گوید: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مَنْ ارادَ انْ یَنْظُرَ الی ابْراهیمَ فی حِلْمِه وَ اَلَی نُوحٍ فِی حِکْمَتِهِ وَ الی یُوسُفَ فی اجْتماعِه فَلْیَنْظُرْ الی عَلِیِّ بْنِ ابی طالِبٍ «۲» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۸ کسی که می‌خواهد به ابراهیم علیه السلام در حلمش، و به نوح علیه السلام در حکمتش، و به یوسف علیه السلام در مردم‌داری‌اش بنگرد، به علیّ ابن أبی طالب علیه السلام نگاه کند. همین روایت به شکل دیگری از «ابن الحمراء» نقل شده است، وی می گوید: ما نزد پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بودیم که علی علیه السلام به سوی ما آمد. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مَنْ سَرَّهُ انْ یَنْظُرَ الی آدَمَ فی عِلْمِه وَ نُوحٍ فی فَهْمِه وَ ابْراهیمَ فی خُلَّتِه فَلْیَنْظُرْ الی عَلِیِّ بْنِ أَبی طالِبٍ «۱» کسی که خوشنود می‌شود به آدم علیه السلام در علمش نگاه کند، و به نوح علیه السلام در فهمش، و به ابراهیم علیه السلام در مقام خلیل‌اللّهی‌اش، پس به علیّ بن أبی طالب علیهما السلام (که همه این صفات در او جمع است) نگاه کند. ۳- در روایت دیگری از ابن عبّاس می‌خوانیم که می گوید: نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بودم، درباره علی علیه السلام از او سؤال شد، فرمود: قُسِّمَتِ الْحِکْمَةُ عَشْرَةَ اجْزاءَ، فَاعْطِیَ عَلِیٌّ تِسْعَةَ اجْزاءَ وَ اعْطِیَ النَّاسُ جُزْءاً واحِداً «۲» دانش و حکمت به ده قسمت تقسیم شده است، نُه قسم آن به علی علیه السلام داده شده و (تنها) یک قسم آن به همه مردم (یعنی علم و دانش علی علیه السلام نُه برابر دانش تمام جهانیان است!). این تعبیرات بخوبی نشان می‌دهد که در امّت اسلامی بعد از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم کسی در علم و دانش و حکمت، به پای علی علیه السلام نمی‌رسد و از آنجا که مهمترین رکن امامت، علم و حکمت است، لایق‌ترین فرد برای امامت و خلافت بعد از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم او بوده است. آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۵۹

گستره علم و دانش حضرت علی علیه السلام

اشاره

گستره علم و دانش حضرت علی علیه السلام دامنه دانش و علوم حضرت علی علیه السلام آن قدر وسیع، و شعاع نور علم آن

حضرت آن قدر بلند و روشن است، که حتّی مخالفانش آن را انکار نمی‌کنند. بلکه در عمل آن حضرت را به عنوان مرجع علمی پذیرفته‌اند و در طول خلافت خلفای سه‌گانه و دوران طولانی سکوت تلخ، در بن‌بست‌های علمی به آن حضرت مراجعه می‌کردند. سخن در این زمینه فراوان است؛ به ارائه چند نمونه قناعت می‌کنیم:

۱. مرجعیّت علمی امام علی علیه السلام

۱. مرجعیّت علمی امام علی علیه السلام انس بن مالک، خادم مخصوص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم نقل می‌کند که آن حضرت خطاب به حضرت علی علیه السلام فرمود: انْتَ تَبینُ لِاُمَّتی ما اخْتَلَفُوا فیهِ بَعْدی «۱» تو بعد از من تبیین‌کننده و حل‌کننده اختلافات امّت من خواهی بود! یکی از وظایف مهمّ امامت و ولایت، پاسداری از قرآن و خزائن علوم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و انتقال صحیح آن به علماء و دانشمندان و تبیین اختلافاتی است که در میان امّت اسلامی پدید می‌آید. اهمّیّت این وظیفه آن‌گاه روشن می‌شود که بدانیم چه بسیار از کشورگشایانی که در میدان‌های جنگ بر کشورهای بزرگ پیروز شدند، امّا در برابر فرهنگ آنان شکست خوردند و ناچار خود به ترویج فرهنگ ملل مغلوب پرداختند! همان طور که مغول‌ها با این که بر مسلمانان غالب شدند، امّا در برابر قرآن و اسلام آنچنان مغلوب شدند که نه تنها خود مسلمان شدند، بلکه مروّج اسلام گشتند. امام علی علیه السلام بعد از رحلت پیامبر عالی‌قدر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم، به این امر مهم (فرهنگ اسلام) پرداخت. آن حضرت ابتدا به جمع‌آوری قرآن پرداخت و سوگند خورد تا قرآن را ننویسد، ردا بر دوش نیندازد و از خانه خارج نشود، مگر برای خواندن آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۶۰ نماز. «۱» سپس بر اساس آنچه را که از ناسخ و منسوخ، محکم و متشابه و ظاهر و باطن قرآن از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم آموخته بود به تعلیم و تفسیر آن پرداخت و شاگردان بزرگی چون امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام و ابن عبّاس و ابن مسعود و مانند آن‌ها تربیت کرد، تا پاسخگوی تهاجمات فرهنگی و اشکالات اعتقادی دانشمندان کشورهای فتح شده باشند، و نیازهای فقهی و حقوقی حقوقدانان را برآورند، و اصول اعتقادی و مسائل فقهی و دیگر مسائل فرهنگی اسلام را به بهترین وجه به ملل تازه مسلمان تعلیم دهند.

۲. امام علی علیه السلام دروازه شهر علم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

۲. امام علی علیه السلام دروازه شهر علم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در صحیح ترمذی آمده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: انَا دارُ الْحِکْمَهِ وَ عَلِیٌّ بابُها «۲» من خانه دانشم و علی در آن خانه است. مسلّم است که هر کس بخواهد وارد خانه‌ای شود باید از در وارد گردد، همان‌گونه که قرآن مجید در آیه ۱۸۹ سوره بقره نیز دستور داده است: «وَ اْتُوا الْبُیُوتَ مِنْ ابْوابِها». بنابراین، هر کس می‌خواهد به خزائن علم و دانش پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم راه یابد، باید از علی علیه السلام آغاز کند، و کلید این گنجینه را از او بطلبد.

۳. امام علی علیه السلام و علم تفسیر

۳. امام علی علیه السلام و علم تفسیر با مراجعه به تفاسیر، معلوم می‌شود که امام علی علیه السلام پیشوای مفسّرین است، چنان که سیوطی می‌نویسد: «در میان خلفا از همه بیشتر از علیّ بن أبی طالب آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۶۱ روایت شده است.» «۱» و ابن

عبّاس که آن همه احادیث تفسیری دارد از شاگردان امام علی علیه السلام بوده است. هنگامی که به او گفته شد: علم تو نسبت به علم پسر عمویت، چه مقدار است؟ گفت: مانند نسبت قطره بارانی در برابر اقیانوس! «۲» شاگردان تفسیری امام علی علیه السلام هر کدام در مکّه و مدینه و کوفه صاحب مکتب تفسیری شدند.

۴. امام علی علیه السلام واضع علم نحو

۴. امام علی علیه السلام واضع علم نحو حضرت علی علیه السلام برای صیانت زبان قرآن از انحراف و اعوجاج، أبو الأسود دؤلی را مأمور ساخت تا زیر نظر آن حضرت علم نحو را وضع کند و بعدها أبو الأسود با استفاده از همین علم نحو، قرآن را اعراب‌گذاری کرد. «۳»

۵. امام علی علیه السلام و علم کلام

۵. امام علی علیه السلام و علم کلام ابن أبی الحدید در مقدّمه شرح نهج البلاغه می‌نویسد: «علم کلام و اعتقادات، که اشرف علوم است، از کلام امام علی علیه السلام اقتباس شده است.» «۴» اربلی در کشف الغمّه می‌نویسد: «پیشوایان مکتب‌های کلامی؛ یعنی اشاعره، معتزله، شیعه و خوارج، همه خود را منسوب به آن حضرت می‌دانند.» «۵»

۶. امام علی علیه السلام و علم فقه

۶. امام علی علیه السلام و علم فقه گذشته از فقهای امامیّه، که فقه خود را از امام علی علیه السلام دارند، احمد حنبل فقه را از شافعی، و شافعی از محمّد بن حسن و مالک آموخت. و محمّد بن حسن فقه را از ابو حنیفه، و مالک و ابو حنیفه فقه را از امام صادق علیه السلام آموخته‌اند و فقه امام صادق علیه السلام به جدّش علیّ بن أبی طالب علیه السلام منتهی می‌شود. «۶» آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۶۲

۷. امام علی علیه السلام و علم حقیقت (علم باطن)

۷. امام علی علیه السلام و علم حقیقت (علم باطن) دکتر أبو الوفاء غنیمی تفتازانی، استاد دانشگاه قاهره و شیخ طریقت، در مقدّمه خود بر کتاب «وسائل الشّیعه» می‌نویسد: «مشایخ و اصحاب طریقت؛ مانند رفاعی، بدوی، دسوقی و گیلانی از اجلّه علمای اهل سنّت، در اسناد طریقت خود به ائمّه اهل بیت و از طریق آن‌ها به امام علی علیه السلام و از او به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم استناد می‌کنند. زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: «انا مدینهٔ العلم و علیّ بابها» «۱» و این نزد عرفا خصوصیّتی در علم حقیقت، علم مکاشفه و علم باطن است که بجز امام علی علیه السلام کسی واجد این خصوصیّت نیست. «۲» در اکثر کتب اهل سنّت، شواهد فراوانی برای خصوصیّت امام علی علیه السلام در این علم وجود دارد؛ به عنوان نمونه، عُمَر به هنگام استلام حجر اظهار داشت: «می‌دانم تو سنگی و سود و زیانی نداری، اگر ندیده بودم که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم تو را می‌بوسید، نمی‌بوسیدمت!» علی علیه السلام خطاب به عمر فرمود: «او هم سود می‌رساند و هم زیان، خداوند پیمان «عالم ذر» «۳» را در این

سنگ به ودیعت نهاد و این سنگ در قیامت به سود کسانی که وفای به عهد کردند گواهی می‌دهد!» عمر چون این بشنید گفت: «خدا مرا در سرزمینی که تو آنجا نباشی زنده نگذارد، ای أبا الحسن! «۴»»

۸. امام علی علیه السلام و جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

۸. امام علی علیه السلام و جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بحث‌های گذشته خود به خود خوانندگان گرامی را به این نتیجه‌گیری سوق آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۶۳ می‌دهد که: «شخصیّتی که به اعتراف همگان (موافقان و مخالفانش، دوستان و دشمنانش) عالم‌ترین، آگاه‌ترین و فاضل‌ترین شخص بعد از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است، وی شایستگی خلافت و جانشینی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را دارد؛ نه غیر او» بدین جهت پیامبر گرامی اسلام این دو مطلب (مرجعیّت علمی و خلافت) را در قسمتی از خطبه غرّاء و پرمحتوای غدیر کنار هم نهاده و فرموده است: مَعاشِرَ النَّاسِ! هذا اخی وَ وَصِیِّی وَ واعی عِلْمی وَ خَلیفَتی «۱» ای توده‌های مردم! این (علی بن أبی طالب) برادر، وصی، نگهدارنده تمام علوم من و جانشین من است! تأمّل و تفکّر در ویژگی‌های چهارگانه فوق حقایق فراوانی را برای طالبان حقیقت روشن می‌کند: ۱- «أخی»: اگر شخصی نسبت به بزرگتر از خویش قصد ابراز احترام داشته باشد از او تعبیر به «پدر» می‌کند، و هرگاه قصد ابراز عاطفه نسبت به کوچکتر از خویش کند از تعبیر «فرزندم» استفاده می‌کند، و نسبت به شخصی که او را همطراز خویش می‌داند جمله «برادرم» را به کار می‌برد؛ زیرا اخوّت و برادری معنوی به معنی نزدیکترین ارتباط میان دو شخص بر اساس مساوات است؛ بنابراین، تعبیر به «برادرم» حاوی حقیقت بزرگی است و آن این که علی علیه السلام همطراز پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، یا شخصیّت او نزدیک به شخصیّت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم است؛ و به تعبیر دیگر، جمله «أخی» بیانگر همان چیزی است که در آیه مباهله «انفسنا و انفسکم ...» آمده است. ۲- «وصیّی»: طبق عقیده اهل سنّت پیامبران چیزی از خویش به ارث نمی‌گذاشتند؛ بنابراین، حضرت علی علیه السلام وصیّ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در مورد اموال آن حضرت نبود، و می‌دانیم که پیامبر اسلام به هنگام وفات فرزندی غیر از بانوی بزرگ اسلام، حضرت فاطمه زهراء علیها السلام، نداشت تا علی علیه السلام وصیّ فرزندان پیامبر باشد؛ بنابراین، علی علیه السلام وصیّ پیامبر در مورد مسائل مربوط به دین بود. آری، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای تکمیل کارهای نبوّت و ادامه راهش، حضرت علی را وصیّ خود قرار داد. ۳- «واعی علمی»: «وعی» بر وزن «سعی»، آن‌گونه که اهل لغت گفته‌اند، به معنی نگهداری چیزی در قلب است. یعنی بر روی چیزی اندیشه کند و در دل جای دهد و آن را چراغ راه زندگی خویش قرار دهد. بنابراین، علی علیه السلام تمام علوم پیامبر آیات ولایت در قرآن، ص: ۴۶۴ را با تمام وجود و دقّت فراگرفته و آن را در اختیار داشته و چراغ راه زندگی تمام مسلمانان قرار داده است. آیا با وجود چنین شخصیّت ممتازی، دیگران صلاحیّت خلافت را خواهند داشت؟! ۴- «و خلیفتی علیّ من آمن بی»: پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم با این جمله، که در حقیقت نتیجه منطقی جملات سه‌گانه پیشین است، بهانه را از همه بهانه‌جویان سلب می‌کند و با صریح‌ترین عبارات، خلافت و جانشینی حضرت علی علیه السلام را به تمام جهانیان اعلام می‌دارد. حضرت به جمله «خلیفتی» اکتفا نمی‌کند، تا انسان‌های اسیر هوی و هوس نگویند: «منظور پیامبر سرپرستی خانواده و همسرانش بوده، نه خلافت بر تمام مسلمانان» بلکه با بهترین و روشن‌ترین عبارت‌ها، امامت و خلافت علی و فرزندانش را بر تمام مسلمانان تا دامنه قیامت اعلان می‌کند. نتیجه این که، هر چند تأکید بر مرجعیّت علمی اهل البیت علیهم السلام و در رأس آن‌ها امام علی علیه السلام لازم و ضروری است، ولی جدا کردن آن از مسأله امامت و خلافت، اشتباه بزرگ و خطرناکی است و توابع بسیار بدی دارد، که هیچ کسی به آن ملتزم نمی‌شود. «و آخر دعوانا ان الحمد للّه ربّ العالمین» پایان

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحیم جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱) با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹ بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند. مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است. اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید. از جمله فعالیتهای گسترده مرکز : الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و... د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴) ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و... ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ... ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶ وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱) نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی

این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله. شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید ارزش کار فکری و عقیدتی الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید». التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟». [سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد». مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹